T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ ve SPOR ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Sabri ÖZÇAKIR

Ankara
Haziran, 2013

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ ve SPOR ÖĞRETMENLİĞİ ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER

DOKTORA TEZİ

Sabri ÖZÇAKIR

Danışman: Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN

Ankara
Haziran, 2013

JÜRİ ONAY SAYFASI

Sabri ÖZÇAKIR'ın II. Meşrutiyet Dönemi Beden Eğitiminde Çağdaş Dönüşümler başlıklı tezi 27.06.2013 tarihinde, jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı	İmza
Başkan: Prof. Dr. Özbay GÜVEN	.....
Üye: Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN (Tez Danışmanı)	.....
Üye: Prof. Dr. Suat KARAKÜÇÜK	.....
Üye: Doç. Dr. Nefise BULGU	.....
Üye: Doç Dr. Mehmet GÜÇLÜ	.....

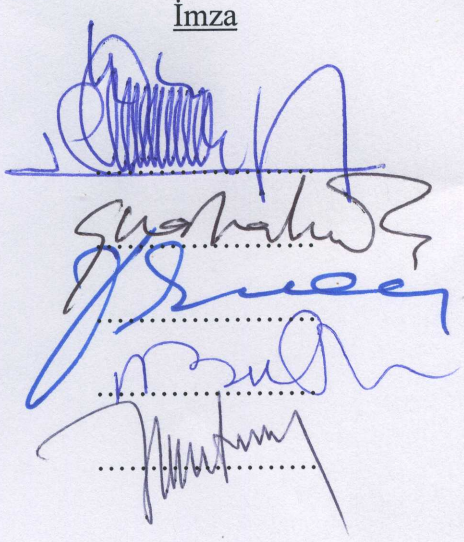

ÖN SÖZ

Beden eğitiminin çağdaş eğitim akımları içerisinde yerini almaya başladığı, ayrıca dönemin koşulları ve ihtiyaçları bağlamında paramiliter bir anlamda değerlendirildiği II. Meşrutiyet dönemi, beden eğitimi tarihi açısından önemli bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Çağdaş beden eğitimi anlayışının temellerinin atıldığı bu dönemin iyi bilinmesi beden eğitimi alanındaki mevcut sorunların gerçek nedenlerinin analiz edilmesinde ve objektif bir şekilde değerlendirilmesinde de yardımcı olacaktır. Ağır savaş şartlarına ve içinde bulunulan siyasi, sosyal ve ekonomik zorluklara rağmen, önemli bir mesainin harcandığı beden eğitimi alanı kendisine yüklenen pedagojik, paramiliter ve öjenik anlamlarla siyasi elitlerin rejimin ihtiyaçlarına uygun insan tipini ortaya çıkarma çabalarında da başat bir rol oynamıştır. İşte bu noktada beden eğitiminin düzenleyici, dönüştürücü ve çağdaşlaştırıcı bir araç olarak kullanıldığı II. Meşrutiyet döneminin derinlemesine incelenmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Yukarıda saydığım saiklerle ele alınan bu tez çalışması da bazı değerli şahsiyetlerin katkıları olmadan ortaya çıkarılamazdı.

Öncelikle değerli zamanının ayırarak desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. İbrahim Yıldıran'a teşekkür etmek istiyorum. İki yıl boyunca Osmanlı Paleografyası derslerine devam ettiğim ve arşiv belgelerinin transkripsiyonunda yardım aldığım Prof. Dr. Levent Kayapınar'a ve aynı dönemde yine arşiv belgelerinin okunması esnasında destek gördüğüm Doç. Dr. Ayşe Kayapınar ile Arşiv Uzmanı Nermin Kılıç'a da müteşekkirim. Her zaman görüşlerine başvurduğum ve tezim ile ilgili dönütler aldığım Doç. Dr. Nevzat Mirzeoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Nuray Özdemir'in de bu tezin ortaya çıkarılmasındaki katkılarını saymadan geçemem. Ayrıca kütüphanesini açarak kaynaklarını benimle paylaşan Prof. Dr. Ali Güler'e, Prof. Dr. Mustafa Gencer'e ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Süme'ye de teşekkürü bir borç olarak görüyorum. Son olarak yetişmemde büyük emeği geçen değerli ailem ile uzun ve stresli doktora sürecinde her türlü marazi halime katlanan kıymetli eşim Gülcan ve kızım Ezgi'nin en büyük takdiri hak ettiğini belirtmek istiyorum.

Sabri ÖZÇAKIR

ÖZET

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE
ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER

ÖZÇAKIR, Sabri
Doktora, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN
Haziran–2013, 276 Sayfa

"II. Meşrutiyet Dönemi Beden Eğitiminde Çağdaş Dönüşümler" başlıklı tez çalışmasında; söz konusu dönemde beden eğitimi uygulamalarının yasal bir zemine oturtulmasını sağlayan hukuki çalışmalar, bu çalışmaların öğretim kurumlarındaki yansımaları, öğretmen yetiştirme çabaları, çağdaş bir anlayış oluşturmak için gerçekleştirilen denetim çalışmaları, kullanılan tesis ve malzemeler, beden eğitimi alanının öncü figürleri ile yöneticilerin katkıları ve dönüştürme enstrümanları olarak görülen yayın faaliyetleri, bayramlar ile paramiliter gençlik örgütlerindeki uygulamalarda ortaya çıkan çağdaş dönüşümlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımının bir türü olan doküman incelemesi yöntemi veya başka bir deyişle tarihi yöntemin kullanıldığı bu çalışma, 1908-1918 yılları ile sınırlandırılmış ve döneme ait ana kaynaklara dayandırılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre; II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanını sağlam bir temele oturtmak için çıkarılan resmi mevzuatların etkili bir dönüştürücü olarak kullanıldığı; ayrıca pedagojik, Sosyal Darwinist, paramiliter ve biyo- politik bir anlam yüklenen beden eğitimi derslerinin dönemin koşullarına uygun olarak neredeyse tüm öğretim kurumlarının müfredatlarında yer aldığı ve öz kaynakları kullanarak gerçekleştirilen öğretmen yetiştirme çabalarına da ilk kez bu dönemde yer verildiği görülmektedir. Selim Sırrı Bey tarafından yürütülen teftiş çalışmalarında

geçmişten gelen yanlışları düzeltme, İsveç jimnastiği uygulamalarını benimsetme ve yaygınlaştırma amaçlanmıştır. Tesisleşme alanında ve ders aletlerinde de İsveç jimnastiğine uygun dönüşümlerin yaşandığı bu dönemde, okullarda ve okul dışında yürütülen yaygınlaştırma çabaları yayınlanan süreli eserler ile telif ve tercüme kitaplarda hayat bulmuştur. Okullar ve kulüplerin katılımıyla düzenlenen bayramlar milli bilinç, heyecan ve coşkunun oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönemde beden eğitimi uygulamalarından sıklıkla yararlanılan diğer bir alan da özellikle paramiliter amaçlar etrafında oluşturan gençlik örgütleri olmuştur.

Sonuç olarak, beden eğitimi alanında II. Meşrutiyet öncesinde hiç gerçekleşmeyen veya sınırlı sayıda yürütülen çabalar, tüm güçlüklere rağmen II. Meşrutiyet döneminde yerini niceliksel ve niteliksel olarak çağdaş bir anlayışa bırakmış, böylece Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek yeni reformların altyapısı da hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Meşrutiyet, Çağdaşlaşma, Eğitim, Beden Eğitimi, Jimnastik.

ABSTRACT

COMTEMPORARY TRANSFORMATIONS OF PHYSICAL EDUCATION IN II. CONSTITUTIONAL PERIOD

ÖZÇAKIR, Sabri

Doctorate, Department of Physical Education and Sport Teaching
Thesis Advisor: Prof. Dr. İbrahim YILDIRAN
June–2013, 276 pages

In this study, determination and evaluation of judicial practices that provide legal basis for physical education practices, reflection of these practices in the educational institutions, teacher training efforts, supervisions to provide contemporary vision in physical education, sports facilities and equipment, prominent figures in the field of physical education, contributions of directors to physical education, publishing activities in order to transform the field of physical education, contemporary transformations that festivals and paramilitary youth activities resulted are aimed.

In this study, document investigation –in the other words historical methodology–, which is a kind of qualitative research approach, is used. Time interval is defined as between 1908 – 1918 and the primary sources dating back to mentioned years are benefited in this study.

As findings of this study reveal, official legislations that are declared in order to establish strong basis for the field of physical education are considered as a strong tool for effective transformation of physical education in II. Constitutional Period. In addition, physical education courses, to which pedagogical, paramilitary and bio-political meanings are attributed, had taken place in the curriculum of the schools. In the same period, outputs of teacher training efforts by using equity are also observed. Selim Sırrı Bey aimed to fix the problems of physical education resulting from previous wrong practices and disseminated the practices of Swedish gymnastics in his inspection studies. Sports facilities and gymnastics equipment were made suitable for Swedish

gymnastics practices in this period. Besides, periodicals and translated works were published in order to encourage physical training in and outside the schools. National holiday meetings which were organized by schools and clubs took important role in the formation of excitement and enthusiasm in gymnastics. In the same period, youth organizations which have paramilitary aims benefited from the physical education practices.

To conclude, contrary to pre - II. Constitutional Period in which no or very few studies had been conducted; many studies in contemporary approach in quantitative and qualitative manner had been conducted in the field of physical education despite the difficulties faced in II. Constitutional Period. Studies conducted in II. Constitutional Period defined basis for future studies that would be held on Republican Period.

Keywords: Constitutional Period, Modernization, Education, Physical Education, Gymnastics

TEZ İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI……..... i
ÖN SÖZ…… ii
ÖZET……..... iii
ABSTRACT……..…….. v
İÇİNDEKİLER…….…….. vii
TABLOLAR LİSTESİ……... x
KISALTMALAR LİSTESİ……...……...……... xi
1. BÖLÜM/ GİRİŞ…...……..... 1
1.1 Problem Durumu……..... 1
1.2 Araştırmanın Amacı……..... 12
1.3 Araştırmanın Önemi…….……..... 13
1.4 Varsayımlar……..... 13
1.5 Sınırlılıklar……...……..... 13
1.6 Tanımlar……..... 14
2. BÖLÜM/ YÖNTEM……..... 15
2.1 Araştırma Modeli……...……..... 15
2.2 Evren ve Örneklem ……..... 16
2.3 Veri Toplama Teknikleri …….……..... 16
2.3.1 Dokümanlara Ulaşma...……..... 16
2.3.2 Özgünlüğü (Orjinallik) Kontrol Etme…..……..... 18
2.3.3 Dokümanları Anlama...……..... 19
2.3.4 Verilerin Analizi ve Yorumlanması…….. 20
3. BÖLÜM/ OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMDE ÇAĞDAŞLAŞMA ve II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ…..……..……..... 22
3.1 Çağdaşlaşma Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Eğitimde Çağdaşlaşma…….…….... 22
3.2 I. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (1876-1908)……..... 27
3.3 II. Meşrutiyet Dönemi Genel Özellikleri (1908-1918)……..... 30
3.4 II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Fikir Akımları...…….……..... 34
3.4.1 Batıcılık (Garpçılık)……...…..……..... 35
3.4.2 Osmanlıcılık……...…..……..... 36
3.4.3 İslamcılık …….……. 37
3.4.4 Türkçülük…….……. 38
3.5 II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Alanındaki Gelişmeler…….……. 39
3.6 II. Meşrutiyet Döneminde Çağdaş Eğitim Akımları…….. 42

3.6.1Çocuktan Hareket Akımı…… 43
3.6.2 Kitle Eğitimi Akımı…….……... 44
3.6.3 Seçkinler (Elitler) Eğitimi Akımı……... 44
3.6.4 İş Okulu Akımı…….....……..…….…… 44
3.6.5 Üretim Okulu Akımı…….……..……... 45
3.6.6 Kültür Eğitimi Akımı…… 45
3.6.7 Girişkenlik Eğitimi Akımı…….……. 46
3.6.8 Kadın Eğitimi Akımı…….……. 46
3.6.9 Beden Eğitimi Akımı……. 47
4. BÖLÜM/ II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER……...… 50
4.1 Dönüşümün Yasal Dayanakları……....…….……. 50
4.2 Öğretim Kurumlarında Beden Eğitiminin Dönüşümü…….……..... 58
4.2.1 Askerî Okullarda Beden Eğitimi……..…….…… 59
4.2.2 Sivil Okullarda Beden Eğitimi…..…… 74
4.2.2.1 Anaokulları.…….……..…..…….. 74
4.2.2.2 İlköğretim……...……...…….……... 77
4.2.2.3 Ortaöğretim…...……...…….…….…….. 88
4.2.2.4 Mesleki ve Teknik Öğretim ……...…...……...…….…...…….. 100
4.2.2.5 Öğretmen Okulları……....……...……..... 103
4.2.2.6 Kız Okulları…….…….. 114
4.2.2.7 Yükseköğretim……..……...……. 119
4.2.2.8 Medreseler…….……...…….……..……..……... 122
4.3 Beden Eğitimi Öğretmeni Kaynakları ve Yetiştirme Çabalarında Görülen Dönüşümler……... 129
4.3.1 Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni …...……... 129
4.3.2 Dârülmuallimîn-i Âliye'ye Bağlı Terbiye-i Bedeniye Mektebi……...……... 130
4.3.3 Kadın Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirilmesi…….…….. 133
4.3.4 Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi…….…….……... 134
4.3.5 Diğer Öğretmen Kaynakları ve Yetiştirme Çabaları…….……...……... 135
4.4 Teftiş Alanındaki Dönüşümler..…….…… 137
4.5 Okul Binaları, Tesis ve Malzeme İle İlgili Dönüşümler....…….....…….… 142
4.6 Dönüşümün Öncü Figürleri…….…… 147
4.7 Dönüştürme Enstrümanları...…….…….…… 167
4.7.1 İlk Özel Spor Okulu: Terbiye-i Bedeniye Mektebi (1908)……..... 167
4.7.2 Yayın Faaliyetleri……... 170
4.7.2.1 Telif ve Tercüme Eserler.…….…….…….…... 171
4.7.2.2 Beden Eğitimi ve Spor Alanına Hizmet Eden Süreli Yayınlar..……... 181

4.7.3 Hünerleri Sergileme ve Halkla Bütünleşme Aracı Olarak Bayramlar……..…….... 188
4.7.3.1 İdman Bayramları…….……..……... 190
4.7.3.1.1 Birinci İdman Bayramı (12 Mayıs 1916)……...…….... 190
4.7.3.1.2 İkinci İdman Bayramı (11 Mayıs 1917)……..…….…..... 192
4.7.3.1.3 Üçüncü İdman Bayramı (3 Mayıs 1918)..……..... 194
4.7.3.1.4 Taşralarda İdman Bayramları…….……... 196
4.7.3.1.5 Kulüplerin Katıldığı İdman Bayramları……..... 197
4.7.3.2 Çocuklar Bayramı (15 Mayıs 1916)…...……... 198
4.7.3.3 Diğer Bayramlar…….……..…….……... 199
4.7.4 Paramiliter Gençlik Örgütlerinde İzcilik (Keşşaflık) ve Beden Eğitimi….……... 200
4.8 Karşılaşılan Güçlükler…..……...…..…….. 206
5. BÖLÜM/ SONUÇ…….…… 213
KAYNAKÇA…… 218
EKLER……...… 246

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Salnâme Türü ve Tarihine Göre Kadrosunda Jimnastik Öğretmeni Bulunan Askerî İdâdîler……. 69

Tablo 2. Askerî Okullarda II. Meşrutiyet Öncesinde ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Jimnastik Dersi Uygulamaları ……...……... 73

Tablo 3. Farkı Düzeylerdeki İbtidâî Okullarında Ders Uygulamaları ...……...…… 82

Tablo 4. Maarif-i Umûmîye Nezâreti Tarafından Yayınlanan Sultânî Mektepleri Ders Programına Göre Terbiye-i Bedeniye Dersleri …….. 96

Tablo 5. Sivil Okullardaki Terbiye-i Bedeniye Dersi Uygulamalarının II. Meşrutiyet Dönemi ve Öncesi İle Karşılaştırılması…… 127

Tablo 6. II. Meşrutiyet Döneminde Sivil Okullarda Görev Yaptığı Belirlenen Terbiye-i Bedeniye/Jimnastik Dersi Öğretmenleri…….…. 155

Tablo 7. II. Meşrutiyet Döneminde Askerî Okullar ile Polis Okullarında Görev Yaptığı Belirlenen Terbiye-i Bedeniye/Jimnastik/Riyazet-i Bedeniye Dersi Öğretmenleri…… 157

KISALTMALAR LİSTESİ

AMN	: Ana Mektepleri Nizamnâmesi
ATBMT	: Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi Tâlimatı
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CTİS	: Cemiyet-i Tedrisiye İslamiye Salnâmesi
DDN	: Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi
DMTMN	: Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme
IMN	: Islah-ı Medaris Nizamnâmesi
İKMMTH	: İstanbul Kız Muallim Mektebi Temsil Heyeti
KZMKZİMN	: Küçük Zabit Mektebi ve Küçük Zabit İbtidai Mektebi Nizamnâmesi
LTİTMT	: Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat
MİN	: Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi
MİUT	: Mekâtib-i İbtidaiye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
MSNHİ	: Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesini Havi İlanname
MUN	: Maarif-i Umûmîye Nezâreti
MVN	: Medreset'ül Vaizin Nizamnâmesi
PMT	: Polis Mektepleri Tâlimatı
SNMU	: Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye
TBMN	: Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin Nizamnamesi
TİKM	: Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı
TİLK	: Tahsil-i İbtidaiye-i Layiha-i Kanuniyesi

1. BÖLÜM
GİRİŞ

Araştırma konusuna ait problem durumu ortaya konularak, konu ile ilgili kısa kuramsal açıklamalara değinilen bu bölümde problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar yer almıştır.

1. 1 Problem Durumu

Kuruluşundan XVII. yüzyılın sonlarına kadar daha önceki İslam ve Türk devletlerinden aldığı zengin kültürel mirasa kendisi de ilaveler yaparak, ekonomik ve siyasi yönden güçlü, kendi kendine yeten bir imparatorluk olarak varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, kendisini askerî üstünlük haricinde manevi ve kültürel açıdan da Avrupalılardan üstün görmüştür. Bu üstünlük sebebiyle Avrupa'dan bilim aktarma konusunda seçici davranan Osmanlılar, Batı'da ortaya çıkan "Rönesans" ve "Bilim Devrimi" gibi entelektüel ve ilmî faaliyetleri takip etme ihtiyacı duymamışlardır. Fakat bir süre sonra Sanayi Devrimi'nin etkisiyle Avrupa'nın bilim ve teknolojideki yükselişi fark edilmiştir. Sanayi Devrimi'nin sonucunda ortaya çıkan ve öncesi ile kıyaslanmayacak seviyede büyüyen Avrupalıların askerî gücü, buhar enerjisi sayesinde denizde ve karada hızlı bir şekilde dünyanın her tarafına ulaşmış, modern üretim teknolojisi dünya pazarlarını kontrol etmiş ve tüm bu gelişmeler Avrupalıların üstünlüğünü ortaya koymuştur (İhsanoğlu ve Aydüz, 2002).

Osmanlıların XVII. yüzyıla kadar tüm çağdaş ordulardan güçlü ve askerî tekniklere sahip olması Avrupa'nın hep bir adım önünde olmasını sağlamıştır. Osmanlıların sürekli hareketli bir yapıya sahip olmaları ve günlük hayatta savaşa yönelik çeşitli fiziksel aktivitelerle ilgilenmeleri de onların fiziksel olarak zinde ve kuvvetli bir yapıda olmalarını desteklemiştir. At binen, ok atan ve güreşen bir toplum, savaşların beden gücüne dayandığı bir dönemde sürekli başarılı olmuş ve fiziksel etkinlik günlük hayatın bir parçası olarak yerini almıştır. Osmanlı Devleti'nin bu geleneksel oyunları savaş eğitiminin bir parçası olarak kabul etmesi ve bilimsel yollarla geliştirmesi de bu başarıların sürekli bir hale gelmesinde kilit bir rol oynamıştır. Fakat

savaş şartlarının değişmesi, özellikle ateşli silahların yaygın bir şekilde kullanılmasıyla geleneksel sistemlerin etkililiği azalmış ve Osmanlı ordusu, dolayısıyla devleti de gittikçe zayıflamaya başlamıştır (Kahraman, 1999; Yıldıran, 2010).

Osmanlıların uzun yıllardan beri Avrupa ile askerî ve siyasi sahada devam eden ilişkilerinde, XVIII. yüzyılın başlangıcından itibaren önemli değişiklikler olmuş ve Avrupa'nın günlük hayatı hakkında elde edilen bilgiler Osmanlı'da yeni bir düşünce tarzı ve anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Yüzyılın başlangıcında sivil alanda gerçekleşen bu yenilikler 1730'dan sonra askerî teknik sahasını da içine almıştır. Avrupa'nın güçlü orduları gibi gelişmiş silahlara sahip ve modern harp tekniklerini bilen subay ve askerler yetiştirmeye çalışan Osmanlı idarecileri bu sayede Avrupa ile aradaki farkı kapatmaya çalışmışlardır. Bu dönemde yenileşme hareketi çerçevesinde Osmanlı ülkesine gelen Fransız uzmanların (Bonneval Ahmet Paşa, Baron De Tott ve Lafitte-Clave) çeşitli çabalarına ek olarak, Osmanlı devlet adamlarının inisiyatifi ve yabancı uzmanların katkılarıyla modern askerî eğitim kurumları da açılmıştır (Kaçar, 1998).

Askerî reformların yoğun bir şekilde sürdüğü III. Selim döneminde (1789-1807) "Nizam-ı Cedid" yani yeni düzen anlamına gelen bir ordu kurulmuştur. Fransız Devrimi'nden esinlenerek kurulan bu ordudan rahatsız olan yeniçeri-ulema ittifakı sayesinde III. Selim 1807'de tahttan indirilmiş ve Nizam-ı Cedid ordusu da dağıtılmıştır. III. Selim'den sonra tahta geçen II. Mahmut (1808-1839) da askerî reformlara devam etmiş ve Nizam-ı Cedid'in yerine geçmek üzere Sekban-ı Cedid'i kurmuştur. Uzun soluklu olmayan Sekban-ı Cedid girişiminden sonra sıra yeniçeri ocağına gelmiştir. Ocağı kaldırmak için fırsat kollayan II. Mahmut için yeniçerilerin 1821'deki Yunan isyanı sırasındaki beceriksiz ve dağınık halleri uygun ortamı hazırlamıştır. II. Mahmut 1825'te "Eşkinci Ocağı" isminde yeni bir sınıf kurduğunda yeniçeriler tekrar ayaklanmış, bu ayaklanma sonucunda 1826'da yeniçeriler ortadan kaldırılmış ve bu olay "Vaka-i Hayriye" olarak tarihteki yerini almıştır. II. Mahmut yeniçerilerden sonra kurduğu yeni orduya muhafazakâr çevrelerin desteğini almak üzere Asakir-i Mansure-i Muhammediye ismini vermiş ve bu şekilde askerî reformlara devam edilmiştir (Ahmad, 2010: 32-34; Ortaylı, 2000: 33-45).

Girişilen tüm askerî reform çabalarına karşın Osmanlıların uyanışını sağlayan asıl olay ise, Mısır eyaletinin valisi Mehmet Ali Paşa'nın ordusunun Osmanlıları mağlup ederek Anadolu'nun içlerine kadar ilerleyip başkenti tehdit etmesi olmuştur. Mehmet Ali Paşa, XIX. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da çağdaş orduya ve endüstriyel ekonomiye sahip bir devlet yaratmıştır. Nizam-ı Cedid'i Mısır'da uygulayan Mehmet Ali Paşa, yalnızca tâlimli modern bir ordu kurmamış aynı zamanda subay yetiştirme işine de girişmiştir (Ahmad, 2010: 36-37; Berkes, 2007: 190; Keyder, 2003: 24-25). Mehmet Ali Paşa'nın Fransız örneğine göre kurduğu modern ordusu askerî eğitimde bir model arayışında olan Osmanlılar için aranan kan olmuş ve Fransızlar örnek alınmaya başlamıştır. Fransızların model alınmasında XIX. yüzyılın başında Alman ordusu karşısında aldıkları galibiyet de etkili olmuştur. Mehmet Ali Paşa olayı Osmanlıları gerçek bir reforma itmiş ve orduda yapılan reform sayesinde modern anlamda beden eğitimi ve jimnastik ilk kez Osmanlı ülkesine girmiştir (Yıldıran, 2010).

Orduda görülen Fransız etkisi reformların yoğun bir şekilde devam ettiği Tanzimat'la beraber askerî okulların müfredatlarına da yansımış ve ders programları Fransız askerî okulları örneğine göre yeniden düzenlenmiştir. Fiziksel eğitime verilen önem jimnastik dersinin yanında yüzme, ayak talimi, meç ve kılıç talimi gibi derslerle de desteklenmiştir. Askerî eğitimi müteakiben sivil eğitimde de başlayan reformlar sonucunda Fransız liseleri örnek alınarak açılan ve ders programlarının aynen uygulandığı okullarda da jimnastik dersi yerini almıştır.

XIX. yüzyılda Avrupa ülkelerine bakıldığında ise, öncelikle Almanya'da daha sonra da İsveç'te ortaya çıkan jimnastik akımlarında gençlerin fiziksel ve ruhsal yönden iyi bir seviyeye getirilerek askerliğe ve vatan savunmasına hazırlanması amacı güdülmüştür. Almanya'da Friedrich Ludwig Jahn, İsveç'te ise Pehr Henrik Ling tarafından geliştirilen jimnastik akımları ulusal güç ve birliğin sağlanması için bir araç olarak görülmüştür. Bir süre sonra Alman ve İsveç jimnastiğinden etkilenen Fransa, Çekoslovakya, Polonya, Slovenya, Hırvatistan, Rusya ve Danimarka gibi birçok Avrupa ülkesinde de jimnastik etkisini göstermiş ve çoğunlukla askerî ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlamıştır. Beden eğitiminde bir sentez unsuru sayılan spor hareketleri ise İngiltere'de ortaya çıkmış ve okullarda spor uygulamalarıyla bilinçli bir beden eğitimi hamlesi başlamıştır. XX. yüzyıl başlarında Britanya ordusunun gücünü arttırmak ve gençleri askerliğe hazır hale getirmek amacıyla Robert Baden Powel tarafından

başlatılan izcilik uygulamaları da İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Alpman, 1972: 186-203; Ateş, 2012: 50-76). Osmanlı Devleti'ndeki süreç de Avrupa'daki gelişmelere paralel olarak sürmüş ve Avrupa'yı takip etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Batı örneğinde açılan askerî ve sivil okullardaki Fransız etkisi, jimnastikte kullanılacak sistemin belirlenmesinde de baskın bir rol oynamış ve barfiks, paralel, gülle, halka ve trapez gibi aletlerle yapılan karmaşık ve zorlu Amoros sistemi uygulanmaya başlamıştır. Amoros, Alman jimnastiğinin kurucusu Jahn'ın sisteminden etkilendiği için Osmanlı Devleti'nde kullanılan jimnastik sistemine Jahn-Amoros jimnastikleri de denilmiştir.

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise, 1870 yılında Fransızların Sedan'da Alman ordusu karşısında aldığı ağır yenilgi ve yine Fransız sistemine göre yetiştirilmiş Osmanlı ordusunun 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilmesi sonucunda Fransız sistemine olan güven sarsılmış ve Alman modeline geçilmiştir. Almanların akademik bir eğitim içeren Fransız sistemine oranla uygulamaya daha fazla önem vermesi bu sistemin kabul edilmesinde etkili olmuş ve Alman sisteminin en önemli temsilcisi olan Von Der Goltz'un çalışmaları Osmanlı askerlerinin fiziksel durumunda kısa sürede gözle görülür bir iyileşmeye sebep olmuştur (Yıldıran, 2010).

Von Der Goltz'un Osmanlı askerî eğitimine diğer bir katkısı da "Millet-i Müsellaha" (Silahlı Halk) isimli eseri ile savaşların değişen biçimini Osmanlı toplumuna tanıtmasıdır. Goltz, bütün vatandaşların askerlik görevi ile yükümlü hale getirilerek milletin bir "millet-i müsellaha"ya dönüştürülmesi gerektiğini kitabında belirtmiştir. "Millet-i Müsellaha" terimi, Fransız Devrimi'nde halkın vatanlarını savunmak için silahlanması ve ardından askerlik hizmeti ile yükümlü hale getirilmeleri ile ortaya çıkmıştır. Napolyon Savaşları ile tüm Avrupa'ya yayılan bu anlayış sayesinde ordular vatandaş-ordularına dönüşmüş, milletlerin bütün kaynaklarını ve yeteneklerini savaş için seferber etmeleri ile savaşların biçimi değişmiştir. Profesyonel ordulardan "total/topyekün" bir hale gelen ordularda, başarının sırrı bir milletin tüm fertlerinin savaşa katılması olarak belirlenmiştir. Goltz'un Askerî Okullar Genel Müfettişi olması ve "Millet-i Müsellaha" kitabının Türkçe'ye çevrilmesi ile silahlı bir millet yaratma fikri, o dönemde askerî okullarda okuyan ve geleceğin İttihatçıları olacak genç subaylar

üzerinde etkili olmuştur (Ateş, 2012: 119-121). Nitekim II. Meşrutiyet dönemi (1908-1918) İttihatçı elitlerinin gençleri askerliğe hazırlamak için paramiliter gençlik örgütleri kurmaları ve okullardaki çeşitli derslerin paramiliter içerikle doldurulması hususunda uygun ortamı hazırlamaları "Millet-i Müsellaha" fikrinin izlerini yansıtmaktadır (Akın, 2004: 140-141; Ateş, 2012: 121-122).

Jimnastiğin bu dönemdeki uygulamaları sınırlı sayıdaki seçkin eğitim kurumunda devam etmiş ve bu okullarda da öğrencilerin bireysel becerilerini geliştirmeye yönelik çabalar düzeyinde kaldığından kitlesel olarak yaygınlaşma gösterememiştir. Bu duruma ek olarak, Tanzimat ve I. Meşrutiyet dönemlerinde yeni bir olgu olarak ortaya çıkan jimnastiğin işlevi ve uygulama biçimleri konusunda başlayan yayın faaliyetleri Hekim İsmail Paşa'nın 1847 yılında yayımladığı Risale-i Jimnastik adlı çevirisinden itibaren önemli bir literatür birikimi sağlanması konusunda başlangıç olmuştur (Yıldıran, 2012).

II. Meşrutiyet öncesinde Batılı tarzda eğitim yapan askerî ve sivil okullar aracılığıyla jimnastik ile özdeşleştirilen yani jimnastiğe bağımlı bir beden eğitimi anlayışı Osmanlılar tarafından benimsenmiş ve bu konuda yukarıda da belirtildiği gibi telif ve tercüme eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Zamanla jimnastiğin bireysel yararının yanında kamusal alanda da sağlayacağı faydalar, dönemin bazı eğitimcileri ve aydınları tarafından dile getirilmeye başlamıştır. Görüşlerini bildiren bu kişiler Avrupa'da jimnastik alanında görülen gelişmelere atıf yaparak, jimnastiğin sağlıklı bir beden ve sağlıklı bir ruh için gerekliliğinden bahsetmişlerdir (Ateş, 2012: 109).

II. Abdülhamid döneminde ise, dernek kurmanın ve gençlerin bir araya gelerek spor yapmasının yasak olduğuna (Atabeyoğlu, 1985a; Çakır, 2008) dair çeşitli görüşlerin bulunmasına rağmen kalabalıkların bir araya gelerek toplanmasının yasak olması dışında Abdülhamid'in beden eğitimi ve spora karşı olduğuna dair güçlü kanıtlar bulunmamaktadır. Hatta onun döneminde Osmanlı sporcuları ilk kez yarışmalara katılmış, gazetelerde fiziki kültüre ait çok sayıda haber yayınlanmış, birçok spor kulübü kurulmuş, bazı modern sporların yarışmaları düzenlenmiş, fiziksel egzersizler bireysel ve toplumsal sağlık ve maddi refahla doğrudan ilişkilendirilmeye başlamıştır (Akın, 2004: 53-54). Aynı dönemde programlarında jimnastik dersine yer veren askerî ve sivil okulların sayısı da sürekli artmıştır. II. Abdülhamit'in 30 yıl süren istibdat rejiminde

“hareket” konusunda uzmanlaşmış olan Ali Faik, Selim Sırrı ve Rıza Tevfik gibi isimler de insanlara ayakta durmayı ve yürümeyi öğretmiş, bu durum da II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının gelişmesine zemin hazırlamıştır (Akın, 2004: 49-50; Berkes, 2007: 452).

Siyasi hayatın ve fikir hareketlerinin birden canlandığı, yayın özgürlüğünün başladığı ve toplumsal sorunların aydınlar tarafından dile getirildiği II. Meşrutiyet döneminde, eğitim konusu da önemle üzerinde durulan bir alan olmuş (Akyüz, 2010: 265) ve II. Meşrutiyet'in ilanından sonra eğitim alanında yapılan çalışmalar Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilecek eğitim devriminin tohumları olarak yerini almıştır (Başaran, 1994: 15-16).

Askerî reformlara ek olarak askerî ve sivil eğitimde model arayışlarının ve uygulama çabalarının yoğunlaştığı II. Meşrutiyet döneminde, Tanzimat'tan sonra başlatılan iyileştirme ve yenileştirme girişimlerine rağmen yetersizliği hissedilen eğitim kurumlarının reformlarına girişilmiştir. Bu dönemde gerek çağdaş eğitim akımlarının etkisi, gerekse millet-i müsellahanın yani tüm Osmanlı fertlerinin askerlik için fiziksel ve ruhsal olarak hazır olmasına duyulan ihtiyaç sebebiyle özellikle Balkan Savaşları'nda alınan yenilgiler sonrasında beden eğitimine özel bir önem atfedilmiştir. Dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik şartları gereği öngörülen paramiliter ve sağlıklı nesiller yetiştirmeye yönelik öjenik politikaların gerçekleştirilmesinin en önemli aracı olan beden eğitimi, etkili öncüleri ve destekleyicilerinin de yardımıyla reform hareketlerinin merkezine kurulmuştur (Yıldıran, 2012).

Siyasi elitler II. Meşrutiyet döneminde oluşan sosyal ortam ve koşulların gereği olarak bedene farklı anlamlar yükleyerek bireysel olarak ve nüfus düzeyinde gençlerin okullarda ve okul dışında eğitilmesi yönünde çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Buradaki temel vurgu sağlıklı, güçlü ve rejimin güvenebileceği vatandaşların yaratılması üzerine olmuştur.

Bedene yüklenen anlamların özellikle Balkan Savaşları sonrasında paramiliter bir tonla karşımıza çıkmasında Sosyal Darwinist politikalar da etkili olmuştur. Hayatın bir mücadele olduğu ve bu mücadelede zayıf olanların eleneceği, güçlü olanların ise

ayakta kalacağı, varlığını sürdüreceği anlamına gelen Sosyal Darwinizm (Ünder, 2008), dönemin baskın ideolojisi olarak vatan savunması, erillik ve beden eğitimi arasında bağlantı kurmaya çalışmış (Cora, 2007: 40), Sosyal Darwinist düşünüş kalıplarının etkisi de savaşların sürdüğü bir dönemde toplumu, dünyayı güçlü olma mücadelesi olarak gören dönemin aydınlarını etkilemiştir (Altınay ve Bora, 2008). Jimnastik, beden eğitimi, izcilik ve askeri talimler de bu amaca hizmet edecek araçlar olarak görülmüştür (Ateş, 2012: 154; Cora, 2006, 2007: 20).

Foucault'nun (2007: 102-103) "insan bedeninin anatomo-politikası ve nüfusun biyo-politikası" olmak üzere iki şekilde ele aldığı disiplin yöntemlerini, beden eğitimi alanına uyarlarsak bedenin hem bireysel hem de toplu olarak yani nüfus düzeyinde eğitilmesi ile karşılaşılır. Bu disiplin yöntemleri ile bireysel bedenin disipline edilmesi, kapasitesinin arttırılması ve nüfusun, genel olarak da ulusun güçlü ve sağlıklı olması amaçlanır (Cora, 2007: 16). Nüfusa yönelik sosyal politikaların yönetilmesi anlamına gelen biyo-politik müdahaleler de ittihatçı elitlerin "beden kültürü" politikalarında somutlaşmış, anlamını bulmuştur (Akın, 2004: 94-95).

Bu dönemde beden eğitimi alanına yüklenen anlam yalnızca paramiliter bir çerçevede gerçekleşmemiş, pedagojik bir yaklaşımla da ele alınmıştır. Çağdaş eğitim akımlarının içinde yerini alan beden eğitimi okul müfredatlarının önemli bir parçası olmaya başlamış, beden eğitimi Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da II. Meşrutiyet döneminde yavaş yavaş hak ettiği değeri kazanmaya başlamıştır.

Değişik alanlarda sürdürülen çağdaşlaşma çabalarına ek olarak İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin aktif bir üyesi olan Selim Sırrı Bey de beden eğitimi alanının tanıtımı ve yaygınlaştırılması açısından önemli sorumlulukları üzerine almıştır. Bu görevde önemli eğitimciler ve eğitim yöneticilerinden destek gören Selim Sırrı Bey, beden eğitiminde kullanılacak sistemin belirlenmesinde de etkin bir rol oynamıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında tüm Avrupa'da okul beden eğitiminde kullanılan Alman, Fransız ve İsveç jimnastikleri ile spor ve oyun yoluyla karakter gelişimini hedefleyen İngiliz spor eğitimi sistemlerinden hangisinin II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı eğitiminde baskın rol oynayacağı da Selim Sırrı Bey aracılığı ile belirginleşmiştir (Yıldıran, 2012). Jimnastikte kullanılacak sistemin belirginleşmesiyle dersin içeriğinde, kullanılan aletlerde ve dersin yapıldığı alanda dönüşüm yaşanmış ve bu dönüşüm süreli yayınlar

ile telif ve tercüme eserlerde etkisini hissettirmiştir. Basının ilgisini çeken bu alanda çok sayıda eğitimci ve aydın da görüşlerini belirtmiş ve topluma özendirme, yaygınlaştırma çalışmalarına katkı sağlamıştır.

Literatür incelendiğinde II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi uygulamalarını konu alan bazı çalışmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu çalışmaları genelden özele doğru, spor tarihinden beden eğitimini içine alan eğitim tarihi çalışmalarına doğru sınıflandırmak mümkündür. Ayrıca II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi alanını farklı anlamlar (Foucaltian akış açısı, Sosyal Darwinizm, öjenik politikalar) yükleyerek konu alan ve aynı dönemdeki uygulamaları paramiliter gençlik örgütleri açısından inceleyen çalışmalar da mevcuttur.

Spor tarihi konusuna yoğunlaşan çalışmalarda çoğunlukla jimnastiğin Osmanlı Devleti'ne girişi ve ilk uygulamalarına dair bilgiler sunulmuştur. Bu çalışmalardan ilki Atabeyoğlu'nun (1985) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi'nin "Spor" maddesindeki "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor" ve "Jimnastik" isimli yazılarıdır. Bu yazılarda modern sporların ilk uygulamaları ve jimnastiğin Osmanlı ülkesindeki başlangıcı ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Aynı konuda kaleme alınmış diğer bir eser de, Yıldız'ın 2002 yılında Türklerin tarih boyunca uğraştığı sporlar ve içerisinde jimnastiğin de yer aldığı birçok modern sporun tarihini konu edinen Çağlarboyu Türklerde Spor isimli çalışmasıdır. Osmanlı Devleti'nde uygulanan tüm geleneksel sporlar hakkında ayrıntılı bilgiler veren, aynı zamanda jimnastiğin girişi, ilk uygulayıcıları ve bu alandaki yayın faaliyetlerini inceleyen Kahraman'ın (1995) Osmanlı Devleti'nde Spor adlı eserinde ise bibliyografya zenginliği açısından daha ayrıntılı bilgiler yer almıştır. 1990 yılında Tayga tarafından yazılan Türk Spor Tarihine Genel Bakış isimli eserde, sporun ilk Türk devletlerinden Cumhuriyet'e kadar geçirdiği süreç ile jimnastiğin askerî ve sivil okullardaki başlangıcı, II. Meşrutiyet dönemindeki uygulayıcıları ve sivil okullardaki beden eğitimi dersi içeriklerine dair bilgiler ana kaynaklardan da yararlanılarak sunulmuştur.

Eğitim tarihi alanında yapılan çalışmalarda ise farklı kademelerdeki okulların tarihçelerine ve içerisinde beden eğitimi dersine de yer veren müfredat programlarına yer verilmiştir. Ergin'in (1977) Türkiye Maarif Tarihi I-V. Cilt, Aytekin'in (1991) İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yönetimi, Yücel'in (1994) Türkiye'de Orta Öğretim,

Ergün'ün (1996) II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914) ve Akyüz'ün (2010) Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S.2010) isimli eserleri eğitim tarihi alanında derinlemesine analizler yapan oldukça yararlı çalışmalardır. II. Meşrutiyet döneminde eğitim yöneticisi veya uygulayıcı olarak beden eğitimi alanına hizmet etmiş önemli eğitimciler ile bu eğitimcilerin yayın faaliyetleri hakkındaki bilgileri de Binbaşıoğlu'nun (1995) Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerinde Bir Araştırma, (2005) Türk Eğitim Düşüncesi Tarihi (2009) ve Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi isimli eserleri ile Akyüz'ün (1978) Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940) isimli eserinde bulmak mümkündür.

Beden eğitimi tarihini araştırarak alanyazınına katkı sağlayan çalışmalara ise Bilge'nin (1989) Türkiye'de Beden Eğitimi Öğretmeninin Yetiştirilmesi ve Güven'in (1996) Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde Beden Eğitimi ve Spor Öğretmeni Yetiştiren Okulların Eğitimini Hazırlayıcı Çalışmalar isimli araştırmaları ekleyebiliriz. Bilge çalışmasında, tarihsel süreç içerisinde başlangıçtan itibaren programında jimnastik dersi bulunan okullar, önemli isimler ve öğretmen yetiştirilmesine yönelik çabalara yer vermiştir. Güven ise, beden eğitimi öğretimini Tanzimat döneminden başlatarak, Cumhuriyet dönemi ile bütünlük sağlayacak şekilde sunmuş ve değerlendirmiştir. II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının başat aktörü olan Selim Sırrı Tarcan'ın faaliyetlerini içeren çalışmalar ise Çapan'ın (1999) Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan ve Ançel'in (2005) 18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'daki Beden Eğitimi Akımlarının Türkiye'deki Görünümleri ve Selim Sırrı Tarcan'ın Çabaları isimli çalışmalardır. Bu çalışmalarda beden eğitimi akımlarının Türkiye'deki yansıması ve uygulamaları içeren bilgiler de sunulmuştur.

İlgili araştırmalara ayrılan bu bölümde, II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi politikalarına doğrudan yer veren ve bu politikaları Foucaltian bir bakış açısı, Sosyal Darwinist bir ton ve öjeni parantezi ile değerlendiren çalışmalara da değinilmiştir. Cora (2006), II. Meşrutiyet'te Beden Terbiyesi: Genç Kalemler'in "Milli Jimnastik" (1911) Adlı Risalesi Üzerine Notlar isimli makalesinde dönemin baskın ideolojisi olan Türkçülük akımını benimseyen Milli Jimnastik akımını oldukça doyurucu bir yöntemle kaleme almıştır. Aynı makalede beden eğitimi; bedenen ve ahlaken güçlü bir toplum için "öteki" olan Levanten'den uzaklaşmak, ata olan Turan'a yakınlaşmak için

kullanılmış ve ayrıca beden eğitiminin milliliğin ve milliyetçiliğin oluşturulmasındaki yeri vurgulanmıştır.

Jön Türk dönemi ulus-inşa sürecinin beden eğitimi, jimnastik ve izcilik üzerinden değerlendirildiği Constructing and Mobilizing the "Nation" Through Sports: State, Physical Education and Nationalism under the Young Turk Rule isimli çalışma da yine Cora (2007) tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ulus-devlete dönüşme sürecini, erilliğin inşası ve vatandaşlık politikaları bağlamında değerlendiren bu çalışmada Sosyal-Darwinist bir bakış açısı hakim olmuştur. Ağırlıklı olarak erken Cumhuriyet dönemi beden eğitimi ve spor politikalarını konu alan ve bu politikaların sağlıklı, güçlü, verimli ve yüksek moralli gençler yetiştirilmesindeki rolüne vurgu yapan Gürbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor adlı çalışma da Akın tarafından 2004 yılında yapılmıştır. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemini daha iyi anlamlandırmak için geç Osmanlı dönemi ile ilgili bilgilere de başvurulmuş; aynı zamanda bu bilgiler tarihsel bir süreklilik içerisinde sunulmuştur.

Dönemin siyasi, sosyal koşulları ve ihtiyaçları gereği oluşturulan paramiliter gençlik örgütlerini inceleyen araştırmalarda da beden eğitimi konusu merkeze alınmıştır. Bu çalışmalardan ilki 2003 yılında Okay tarafından yazılan Sport and Nation Building: Gymnastics and Sport in the Ottoman State and the Committee of Union and Progress, 1908-1918 isimli makaledir. Makalede, İttihat ve Terakki'nin 1908-1918 arası dönemde milliyetçi bir nesil/kuşak yaratılmasında jimnastik ve sporu nasıl kullandığı incelenmiş, bu konu paramiliter gençlik örgütleri ve düzenlenen ulusal bayramlar ile ilişkilendirilmiştir. İttihatçı hükümetin savaş yıllarının ihtiyaçları ortamında beden eğitimi ve izcilik uygulamalarını askerî mobilizasyon sürecinde paramiliter gençlik örgütleri aracılığıyla ele alan diğer bir çalışma da Beşikçi'nin (2009) Militarizm, Topyekün Savaş ve Gençliğin Seferber Edilmesi: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Paramiliter Dernekler isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada toplum ile derneklerin ve devlet otoritesinin ilişki kurma biçiminin ayrıntılı olarak incelenmesi de amaçlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanını milliyetçi-militarist bir çerçevede değerlendiren diğer bir çalışma da Ateş'in (2012) Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik

Örgütleri isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada müsellah bir millet yaratmak ve gençleri bedenen ve ruhen askerliğe hazırlamak amacıyla okul müfredatlarına eklenen beden eğitimi, askerî talim dersleri ile yine aynı amaçlarla oluşturulan paramiliter gençlik örgütleri (Türk Gücü Cemiyeti, İzciler Ocağı, Osmanlı Güç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri) incelenmiştir. Çalışma konusunu güçlendirmek amacıyla diğer ülkelerdeki benzer uygulamalara da yer verilmiş ve bu uygulamaların Osmanlı'daki yansıması değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede yukarıda bahsedilen çalışmaların her biri, farklı konularda bilgi birikimi oluşturulmasına katkı sağlamasına rağmen, beden eğitimi alanındaki çağdaş dönüşüme ait geniş ve derinlemesine bilgiler içermemiş, bu çalışmalarda dönüşümün nasıl başladığı, hangi konuları kapsadığı ve sonuçları değerlendirilmemiştir. Bu çalışmaların bir kısmında yalnızca birinci ve ikinci elden kaynaklar kullanılmış, bir kısmında ise milliyetçi-militarist öğeler yoğun bir şekilde kullanıldığından alanın pedagojik boyutu göz ardı edilmiştir. Çalışmamızda ise, II. Meşrutiyet döneminde 1908'den 1918'e uzanan zaman diliminde beden eğitimi alanının geçirdiği dönüşüm bütünlükçü ve etkileşimci bir tarzda incelenerek, alanın farklılaşan, dönüşen ve belirginleşen yönleri dönemin koşulları, ihtiyaçları ve düşünce yapısı açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dönüşümden söz edebilmek için dönüşen uygulamaların önceki hali hakkında bilgi sahibi olmak gerektiğinden, II. Meşrutiyet dönemindeki dönüşüm alanları öncesi ile karşılaştırılmış ve bu alanlar ortak bir tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiştir. Dönüşümün hareket noktası ihtiyaç ile başlayarak, paramiliter ve pedagojik ihtiyaçlarla devam etmiş, devlet ve toplum ilişkisinin eğitim alanına yansıması ile devletin beklentileri ve toplumun ihtiyaçları beden eğitimi alanında örtüşmüştür. Beden eğitim alanında gerçek bir kabuk değiştirme sürecine girilen bu dönemde önceki dönemlerin bazı özelliklerinin yansıması olmuş, öte yandan alana yeni çağdaş boyutlar da getirilmiştir. Bu haliyle Cumhuriyet döneminde yeni rejimin başlamasıyla beraber görülecek yeni dönüşümlerin habercisi ve hazırlayıcısı da olunmuştur.

Sonuç olarak, II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi derslerini yasal bir zemine oturtmak için gerçekleştirilen hukuki çalışmalar, bu çalışmaların öğretim kurumlarındaki yansımaları, beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabaları, teftiş çalışmaları, kullanılan tesis ve malzemelerin durumu, önemli uygulayıcılar ve katkıda

bulunan isimler ile dönüştürme enstrümanları olarak önemli bir işlevi olan terbiye-i bedeniye mektebi, yayın faaliyetleri, bayramlar ve paramiliter gençlik örgütleri ile ilgili olarak çağdaş dönüşümü zorunlu kılan dinamiklerin belirlenmesi ve bu dinamiklerin neden-sonuç ilişkisi kapsamında tartışılması çalışmanın temel problemini oluşturmuştur.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, şimdiye kadar yeterince üzerinde durulmayan II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi alanına ait yasal mevzuatlar, ders programları, öğretmen yetiştirme çabaları, tesis ve malzemelerin durumu, denetim çalışmaları ve dönüştürme enstrümanı olarak görülen terbiye-i bedeniye mektebi, yayın faaliyetleri, bayramlar ve paramiliter gençlik örgütlerine ait dönüşümün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet öncesi dönemde eğitimde çağdaşlaşma hamlesinin görünümü nasıldır?
2. II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi alanında ne tür çağdaş dönüşümlere yol açmıştır?

2.1 Mevzuata yönelik dönüşümler nelerdir?

2.2 Öğretim kurumlarındaki beden eğitimi uygulamalarında ne tür dönüşümler gerçekleştirilmiştir?

2.3 Öğretmen kaynakları ve öğretmen yetiştirme çabalarının dönüşüme yönelik katkısı nasıldır?

2.4 Teftiş çalışmalarının yansıması nasıldır?

2.5 Beden eğitimi derslerini yürüten öğretmenler ve alana katkıda bulunan isimlerin dönüşümde ne gibi etkileri olmuştur?

2.6 Dönüştürme enstrümaları olarak değerlendirilen terbiye-i bedeniye mektebi, yayın faaliyetleri, bayramlar ve paramiliter gençlik örgütlerinin dönüşümdeki etkisi nasıldır?

2.7 Dönüşüme rağmen beden eğitimi faaliyetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler ve çözüme yönelik girişimler nelerdir?

1.3 Araştırmanın Önemi

Günümüz beden eğitimi düşüncesinin en doğru biçimde anlaşılması ve anlatılması için siyasi, sosyal ve eğitimsel açıdan önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet döneminin ayrıntılı olarak bilinmesi gerekmektedir. Çalışmamızda, şimdiye kadar yapılan çalışmaların verilerinden ve bilgi birikiminden de faydalanarak dönem için anlamlı olabilecek bir kısmı daha önce kullanılmamış arşiv belgeleri, telif ve tercüme eserler ile süreli yayınlara ulaşılmış ve bu kaynaklar değerlendirilmiştir. Böylece akademik bir disiplin alanı olarak fazla ilgi çekmeyen beden eğitimi tarihi alanında oluşan boşluğun bir ölçüde doldurulması hedeflenmiştir. Ana kaynakların kullanımı ile sadece beden eğitimi alanına değil, beden eğitiminin bir üyesi olduğu eğitim tarihi alanına da katkı sağlandığı düşünülmektedir. Alanın mevcut problemlerini karşılaştırmalar yaparak değerlendirme ve bu değerlendirmelere uygun çıkarımlarda bulunma şansına sahip olan bu çalışma ile, beden eğitiminin toplumsal işlevine katkı sağlanacağı ve gelecek politikaların belirlenmesine etki edileceği de ümit edilmektedir. Ayrıca çalışmanın, alan yazınına katkı yaparak, yeni araştırmalara ve araştırmacılara ışık tutması da beklenmektedir.

1.4 Varsayımlar

Bu araştırmada,

1. Kaynaklardan elde edilen bilgilerin gerçeği yansıttığı,

2. Sınırlanan zaman dilimi içinde incelenen konuların, II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi faaliyetlerindeki dönüşümü tanımlamak için yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.5 Sınırlılıklar

1. Bu araştırma, çalışma kapsamı içinde yer alan ilgili konu alanlarında literatürde yayınlanmış ve arşivlerde yer alan belgelerle sınırlıdır.

2. Bu araştırma, 1908-1918 yılları ile sınırlıdır.

3. Ait oldukları ülkelerin beden eğitimi anlayışlarını farklı amaçlarla uygulayan yabancı ve azınlık okulları bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

1.6 Tanımlar

Meşrutiyet: Bir hükümdarın başkanlığı altında bulunan parlamento idaresi (Develliođlu, 2008: 632).

Eğitim: Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişiklik meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1979: 12).

Beden Eğitimi: Bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal becerilerini optimum düzeyde geliştirmeye yönelik ve fiziksel etkinlikler aracılığıyla uygunluk kazanmasını sağlayan bir süreçtir (Lumpking, 1990: 8).

Jimnastik: Gençliğin vücut kabiliyetini sağlamak ve aynı zamanda gençliği ahlak yönünden de yükseltmek amacıyla milli ve vatani bir nitelikte yapılan beden alıştırmalarıdır (Alpman, 1972: 166-169).

Jimnastiğin diğer bir tanımı ise; insanın beden ve ruh yeteneklerini geliştirmek maksadıyla yapılan yöntemli, ölçülü ve düzenli beden alıştırmalarıdır (Türkiye Bilimler Akademisi [TÜBA], 2011: 640).

Çağdaşlaşma: Çağdaşlaşma; geri kalmış toplumların ekonomi, bilim, uygulama, kültür ve toplumsal düzenleniş alanlarında günümüz uygulama ve bilimini en gelişmiş aşamaya getirme çabası ve özlemlerini anlatan geniş kapsamlı toplumsal akım olarak tanımlanmaktadır (Ozankaya, 1995: 31).

Dönüşüm: Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme, tahavvül, inkılap, transformasyon (Akalın ve diğ., 2011: 715).

2. BÖLÜM
YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, veri toplama teknikleri ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler sunulmuştur.

2.1 Araştırma Modeli

Bu araştırma, beden eğitimi alanında 1908-1918 yılları arasında görülen çağdaş dönüşümlerin belirlenmesine ve yorumlanmasına yönelik olarak yapılmış ve araştırmada model konusundaki farklı yaklaşımlardan yararlanılmıştır. Bu yaklaşımlardan ilki Kaptan (1998: 53) tarafından "tarihi yöntem" olarak adlandırılan modeldir. Tarihi yöntem, geçmiş zaman içinde meydana gelmiş olay ve olguların araştırılması ya da bir problemin geçmişle olan ilişkisi yönünden incelenmesi olarak tanımlanmaktdır. Özdamar (2003: 71) ise tüm klasik ve güncel kaynakların taranması ile ortaya konan konunun tarihsel ve bilimsel gelişimini ele alan araştırmalara "kaynak tarama (review) araştırmaları" ismini vermiştir. Farklı bir tanımlama da Karasar (2004: 77) tarafından yapılmış ve bu tanımda geçmişte ya da halen var olan bir durumu varolduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırmalara "tarama modeli" denilmiştir. Varolan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama ismi de verilmiş, belgesel taramanın alanyazın ya da literatür taraması olarak bilinen genel tarama biçimi şeklinde kullanıldığı belirtilmiştir (Karasar, 2004: 183-184).

Tüm bu yöntemlere ek olarak araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan diğer bir yaklaşım da Yıldırım ve Şimşek'in (2006: 39) açıkladığı nitel araştırma yaklaşımıdır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır.

Sonuç olarak, bu araştırmada farklı yaklaşımların incelenmesine rağmen nitel araştırma yaklaşımının verilerinden sıklıklı yararlanılmış ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren

yazılı materyallerin analizini kapsayan bu yöntem (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 187), tarihi araştırmalarda pek çok dokümanın incelenmesine imkan tanındığından dolayı tercih edilmiştir.

2.2 Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini II. Meşrutiyet döneminde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri oluşturmaktadır. Tüm evren üzerinde yapılacak bir araştırma çok kapsamlı ve genel olacağından evreni temsil eden küçük bir küme (örneklem) seçilmiş ve II. Meşrutiyet dönemi beden eğitimi alanına ait uygulamalar araştırmanın örneklemi olarak belirlenmiştir. Örneklem üzerinde çalışmak zaman, enerji ve para tasarrufu sağlanması ve geçerli, güvenilir verilen toplanması bakımından daha yararlı olmuştur.

2.3 Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın temel dayanağı olan veriler, araştırma sürecinde problemlere cevap aramak ve sonuca ulaşmak için daha önce de belirtildiği gibi nitel araştırma yaklaşımının içerisinde yer alan doküman incelemesi yöntemi ile toplanmıştır.

Nitel araştırmalarda, daha zengin ve ayrıntılı bir çıkarımda bulunabilmek için araştırma problemlerine ilişkin olarak yazılı ve görsel materyallerin araştırma sürecine dahil edilmesi oldukça önemlidir. İlgili olgu veya olaya ilişkin çeşitli kaynaklardan bilgi toplanması, farklı bakış açılarının ve yaklaşımlarının sentezlenmesine imkan vererek araştırmanın geçerliliğini arttırır ve konunun geçmişi ile tarihsel sürecine de ışık tutar (Baş ve Akturan, 2008: 117). Araştırmada doküman incelemesi yöntemine uygun olarak dokümanlara ulaşma, orjinalliğini kontrol etme, dokümanları anlama ile veriyi analiz etme ve kullanma aşamaları (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 193-201) takip edilmiştir.

2.3.1 Dokümanlara Ulaşma

Doküman incelemesinin ilk aşaması olan bu bölümde araştırmacı kendisine Ne tür dokümanara ihtiyaç var? Bu dokümanlar nereden elde edilebilir? gibi soruları sormalı ve bu soruları cevaplamalıdır. Soruların cevabı olumlu ise araştırmacı ilk olarak ne tür dokümanlara ihtiyacı olduğunu saptamalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 193-194).

Bu araştırmada kullanılacak dokümanların tespit edilmesi için de öncelikle literatür taraması yapılmış, daha sonra konu ile ilgili kaynaklara ulaşılmıştır. Bu noktada tarihi kaynakların türleri hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Tarihi araştırmalarda bilgi veren malzemelere kaynak denilmekte, bir malzemenin kaynak olarak nitelendirilmesi için ise olay veya olgunun meydana geldiği devirde vücuda getirilmiş olması veya devrine yakın bir zamanda ve devrinin kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuş olması gerekmektedir. Devrinde oluşturulmuş kaynaklara ana kaynak adı verilir ve bu türden kaynaklar tarih araştırmalarında son derece önemlidir. Ana kaynak grubuna olay hakkında aracısız bilgi veren kitap, hatıra, seyahat, arkeolojik malzeme ve devletin resmi evrakı girer. Ana kaynaktan yararlanılarak yazılan kaynaklara birinci elden kaynak denilmektedir. Bu türden kaynaklar ana kaynakların bulunmaması durumunda ana kaynağın görevini görürler. Birinci elden kaynaktan yararlanılarak meydana getirilen kaynaklar da ikinci elden kaynaklardır. İkinci elden kaynaklar ana kaynak ve birinci elden kaynağın bulunmaması durumunda önem kazanmaktadır. Tarihi araştırmalarda ana kaynağa ulaşmak büyük bir önem arz etmekte, ana kaynağa ulaşılamadığı taktirde ise birinci elden kaynaklar değerlendirilmektedir. Olaylara değişik biçimlerde yaklaşılması açısından ikinci elden kaynaklar da gözardı edilmemelidir (Çandarlıoğlu, 2003: 52; Kütükoğlu, 2011: 17-18).

Tarihi bir araştırma olan bu araştırmada öncelikle konumuz ile ilgili ikinci elden diğer bir deyişle ikincil kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynaklar okunmuştur. İkinci elden kaynaklarla işe başlamak ana kaynaklara ve birinci elden kaynaklara ulaşma noktasında referansların bulunabilmesi ve daha pratik bilgiler içermesi (Faroqhi, 2001: 29) sebebiyle tercih edilmiştir. İkinci elden kaynakların okunması ana kaynak ve birinci elden kaynakların neler olduğu ve nerelerde bulunabileceği hakkında önemli ipuçları vermiştir. Ayrıca ikinci elden kaynakların okunması ile olay ve olgular hakkında genel bir perspektif de oluşturulmuş, ardından II. Meşrutiyet dönemine ait ana kaynaklara ulaşılmıştır. Çalışmanın ana kaynaklarını Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, döneme ait gazete ve dergiler, Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları, salnâmeler ve resmi mevzuatlar oluşturmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapılan taramalarda başta beden eğitimi ile ilgili yazışmaların yapıldığı kalem olan Maarif Nezâreti Mektubi Kalemi'ndeki evraklar olmak üzere, Bab-ı Ali Evrak Odası, Dâhiliye Evrakı, İrâde Katalogları, Meclis-i

Vükela Mazbataları, Sadaret Evrakı, Şura-yı Devlet Evrakı ve Teştişat-i Rumeli Evrakı kataloglarındaki ilgili dosyalar incelenmiş ve çalışmada kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan süreli yayınlar, telif ve tercüme eserler, resmi mevzuatlar ve salnâmelere ise Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nin elektronik ortama aktarılan bölümü ile Milli Kütüphane, Bayezıd Devlet Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Atatürk Kitaplığı'ndan ulaşılmıştır.

Çalışmanın öğretim kurumlarında beden eğitimi isimli bölümünde sıklıkla yararlanılan Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından ibtidâî ve sultânî düzeyindeki okullar ile öğretmen okulları Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat için yayınlanan müfredat programları da Milli Eğitim Bakalığı Yayımlar Dairesi bünyesinde bulunan Ferit Ragıp Tuncor Arşiv Kütüphanesi'nden elde edilmiştir.

Ulaşılabilen tüm kaynakların tüketici bir tarzda kullanıldığı bu çalışmada, ana kaynaklara ulaşılamaması durumunda ise birinci ve ikinci elden kaynaklar değerlendirilmiştir.

2.3.2 Özgünlüğü (orjinallik) Kontrol Etme

Doküman incelemesinin ikinci aşaması olan bu aşamada, araştırmacı ulaştığı dokümanların özgün olup olmadığını kontrol etmelidir. Özgünlüğü kontrol edilmeden kullanılan dokümanlar sebebiyle araştırmanın ve araştırmacının güvenirliği sorgulanacak, zaman ve emek boşa gitmiş olacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 195).

Bu bölümde tarihi araştırmaların önemli bir aşaması olan kaynakların, edinilen dokümanların tenkidi (eleştirisi) hakkında bilgi verilmiştir. Tenkid, tarihi eser ve vesikaların değerlerinin kontrolü, tahlili ve kıymeti hakkında bir hükme varılmasıdır. Tarih araştırmalarında büyük bir önemi olan tenkidde (Çandarlıoğlu, 2003: 62) kaynaklar kullanılmadan önce gerçek veya sahte olup olmadığı veyahut üzerinde oynanıp oynanmadığı hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Kaynakların tenkidi dış ve iç tenkid olmak üzere iki şekilde yapılır. Dış tenkid, eserin tanıtıcı unsurlarının tespiti (eserin adı, yazarı, telif tarihi ve telif yeri), kaynak tahlili (eserdeki kaynakların araştırılması) ve belgelerin tenkidi (diplomatik tenkid) olmak üzere üç şekilde

gerçekleştirilir. Dış tenkidden sonra üç aşaması olan iç tenkid gelir. İç tenkidin ilk aşaması müellif/yazar tenkidi (müellifin hayatı ve şahsiyeti hakkında bilgi toplama), ikinci aşaması ise olayların tenkididir. Olay tenkidinde eserde yer alan bilgilerin doğru olup olmadığı araştırılır. İç tenkidin son aşamasında ise eserin değeri hakkında hüküm verilir (Kütükoğlu, 2011: 28-36).

Tarih tenkidi, tarihte doğruyu yanlıştan ayırt etmeye tahsis edilmiş bir metoddur. Tenkid, tarihe yardımcı ilimlere başvurarak onları yönlendirir ve kontrol eder, ayrıca tarihi konu üzerinde onu kendi araştırmalarının süzgecinden geçirerek muhakeme yürütür (Halkın, 2000: 3).

Bu araştırmada tarih tenkidini kaynaklar açısından değerlendirdiğimizde, kullanılan ana kaynakların çoğunlukla resmi kaynaklar (arşiv belgeleri, müfredat programları, salnâmeler, resmi mevzuatlar vb.) olması ve bu kaynakların güvenilir arşiv ve kütüphanelerden elde edilmesi kaynaklar üzerindeki kuşkuları azaltmış ve değerlendirmelerin yolu açılmıştır. Araştırmada yararlanılan birinci ve ikinci elden kaynaklarda ise dış ve iç tenkid unsurlarına uygun olarak incelemeler yapılmıştır. Özellikle benzer konularda bilgi veren ikinci elden kaynaklardaki dikkatli okumalar en doğru ve güvenilir kaynağa ulaşma noktasında katkı sağlamıştır.

2.3.3 Dokümanları Anlama

Araştırmacı, doküman incelemesinin ilk iki aşamasında gerekli dokümanları saptamış, daha sonra gerekli dokümanlara ulaşmaya çalışmıştır. Dokümanlar elde edildikten sonra ise araştırmacı kendisiyle ve dokümanlarıyla baş başa kalmıştır. Sıra dokümanların anlaşılmasına ve çözümlenmesine gelmiştir. Eğer araştırmada veriler yalnızca doküman incelemesi yoluyla sağlanmışsa, dokümanların belirli bir sistem içinde ve birbiriyle karşılaştırmalı olarak çözümlenmesi gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 196).

Araştırmanın dokümanları anlama aşamasında ilk olarak dokümanlar alt problemlere uygun olarak gruplandırılmış ve bu durum dokümanların daha anlaşılır bir hal almasını sağlamıştır. Bir dokümandaki verilerin başka dokümanlarda ifade edilip edilmediği, dokümanlar arasında belirli olay ya da olgulara ilişkin farklı bakış açıları ve

yorumların olup olmadığı gibi konulara hassasiyetle yaklaşılmış, bu sayede araştırmacı dokümanları anlamlandırırken farklı yorum ve bakış açılarının anlatmak istediği hususları daha kolay kavramıştır. Bu aşamada araştırmacı tüm sorumluluğu üzerine alarak Türkçe ve Osmanlıca metin ve belgelerin anlaşılması için titizlikle çalışmıştır. Araştırmacı 2009-2010 ve 2010-2011 akademik dönemleri süresince Abant İzzet Baysal Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Osmanlı Paleografyası derslerine devam etmiştir. Osmanlıca telif ve tercüme eserler ile süreli yayınlardaki matbu metinlerin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi araştırmacı tarafından yapılmış, gerekli görülen yerlerde uzman* yardımı alınmıştır. Transkripsiyonu daha zor olan rika hattı ile yazılmış arşiv belgeleri ise araştırmacı tarafından transkripsiyon edildikten sonra eksik kalan bölümler uzman yardımı alınarak tamamlanmış ve değerlendirilmiştir.

2.3.4 Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada kullanılan tüm dokümanlar bu aşamada bir tasnife tabi tutularak, gerekli dokümanlar ham veri düzeyinden işlenmiş veri düzeyine getirilmiştir. Ardından veri analiz sürecinde araştırmacının araştırma boyunca kazandığı deneyimlerin bir sonucu olan yorumlar eklenmiştir. Tüm bu işlemlerden sonra en son aşama tarihi araştırmalarda terkip, sentez veya kaleme alma/yazma olarak bilinen aşamaya gelmiştir. Farklı bir ifadeyle hazırlık çalışmaları tamamlanmış, konunun kaynakları süzgeçten geçirilmiş, artık sıra toplanmış malzemelerin bir sanat eseri haline konulması yoluyla onlara geçerli bir şekil vermeye gelmiştir (Halkın, 2000: 63).

Tenkid süzgecinden geçirilen dokümanları okuyuculara hazır hale getirebilmek için dokümanların terkibi gerekmektedir (Çandarlıoğlu, 2003: 67). Geçmişteki bir olayı veya bir durumu yeniden inşa etmek, onu kelimelerle canlandırmak tarihçiliğin en zor kısımlarındandır. Terkip, araştırmanın son aşaması olduğundan bu konuda dikkatli olmak, sonuca en iyi şekilde ulaşmak gerekmektedir. Terkip için konu ile ilgili genel bir hazırlık, peşin hükümlerden uzak olma, araştırmacının özel bir hazırlığı ve son olarak

* Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Ayşe KAYAPINAR
Arşiv Uzmanı Nermin KILIÇ

da araştırmanın adını koyma işlemleri takip edilmeli; ayrıca araştırmanın uygun, geniş bir zaman ile rahat bir mekanda gerçekleştirilmesi önemlidir (Baykara, 2007: 97-106).

Araştırmanın terkip aşamasında toplanan dokümanlar tekrar incelenerek kategorilere ayrılmış ve alt problemlere uygun olarak bölüm bölüm yazma işlemine geçilmiştir. Araştırmanın tüm bölümlerinde ele alınan problemlere dair yorumlar getirilerek konular bütünlükçü ve etkileşimci bir tarzda değerlendirilmiştir.

3. BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİMDE ÇAĞDAŞLAŞMA ve II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ

3.1 Çağdaşlaşma Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Eğitimde Çağdaşlaşma

Çağdaşlaşma; geri kalmış toplumların ekonomi, bilim, uygulama, kültür ve toplumsal düzenleniş alanlarında günümüz uygulama ve bilimini en gelişmiş aşamaya getirme çabası ve özlemlerini anlatan geniş kapsamlı toplumsal akım olarak tanımlanmaktadır (Ozankaya, 1995: 31).

Türk düşünce tarihi içinde yazılanlara bakıldığında batılılaşma ve/veya çağdaşlaşma teriminin bazen yalnızca sanayileşme, kalkınma anlamında kullanıldığı ve bu anlamıyla hem batılılaşmaya hem de çağdaşlaşmaya taraftar olduğu görülmektedir. Modernizasyon kelimesinin karşılığı olarak kullanılan çağdaşlaşma ile kastedilen şey ise sadece sanayileşme ve kalkınma değil, kültürel alanda da çağdaşlaşma olunca; çağdaşlaşma kelimesi yerine batılılaşma kullanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çağdaşlaşma bir sorun olarak "Batı dışı" ülkelerde ortaya çıkmakta ve çağdaşlaşmak için Batı'nın örnek alınıp alınmayacağı veya alınmasının yerinde olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu durum Türkiye'de de Türk düşüncesinde de böyledir. Batıyı, çağdaşlığın örneği olarak ele alanlar batılılaşma ve çağdaşlaşmayı eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar. Batının gerçekte çağdaş olmadığını, dolayısıyla çağdaşlaşmada örnek alınamayacağını düşünenler ise batılılaşmayı bir özenme, taklitçilik olarak görmektedir. Bundan dolayı çağdaşlaşma ile batılılaşmayı zıt anlamlı görmekte ve aralarındaki ilişkinin olumlu değil olumsuz olduğunu düşünmektedirler (Kaygı, 1992: 19-41).

Berkes (2007: 17-23), Türkiye'nin iki yüzyıl boyunca geçirdiği toplumsal değişimi en iyi karşılayan terimin "çağdaşlaşma" olduğunu belirtmektedir. Berkes'e göre çağdaşlaşma sözcüğünün özü, aslında laikleşme sözcüğünün özünün belirtmek istediği, toplumu dinselleşme hummasından kurtarma işidir. Bir toplumda değişme zorunlulukları ortaya çıkınca yani çağdaşlaşmaya doğru bir eğilim başlayınca, o zamana kadar din şemsiyesinin altında olmayan kişiler değişme yağmuru karşısında din şemsiyesinin altında toplanmaya başlar. Dinselleşme, çağdaşlaşmaya karşı

kaplumbağanın kabuğuna çekilmesi gibi bir korunma çabasıdır. Batı dünyasında kilise kurum olarak din ile bir tutulduğu için çağdaşlaşmanın sadece bir kilise devlet ilişkisi olduğu sanısı, Hristiyanlık dışı toplumlarda özellikle İslam'da yerleşmiştir. Berkes gerçekte ise, çağdaşlaşmanın din kurallarının uygulanması karşısında bazı kuralların yalnız siyasal alanda değil, her alanda (altın diş takmak ya da bisiklete binmek gibi işlerde bile) değişmez sanılan kutsal kuralların sarsılması gibi bir sorun olduğunu, asıl sorunun ise kutsal sayılan alanın ekonomik, teknolojik, siyasal, eğitsel, cinsel, bilgisel yaşam alanlarında daralması, etkisiz hale gelmesi sorunu olduğunu belirtmiştir.

Osmanlı eğitiminde çağdaşlaşma konusunda bilgi vermeden önce, eğitimin geçirdiği tarihsel sürecin değerlendirilmesi gerekmektedir. Osmanlı'da klasik dönem eğitim kurumları, Selçuklulardan devralınan ilköğretim kurumları olan sıbyan mektepleri ile yüksek öğretim kurumları olan medreselerden oluşuyordu. Bu kurumlarda öğretim çoğunlukla İslam dininin öğretilerine dayanıyordu (Bilim, 1999). Medreseler ve onun ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde dini eğitim yanında günlük yaşayışın gerektirdiği bilgiler verilse de, dünyevi ihtiyaçları ön planda tutan insan yetiştirme amacı güdülmemiştir (Koçer, 1987: 5). Medreseler, Osmanlı Devleti'nde kuruluştan Tanzimat'ın ilanına kadar eğitim-öğretim faaliyetlerine, adalet hayatına ve idaresine etki etmiş ve devletin istediği sivil, askerî, adli memur ve idarecileri yetiştirmek suretiyle önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Fakat daha sonra medreselerin her türlü yeniliğe ve düşünceye engel olan cehalet ve taassup yuvaları halini alması eğitim alanında yapılacak yeniliklere bir engel oluşturmuştur (Antel, 1940: 441). Batıda Rönesans'la beraber pozitif ilimlerde büyük gelişmeler olurken medrese uyumuş, kendi bünyesinde gerekli atılımları ve yenilikleri yapamamıştır. Medrese programlarına birçok yeni ilmin girmesi sağlanamamış, mevcut derslerde eski usul yerine yeni usule geçilememiştir (Çelebi, 1999).

Kuruluştan itibaren gittikçe yükselen ve güçlenen imparatorluk siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel nedenlerle giderek geri kalmış; XVII. yüzyıldan itibaren ise orduları yenilmeye ve yenik anlaşmalar imzalamaya başlamıştır. Bu duruma bağlı olarak Batı ile ilgilenme gereği duymayan Osmanlı yöneticileri özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren çağdaşlaşma hareketleri çerçevesinde Batı ile ilgilenmeye başlamıştır. Orduda başlayan reformlara bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı

örneğinde açılan ilk okulları da askerî okullar oluşturmuştur. Bu okulları açılış sırasına göre aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Hendesehâne (1734)
2. Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun / Deniz Harp Okulu (1775-1776)
3. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun / Kara Mühendishânesi (1795)
4. Mekteb-i Tıbbiye / Tıp Fakültesi (1827)
5. Muzika-i Hümâyun / Müzik Okulu (1831)
6. Mekteb-i Harbiye / Harp Okulu (1835) (Bilim, 1999).

Eğitimin düzeltilmesi ve yenilenmesi konusunda II. Mahmut dönemine (1808-1839) kadar ciddi bir adım atılmamış olmasına rağmen, Sultan II. Mahmut devlet ve toplum hayatının yenilenmesi için başlatmış olduğu büyük reform hareketinde eğitimi de ihmal etmemiştir. Dönemine kadar askerî okullar açılmış olsa da, bütün bir toplumun eğitimi ile ilgili değişim ve yenilenmeyi sağlamaktan uzak kalınmıştır. Bu nedenle ekonomik, toplumsal ve devlet kademelerindeki değişimi gerçekleştirerek Osmanlı Devleti'nin Avrupa tarzında modernleşmesini sağlayacak sivil okullara ihtiyaç duyulmuştur. II. Mahmut 1824'te ilköğretimin yaygınlaştırılması ve zorunlu hale getirilmesini sağlamak amacıyla bir ferman çıkarmıştır. Bu fermanda çocukların dini bilgileri sıbyan mekteplerinde öğrenmeden zanaata çırak olarak verilmemesi gerektiğini irade etmiştir. Ayrıca kendisine bağlı bir kurum olan Nafia Nezâreti'ne bağlı Meclis-i Umur-ı Nafia'ya eğitim kurumları için bir rapor hazırlatmış ve bu raporda sıbyan mekteplerinin düzeltilmesi ve onların ikinci sınıfı olacak okulların açılması konusu ele alınmıştır (Demirel, 2002; Kafadar, 1997: 81).

Berkes (2007: 184) ise, II. Mahmut zamanında ilk ve ortaöğretimde temelli bir yenilik ve gelişme olmadığını ve din adamlarının gözünde bilgisizlikle savaş, Müslümanlık öğretmek, sure ezberletmek ve hafız yetiştirmek ile geçtiğini belirtmiştir. Ona göre, koca bir imparatorluğa gerekli okuryazar hükümet adamı yetiştirmek için Sultanahmet'te bir okul kurmakla yetinilmesi bunların ne denli cahil olduklarını göstermiş ve II. Mahmut'un din ve devlet işlerini ayırmasına rağmen Şeyhülislamlık'ın şeriat alanındaki gücünü arttırması ilköğretimin din eğitiminin ötesine geçmesine engel olmuştur. II. Mahmut'un yükseköğretim alanındaki tutumu ise bu durumun tersinedir. Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yeni bir ordu kurulması zorunluluğu

Mühendishâne, Tıbbiye ve Harbiye'nin geliştirilmesi ve yeniden kurulmasını gerektirmiştir.

Daha sonraki dönemde, 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çağdaş Avrupa devletleri seviyesine çıkaracak Tanzimat Fermanı'nda eğitim-öğretim reformlarından söz edilmemiştir. Tanzimat Fermanı'nda eğitimle ilgili herhangi bir maddenin olmaması, Tanzimat adamlarının bu konuya değer vermemiş olduklarını göstermemektedir. Çünkü eğitim alanında reform gerekliliği XVIII. yüzyılda anlaşılmış ve Tanzimat Devri'ne kadar bazı okulların yeni usullere göre eğitim öğretim yapması uygun görülmüştür. Sivil eğitimde 1838 tarihinde başlatılan yenilik hareketlerinde yeterli olmamakla beraber epeyce mesafe alınmıştır. Bu dönemde kurulan başlıca müesseseler şunlardır:

1) Teşkilat

- Mekatib-i Rüşdiye Nezâreti (1838)
- Muvakkat Meclis-i Maarif (1845)
- Daimi Meclis-i Maarif-i Umûmîye (1846)
- Mekâtib-i Umûmîye Nezâreti (1847)
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1857)
- Meclis-i Kebir-i Maarif (1869)

2) Yeni Okullar

- Mekteb-i Maarif-i Adli (1839)

a) Maarif-i Adliye

b) Ulûm-ı Edebiye

4. İstanbul'da beş rüşdiye (1848)
5. Dârülmuallimîn (1848)
6. Dârülmaarif (1850)
7. Dârülfünûn açma teşebbüsü
8. Vilayetlerde yirmi beş rüşdiye açma kararının verilmesi (1853)

3) İlmi Kuruluşlar

- Encümen-i Daniş (1851) (Kodaman, 1999: 8-14).

Eğitim reformları, Tanzimat dönemi maarif nazırlarından Saffet Paşa döneminde (1868-1871) ise yeni bir hamle safhasına girmiştir. 1 Eylül 1869 tarihli "Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi" bu reformların en önemlisidir. Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi; eğitim ve öğretimi basamaklara ayıran, bu basamaklardaki okulların programlarını düzenleyen, öğretmen yetiştirilmesiyle, teşkilat, teftiş ve mali yönleriyle eğitimi ilk defa planlayan nizamnâmedir (Kafadar, 1997: 98). Üç seviyeden oluşan bir eğitim sistemi öngören bu nizamnâmeye göre, her büyük köy ve kasabaya rüşdiye, her kente sivil idâdî ve her vilayet merkezine Fransız liselerini örnek alan sultânîye adlı yüksek okullar kurulması planlanmıştır. Bu nizamnâmede kızlar için ayrı okullara ilişkin maddeler de konulmuştur (Zürcher, 2008: 101).

Çağdaş anlamda öğretmen yetiştirme ise rüşdiyelere öğretmen yetiştirme gereğinden doğmuş ve ilk öğretmen okulu Dârülmuallimîn adıyla 16 Mart 1848'de İstanbul'da açılmıştır. Kız ilkokulları ve rüşdiyelerine öğretmen yetiştirilmesi için Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin öngördüğü Dârülmuallimat da 1870'te İstanbul'da açılmıştır (Akyüz, 1978: 37-38, 1999).

Bu döneme genel olarak bakıldığında, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıldan itibaren başlatılan ve eğitim kurumlarını da kapsayan reform çalışmaları ile eğitim kurumlarında çağın ihtiyaçlarına uygun yeni planlamalar yapılmış, modern eğitim sistemi uygulanmaya çalışılmıştır. Reform hareketleri ilk olarak askerî sahada başladığından, açılan ilk modern eğitim kurumları da askerî okullar olmuştur. II. Mahmut ile başlayan ve Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra devam ettirilen genel eğitim reformu Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile yeni bir teşkilata ve düzene bağlanmış, bu sayede eğitimde yapılacak ıslahat çalışmaları da ilk defa bir tüzükle desteklenmiştir. 1856 Islahat Fermanı'yla ruhsatsız ve denetimsiz olarak faaliyetlerini sürdüren azınlık ve yabancı okulları kontrol altına alınmaya çalışılmışsa da, bu konuda pek başarı sağlanamamış, bu okullar zararlı faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Özetle, eğitim-öğretim sahasında kanunlaştırma devri özelliği taşıyan Tanzimat döneminde, eğitim alanında teşkilatlanmaya başlanılmış, birçok yeni okullar açılmış ve kurulan merkezi eğitim teşkilatının taşrada da şubeleri açılmıştır. Bu dönemde yeni okulların açılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, öğretmen ihtiyacının karşılanmaya çalışılması, modern eğitim-öğretim programlarının düzenlenmesi, Türkçe'ye önem

verilmesi gibi konularda önemli mesafeler alınmıştır. Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi ise bazı küçük değişikliklerle Cumhuriyet'e kadar yürürlükte kalmıştır (Ürekli, 2002).

3.2 I. Meşrutiyet Döneminde Eğitim (1876-1908)

Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcı olarak 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin ilanı kabul edilir. Karma bir devlet sistemi olan meşrutiyette hükümdar, seçilmiş bir parlamentoya karşı sorumludur. Kanun-ı Esasi'de Meclis-i Umûmî adını taşıyan meclis, Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan adlarındaki iki ayrı meclisten oluşan parlamentonun kurulmasını öngörmüştür (Yayla, 1985; Koçak, 1985).

Kanun-ı Esasi, eğitimle ilgili bazı hükümleri de kapsamıştır. İlk anayasa olan Kanun-ı Esasi'de eğitimle ilgili üç madde yer almıştır. Bunlar;

15. Madde: "Emr-i tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tebaiyet şartı ile her Osmanlı umûmî ve hususi tedrise mezundur." Bu maddede öğretimin serbest olduğu ve herkesin genel ve özel öğretim işini belirli yasalara uymak koşuluyla yapabileceği belirtilmektedir.

16. Madde: "Bilcümle mektepler devletin taht-ı nezâretindedir. Tebaa-i Osmaniye'nin terbiyesi bir siyak-i ittihad ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve milel-i muhtelifenin umur-ı itikadiyelerine müteallik olan usul-i talimiyeye halel getirilmeyecektir." Bu maddede ülkedeki çeşitli dinsel inanışa sahip toplumların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacağı ve ayrıca ülkedeki tüm okulların devletin denetiminde olduğu belirtilmektedir.

114. Madde: "Osmanlı efradının kaffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun deracat ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır." Bu maddede de tüm Osmanlı bireyleri için ilköğretimin zorunlu olacağı ve ilköğretimin dereceleri ve ayrıntılarının özel bir düzenleme ile belirleneceği belirtilmektedir (Akyüz, 2010: 226; Binbaşıoğlu, 2009: 211; Koçer, 1987: 125).

Kanun-ı Esasi; eğitim özgürlüğünü, devletin okullar üzerinde denetimini, eğitimi birleştirme ve düzene bağlama isteğini bildirip, zorunlu ilköğretim ilkesini hatırlatmıştır. Ayrıca II. Abdülhamid, 1879'da imparatorluk için hazırlanan geniş çaplı ıslahat projesinde, kamu eğitiminin modernleştirilmesi gereğini de dile getirmiştir (Georgeon, 2006: 290).

II. Abdülhamid'in eğitime ne kadar önem verdiğini ve İslamiyet'in bu dönem içerisindeki yerini anlamak için onun devlete bakışını incelemek gerekmektedir. Ona göre; devletin devamı ve refahı İslam'ın güçlenmesine bağlıydı ve İslamiyet Osmanlı İmparatorluğu'nun temeliydi. Hükümetin aynı şekilde kalabilmesinin Müslüman halkın, İslam şeriatının tüm hükümlerine uymasına bağlı olduğunu düşünüyordu ve bu durumu devam ettirebilmek için yapılacakları şöyle sıralıyordu:

a- Dini müesseselerin imar ve muhafazası,

b- Köy ve kasaba okullarının sayılarını arttırıp, seviyelerinin yükseltilerek ihtiyacın karşılanması,

c- Okulların ders programlarında din derslerinden sonra yöre halkının geçimini sağladığı ziraat ve sanayiye dair yararlı bilgiler öğretilmesine ağırlık verilmesi (Eraslan, 1995: 236-237).

II. Abdülhamid, iktidarı döneminde yönünü geleceğe çevirerek yerli yabancı etkisini daha dengeli bir temelde görmek için hesaplar yapma anlayışında olmuştur. Osmanlı ve İslam sentezini eğitim sisteminde yeniden kurmanın, yeni toplum kaynaklı projenin Osmanlı-İslam vurgusuyla batılılaşmanın ağır baskısını dengelemenin anahtarı olarak görmüştür. Bu dönemde eğitimin amacı, filizlenen devlet bürokrasisinde görev üstlenebilecek sadık mektepliler yetiştirmektir (Fortna, 2005: 47).

Aynı dönem teşkilatlanma açısından değerlendirildiğinde Maarif Nezâreti'nin aşağıdaki dairelere ayrıldığı anlaşılmaktadır:

1. Mekâtib-i Âliye (Yüksek Öğretim)
2. Mekâtib-i Rüştiye (Orta Öğretim)
3. Mekâtib-i Sıbyaniye (İlk Öğretim)
4. Telif ve Tercüme

5. Matbaalar (Koçer, 1987: 126).

II. Abdülhamid Dönemi'nde Maarif Nezâreti'nin merkez teşkilatının yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi için gerçekçi bir yol takip edildiği görülmektedir. Eğitim teşkilatının düzenlenmesinde o dönemdeki eğitim kurumları da dikkate alınmış, batılılaşma veya yenileşme hareketlerinin uygulamadaki başarılarına göre Maarif Teşkilatı'na yön verilmiştir. 1869 yılında kurulan Maarif-i Umûmîye Meclisi 1877 yılına kadar kendinden beklenen faaliyetleri gerçekleştirememesine rağmen, bu dönemde sıbyan okulları yeni usule göre düzenlenmiş, rüşdiye ve yüksekokullar açılmıştır. 1879 tarihinde Maarif Nezâreti bünyesinde ilk, orta ve yüksekokullar için daireler oluşturulmuştur. İlköğretimi düzene koymak, yaymak, öğretmen atamak ve idari işler için Mekâtib-i Sıbyaniye Dairesi; rüşdiyelerin ıslahı, programların yapılması ve öğretmenlerin teftişi için Mekâtib-i Rüşdiye Dairesi; yüksek okullarla ilgili işler için ise Mekâtib-i Âliye Dairesi kurulmuştur. Hükümetin daha sonra yeni usule göre öğretim yapan ibtidâî okulları açması üzerine Mekatib-i Sıbyaniye Dairesi, Mekatib-i İbtidâîye Dairesi'ne dönüştürülmüştür (Kodaman, 1999: 36-37).

Tanzimat Dönemi'nde eğitim konusundaki gelişmeler İstanbul içinde kalmış ve imparatorluk sınırlarına yayılmamıştır. Eğitim konusundaki çalışmaların imparatorluğun tümünü kapsayacak biçimde uygulanması da II. Abdülhamid döneminde olmuştur. 1879'dan sonra Vilayet Maarif idareleri kurulmaya başlanmış ve vilayetlerde maarif meclisleri oluşturulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1999: 75).

Sonuç olarak 1876-1908 yılları arasındaki I. Meşrutiyet dönemi, Tanzimat devrinde ilk ve orta öğretim alanında çıkarılan kanunların uygulamaya konulduğu ve eksikliklerin giderildiği bir dönem olmuş, Osmanlı Devleti'nde 1876 yılından önce başlatılan fikir hareketlerinin meyvesi bu dönemde alınmıştır. Bu dönemde ilk ve orta öğretimde eğitim alanındaki reform hareketleri önemli bir yol almıştır. Devrin eğitimcileri ilk ve orta öğretimi yaygınlaştırmak için reform çabalarına devam etmiş ve pek çok iş başarmışlardır. Sayısal olarak bakıldığında rüşdiyeler 250'den 600'e, idâdîler 5'ten 104'e ve dârülmuallimînler 4'ten 32'ye çıkarılmıştır. 1876 yılında sayısı 200 olan ibtidâî okullarına 4.000-5.000 civarında yenileri eklenmiş ve 10.000'e yakın sıbyan okulu usul-i cedide (yeni usul) geçmiştir. Modern anlamda ilk merkezi ve taşra teşkilatı bu dönemde kurulmuş ve bütün bu gelişmeler daha sonra yapılacak eğitim reformlarının

temelini oluşturmuştur. Eğitim hizmetlerinde devrin en iyi eğitimcilerinden faydalanıldığı bu dönemde, fikirlerine başvurulan ve önemli görevler verilen isimler Kemal, Münif ve Ahmet Vefik Beyler ile Mustafa Nuri Paşa, Sadrazam Sait Paşa, Selim Sabit Efendi ve Emrullah Efendi'dir (Kodaman, 1999: 164-165).

3.3 II. Meşrutiyet Dönemi Genel Özellikleri (1908-1918)

1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti meşruti idare sistemini amaçlayan, Osmanlılar arasında kurulan ilk büyük siyasi teşekküldür. Bu cemiyet aynı zamanda bazı aydınların yapılmış reformlar hakkında besledikleri şüpheleri de ifade etmiştir. Aydınların siyasi alanda reform, yani meşruti idare isteği; padişahın emri altında bulunanların yeni Osmanlılık siyasetini gerçekleştirme arzusu ve yabancı devletlerin baskısı birleşmiş; bu baskı, yeni tahta çıkmış olan II. Abdülhamid'in 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Kanun-ı Esasi'sini (Anayasa) kabul etmesine ve I. Meşrutiyet devri olarak adlandırılan ve 1908 yılına kadar süren devrin başlamasına sebep olmuştur (Karpat, 1996: 35-36).

Osmanlı aydınları ve devlet adamları, 1876 Anayasası'nı yapmak için yoğun tartışmalara girmişler ve sonunda mezkezci, elitist ve otoriter bir anlayışla hakimiyetin padişaha ait olduğu bir anayasa ortaya çıkarmışlardır. Henüz Anayasa'nın mürekkebi kurumadan, Abdülhamid 1877 yılında 113. maddeyi işleterek Mithat Paşa'yı sınır dışı ettiğinde ciddi bir tepkiyle karşılaşmamıştır. Yine aynı şekilde, ilk Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin padişah iradesiyle süresiz tatil edilmesi karşısında da önemli bir tepki gösterilmemiştir (Akarlı, 1999).

Tanzimat'tan itibaren gelişen ve 1850'lerden sonra yoğunluk kazanan düşünce hareketi, II. Abdülhamit döneminde de (1876-1909) aydınlar arasında serpilmeye devam etmiştir. Özellikle Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) bahane edilerek meclis tatil edildikten sonra, II. Abdülhamit'e karşı kuvvetli bir muhalefet oluşmaya başlamıştır. Bu çerçevede imparatorluk sınırları içinde ve dışında bazı gizli cemiyetler kurulmuş ve bunlar zamanla Jön Türkler adı ile tanınmışlardır. Jön Türkler gizlilik içinde çalışarak, hürriyet, meşrutiyet ve Osmanlıcılık fikirlerini savunarak, Kanun-ı Esasi'nin tekrar yürürlüğe konması için mücadele etmişlerdir (Dönmez ve Oruç, 2006: 3).

II. Abdülhamid'in Mithat Paşa'yı önce sürgüne göndermesinin ve daha sonra da öldürtmesinin nedeni, Jön Türk hareketinin 1878'den sonra birdenbire hızlanmasına duyduğu korku olmuştur. Hareket genişledikçe, Abdülhamid baskı ve şiddet tedbirlerini arttırmış, bu da harekete katılanların yoğunluğunu ve sayısını arttırmıştır (Armaoğlu, 1997: 595).

Jön Türk hareketi, Fransız Devrimi'nin 100. yılı olan Mayıs 1889'da Askerî Tıbbiye'de İttihad-i Osmânî Cemiyeti'ni kurmuş ve bu cemiyet 1894'te de İttihat ve Terakki adını almıştır. II. Abdülhamid'in mutlakıyetine karşı, bazen gizlice bazen de sürgünde muhalefetlerine devam eden bu cemiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nu çöküşten kurtarmak, meşrutiyet rejimini yeniden kurmak ve 1876 Anayasası'nı tekrar yürürlüğe koymak istemiştir (Moreau, 2008: 10).

İttihat ve Terakki üyesi subaylar eşzamanlı bir harekât yürütüp, askerleriyle dağa çıkarak Kanun-ı Esasi'nin geri gelmesini talep ettiklerinde, Abdülhamid öncelikle Makedonya'ya güvenilir subaylar ve daha sonra da Anadolu'dan asker göndererek isyanı bastırmaya çalışmıştır. İsyanı bastırmak için gönderilen subayların kimisi öldürülmüş kimisi de gemilerindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarlarının etkisiyle savaşmayı kabul etmemiştir. Bu durumda Abdülhamid pes etmiş ve 23 Temmuz 1908 gecesi Kanun-ı Esasi'nin tam olarak uygulanacağını ve 30 yıllık bir aradan sonra parlamentonun tekrar toplanacağını ilan etmiştir (Zürcher, 2008: 141-142).

Meşrutiyetin ikinci kez ilanı üzerine bütün memlekette sevinç gösterileri yapılmış ve imparatorluğun çeşitli ulusları arasında barış belirtileri görülmüştür. Sevinç gösterileri sırasında hocalar ile Rum, Ermeni ve Bulgar papazları arasında meydanlarda kutlamalar olmuş ve Makedonya'daki çeteler şehirlere gelip faaliyetlerine son verdiklerini bildirmişlerdir. Sansürün kalkması dolayısıyla basın serbestliğinin olması, bir jurnal yiyerek sürülme korkusunun bitmesi, yurdun yıkılma tehlikesinin ortadan kalkması ve geleceğe güvenle bakılabileceği inancı herkesin yüreğini sevinçle doldurmuştur. Bu sevinç gösterileri sırasında Türkler ve diğer unsurlar başka sebeple de olsa beraber hareket etmişlerdir (Bayur, 1991: 65).

Aydınlar Abdülhamid'i yenmiş, ordu sadece askerî ve teknik alanda değil, siyasi alandaki yenileşme hamlesinde de başrolü oynamıştır. İktidarı ele geçiren aydınlar

zümresi, ilk zamanlarda sultana bağlı zümreye itaati kabul etmiştir. Hükümeti devralmak için hazırlıksız olduğunun farkında olan cemiyet, başlangıçta iktidara geçmeme ve sadece "vatani" bir dernek olarak kalma kararı vermiş, diğer taraftan da 1908 seçimlerinde kendi adaylarını öne sürerek Mebusan Meclisi'ni kontrol altına almaya çalışmıştır. İttihat ve Terakki'nin hâkimiyetini önlemek amacı ile Temmuz 1908'den sonra kurulmuş olan Ahrar Partisi Mebusan Meclisi'ne sadece bir mebus gönderebilmiştir (Karpat, 1996: 38).

Meclis-i Mebusan 17 Aralık 1908'de görevine başlamış ve gerçek bir meşrutiyet rejimi dönemine girilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın yapısı Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısını yansıtmış, az veya çok her dinin, her milletin ve her fikrin temsilcisi bulunmuştur. Meclise Hristiyan ve Türk olmayan mebusların çoğu İttihat ve Terakki'nin listelerinden, bir kısmı da etnik grupların ve kiliselerin desteği ile girmişlerdir. Devletin ve İttihat-Terakki'nin resmi ve açık ideolojisi ise "Osmanlıcılık" olmuştur (Kodaman, 2002).

İttihat ve Terakki Cemiyeti devrimin şaşırtıcı başarısından sonra ülkedeki en sözü geçen güç olduğu halde, 1908 yılı boyunca ve 1909 yılının ilk aylarında iki farklı muhalefet odağıyla artan şekilde uğraşmak zorunda kalmıştır. İlk muhalefet, seçimlerde başarısız olan ve kızgınlığı artan Ahrar Fırkası'ndan gelmiştir. 6 Nisan'da, İttihatçı aleyhtarı olan gazetelerden birinin başyazarı olan Hasan Fehmi öldürülmüş ve Hasan Fehmi'nin ertesi gün yapılan cenaze töreni cemiyet aleyhinde bir kitle gösterisine dönüşmüştür. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin karşısındaki ikinci muhalefet ise ulemayla tarikat şeyhlerinin alt tabakasından olan muhafazakâr dinci çevrelerden gelmiştir. Geçmiş aylardaki bütün bu iç çekişmeye ve gergin olaylara rağmen İttihatçıları ve yabancı gözlemcileri şaşkınlığa uğratan olay ise, 12 Nisan 1909 (30 Mart 1325) gecesi başkentte İslam'ın ve şeriatın geri gelmesi adına yapılan silahlı ayaklanma olmuştur. Bunun üzerine İttihatçılar ortadan kaybolmuş veya başkentten kaçmış, sonucunda da İttihad ve Terakki'nin çoğunluğa sahip olduğu Meclis-i Mebusan'da yeterli sayı kalmamıştır. Yine de mecliste hazır bulunan milletvekilleri askerlerin isteklerini kabul etmiş, şeriatın ve anayasanın muhafaza edileceğini bildirmişlerdir. İsyancılara karşı askerî bir sefer için kurulmuş olan 3. Ordu komutanı Mahmut Şevket Paşa'nın yönettiği Hareket Ordusu, 24 Nisan günü sabah erken saatlerde fazla bir direnişle karşılaşmadan kenti işgal etmiş, isyan bastırıldıktan sonra sıkıyönetim altında

kurulan iki askerî mahkemede Derviş Vahdeti dahil birçok isyancı yargılanarak idam edilmiştir. Tutuklanan birçok Ahrar önderi ise İngilizlerin baskısıyla serbest bırakılmıştır. 27 Nisan 1909'da toplantı halinde olan parlamentonun iki meclisi, Sultan Abdülhamid'i tahttan indirmiş ve yerine küçük kardeşi Mehmet Reşad tahta çıkmıştır (Zürcher, 2008: 149-151).

İttihatçılar, 31 Mart olayı olarak bilinen bu olay ile Abdülhamid'den tamamen kurtulmuştur. Sultan Reşad İttihatçılarla çatışmayı göze alamayacak kadar uysal bir kişiliğe sahip olduğundan, yeni bir anayasa hazırlanması ve siyasi rejimin parlamenter sisteme dönüştürülmesine engel olmamıştır. Seçimlerden sonra oluşturulan yeni meclis anayasayı hazırlamak üzere bir komisyon kurmuş ve bu komisyon 1876 Anayasası'nı değiştirerek meşruti rejimin gereklerine uygun hale getirmiştir. Hükümdarla halkın haklarını toplumun lehine uzlaştırması, hükümranlık haklarının kullanılmasında halkın katılımını sağlaması, hükümdarı tarafsız bir organ haline getirmesi ve parlamenter sisteme belli ölçülerde geçişi sağlaması bakımından 1909 değişikliği yeni bir anayasa kadar önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Meclisin feshi, toplantı süresi, bakanların tayini ve sorumlulukları, bakanlarla meclis arasında çıkan uyuşmazlıkların çözümü, kanun teklifi görüşülmesi ve kabul edilen kanunların uygulamaya konulması gibi yapılan değişiklik ve ilaveler siyasal yetkilerin düzenlenmesiyle ilgili olmuştur. Hem ayan hem de mebuslar meclisinin padişahın iznini almadan kanun teklifi getirebilmeleri ile yasama yetkisi padişahın tekelinden çıkmış, milletin temsilcilerinden oluşan meclisin görevleri arasına girmiştir (Vatandaş, 2008: 56).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra giderek artan İttihad ve Terakki düşmanlığı farklı muhalif grupları, partileri ve cemiyetleri bir araya getirmiştir. Hedefleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ve İttihatçıları devlet yönetiminden uzak tutmak ve etkisiz hale getirmek olan muhalifler önce Ahrar Fırkası, 1911'den itibaren ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında bir araya gelmiştir. Bu muhalefetin liderliğini ise perde arkasından Prens Sabahattin ve Kamil Paşa gibi isimler yapmıştır (Kodaman, 2002). Hürriyet ve İtilaf Fırkası II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin ürktüğü ve ciddiye almak zorunda kaldığı büyük bir siyasi oluşumdur. Arnavut, Arap ve Rum muhalif kuvvetlerini, İttihat ve Terakki'yi iktidardan düşürebilecek siyasi bir güç haline getiren fırka, diğer taraftan Ermeni Hınçak grubunun da desteğine sahip olmuştur (Birinci, 1987).

İttihat ve Terakki 1912 yılında subayların kurmuş oldukları ihtilalci bir grup olan Halaskar Zabitan Grubu'nun baskısı nedeniyle kısa bir süre için iktidardan düşmüş, Ocak 1913'te ise bir hükümet darbesiyle iktidarı tekrar ele geçirmiştir. Daha sonra genel kurulunu toplayarak siyasi bir parti olma kararını vermiş ve 1918 yılına kadar hükümeti elinde tutmuştur (Karpat, 1996: 39). Ocak 1913'teki hükümet darbesinden sonra iç siyasal duruma tamamen egemen olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, başlangıçta liberal muhalefete baskıda bulunmamış, sadece önderlerine siyaset dışında kalma emri vermiştir. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın Hürriyet ve İtilaf'ın bir taraftarı tarafından öldürülmesi ile durum değişmiş, çok sayıda tutuklama olmuş ve bazı kişiler ölüm cezasına çarptırılmıştır. Artık İttihatçılar hükümetteki nüfuzlarını arttırmış ve 1913-1918 arası dönemde siyasete yön verilmesinde İttidad ve Terakki iç kurullarının kabineden daha fazla ağırlığı olmuştur (Zürcher, 2008: 169).

3.4 II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Fikir Akımları

II. Meşrutiyet'in ilanı, Osmanlı tarihinde rastlanılan en geniş fakat en anarşik hürriyet havasını da beraberinde getirmiştir. Jön Türkler hürriyet kapısından içeriye yalnız girmemişler; Batı'yı, elde edebildikleri her çeşit batılı fikirleri de problemleriyle beraber getirmişlerdir. Dağınık halde bulunan aydınlar bir araya gelerek belirli yayın organlarında birleşmişler ve altı yüz yıllık ömrünün en kritik anlarını yaşayan imparatorluğun yıkılmasını önlemek için çareler aramışlardır. Siyasi fikir akımları da ilk defa bu şekilde ortaya çıkmıştır. Fikir çevreleri siyasi hayat içinde doğan siyasi olaylara duyarsız kalmamış, aksine olayları yorumlamak, açıklamak ve yönlendirmek istemiştir. İktidar karşısında bir kuvvet olarak beliren bu çevreler, yayın organları aracılığıyla sosyal hayata tesir etmiş ve kitleleri hareket ettirici bir rol oynamıştır. Herkes "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusuna en iyi cevabı verebileceğine inanmıştır (Tunaya, 2004: 66).

Akçura (1998: 6), siyasi fikir akımlarını konu alan "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makalesinde aşağıdaki konular üzerinde durmuştur:

1. Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek.
2. İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak.
3. Irka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek.

Akçura (1998: 6-8), bu üç fikir akımına Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük adını vermiş ve bazen de üç meslek-i siyasi demiştir. Her bir akımın nitelik, gelişme ve yararları üzerinde duran Akçura, aynı zamanda hepsini batı çıkışlı saymıştır. Akçura makalesinde sonuç olarak Osmanlı milleti yaratmanın yararları olmasına rağmen eylem dışı olduğunu, Müslüman birliği veya Türk birliğine yönelmenin Osmanlı Devleti için olumlu ve olumsuz yönleri olduğunu belirtmiştir. Makale İslamlık ve Türklük siyasetlerinden hangisi yürütülmelidir? sorusu ile son bularak aydınları düşünmeye davet etmiştir.

Batıcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık gibi siyasi fikir akımlarının ortak amacı, imparatorluğu içine düştüğü kötü durumdan kurtarmak ve devletin devamlılığını sağlamaktır. II. Meşrutiyet döneminde Jön Türkler'in ortaya attığı siyasi fikirlerde, dönemlerinde Avrupa'da tartışılmakta olan fikirlerin etkisini görmek mümkündür. Siyasi fikirlerdeki diğer bir ortak yan ise, II. Abdülhamid yönetimi ve istibdat karşıtlığı ile İttihat ve Terakki arasında ilişki kurulmasıdır. Adı geçen düşünce hareketlerini kesin çizgilerle birbirinden ayırmak zor olmasına rağmen, daha sonraki etkilerini anlamak için her birini ayrı ayrı incelemek gerekmektedir (Karakaş, 2008: 66-67).

3.4.1 Batıcılık (Garpçılık)

Batı uygarlığı ile olan ilişkisini hiçbir zaman kesmeyen Osmanlı İmparatorluğu, yükselme döneminde kendi uygarlığını Batı'dan üstün saymış ve bu durumda Batı'nın model olarak izlenmesi bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. Ancak imparatorluğun gerilemeye başlamasıyla, niçin gerilediği sorusu, ilk olarak devlet yönetiminin bozulduğu ileri sürülerek ve daha sonra Batı'nın askerî üstünlüğü kabul edilerek cevaplandırılmıştır. Böylece Batı'nın askerî kurumlarının ve silah gücünün imparatorluğa getirileceği düşüncesi daha 18. yüzyıl başlarında önemli bir devlet sorunu olmuştur (Mardin, 1983).

Muasırlaşmak, modernleşmek, Avrupalılaşmak ve çağdaşlaşmak anlamlarını barındıran batıcılık; uygar dünyaya uyum sağlamak ve teknolojik gelişmelere yabancı kalmamak için kaçınılmaz görülmüştür. Bu akımın öncüleri, Avrupa'dan ilim ve tekniğin alınmasını savunan Ziya Gökalp, Doktor Abdullah Cevdet, Baha Tevfik, Satı

ve Celal Nuri (İleri) Beylerdir. Özellikle Abdullah Cevdet, Batı'yı medeniyetin merkezi olarak görmüştür (Tuncer, 2008b: 250).

Garpçılar, Batılılaşma metodunu tespite çalışırken "Avrupa medeniyetinden neler almalıyız?" sorusuna cevap aramışlardır. Batı'nın ekonomik ve sosyal hayatını almak, Osmanlı toplumunu ilim ve teknik bakımından donatmak açısından fikir birliğine varılırken; Batı'nın manevi tarafını alma konusunda birlikte hareket edememişlerdir. Celal Nuri, Batı'nın sadece teknik medeniyetinin alınması gerektiğini savunurken; Abdullah Cevdet, Batı'nın bir bütün olarak "gülü ve dikeniyle" alınmasının zorunlu olduğu görüşünü savunmuştur. Garpçılar arasında ilk büyük fikir ayrılığı bu noktada oluşmuş ve bu çatışmalar ayrılmaları da beraberinde getirmiştir. Yöneticiler, milliyetçi-islamcı bir programa taraftar oldukları için garpçıların fikirlerinin devletin idaresinde önemli bir etkisi olmamıştır (Tunaya, 2004: 69-70).

3.4.2 Osmanlıcılık

Bu fikir din, mezhep ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin Osmanlı halklarını haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirmeyi amaçlamıştır. Akçura'ya (1998: 6-7) göre ortak bir vatan kavramı oluşturacak bu fikir; Fransa'nın liberal milliyet anlayışına göre II. Mahmut devrinde başlamış, Abdülmecid devrinde geliştirilmiş, Ali ve Fuat Paşalar zamanında ise en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Fransa'nın 1870-71 yılında Prusya'ya yenilmesi üzerine, batıda ırka dayalı milliyet kavramının gelişmeye başlaması ile önemini kaybetmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa karşısında çeşitli konularda gerilemesi ve verilen tavizler sonrasında zorunlu reform arayışına girişilmiştir. Yapılan reformların imparatorluğun gerilemesine çare olamamasından dolayı, bazı yeni fikirler ortaya atılmıştır. Osmanlı aydın ve devlet adamlarının imparatorluğun kurtulmasına yönelik ortaya attıkları fikirlerin başında, Tanzimat'ın ilanıyla ortaya çıkan Osmanlıcılık ideolojisi gelmektedir. Farklı din, köken ve dile sahip unsurları Osmanlı milleti etrafında birleştirmeyi amaçlayan bu ideolojide, din ve mezhep ayrımı kaldırılarak, Müslüman ve Hristiyan milletler siyasi ve hukuki açıdan eşit düzeye getirilmeye çalışılmıştır. Osmanlıcılık fikri diğer bir ifadeyle, milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti üzerindeki yıkıcı etkilerini önlemek için geliştirilmiş bir projedir. II. Meşrutiyet

döneminde iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti, imparatorluğun dağılmasını önlemek amacıyla Osmanlıcılık veya Pan-Osmanizm düşüncesini, İttihad-ı Anasır (unsurların birliği) şeklinde benimsemiştir. Osmanlı-Rus savaşı ve Balkan savaşlarından sonra ortaya çıkan ulusal bağımsızlık hareketleri sonucunda etkisini yitiren Osmanlıcılık, yerini İslamcılık politikasına bırakmıştır (Karakaş, 2008: 67-71).

3.4.3 İslamcılık

İslam'ı; inanç, düşünce, ahlak, siyaset, idare ve hukuk bakımından hayata hakim kılmak amacıyla XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkan İslamcılık dini-siyasi bir ideolojidir. Diğer bir amacı, Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmayı tesis ederek, İslam ülkelerini Batı karşısında geri kalmışlıktan kurtarmaktır. İlk kez Yeni Osmanlılar arasında gündeme gelen ve II. Abdülhamid döneminde faydacı bir politika unsuru olarak değerlendirilen bu ideoloji, II. Meşrutiyet'ten sonra ihya ve ıslah çizgisinde bir İslam düşüncesi şeklinde takdim edilmesinin yanında alternatif ve modernist bir toplum ve devlet yönetimi projesi olarak Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar varlığını sürdürmüştür (Türköne, 2001).

Çok kültürlü (çok dinli ve çok milletli) bir toplumsal yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu'nda temel unsurlar; Türklük ve İslamlık'tır. Devleti yöneten Müslüman Türkler devletin resmi anlayışını İslam'ın temel ilkeleri doğrultusunda oluşturmuşlardır. Gündelik, sosyo-ekonomik ve siyasal hayatın örgütlenmesinde İslam dini belirleyici rol oynamış ve bu sayede din, toplumsal yapının her kesiminde önemli işlevleri yerine getirmiştir. Teolojik bir toplum olan Osmanlı Devleti'nin batılılaşma macerası zihniyet değişimlerine etki eden süreci başlatmış, modern Batı'nın din dışı algılarla (rasyonalist, materyalist ve pozitivist) biçimlenmesi, Osmanlı'nın din algısına olumsuz yönde etki etmiştir. Yerli anlayışın ve yaşayışın dışında farklı yaşama biçimleri sunan batılılaşma, bazı tepkileri üzerinde toplamış ve batılılaşma ideolojisinin gerilemeye engel olamadığının görülmesiyle öze dönüş söylemleri üretilmeye başlamıştır. Özün İslam olduğu ve o zaman İslam'a dönülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Çağan, 2008: 330-331).

Berkes (2007: 360-361), Abdülhamid'in Panislamcılık politikasının yanlış anlaşıldığını ve abartılı gösterildiğini belirtmiştir. Berkes'e göre hilafet sadece ruhani bir egemenlik değil aynı zamanda siyasi bir egemenlik ve İslam'a özgü bir devlet

biçimidir. Tüm Müslümanlar ülke, din ve renk farklılığı üstünde bir millet oluştururlar. İslam milletinin geri kalışı, Avrupa Devletleri karşısında parçalanmalarının sonucudur. Müslümanlar dine dayalı bir birlik oluştururlar ve eski uygarlıklarını diriltebilirlerse, çağdaş bir varlık haline gelebilirler.

Akçura'ya (1998: 7) göre ise, dünyadaki Müslümanlardan bir İslam birliği meydana getirilmesi fikri ve eylemi olan İslamcılık, Osmanlıcılık gibi Avrupa çıkışlıdır. Osmanlı imparatorluğunda Osmanlıcılık fikrinin zayıflaması üzerine Abdülaziz devrinde başlayan bu akıma Avrupa siyaset yazarları Panislamizm de demişlerdir. Abdülhamid, Panislamizmi fikir halinden eylem durumuna getirmiş; sarayda, toplum hayatında, eğitimde ve dış siyasette bu akıma yer vermiştir. Bu dönemde ayrıca Müslüman memleketlerinde geniş bir Panislamcı propagandaya girişilmiştir. Akçura, bazı olumsuz etkenlere karşın, olumlu etkenlerin ağır bastığını belirtmiş; fakat İslamcılık siyaseti için öncelik vermemiş ve Müslüman birliğinin meydana getirilmesinin uzun zamana bağlı bir iş olduğuna işaret etmiştir.

3.4.4 Türkçülük

Bütün Türkleri kültür ve siyaset bakımından birleştirme amacına yönelik olan Türkçülük akımı, Ziya Gökalp'e göre Türk milletini yükseltmek demektir. Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarından sonra Türk düşünce hayatında milli ruhu canlandıran ve milliyetçilik fikrini temsil eden Türkçülük mefkuresi; ilimcilik, sanatçılık ve ahlakçılık cereyanlarından beslenmiş, aynı zamanda Türklerin tarihi, soyu, dili, dini, sanatı ve kültürü üzerine araştırmaya önem vermiştir. Türkçülük hareketine hizmet eden dergileri Genç Kalemler, Türk Yurdu, Halka Doğru, Türk Sözü, Yeni Mecmua ve Küçük Mecmua olarak sıralayabiliriz. Bu akıma katkıda bulunan isimler ise ilk devrelerde Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi, Süleyman Paşa, Şemseddin Sami, Bursalı Mehmet Tahir ve daha sonraları Necip Asım, Veled Çelebi, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Aka Gündüz ve Hamdullah Suphi gibi şahsiyetlerdir. İlk önceleri dilde görülen bu akım zamanla siyasi Türkçülüğe dönüşmüştür (Tuncer, 2008b: 251).

Türkçülere göre; Türkleşmek sadece tehlikeler karşısında birleşmek değil, aynı zamanda Türk milletinin vücut bulması, sosyal bir inkılâbın gerçekleşmesi ve eskiyi

yeni yaşayış tarzıyla değiştirmek demektir. Türkçüler Osmanlı İmparatorluğu'nu üç temel prensip üzerine oturtmak istemişlerdir. Bu üç temel prensipte Türkçülüğü gerçekleştirmek isterken İslamcılığı da Osmanlıcılığı da bırakmamışlardır. Türkçülük akımının savunucuları ilk olarak Türklerin yüksek bir millet meydana getirme kabiliyetine daha sonra ise Batı camiası içerisinde seçkin bir yere yükselme kabiliyetine sahip olduklarına inanmışlardır (Tunaya, 2004: 77-79).

Akçura (1998: 8) Türkçülüğe, Tevhid-i Etrak, Türklük veya Türk Milliyeti Siyasiyesi de demiştir. Çok yeni olan ve tarihte örneği olmayan bu fikirde en önemli rolü Osmanlı Devleti'nin oynayacağını vurgulamıştır. Akçura, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk birliğine ilk olarak Türklerin, Türk olmadıkları halde az çok Türkleşmiş olanların ve ulusal vicdandan yoksun olanların Türkleştirilmesiyle başlanacağını, daha sonra Asya kıtasıyla Doğu Avrupa'ya yayılmış olan Türklerin birleştirilmesine geçilerek büyük bir siyasal milliyet meydana getirilmesinin amaçlandığını da belirtmiştir.

3.5 II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Alanındaki Gelişmeler

1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanan ve uzun süre yürürlükte kalan Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi, medrese dışındaki örgün eğitimi ilk kez ve geniş kapsamda düzenlemeyi hedefleyen yasal bir belgedir. Nizamnâme ile örgün eğitim ilk kez ilk, orta ve yüksek şeklinde kademelendirilmiş, örgün eğitimin merkez ve taşra yönetim kademeleri gösterilmiş, tüm okulların ders programları yapılmış, öğretmenlik mesleği düzenlenmeye çalışılmış ve eğitimin mali yönü ele alınmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde de eğitim işlerini yeniden düzenlemek ve Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ni günün ihtiyaçlarına uygun bir kanun haline getirmek için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllar, eğitim hayatında teşkilatlanma, eğitim kurumlarında ve okul programlarında yeni bir reform yapma açısından çok önemli bir dönem olarak görülmüştür (Unat, 1964: 28). II. Meşrutiyet Dönemi'nde ortaya atılan fikir akımları ve yaşanan bazı olaylar Türk toplumunda önemli etkiler bırakmış ve bu dönemin etkileri uzun süre görülmüştür (Dönmez ve Oruç, 2006: 9).

Akyüz (2010: 265-266), II. Meşrutiyet dönemi eğitiminin temel özelliklerini aşağıdaki şekilde sıralamıştır:

- Yayın özgürlüğüne kavuşulan bu dönemde, siyasi hayat ve fikir hareketleri birden canlanmış ve Balkan Savaşları'nın da etkisiyle aydınlar toplumsal sorunları sert bir dille ortaya koymaya başlamıştır.
- Meşrutiyet'in ilanıyla okullara da yansıyan hürriyetçi hava, önceleri okullara "hürriyetçi mektepler" denmesine sebep olmuştur. Bu terimle gerçekte okullardaki disiplinsizlik, karışıklık ve gösteriş anlatılmak istenmiş, 31 Mart olayının bastırılmasıyla okullarda da disiplin sağlanmıştır.
- Balkan Savaşları'ndan sonra çökmekte olan devleti, eğitimin ve öğretmenlerin kurtaracağı görüşü ortaya çıkmıştır.
- İlk kez kızlar için bir yüksekokul (İnas Dârülfünûnu) açılmıştır.
- Okul öncesi eğitimde önemli gelişmeler yaşanmış ve dönemin sonuna doğru eski sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmıştır.
- Medreseleri düzeltmek için fikirler ortaya atılmış ve birtakım girişimler olmuştur.
- Öğretmen yetiştirilmesinde önemli çabalar gerçekleştirilmiş ve öğretmenler ilk kez mesleki örgütler kurmaya başlamıştır.
- Bu dönemde nicelik yani sayısal gelişmeler niteliğin önüne geçmiştir. Okul, öğrenci ve öğretmen sayısını arttırmaya yönelik adımlar atılmıştır.
- Okul programlarına hayata yönelik dersler konulmuş ve eğitim bir bilim olarak görülmeye başlamıştır.
- Bu dönemde eğitim ve öğretmen sorunlarının basında ilk kez tartışılması ile ortaya çıkan yeni fikirler Cumhuriyet Dönemi'ndeki bazı uygulamaların ilk basamağını oluşturmuştur. Bu sebeple döneme Cumhuriyet Dönemi'nin laboratuarı denilmiştir.
- Kadınlar öğretmenlik dışında başka hizmetlere ve devlet dairelerine memur olarak geçmeye başlamışlardır.

Eğitim tarihçisi Ergin (1977: 1273-1274) ise, II. Meşrutiyet Dönemi eğitimini üç döneme ayırarak incelemiştir. Birinci dönem 1908-1914 yılları arasındaki bocalama döneminde; Türk olmayan milletvekillerinin, patrikhanelerin, siyasi partilerin, yayın organlarının ve yabancı hükümetlerin gösterdikleri zorluklar ve engeller nedeniyle sabit

adım atılamamıştır. Bu yedi yıllık dönemde 15 bakan değişmesi de birşey yapılamamasına neden olmuştur. İkinci dönem 1915-1918 yılları arasındaki askerî idare zamanıdır. Bu dönemde hükümet oldukça kuvvetlenmiş, muhalefet bir şekilde susturulmuş ve sindirilmiş, yabancı hükümetlerin güvendikleri kapitülasyonlar kaldırılmış ve okulları ellerinden alınıp Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu dört yıllık dönemde tek bir bakan Şükrü Bey görev yapmasına rağmen I. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar ve öğrencisizlik yüzünden beklenen sonuç alınamamıştır. Üçüncü dönem ise 1919-1923 yılları arasındaki mütareke ve yıkılış zamanlarıdır. 17 bakanın görev yaptığı bu dönemde; savaştan mağlubiyetle çıkılmış, İstanbul düşman işgaline uğramış, düşman kuvvetleri öğrenci olan okulları boşaltıp yerlerine kendileri geçmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi ilköğretim sorunlarının üst düzeye çıktığı ve bu sorunların hem devlet hem de halk tarafından hissedildiği bir dönem olmuştur. Bakanlığın ilköğretimle ilgilenmeye başladığı bu dönemde; öğretmen yetiştirme, yasal düzenlemeler ve bina sorunları giderilmeye çalışılmıştır. İlk kurulduğu zamanlarda ortaöğretime bağlı olan rüşdiye okulları ilköğretim içinde yer almış ve ibtidâîlerle birleştirilmiştir (Ergün, 1996: 194).

Bu dönemde eğitim alanında en çok değişime uğrayan öğretim kademesi, idâdî ve sultânî okullarını içine alan ortaöğretim olmuştur. 1870'lerde kurulan idâdîler II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar rüşdiye ve sultânî mektepleri arasında bir geçiş kademesi olarak yaşamışlardır. Meşrutiyet'in ilanından sonra ise idâdîler 5 yıllık ve 7 yıllık idâdîler olarak görülmüştür (Erkek, 2009: 157-159).

Dönemin Maarif Nazırlarından Emrullah Efendi 1912 yılında Dârülfünun'da reform amacıyla bir nizamnâme hazırlamış ve bu nizamnâme ile Dârülfünun, ilmin ve fennin yayılmasına, ilerlemesine hizmet eden yüksek öğretim kurumu olarak tanımlanmıştır. Emrullah Efendi öne sürdüğü Tuba Ağacı Nazariyesi'nde, Dârülfünunları mükemmel olan memleketlerin ilk ve orta mektepleri de mükemmel olur diyerek yükseköğretimin önemini açıklamıştır. Tuba Ağacı Nazariyesi ile eğitimde ıslahata ilköğretimden değil yüksek öğretimden başlanmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur (Akyüz, 2010: 273-274; Ergin, 1977: 1277).

II. Meşrutiyet döneminde Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan Tedrisâtı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati ile öğretmen ihtiyacının karşılanması bir devlet politikası olarak görülmeye başlamış ve bu noktada bazı kolaylaştırıcı tedbirler alınmıştır. Aytekin'e (1991: 155-159) göre bu tedbirler şunlardır:

- Öğretmen okulları mevzuatının yeniden düzenlenmesi
- Meslekten ayrılmanın zor bir hale getirilmesi
- Öğretmen yardımcılığı oluşturulması
- Savaşta sakat kalan subay ve subay vekillerinin öğretmenliğe tayin edilmesi
- Okuma yazma bilenlerin öğretmenliğe atanması.

Bu dönemde medreselerin ıslahı amacıyla da bazı nizamnâmeler hazırlanmıştır. Bu nizamnâmelerin içeriğinde kuruluş sisteminden ders programlarına kadar birçok yeniliğin getirilmesi düşünülmüştür. 1910 yılında hazırlanan Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi bu dönemde başlatılan ıslahat hareketinin ilk örneğidir. 1914 yılında hazırlanan Islah-ı Medaris Nizamnâmesi ile İstanbul medreseleri "Dar'ül Hilafeti'l Âliye Medresesi" adı ile birleştirilmiş, orta ve yüksek derecelere ayrılmıştır. Hazırlanan her nizamnâme, bir önceki nizamnâmenin daha geliştirilmiş ve düzeltilmiş şekli olarak yerini almıştır (Zengin, 2002: 90-97).

Askerî okullarda da büyük bir çeşitliliğin görüldüğü II. Meşrutiyet döneminde; Askerî Rüşdiyeler, Askerî İdâdîler, Mühendishâne-i Berri-i Hümâyun, Mekteb-i Tıbbıye-i Askerîye, Erkan-ı Harbiye Mektebi, Mekteb-i Bahriye, Askerî Baytar Mektebi, Endaht (atış) Mektepleri, Küçük Zabitan İbtidâî Mektepleri, Küçük Zabitan Mektepleri (astsubay okulları), Piyade İhtiyat Zabitanı Mektebi ve Jandarma Mektepleri faaliyetini sürdürmüştür (Ergün, 1996: 298-309).

3.6 II. Meşrutiyet Döneminde Çağdaş Eğitim Akımları

Batı toplumlarında 19. yüzyıl süresince ekonomi, siyaset, kültür ve eğitim alanlarında görülen gelişmelere paralel olarak 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yeni eğitim arayışları ve faaliyetleri ortaya çıkmıştır. Batıda başlayan bu faaliyetlerin sebeplerinden biri 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılda belirginleşen sosyal gelişmelerin, bir önceki yüzyıla göre daha karmaşık bir görünüm kazanmasıdır. Bu

sayede ortaya çıkan yeni ihtiyaçların karşılanmasında eski eğitim anlayışına dayalı okul sistemleri ve öğretim metotlarının yeterli olmaması durumu da söz konusudur. Psikoloji ve çocuk psikolojisi alanındaki çalışmaların pedagojiye katkısı ve sosyolojinin ilmi bir tarzda yeniden kurulması ile ortaya çıkan toplum hakkındaki yeni bilgilerin pedagojide kullanılması da bu gelişmelere sebep olan diğer faktörlerdir (Kafadar, 1997: 43-44).

Reformcu eğitim hareketleri deyimi; eğitim literatüründe eğitim reformu hareketleri, eğitimde reform hareketleri ya da okul reformu hareketleri gibi kavramlarla karşılanmıştır. Anlamı ne olursa olsun çağdaş reformcu eğitim hareketleri; temel dünya görüşlerinde, amaçlarında, içerik ve metotlarında eğitimi köklü bir biçimde değiştirmeye yönelik olmuş ve eğitimde geleneksel ve muhafazakâr olan her şeye bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Aytaç, 1981: 13). Bu dönemde etkileri görülen çağdaş eğitim akımları aşağıda yer almıştır:

3.6.1 Çocuktan Hareket Akımı

Bu akım, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yıllarında J.J. Rousseau'da görülen çocuğun doğasına saygı ve özgürlük gereksinimi ile ortaya çıkmıştır. Bu akıma göre eğitimde çocuğun ruhsal, bedensel yapısı ve bireysel özellikleri dikkate alınmalıdır. Çocuktan hareket akımı; eğitimde özgürlük, yaşama yakınlık, doğal öğretim ve öğrenci etkinliği gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Bu akımın Avrupadaki savunucuları olarak İsveçli eğitimci Ellen Key, Avusturyalı Ludwig Gurlitt, Alman Berhold Otto, Heinrich Scharrelmann, Fritz Gansberg, Peter Peterson, İtalyan Maria Montessori, Amerikan Helen Parkhust ve W. Washburne sayılabilir (Binbaşıoğlu, 1982: 118).

Çocuktan hareket akımının temsilcileri oyunu çok önemli bir araç olarak görmüş ve oyuna didaktik bir anlam yüklemişlerdir. Ayrıca, çocuğun gelişimin her basamağında, ancak kendisinden hareket edilerek anlaşılabileceğini ifade etmişlerdir. Çocuğun yetişkinlerde olduğu gibi kendine özgü ve göz önünde bulundurulması gereken değerleri olduğunu savunan (Aytaç, 1981: 25-27) ve her türlü eğitim-öğretim etkinliğinin merkezine çocuğu alan bu akımda, eğitimin amaç ve içeriğini çocuk belirlemektedir. Tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı'da da taraftar bulan çocuktan hareket akımı özelikle II. Meşrutiyet döneminde İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), Sabri

Cemil ve Fazıl Ahmet Bey gibi eğitimciler tarafından benimsenmiştir (Ergün, 1996: 70-89).

3.6.2 Kitle Eğitimi Akımı

Endüstrileşmeye paralel olarak ortaya çıkan kitle eğitimi akımı, eğitim tarihinde yeni bir akımdır. Toplumun bütün fertlerini belirli bir seviyede eğitmek yoluyla yükseltmeyi amaçlayan bu akımda, seçkinler eğitimine karşıt grup temsil edilmiştir. Kitleleri eğitmek yoluyla seçkinlerin ortaya çıkacağını düşünen bu akım, Fransız İhtilali'nin etkisiyle bütün ülkelerde temsilcilerini bulmuştur. Osmanlı Devleti'nde Satı Bey'in temsilciliğini yaptığı bu akım, eğitim sorunları hakkında yazılar yazan herkes tarafından desteklenmiştir (Ergün, 1996: 124).

3.6.3 Seçkinler (Elitler) Eğitimi Akımı

İlk defa 18. yüzyılda Fransızca "elite" kavramıyla ve özellikle askerî eğitim alanında giren "Seçkinler Eğitimi", eğitim tarihinde yeni olmakla birlikte, elitler eğitiminin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Bu akımın amacı, özellikle toplum içerisinde belirli kriterlere göre seçilmiş kişilerin eğitimine önem vermektir. Eğitim verilecek kişilerin seçme ölçütleri ülkelere ve devirlere göre her zaman değişiklik göstermiş, tarih içinde bazen sosyal köken kaynak olarak alınmış, bazen de yetenek ve yatkınlıklar esas alınmıştır. Kitle eğitiminin karşıtı olan bu akım Osmanlı'da özellikle II. Meşrutiyet döneminde Feridun Vecdi ve Emrullah Efendi gibi eğitimciler tarafından savunulmuştur (Ergün, 1996: 41-42).

3.6.4 İş Okulu Akımı

İş okulu akımı, çocuğun kendi içinden gelen bir kuvvetle faal olmayı istemesidir. Kendi kendine faaliyet veya kendiliğindenlik de denilen iş okulu akımı, klasik okuldaki öğrencinin pasifliğine karşı, onun anarşizme varmayan bir serbestlik içinde aktifliğe yönelmesidir. Bu akımın diğer bir prensibi de, işin sadece bir eğitim aracı olarak ele alınmasıdır. İş denildiğinde elişi faaliyetinden hareket edilse de, bu kavramın anlamı genişleyerek bedeni ve zihni faaliyetleri içine alan ve hedefi çocukta terbiyevi değerlerin kurulumuna yönelen pedagojik iş prensibine oturtulur. Bu akımın eğitimden

beklediği nihai hedefi ise, ideal insanı yetiştirerek bu insanlardan oluşacak ideal bir toplum oluşturmaktır (Kafadar, 1997: 59).

İş okulu akımı, 20. yüzyıldaki eğitim reformu akımları içerisinde en yaygın ve verimli şekilde kullanılan akımdır. Ayrıca, gerek kendi zamanında ve gerekse sonraki dönemlerdeki etkilerinden dolayı en geniş kapsamlı akım olarak da görülmektedir (Aytaç, 1981: 82-83), Diğer çağdaş eğitim akımları gibi geleneksel okullara karşı çıkan, okullarda verilecek bilgilerin içeriğinin hayattan ve hayatın gerekliliklerinden alınmasını isteyen bu akım; Ethem Nejat, İsmail Mahir Efendi ve Osman Ferid gibi eğitimciler tarafından benimsenmiştir (Ergün, 1996: 90-112).

3.6.5 Üretim Okulu Akımı

Karl Marx'ın (1818-1883) düşüncelerinden ortaya çıkan üretim okulu akımında, iş okulu akımı köklü bir değişime uğramış ve eğitime ekonomik iş, hatta endüstriyel iş eklenerek ayrıca bir karakter verilmiştir (Aytaç, 198: 111). Eğitim ile üretici iş arasında zorunlu bir bağlantı kuran bu akıma göre iş, eğitim aracı olarak değil eğitimin bir amacı olarak ele alınmıştır. İlk şekillerine Rönesans döneminde rastlanan üretim okulu akımı, 20. yüzyılda İsviçre, Almanya ve özellikle Sovyetler Birliği'nde politeknik eğitime yönelen kollektif bir eğitim anlayışı olarak gelişmiştir. Üretici iş sayesinde insanın çok yönlü eğitilmesini hedefleyen üretim okulu akımında, politeknik eğitim süreciyle sınıfsız yeni bir toplum idealine ulaşmak da amaçlanmıştır (Kafadar, 1997: 60-62). Blonski, üretim okulu anlayışını temellendiren ve Rusya'da uygulamasını yapan kişidir. Osmanlı Devleti'nde İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in savunduğu "İçtimai Mektep" sisteminin, Blonski'nin üretim okulu anlayışı ile benzerlik göstermesine rağmen, içerik ve işlerlik yönünden birtakım farklılıklarından söz edilmektedir (Tozlu, 1989: 204-210).

3.6.6 Kültür Eğitimi Akımı

20. yüzyılın ilk çeyreğinde bütün ülkelerde kendini gösteren kültür eğitimi akımı, eğitimi kültürel verilerden hareket ederek temellendirmeyi amaç edinmiştir. Bu görüş tarihi açıdan ele alınırsa, Platon'da karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Platon ve Aristoteles'te eğitim, bir devlet politikası olarak ele alınmış, Ortaçağ'da ise kültür "evrensel dini kültür" olarak eğitimin temelinde yer almıştır. Rönesanstan itibaren milli

kültürler anlayışına bağlı olarak eğitim ve kültür ilişkisi yeni bir anlayışla ortaya konulmasına rağmen, bu ilişkinin sistemli bir şekilde uygulanması 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Osmanlı'da ise büyük bir güçle ortaya çıkan bu akım milliyetçilik temelinden hareket etmiş; Ziya Gökalp, Necmettin Sadak, Kazım Nami (Duru) ve M. Şemseddin (Günaltay) gibi isimler ise temsilcileri olarak yer almıştır (Ergün, 1996: 136-148).

3.6.7 Girişkenlik Eğitimi Akımı

Kaynağını İngiliz Aydınlanmacı görüşünden alan ve elitçi bir karakter taşıyan girişkenlik eğitimi akımı, İngiliz dünya hakimiyeti mücadelesinin ortaya çıktığı şartlar içinde baş göstermiştir. Yeni nesillerde girişken (müteşebbis) zihniyetin geliştirilmesini ele alan bu akım, en somut şekliyle 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz "gentleman" eğitiminde karşılığını bulmuştur. Girişkenlik eğitimi akımı Fransa'dan "Science Sociale" ekolü sayesinde Osmanlı'ya girmiştir. Fransız eğitim sistemini beğenmeyen Le Play sosyolojisinin Fransa'daki temsilcileri, Anglosaksonlarda olduğu gibi çocuklarda girişkenliği geliştirecek bir eğitim sistemi kurmak istemişlerdir. Bu eleştiriler, Fransız eğitim sistemine bağlı olan Türkiye'de de etkisini göstermiş ve aydınlar arasında kabul görmüştür. Girişkenlik eğitimi akımının Osmanlı Devleti'ndeki en önemli savunucusu Prens Sabahattin'dir. Nafi Atuf ve Tevfik Fikret de diğer temsilcileri olarak gösterilebilir (Ergün, 1996: 112-124).

3.6.8 Kadın Eğitimi Akımı

Kızların eğitimi konusu eğitim tarihinde ilk kez Rönesans ile birlikte başlamış ve özellikle asil kadının eğitimi şeklinde ele alınmıştır. Daha önceki dönemde ise, eğitim ataerkil aile yapısının bir sonucu olarak sadece erkek çocuklar üzerinden sürmüştür (Ergün, 1996: 148). İslam tarihinde yüksek düzeyde eğitim görmüş kadınların olması, İslam dininin kadın eğitimi konusunda katı kısıtlamalar getirmediğini göstermiştir. Fakat, kadının kamusal alandaki rolünün sınırlı olmasından dolayı kadının ilk eğitimden sonra eğitim almasının bir işlevi bulunmamıştır (Somel, 2000).

Osmanlı Devleti'nde kadın hareketi dünyadaki harekete paralel olarak ortaya çıkmış ve hukuk, eğitim, toplum, siyaset ve ekonomik değişimlerle paralel gitmiştir.

Tanzimat dönemine kadar götürülebilen bu anlayışta asıl büyük dönüşüm II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiş ve Halide Edip (Adıvar) bu dönemde kadın eğitimi konusunun en önemli temsilcisi olarak yerini almıştır (Güven, 2001).

3.6.9 Beden Eğitimi Akımı

Eski Yunan toplumunda, fiziksel eğitime zihinsel ve ahlaksal eğitimin temeli olarak bakılmış; zihin ve beden açısından uyumlu bir kişilik oluşturmayı esas alan Eski Yunan eğitiminde temel derslerin yanında 7 yaşından 20 yaş ve ötesine kadar düzenli bir fiziksel eğitim zorunlu tutulmuştur. Eski Yunanlı felsefeciler de insanların sahip olduğu fiziksel güzelliğin, gücün ve sağlığın ahlaksal erdemlerle bir bütün oluşturduğunu ve bu özelliklerin fiziksel alıştırma ve yarışmalarla birleştiğinde mükemmel insanın yaratılabileceği düşüncesini taşımışlardır (Dürüşken, 1995: 1-2).

Bohus'a (1986: 88-104) göre, antik çağ eğitim sistemini örnek alan rönesans ile birlikte 15. ve 16. yüzyıllarda okul beden eğitimi düşüncesi tekrar oluşmuş; aydınlanma çağı reform pedagogları olan Philanthroplar (Basedow, Salzmann, GutsMuths vd.) 18. yüzyılda modern beden eğitiminin temellerini atmış ve sonraki yüzyılın aydınlarını derinden etkilemişlerdir (Akt. Yıldıran, 2005).

Dünya literatüründe çığır açan eserlerin yaratıcısı olan Jean Jaques Rousseau da, 1762 yılında yayınladığı Emile adlı pedagojik romanında, fikri ve ahlaki dirilişin ancak doğal bir beden eğitimi ile mümkün olabileceğini ve sağlıklı bir ruh için güçlü vücudun temel şart olduğunu vurgulamıştır. Ona göre vücut ne kadar güçlenir, duyu organları ne kadar keskinleşirse o oranda akıllı ve becerikli hale gelinmiştir. Rousseau, her okulda bir jimnastik yeri veya vücut idmanları için bir meydanın bulunması gerektiğini de belirtmiştir (Alpman, 1972: 150-153).

19. yüzyıla gelindiğinde ise, Avrupa ülkelerinde öncelikle Almanya'da daha sonra da İsveç'te jimnastik akımları ortaya çıkmıştır. Almanya'da Friedrich Ludwig Jahn aracılığıyla ortaya çıkan jimnastik akımı, gençlerin askerliğe ve vatan savunmasına hazırlanması amacını taşımış ve barfiks, paralel, merdiven ve beygir gibi aletler ilk olarak Alman jimnastiğinde kullanılmıştır. Almanya'dan sonra İsveç'te de Pehr Henrik Ling tarafından vücudu dengeli bir biçimde geliştirmek, kuvvet kazandırmak ve nefsi

eğitmek amacıyla bir jimnastik sistemi oluşturulmuştur. Ling de Jahn gibi jimnastiği ulusal güç ve birliğin sağlanması için bir araç olarak görmüştür. Bir süre sonra Alman ve İsveç jimnastiğinden etkilenen Fransa, Çekoslavakya, Polonya, Slovenya, Hırvatistan, Rusya ve Danimarka gibi birçok Avrupa ülkesinde de jimnastik etkilerini göstermiş ve çoğunlukla askerî ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlamıştır. İngiltere'de ise beden eğitiminde bir sentez unsuru sayılan spor hareketleri doğmaya başlamış ve okullarda spor uygulamalarıyla bilinçli bir beden eğitimi hamlesi başlamıştır. İngiltere'de ayrıca 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Britanya ordusunun savunma kabiliyetini arttırmak ve askerliğe hazır gençler yetiştirmek amacıyla Robert Baden Powel tarafından izcilik uygulamaları başlatılmıştır (Alpman, 1972: 186-203; Ateş, 2012: 50-76).

Osmanlı Devleti'nde ise jimnastik sistemli olarak ilk kez askerî okullarda uygulanmıştır. Askerî okullarda Alman jimnastiğinden etkilenen Fransız Amoros jimnastiği kullanılmış ve bu okulların bazılarında yabancı öğretmenler de görev yapmıştır. Programında jimnastik dersine yer veren ilk sivil okul ise Fransız liseleri örnek alınarak açılan Mekteb-i Sultânî'dir. İlk jimnastik öğretmenleri Fransız (Moireaux ve Curel) olan bu okulda Amoros sistemine uygun bir jimnastikhane de açılmıştır. Amoros jimnastiği Alman jimnastiğinden etkilenen bir jimnastik akımı olduğu için Osmanlı Devleti'nde kullanılan jimnastik sistemi büyük ölçüde Alman ve Fransızlardan etkilenmiş ve adına Jahn-Amoros jimnastikleri denmiştir. Daha sonra orduda modernizasyon çalışmalarında görev alan Alman subaylar aracılığıyla Alman jimnastiğinin etkisi daha da artmıştır. Farklı jimnastik akımlarının uygulandığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise alanla ilgili her eğitimci derslerinde savunduğu akıma yer vermiştir. Bu dönemde Selim Sırrı Bey'in İsveç'te Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nde (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eğitim almasıyla özellikle sivil okullarda İsveç jimnastiğinin etkisi görülmeye başlamıştır. İsveç jimnastiği; barfiks, paralel, halka ve trapez gibi aletlerle yapılan karmaşık ve zorlu Alman jimnastiğine karşı, herkesin uygulayabileceği kolaylıkta bilimsel ve sağlık için uygun hareketlerden oluşmuştur. Ayrıca İsveç jimnastiğinde İngiliz kökenli sporlarda görülen rekabeti teşvik edici öğeler kullanılmamıştır. Selim Sırrı Bey müfettiş ve öğretmen olarak etki alanındaki tüm sivil okullarda ve yetiştirdiği öğretmenler aracılığıyla bu jimnastik akımını yaymaya çalışmış ve özellikle Dârülmuallimîn-i Âliye'ye müdür olmasından sonra (1919-1921) faaliyet alanı genişlemiştir. Ethem

Nejat, Rıza Tevfik, Feridun Bey (Dârülmuallimîn öğretmeni), Hilmi Bey (Dârülmuallimîn öğretmeni), Abdurrahman Bey (İstanbul Lisesi ve Kabataş, Üsküdar, Davutpaşa İdâdîleri öğretmeni), Ahmet Bey (Mekteb-i Sultânî, Vefa İdâdîsi ve numune rüşdiyeleri öğretmeni), Savarış Efendi (Lonra'da İsveç jimnastiği üzerine eğitim alan Ermeni Mektepleri öğretmeni), Fuad Bey (Gelenbevi İdâdîsi ve Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi öğretmeni) ve Doktor İhsan Bey (özel okul öğretmeni) gibi isimler de Selim Sırrı Bey'e İsveç jimnastiğinin benimsenmesi ve yaygınlaştırılması hususunda yardımcı olmuşlardır. Selim Sırrı Bey, zaman zaman eski tarz Jahn-Amoros jimnastiği taraftarları olan Faik ve Ali Seyfi Beylerle fikir tartışmaları da yaşamıştır. Bu dönemde Selim Sırrı Bey'ın etki alanı eski tarz jimnastik taraftarlarına oranla daha güçlü olduğu için İsveç jimnastiğinin uygulama alanı daha geniş olmuştur[*].

[*] Bu bölüm için yararlanılan kaynaklar aşağıdadır:

Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ali Seyfi (1326). Selim Sırrı Bey'e. *Şehbal*, (33), 177-178.

Aray, S. (1959). *Bir Galatasaylının hatıraları*. Akay Kitapevi.

Atabeyoğlu, C. (1985b). Spor-Jimnastik. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* Cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları, 1505-1507.

Ateş, S.Y. (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde beden terbiyesi, askerî talim ve paramiliter gençlik örgütleri*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Düzenli, G. (1996). Mekteb-i Sultânî'den bugüne Galatasaray Lisesi. *Toplumsal Tarih*, (26), 20-42.

Ethem Nejat (1329a). Beden terbiyesi: Mekteplerde askerlik ve İsveç jimnastiği. *Yeni Fikir*, *3*(18), 568-572.

Ethem Nejat (1329b). Beden terbiyesi: Mekteplerde askerlik ve İsveç jimnastiği II. *Yeni Fikir*, *3*(19), 609-614.

Ethem Nejat (2001). *Türklük nedir ve terbiye yolları*. (Çev. Faruk Öztürk). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık. (Eserin orijinali 1913'te yayımlandı).

Feridun (1327). Terbiye-i bedeniye. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 2*(13), 19-29.

Terbiye ve Oyun (26 Nisan 1328). İsveç usulünün memleketimizde neşr ve tamimine hizmet eden Selim Sırrı Bey ve refika-yı mesaisi, 1(19), fotoğraf.

4. BÖLÜM
II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BEDEN EĞİTİMİNDE ÇAĞDAŞ DÖNÜŞÜMLER

Çalışmanın esas kısmını oluşturan bu bölümde, beden eğitimi uygulamalarının yasal dayanakları, öğretim kurumlarındaki durumu, beden eğitimi öğretmeni kaynakları ve yetiştirme çabaları, teftiş çalışmaları, tesis ve malzemelerin durumu, öncü figürleri ile dönüştürme enstrümanları (terbiye-i bedeniye mektebi, yayın faaliyetleri, bayramlar ve paramiliter gençlik örgütleri) ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve bu bilgiler değerlendirilmiştir.

4.1 Dönüşümün Yasal Dayanakları

Bu bölümde II. Meşrutiyet döneminde derslerin programlarda yer alması için yayınlanan mevzuatlara (nizamnâme, tâlimat ve yönetmelik), müfredat programlarına ve dersle ilgili alınan resmi kararlara ilişkin bilgiler sunulmuştur.

II. Meşrutiyet öncesi döneme yasal dayanak açısından bakıldığında en önemli resmi mevzuat olarak 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi karşımıza çıkmaktadır. Medrese dışındaki örgün eğitimi ilk kez ve geniş kapsamda düzenlemeyi hedefleyen yasal bir belge olan Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi, Tanzimat dönemi maarif nazırlarından Saffet Paşa döneminde (1868-1871) çıkarılmıştır. Bu nizamnâmede, örgün eğitim ilk kez ilk, orta ve yüksek şeklinde kademelendirilmiş, örgün eğitimin merkez ve taşra yönetim kademeleri gösterilmiş, tüm okulların ders programları yapılmış, öğretmenlik mesleği düzenlenmeye çalışılmış, teşkilat, teftiş ve mali yönleriyle eğitim ilk defa planlanmıştır (Kafadar, 1997: 98; Unat, 1964: 28). Bu nizamnâmenin diğer bir önemi de jimnastik dersinin öğrenim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin programına ilk kez alınmasıdır (Unat, 1964: 99; Mahmud Cevat, 2001: 427-430). Bu nizamnâme ile jimnastik dersi rüşdiye mektepleri programına girmiş, ancak II. Meşrutiyet dönemine kadar Dârülmaarif haricindeki rüşdiye okullarında bu derse yer verilmemesi (Nurdoğan, 2005: 391), jimnastik dersinin Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile yasal bir zemine oturtulmasına rağmen uygulama imkanı

bulunamadığını göstermiştir. Aynı dönemde yayınlanan diğer bir yasal dayanak ise 18 Kasım 1873 tarihli bir arşiv belgesidir. Bu belgede de rüşdiyelerde ve diğer tüm mekteplerde jimnastik öğretilmesinin gerekliliği üzerinde durularak, jimnastiğin sağlıklı bir vücut için önemi vurgulanmıştır (BOA. ŞD. 207-23'ten aktaran Taşer, 2010a: 42).

II. Meşrutiyet dönemi ise yasal dayanak açısından kayda değer gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, eğitim işlerini yeniden düzenlemek ve Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ni günün ihtiyaçlarına uygun bir hale getirmek için bir takım çalışmalar yapılmış ve özellikle I. Dünya Savaşı'ndan önceki yıllar teşkilatlanma, eğitim kurumlarında ve okul programlarında yeni bir reform yapma açısından çok önemli bir dönem olarak görülmüştür (Unat, 1964: 28).

Aynı dönemde, eğitimdeki reform çabalarının yoğunlaştığı kademe okul öncesi eğitimi de kapsayan ilköğretim olmuş ve Tahsil-i İbtidâî Layiha-ı Kanuniyesi, Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı, Ana Mektepleri Nizamnâmesi ve Mekatib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi gibi mevzuatlar çıkarılmıştır. İlköğretimin köy okulları ve ibtidâî okullar olmak üzere iki kısma ayrıldığı 1909 tarihli Tahsil-i İbtidâî Layiha-ı Kanuniyesi'nde, her iki okul türünde de beden eğitimi alıştırmalarına yer verilmiştir (Tahsil-i İbtidâîye-i Layiha-i Kanuniyesi [TİLK], 1909).

İlköğretimin bölümlerinden derslerin isimleri, öğrencilerin kayıt ve devam şartları ve ilköğretimin idaresine kadar çeşitli bilgilerin yer aldığı 6 Ekim 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati'nde de anaokulları ve ibtidâî okulları ile ilgili bilgiler yer almıştır. Bu kanuna göre anaokulu müfredatlarında çocukların yaşlarına uygun oyunlar ile çeşitli etkinlikler yer almış ve bu etkinliklerin çocukların bedensel gelişimine katkı sağladığı belirtilmiştir. İbtidâî okullarda okutulması gereken dersler arasında da terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları dersi ile erkek çocuklar için askerî talim dersinin olması gerektiği bildirilmiştir (Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı [TİKM], 1913).

15 Mart 1915 tarihinde yayınlanan Ana Mektepleri Nizamnâmesi'nde ise, anaokullarının programında sıhhi ve ahlaki oyunlar, yürüyüşler ve düzenli beden alıştırmalarının olacağı belirtilmiştir (Ana Mektepleri Nizamnâmesi [AMN], 1341).

İlköğretim kademesi ile ilgili olarak yayınlanan diğer bir yasal dayanak da 15 Temmuz 1915 tarihli Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi'dir. Bu tâlimatnâmede terbiye-i bedeniye dersinin içeriği ve dersin vakit çizelgesinde uygulanacağı zaman ile ilgili bilgiler verilmiş, ayrıca derste ödev verilmeyeceği ve dersin sınavının yapılmayacağı da belirtilmiştir (Maarif-i Umûmîye Nezâreti [MUN], 1332: 3-21; Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi [MİUT], 1331: 4-29).

II. Meşrutiyet döneminde ilköğretim haricindeki eğitim kademeleri ile ilgili mevzuatlar da yayınlanmıştır. Bunlardan biri olan 1910 tarihli Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat'ta, liselerde yani ortaöğretim düzeyindeki okullardaki jimnastik dersinin haftalık saati ve jimnastik öğretmeninin maaşı ile ilgili bilgiler sunulmuştur (Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat [LTİTMT], 1326: 5-8).

Öğretmen yetiştirme işinin daha planlı ve ayrıntılı bir şekilde ele alındığı II. Meşrutiyet döneminde erkek ve kız öğretmen okulları için yayınlanan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi ile de, o zamana kadar girişilen tüm çabalar yasal bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. 1915 yılında yayınlanan bu nizamnâmede Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat programında yer alan terbiye-i bedeniye dersinin içeriği ve haftalık saati ile ilgili bilgilerin yanında, Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı olarak açılması planlanan Terbiye-i Bedeniye Mektebi ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir (Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi [DDN][*], 1915).

Öğretmen okulları ile ilgili yayınlanan diğer bir resmi mevzuat da 1916 tarihli Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat-ı İbtidâîye Tâlimatnâmesi'dir. Bu tâlimatnâme de terbiye-i bedeniye dersinin programdaki yeri, sınavların biçimi ve öğretmenlerin ders ile ilgili sorumlulukları hakkında bilgiler içermiştir (Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât-ı İbtidâîye Talimatnamesi'nden aktaran Altın, 2009: 211-224).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri geleneksel eğitim kurumu olarak varlığını sürdüren medreselerin II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde eski gücüne

[*] *Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi* (22 Şaban 1333-22 Haziran 1331-5 Temmuz 1915). Düstur II. Tertip Cilt 7b, 649-659.
Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi (7 Şubat 1331). Tedrisât Mecmuası. 5(30-5), 3-9.

kavuşması ve faaliyetini sürdürebilmesi için reform çalışmaları yapılmış ve bu amaçla çeşitli nizamnâmeler yayınlanmıştır. Bu nizamnâmelerden Islah-ı Medaris Nizamnâmesi, Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme ve Medreset'ül Vaizin Nizamnâmesi farklı medrese kuruluşları için hazırlanmış olmasına rağmen yeni hazırlanan ders programlarında terbiye-i bedeniye dersine de yer vermişler ve bu sayede çağdaş eğitim kurumları ile medreseler arasındaki farkı kapamaya çalışmışlardır (Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme [DMTMN], 1335; Islah-ı Medaris Nizamnâmesi [IMN], 1332; Medreset'ül Vaizin Nizamnâmesi [MVN], 1332).

Bu arada mesleki öğretim kademesinde yer alan polis okullarında da ders ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. İlk olarak 1907 yılında açılan ve II. Meşrutiyet dönemi ile beraber çeşitli yerlerde açılmaya devam eden polis okullarının işleyişini düzenlemek için yayınlanan "Polis Mektepleri Tâlimatı"nın dersler ile ilgili olan kısmında jimnastik ve talim dersinin içeriği ile ilgili bilgilere yer verilmiştir (Polis Mektepleri Tâlimatı [PMT], [*]: 15).

Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından çeşitli kademedeki okullar (ibtidâîye, sultânî, inas sultânîsi, Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat) için yayınlanan ders müfredatları da beden eğitimi derslerinin haftalık saati ve dersin içeriği hakkında bilgiler vermiştir. Çalışmanın öğretim kurumlarında beden eğitimi ile ilgili bölümünde ayrıntılı olarak incelenen müfredat programlarının isimleri aşağıda verilmiştir:

- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâîye Ders Müfredatı, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâîye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâîye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1330.

[*] Basım tarihi ile ilgili bilgi yer almamasına rağmen, eserin polis okullarının yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürdüğü II. Meşrutiyet döneminde basıldığı düşünülmektedir

- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidâîye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1332.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i Sultânîye Sunuf-ı İbtidâîye ve Tâliye Ders Programları. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i Sultânîye Ders Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1331.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti İnas Sultânîsi Sunuf-ı İbtidâîye ve Tâliyesinin Ders Programları. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1330.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Dârülmuallimîn-i İbtidâîye Ders Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Dârülmuallimîn-i İbtidâîyelere Mahsus Müfredat Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1331.
- Maarif-i Umûmîye Nezâreti Dârülmuallimat Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1330.

Bu dönemde müfredat programları ve yayınlanan çeşitli mevzuatlar haricinde ders ile ilgili resmi kararlar da alınmıştır. Bu kararlardan biri olan Kasım 1910 tarihli bir belgede, Terbiye-i Bedeniye Müfettişi Selim Sırrı Bey tarafından Maarif-i Umûmîye Nezâreti'ne yazılan bir dilekçede, sultânî ve idâdî okullarındaki jimnastik derslerinin terbiye-i bedeniye dersine dönüştürüldüğü belirtilmiş ve terbiye-i bedeniye derslerinde takip edilecek usulü öğrenmeleri için söz konusu okullarda çalışan öğretmenlerin salı günleri öğleden sonra saat ikiden üçe kadar Dârülmuallimîn'e devam etmeleri istenmiştir. Selim Sırrı Bey'in dilekçesi üzerine Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekteb-i Sultânî ile idâdî okullarına gönderdiği resmi tebliğ ile bu okullarda çalışıp Dârülmuallimîn'e devam eden öğretmenlerin Nezârete bildirilmesini istemiştir (BOA, MF.MKT: 1163-61). II. Meşrutiyet döneminde dersin fiziksel etkinliklerin genelini içinde barındıran bir kavram olan jimnastikten eğitimin bir aracı olan beden eğitimine dönüşmesiyle, hem isimde hem de içerikte değişiklik yaşanmıştır. Bu dönemde diğer sivil okullarda da dersin ismi olarak çoğunlukla terbiye-i bedeniye kullanılmıştır. Selim Sırrı Bey İsveç'ten döndükten sonra sivil okullarda yaymaya çalıştığı İsveç jimnastiği usulünü idâdî ve sultânîlerde benimsetmek ve böylece eski tarzda işlenen aletli jimnastik derslerinin önüne geçmek istemiştir. Bu durum, etkinliklerin tüm öğrencileri

kapsar ve daha kolay hareketleri barındıran biçimine doğru bir dönüşümün yaşandığını göstermiştir.

Jimnastik dersinin terbiye-i bedeniye dersine dönüştürülmesinden yaklaşık bir yıl sonra 14 Ekim 1911 tarihinde ise; numune rüşdiyeleri, idâdî, sultânî ve dârülmuallimînlerde uygulanacak terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi yayınlanmıştır. Terbiye-i Bedeniye Müfettişi Selim Sırrı Bey tarafından hazırlanan bu kararname, Tedrisât-ı İbtidâîye ve Tâliye müdürlerinin de bulunduğu bir heyet tarafından incelenmiş ve kararnamede bazı değişiklikler yapılmıştır. Selim Sırrı Bey dersin haftada üç saat olmasını istemiş fakat ders iki saat olarak kabul edilmiştir. Selim Sırrı Bey ayrıca öğrencilerin bir heyet huzurunda sınav olacağını ve alınan notun üss-i mizana (öğrencinin sınıf geçmek için bütün derslerden almak zorunda kaldığı notların ortalama miktarı) dahil olacağı belirtmiş fakat bu kısım da kararnameden çıkarılmıştır. Kararnamenin son hali aşağıdaki gibidir:

1. Mekatib-i sultânîye, idâdîye, dârülmuallimînler ve numune rüşdiyelerinde terbiye-i bedeniye dersi zorunludur.
2. Yeterli öğretmen oldukça, birer gün arayla, sabah veya akşamüzeri, öğrenciye haftada iki saat terbiye-i bedeniye dersi gösterilecektir.
3. Doktor raporuyla belgelenmiş bir sağlık problemi olmayan her öğrenci terbiye-i bedeniye dersinde hazır bulunmak zorundadır.
4. İnşası gereken terbiye-i bedeniye salonları yani jimnastikhaneler, Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği tarafından gönderilecek plana uyacaktır.
5. Terbiye-i bedeniye öğretmenleri derslerini "Terbiyevi İsveç Jimnastikleri" isimli kitaptaki bilgilere göre işleyeceklerdir.
6. İstanbul'daki sultânî ve idâdîlerde görev yapan terbiye-i bedeniye dersi öğretmenleri bilgilerini arttırmak üzere haftada bir saat Dârülmuallimîn Tatbikat Mektebi (uygulama okulu) derslerine katılacaklardır.
7. Sivil okullarda terbiye-i bedeniye dersi öğretmenliği açıldıkça bu durum Maarif Nezâreti'ne bildirilecek, İstanbul'dan uzman öğretmenler gönderilemezse öğrencilerin müsabaka sınavları dârülmuallimînlerde yapılacaktır. Şayet sınav yapılacak yerde dârülmuallimîn bulunmuyorsa, mümkün olduğu takdirde, en yakın dârülmuallimînlerden birinde yapılacak ve yapılan sınavın evrakı nezârete gönderilecektir.

8. İşbu terbiye-i bedeniye dersi tâlimatının uygulanmasına okul müdürleri memurdurlar (BOA, MF.MKT: 1175-95).

Selim Sırrı Bey tarafından hazırlanan bu kararnamede beden eğitimi dersleri ile ilgili tüm konularda bilgi yer almasına rağmen, kararların uygulanmasında dönemin koşullarından dolayı problemlerle karşılaşıldığı ve alınan kararların sadece koşulları uygun olan okullarda uygulandığı düşünülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminin önemli eğitim dergilerinden biri olan Tedrisât Mecmuası'nda da terbiye-i bedeniye dersi uygulamaları ile ilgili olarak bazı resmi kararlar yayınlanmıştır. Bunlardan birinde söz konusu dersin program gereği son saatte yer alması gerektiği belirtilmesine rağmen, dersin öğle yemeğinin ardından yapıldığı Sıhhiye Müfettişliği tarafından bildirilmiştir. Sıhhiye Müfettişliği, dersin yemeğin hemen ardından yapılmasının öğrencilerin sağlığına zararlı olduğunu belirtmiş ve durum İstanbul'daki tüm okullara bildirilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 9 Nisan 1330). Bir süre sonra Maarif Müdürlüğü'nden okullara gönderilen yazıda da, terbiye-i bedeniye dersinin yukarıda belirtilen duruma dikkat edilerek yemekten önce veya yemekten iki saat sonra yapılması istenmiştir (Tedrisât Mecmuası, 7 Mart 1331).

Tedrisât Mecmuası'nın "Kısm-ı Resmi" isimli bölümünde yayınlanan "Jimnastik Derslerinde Dikkat Edilecek Hususat" isimli farklı bir yazıda da ders uygulamasında görülen olumsuz bir durum düzeltilmek istenmiştir. Bu yazıda bazı okullarda jimnastik dersinde çocukların yaş seviyelerine ve sağlık kurallarına dikkat edilmeyerek, onlara tahammüllerinin üstünde alıştırmalar yaptırıldığı belirtilmiştir. Ayrıca dersten sonra çocukların rüzgara çıktıkları ve bu sebeple çeşitli hastalıklara yakalandıkları da bildirilmiştir. Bu durumun önlenmesi amacıyla öğretmenlerin, çocukların yaşlarına ve müfredat programına uygun alıştırmalar yapması, öğrencilerin gereğinden fazla koşturulmaması ve öğrencilerin ders bitiminde birden rüzgara çıkarılmaması istenmiş ve durum Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından tüm okullara bildirilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 7 Nisan 1331).

Aynı dönemde Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarının terbiye-i bedeniye dersi ile ilgili olan kısmında da yukarıda belirtilen durumlara uygun olarak çeşitli uyarılarda bulunulmuştur. Terbiye-i bedeniye

öğretmenlerinin öğrencileri ders uygulamalarında fazla zorlamamaları istenmiş, öğrencilerin terli iken su içmemeleri, rüzgara maruz kalmamaları ve tok karnına jimnastik yapmamaları konusunda çeşitli uyarılarda bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin daima dik durmaları, doğru yürümeleri, temizlik ve sağlık yönünden istenilen durumda olmaları ile ilgili olarak da öğretmenlere önemli görevler düşmüştür (MUN, 1329b: 72-73, 1329c: 90-91, 1329d: 77-78, 1330a: 90-91, 1330c: 70-71, 1331b: 65, 1332: 161).

Terbiye-i bedeniye derslerinin erkek ve kız öğrencilere aynı tarzda işlenmesinin uygun olmadığı da Maarif-i Umûmîye Nezâreti Hıfzıssıhha-i Mekatib Dairesi tarafından yayınlanan bir kararla bildirilmiştir. Bu kararda, erkek öğrencilerin yapabileceği bazı hareketleri kız öğrencilerin yapamayacağı ve paralel, sabit demir ve tahta beygir gibi jimnastik aletlerinin kız öğrencilerin gelişimlerine uygun olmadığı için kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir. Terbiye-i bedeniye derslerinde kız öğrenciler için uygun alıştırmaların seçilmesinin önemi üzerinde de durulan bu yazıda, menstrüasyan döneminin terbiye-i bedeniye dersi ile son derece ilgili olduğu ve derslerde bu durumun dikkate alınması gerektiği bildirilmiştir. Bu durumdaki kız öğrencilerin gerekirse ders uygulamalarına alınmaması ve dinlendirilmesi de istenmiştir (Tedrisât Mecmuası, 7 Temmuz 1331).

Sonuç olarak, II. Meşrutiyet dönemi ile Meşrutiyet öncesi dönemi beden eğitimi alanına yönelik resmi mevzuat, karar ve müfredat programı açısından karşılaştırdığımızda; II. Meşrutiyet dönemi lehine önemli bir çeşitliliğin olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda II. Meşrutiyet öncesi dönemde yapılan tek girişim, rüşdiye okulları programında jimnastik dersine yer veren 1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'dir. II. Meşrutiyet döneminde ise çok sayıda resmi mevzuat, karar ve müfredat programı yayınlanarak dersler yasal bir zemine oturtulmaya çalışılmış ve bu durum yaşanan dönüşüme vurgu yapmıştır. Bu dönemde beden eğitimi alanında resmi olarak girişilen tüm çabalar dersin programlardaki yerini sağlamlaştırma, geleneksel uygulamaların terk edilip modern beden eğitimi uygulamalarına geçme ve bu konuda yeni bir anlayış oluşturma amacıyla yapılmıştır. Ancak, yasal dayanak konusunda titizlikle yapılan girişimlere rağmen, kararların uygulanması noktasında dönemin koşulları ve ihtiyaçlarına bağlı olarak çeşitli problemlerle karşılaşıldığı da düşünülmektedir.

4.2 Öğretim Kurumlarında Beden Eğitiminin Dönüşümü

19. yüzyılda savaşların değişen biçimi yani profesyonel ordulardan vatandaş ordulara geçilmesi, milletlerin fiziksel, moral güç ve yeteneklerini seferber etmesini gerekli kılmıştır. Bu durumda da bir milletin tüm fertlerinden yararlanılması bir ihtiyaç olarak görülmüş ve gençlere daha fazla önem verilmiştir. Gençlere militarize edilmiş bir beden terbiyesini, askerî talimleri, vatanseverliği, disiplini, itaati ve savaşçılığı aşılamak için okullar da bir araç olarak görülmüş ve birçok okulun ders programına jimnastik dersleri ilave edilmiştir (Ateş, 2012: 18-19).

Osmanlı Devleti'nde jimnastik dersi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerî okulların müfredatlarına girmiş ve II. Abdülhamit döneminde de askerî ve sivil okullarda uygulanmaya devam etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise birçok alanda görülen değişim ve uyanış etkisini eğitim alanında da göstermiş ve beden eğitimi dersinin de içinde bulunduğu birçok yeni ders müfredatlara eklenmiştir. Bazı eğitim kademelerinde (okul öncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim) beden eğitimi derslerine paramiliter amaçlarla askerî talimler ilave edilmiş ve bu sayede öğrencilerin orduya katılmadan önce askerî becerileri okullarda öğrenmeleri istenmiştir.

Balkan Savaşları'nda alınan askerî yenilgiler sonucunda toplumda yenilginin muhasebesi yapılmaya başlamış ve özeleştiriler çoğunlukla Sosyal Darwinist bir perspektiften yapılarak yenilginin nedeni Osmanlı erkeğinin bedenen zayıf düşmesine, kazananların ise kuvvetli olmasına atfedilmiştir. Böylece savaşa her an hazır bir nesil yaratma işinde beden eğitimine militarist bir vurgu yapılmış ve beden eğitimi, Osmanlı eğitim sisteminin ve sivil hayatın önemli bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştır (Beşikçi, 2010). Ayrıca bu dönemde beden eğitimi alanına yüklenen rol; Foucault'nun beden üzerinde, bedene odaklanan ve bedeni bireysel olarak ele alan anotomo-politika, diğer taraftan 19. yüzyıldan itibaren ise yine Foucault tarafından biçimlenen anotomo-politiği dışlamayan, ondan yararlanan ve topluma büyük ölçüde onun sayesinde nüfuz eden biyo-politika penceresinden ele alınmıştır. Biyo-politika adı verilen disiplin teknolojisi ile çoğul beden yani nüfus üzerinde politikalar belirlenmeye çalışılmıştır. Beden politikalarının ayrılmaz bir parçası olan beden eğitimi programları, bireysel ve genel müdahale politikalarının, Foucault'nun açıklamasıyla anatomo-politik ve biyo-politiğin kesiştikleri düzlem üzerinde gelişmiştir. Biraz daha ayrıntılı olarak açıklarsak,

modern beden eğitimi programları bireysel bedeni ve nüfusu konu alan disipline edici ve düzenleyici iktidar teknolojisi haline dönüşmüş, ayrıca beden eğitimi programları ortaya çıktığından bu yana hedefledikleri kitlenin genel sağlığını düzeltmeyi, üretkenliğini arttırmayı, bedenin verimini düşüren zararlı alışkanlıkları korumayı amaçlamıştır (Akın, 2004: 36-42). Osmanlı Devleti'nde de II. Meşrutiyet döneminde özellikle sivil okullarda programlara ilave edilen beden eğitimi, askerî talim ve sıhhiye gibi dersler yukarıda açıklanan duruma uygun hareket ederek bedeni öncelikle bireysel olarak disipline etmek daha sonrada da nüfus düzeyinde ondan yararlanmak amacıyla ortaya çıkarılmıştır.

Bu bölümde, II. Meşrutiyet dönemini daha iyi anlamlandırmak amacıyla jimnastik veya beden eğitimi derslerinin II. Meşrutiyet öncesi uygulamaları ile ilgili bilgilere de yer verilerek ortak bir tarihsel süreçten yararlanma amaçlanmıştır. Ayrıca programında jimnastik veya beden eğitimi dersi bulunan okullar; askerî ve sivil okullar olmak üzere ayrı ayrı ele alınmıştır.

4.2.1 Askerî Okullarda Beden Eğitimi

Kuruluşundan itibaren II. Meşrutiyet dönemini de kapsayacak şekilde programlarında jimnastik dersine yer veren askerî okullar bu bölümde önem sırasına göre incelenmiştir.

Mekteb-i Harbiye: II. Mahmut zamanında 1835'te açılan ve dönemin en önemli çağdaş okullarından biri olarak kabul edilen Mekteb-i Harbiye, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun modern askerî ve teknolojik bilgilere sahip subay ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Mekteb-i Ulûm-ı Harbiye, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye, Asakir-i Hassa-i Şâhâne, Mekteb-i Harbiye-i Mansure ve Mekteb-i Hassa gibi çeşitli adlarla anılan bu okulun açılış zamanında düzenlenen nizamnâmesi altı bölümden oluşmuş ve bu bölümlerde dersler, etütler, personelin çalışması, yatakhane, yemekhane, giriş ve çıkışlar ile ilgili bilgiler yer almıştır (Avcı, 1963: 25; Bilim, 1999; Özcan, 2001).

Jimnastik dersi, Mekteb-i Harbiye ve idâdî (hazırlık) sınıfları öğrencileri için 1863 yılında programa konulmuş ve ders için uygun jimnastik aletleri tedarik edilmiştir.

Bu okulda öğrenciler, müsait havalarda ve derslerin sonunda öğretmenleriyle beraber toplu halde veya nöbetleşe olarak jimnastik alanına gidip jimnastik yapmıştır. Okulun ilk jimnastik öğretmeni İtalyan Martin'dir ve birkaç ay sonra teğmen rütbesiyle Sadık Efendi tayin edilmiştir. Ayrıca kitapsız ders uygulaması zor olacağından Miralay Mustafa Hami Bey'e Fransızcadan bir jimnastik kitabı tercüme ettirilmiştir (Mehmed Esad, 1315: 74-77). Mustafa Hami Bey'in tercüme ettiği "Cimnastik Talimnamesi" isimli kitabın önsözünde Avrupa okullarında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de askerî idâdîlerin programına jimnastik dersi konulduğu ve kitabın bu amaçla çevrildiği bildirilmiştir (Mustafa Hami, 1283). Mekteb-i Harbiye öğrencileri ile askerî zabitlere eskrim öğretmek üzere Fransız Piçini'nin, jimnastik öğretmek üzere Martin'in istihdam edildiği Kasım 1863 tarihli bir arşiv belgesinde de görülmektedir. Piçini'ye aylık 450 Frank, Martin'e de 350 Frank maaş verilmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], İ..DH..: 518-35255; BOA, A.MKT.MHM.: 285-42). 1864 yılında ise Mekteb-i Harbiye'de öğrencilerin talimhane meydanındaki jimnastik derslerinde kullanacakları aletlerin temini için 26972 kuruş harcanmıştır (BOA, A.MKT.MHM.: 302-7; BOA, A.MKT.MHM.: 321-17; BOA, A.MKT.MHM.: 316-74).

Yüzme (ilm-i sabâhat/sibâhat) dersi ise, okulun kuruluşundan itibaren okutulmasına karar verilmiş bir ders olmasına rağmen, ancak 1848 yılına doğru programlara girmiştir. Okulun Beşiktaş'taki Çinili Köşk'ten taşınmasından sonra sahilden uzaklaşıldığı için bu ders uygulanamamıştır. Mektep nazırı Galip Paşa'nın Kuleli İdâdî Mektebi hizasına bir deniz hamamı yaptırması ve gerekli yüzme aletlerini temin etmesiyle ders uygulanmaya başlamış ve Binbaşı Osman Bey dersin öğretmeni olarak görevlendirilmiştir. İdâdî (hazırlık sınıfı) öğrencileri kendilerine ayrılan günlerde gruplar halinde deniz hamamına gitmiş ve yüzmeyi öğrenmişlerdir. Yüzmeyi öğrenen öğrenciler hamamın dışına denize açılma ve dönme gibi hareketleri uygulamış, ara sıra Galip Paşa da deniz hamamına gelerek denizin vücuda faydası ve bir asker için yüzmenin öneminden bahsederek öğrencileri teşvik edici nutuklar atmıştır. Yüzme dersi iki sene kadar Kuleli'de devam etmiş ve araya giren harp nedeniyle idâdînin geçici olarak harbiyeye nakli sırasında da ders terk edilmiştir (Mehmed Esad, 1315: 86-87). Avcı (1963: 37) ise, "Türkiye'de Yüksek Askerî Okullar Tarihçesi" isimli eserinde yüzme dersinin yaz aylarında gösterilen bir ders olduğunu ve programa 1864 yılında konulduğuna işaret etmektedir.

Okulun erkan-ı harbiye şubesinin dördüncü yıl dersleri arasında; harbiye şubesinin ise üçüncü ve dördüncü yıl dersleri arasında meç ve kılıç talimi dersi de yer almıştır (Mehmed Esad 1315: 58-59). 1874, 1875 ve 1876 tarihli askerî salnâmelerde Harbiye Mektebi'nde meç ve kılıç talimi öğretmeni olarak Mösyö Piçini'nin; 1887 tarihli askerî salnâmede meç öğretmeni olarak Faik Efendi'nin, yardımcısı olarak da Sadık Efendi'nin görev yaptığı belirtilmiştir. 1889, 1891 ve 1894 tarihli askerî salnâmelerden de Sadık Efendi'nin görevine devam ettiği anlaşılmaktadır (Salnâme-i Askerî, 1291: 507, 1292: 525, 1293: 555, 1304: 93-94, 1306: 98, 1308: 98, 1312: 74).

Mekteb-i Harbiye-i bağlı olan idâdîde de jimnastik öğretmeni olarak Mülazım-ı Evvel Tevfik Efendi, jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak Mülazım-ı Evvel Mehmet Ali Efendi'nin görev yaptığı 1887 tarihli askerî salnâmede belirtilmiştir (Salnâme-i Askerî, 1304: 97). Jimnastik öğretmeni olarak Mülazım Sadık Efendi'nin de görev yaptığı (BOA, ŞD.: 207-2) bu okulda, 1898 ve 1899 tarihli maarif salnâmelerinde Kolağası İhsan Efendi'nin jimnastik öğretmeni ve Kolağası Mehmet Raif Efendi'nin ise jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak çalıştığı ifade edilmiştir. 1900, 1901 ve 1903 tarihli maarif salnâmelerinden ise İhsan Efendi ile Mehmet Raif Efendi'nin görevine devam ettiği, ayrıca jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak Mülazım-ı Sani Ahmet İhsan Efendi'nin de öğretim kadrosuna dahil olduğu anlaşılmaktadır (Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye [SNMU], 1316: 724-725, 1317: 817, 1318: 890-891, 1319: 229-230, 1321: 228-229).

II. Meşrutiyetin ilanından sonra Mekteb-i Harbiye ders programlarında yeni bir düzenleme yapılmış ve bu düzenlemede kılıç talimi dersi bulunmasına rağmen jimnastik dersine yer verilmemiştir. Bu yeni programa rağmen II. Meşrutiyet'in başlangıç yıllarında okuldaki disiplinsizlik artarak devam etmiştir. Balkan Savaşı döneminde öğretime ara verilen bu okulda, I. Dünya Savaşı'nın başlama ihtimaline karşı tüm öğrenciler mezun edilmiştir (Ergün, 1996: 300-301). Okulda yaşanan tüm olumsuz gelişmelere karşın 1908 tarihli askerî salnâmeden Mekteb-i Fünun-ı Harbiye ve İdâdîye-i Şâhâne'de jimnastik dersinin programlarda yer aldığı ve öğretmen olarak Binbaşı İhsan Efendi ile Mehmet Efendi'nin çalıştığı anlaşılmaktadır (Salnâme-i Askerî, 1326: 1009). 1908 tarihli askerî salnâmede Edirne Mekteb-i Harbiyesi'nde jimnastik öğretmeni olarak Kolağası Ömür Hulusi Efendi ve Mehmet Ali Efendi'nin görev yaptığı

da belirtilmiş (Salnâme-i Askerî, 1326: 1028), bu durum ders uygulamalarının etkisinin taşrada da hissedildiğini göstermiştir.

Sonuç olarak, Mekteb-i Harbiye ve idâdîsinin programına 1863 yılında giren jimnastik dersi savaş yıllarına rağmen II. Meşrutiyet döneminde de programlarda yer almış ve uygulamalara devam edilmiştir. Jimnastik dersi Mekteb-i Harbiye müfredatına girdikten kısa bir süre sonra okulda jimnastik aletlerinin kurulması da, aletli jimnastik uygulamalarının yapıldığını göstermiştir.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun: Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun, topçu zabiti ve kurmayı yetiştirmek üzere Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun'un genişletilmesiyle 1795 yılında Haliç'te kurulmuştur (Baltacı, 1999; Ergün, 2000). Avrupa usulüne uygun olarak kurulan bu okulda topçuluk, haritacılık ve istihkâm eğitimi verilmiştir. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun, işleyiş yapısı ve sınıf geçme sistemi ile Osmanlı-Batı karışımı bir okul görüntüsü çizmiştir (Yolalıcı, 1999). III. Selim tarafından kurulan bu okula, 50'si istihkâm ve 30'u topçu ocağından olmak üzere toplam 80 asker öğrenci seçilmiş ve öğrencilerin bazı dersleri Bahriye Mektebi öğrencileriyle beraber okuyacakları belirtilmiştir. Okul, dört sınıf üzerinden düzenlenmiş (Ergin, 1977: 326-327; Mehmed Esad, 1312: 5) ve ilk programında jimnastik tarzı bir ders yer almamıştır.

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'un 1887 yılı ders programında harbiye sınıfına bağlı sahra topçularının uygulamalı dersleri arasında idman talimi, meç ve kılıç talimi, tüfenk, kılıç ve topçu kamalarıyla ayak talimi ve binicilik dersleri; kale topçularının uygulamalı dersleri arasında ise idman talimi, meç ve kılıç talimi, piyade ayak talimi ve binicilik dersleri yer almıştır. Binicilik dersi istihkâm sınıfının uygulamalı dersleri arasında da bulunmuştur. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun İdâdîsi'nin 1890-1891 yılı ders programında ise üç senelik okulun her sınıfında jimnastik dersine yer verilmiştir (Mehmed Esad, 1312: 99-151).

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'a bağlı olan yedi yıllık Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin ilk üç sınıfında da jimnastik dersi programa konulmuş (Mehmed Esad, 1312: 155-164) ve her iki okulda 1899-1903 yılları arasında Sami Efendi ve Ahmet Efendi jimnastik öğretmeni olarak çalışmıştır. Sami Efendi ile Ahmet Efendi'nin resim

dersini de yürüttüğü bu okullarda meç ve kılıç talimi öğretmenleri de görev yapmıştır (SNMU, 1317: 809-813, 1318: 883-886, 1319: 223-226, 1321: 222-226).

Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun resim ve jimnastik öğretmeni Topçu Kolağası Sami Efendi, üçüncü rütbeden Osmanlı nişanı ile de ödüllendirilmiştir (BOA, İ.TAL.: 168-019). Bu ödülün sebebi belirtilmemesine rağmen, derslerdeki hizmetinden dolayı verilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Söz konusu dönemde jimnastik öğretmeni yetiştiren bir kurum olmadığı için, farklı uzmanlık alanları olan öğretmenlerin jimnastik dersini de yürüttükleri görülmektedir. Bu derse giren öğretmenlerin askerî okullardan mezun oldukları düşünüldüğünde jimnastik dersini daha önce almış veya derse karşı ilgisi olan kişiler oldukları da akla gelmektedir.

Bu okulda öğrenim gören Selim Sırrı Bey, anılarında daha önce öğrenim gördüğü Mekteb-i Sultânî ile Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun arasında jimnastik dersinin içeriği, dersin yapıldığı alan, öğretmenler ve derse verilen önem yönünden büyük farklar olduğundan yakınmaktadır. Ona göre, mühendishânedeki jimnastikhane açık bir alanda birkaç aletten ibaret olan ilkel bir jimnastikhanedir ve derse canbazlık veya pehlivanlıkta ünlü olan kişiler girmiş, bu kişiler de derslerde sağlık kurallarına ve fizyolojik esaslara dikkat etmemiştir (Selim Sırrı, 1922f).

Selim Sırrı Bey, "Mekatib-i Askerîyemizde Terbiye-i Bedeniye İnkılabı" isimli makalesinde de askerî okulların durumu hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur. Jimnastik derslerinin uzun bir süredir uygulama dersleri sırasında bir zabit tarafından gösterildiğini ve derse giren öğretmenlerin dersin içeriği ile ilgili teorik ve uygulama bilgilerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Sabit demirde ve paralelde yaptırılan hareketlerin canbazlıktan öteye gitmediğini, her sınıfta bu hareketleri yapan beş on genç bulunduğunu ve onların da sınıfın tembel öğrencileri olduğunu ifade etmiştir (Selim Sırrı, 1922b).

Selim Sırrı Bey, mühendishâneden mezun olduktan sonra subay olarak ilk önce İzmir daha sonra da İstanbul'da görev yapmıştır. İstanbul'da görev yaptığı dönemde

1903 yılının ağustos ayında Servet-i Fünun Mecmuası'nda* beden eğitimi hakkında yazılar yazmaya başlamış ve yazılarını okuyan dönemin Tophane Müşir'i Zeki Paşa, Selim Sırrı Bey'den oğluna özel ders vermesini istemiştir. Oğluna verdiği derslerden memnun olan Zeki Paşa hizmetine karşılık Selim Sırrı'yı Topçu İdâdîsi ile Hendese-i Mülkiye'ye jimnastik (Selim Sırrı, 1923), harbiye sınıflarına ise eskrim dersi öğretmeni olarak atamıştır (Tarcan, 1946: 25).

Selim Sırrı Bey'in jimnastik ve eskrim derslerini İsveç'e gittiği Nisan 1909 tarihine kadar yürüttüğü (BOA, BEO: 3511-263276; BOA, BEO: 3867-290011; BOA, BEO: 3521-264073; BOA, MF.MKT.: 1193-32) bu okulda, Balkan Savaşı süresince öğretime devam edilememiştir (Ergün, 1996: 302). Selim Sırrı Bey'in mühendishânedeki ders uygulamalarında kendisinin de yetiştiği ve İsveç'e gitmeden önce uyguladığı Jahn-Amoros sistemi olarak bilinen aletli jimnastiklere yer verdiği düşünülmektedir. Köklü bir beden eğitimi geçmişine sahip olan bu okulda Selim Sırrı Bey'den sonra da jimnastik ve eskrim derslerinin farklı öğretmenler tarafından sürdürüldüğü akla gelmektedir.

Mekteb-i Bahriye: Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı usulünde eğitim ve öğretim yapmak üzere kurulan ilk okul olan Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun ise, 1776 yılında Kasımpaşa'da açılmış ve daha sonra Mekteb-i Bahriye ismiyle anılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda denizciliğin birçok konuda çağın gerisinde kalması ve üst üste büyük başarısızlıklara uğraması sonucunda Kaptan-ı Derya Cezayirli Hasan Paşa, Batı usulünde eğitime geçilmesi zamanının geldiğini hükümete iletmiş ve Sultan III. Mustafa'nın da kabul etmesiyle bu okul açılmıştır (Yakıtal, 2001).

Mühendishânenin öğrencileri; okulun açılışında alınan çocuklar, askerî kurumlarda çalışan gençler, donanmada görevli subay ve denizcilerden oluşmuştur. Başlangıçta ders programının çok basit olduğu bu okulda, bir süre sonra idâdî kısım açılmıştır. Bu okul pozitif bilimlerin ve yabancı dillerin yer aldığı programı, uygulamalı dersleri, ders kitabı ve araç-gereçleri, zengin kütüphanesi, yabancı hocaların yer aldığı

* Servet-i Fünun Mecmuası'nda Selim Sırrı Bey tarafından yazılan ilk makale için bakınız.
Selim Sırrı (24 Temmuz 1319). Terbiye-i Bedeniye Dersleri I, *Servet-i Fünun*, 13. Sene, 25. Cilt, Sayı: 641, 268-269.

geniş kadrosuyla Batı tarzında açılan çağdaş bir okul olduğunu göstermiştir (Bilim, 1999).

Jimnastik dersi Mekteb-i Bahriye'nin öğretim programına 1884 yılında girmiş (Unat, 1964: 148), Mekteb-i Bahriye ve bu okula bağlı olan Yatılı Tüccar Kaptan Mektebi'nde jimnastik derslerini uzun bir süre talim dersine de giren Osman Efendi yürütmüştür (Bahriye Salnâmesi, 1307: 76, 1308: 68, 1310: 63, 1313: 68, 1315: 60, 1317: 62, 1318: 63, 1319: 62, 1320: 62, 1321: 65, 1322: 66). Bu okullarda jimnastik öğretmeni olarak Osman Efendi'nin yanı sıra Mülazım-ı Evvel Vasıf Efendi de görev yapmış ve Vasıf Efendi jimnastik dersi ile beraber hendese ve cebir derslerini de sürdürmüştür (SNMU, 1316: 735-737, 1317: 827-829, 1318: 902-904, 1319: 240-241, 1321: 237). Bu okulda da yukarıda görüldüğü gibi farklı uzmanlık alanları olan öğretmenlerin jimnastik dersini de yürütmeleri dersin boş geçmemesi veya farklı bir öğretmene ayrıca maaş verilmek istenmemesi nedeniyle böyle bir uygulamaya gidildiğini düşündürmektedir.

Ali Seyfi Bey, Mekteb-i Bahriye'de de diğer askerî okullarda olduğu gibi jimnastik derslerinde barfiks, paralel ve gülle gibi aletlerin kullanıldığını ve aletli jimnastiğin beden üzerindeki olumsuz etkilerinin bu aletleri kullanan öğrencilerde görüldüğünü belirtmiştir. Mekteb-i Bahriye'de, aletlerde uygulanan zorlu hareketleri yalnızca üç beş öğrencinin yapabildiğini ve bu yüzden jimnastik derslerine öğrenci katılımının az olduğunu da ifade etmiştir (Ali Seyfi, 1332).

Mekteb-i Bahriye'de II. Meşrutiyet döneminde ıslah çalışmaları yapılarak İngiliz usulünün uygulanması kararı alınmıştır. Okul yönetiminde de İngiliz subayların görev yaptığı bu dönemde (Ergün, 1996: 304), terbiye-i bedeniye dersi programlarda yer almaya devam etmiştir. Terbiye-i bedeniye dersi Bahriye Mektebi (Ali Seyfi, 1332) ile Güverte Mektebi'nde (Ali Seyfi, 1334) Ali Seyfi Bey tarafından yürütülmüştür. Ali Seyfi Bey'in terbiye-i bedeniye dersi öğretmeni olarak görev yapması da dersin isminde jimnastikten terbiye-i bedeniyeye doğru bir dönüşümün yaşandığını göstermiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet döneminde Donanma Mecmuası'nda[*] yayınlanan makale ve

[*] Donanma Mecmuası'nda beden eğitimi ile ilgili yazı ve fotoğraflar için bakınız.
1. Cilt: 8. sayı
3. Cilt: 30. sayı

fotoğraflardan okulda büyük bir spor çeşitliliğinin yaşandığı da anlaşılmaktadır. Donanma Mecmuası'nda "Bahriye Mekteplerimizde Spor" başlığı altında yayınlanan fotoğraflarda özellikle Bahriye Mektebi'ne bağlı olan Çarkçı Mektebi öğrencilerinin ders içi ve ders dışındaki yarışma ve sportif etkinliklerine yer verilmiştir. Söz konusu okulda atletizm (sürat koşuları, mukavemet koşuları, uzun atlama, yüksek atlama, sırıkla atlama, gülle atma, disk atma), futbol, çim hokeyi, boks, alafranga güreş, halat çekme, kürek ve sandal talimleri gibi çok çeşitli spor etkinlikleri uygulanmış ve bu durum II. Meşrutiyet öncesindeki aletli jimnastikten spor uygulamalarına doğru bir dönüşümün yaşandığını göstermiştir. Programlarda ve okul yönetiminde görülen İngiliz etkisi beden eğitiminde kullanılan sistemin belirginleşmesinde de başat bir rol oynamış ve bahriye mekteplerinde Alman veya İsveç jimnastiği yerine İngiliz tarzı sporlara yer verilmiştir. Bahriye mekteplerindeki söz konusu uygulamalar ile birçok modern spor bir Osmanlı okulunda ilk kez uygulanmış ve bu durum da modern sporların gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Askerî Rüşdiyeler: Osmanlı Devleti'nde bir yandan Tanzimat öncesinde açılan askerî okullar geliştirilmiş diğer taraftan da yeni askerî okullar açılmıştır. Bu okullardan biri de, ilki 1875 yılında İstanbul'da açılan askerî rüşdiyelerdir. Daha sonra vilayet merkezlerinde de açılarak 1906-1907 öğretim yılında sayıları 25'e ulaşan bu okulların öğrenim süreleri önceleri üç, daha sonra dört yıl olarak kararlaştırılmıştır. Bu okullar, 1908 yılında kapatılarak mülkiye rüşdiyelerine dönüştürülmüştür (Yolalıcı, 1999).

1889-1894 yılları arasında Bursa Gece Askerî Rüştiyesi, Abha Askerî Rüştiyesi ve Gece Baytar Askerî Rüştiyesi'nin öğretim kadrosunda jimnastik öğretmenlerinin bulunması bu okullarda jimnastik dersinin programda yer aldığını göstermiştir (Milli Savunma Bakanlığı [MSB], 2000: 91-163). Jimnastik dersi daha sonraki dönemde de Soğukçeşme, Fatih ve Beşiktaş Askerî rüşdiyesinin programında yer almıştır (Salnâme-i Askerî, 1324: 1023-1024).

---

5. Cilt: 19-67 ve 21-69. Sayılar
6. Cilt: 31-79 ve 33-81. sayılar ile 35-83. sayıdan 48-96. sayıya kadar olan tüm sayılar
7. Cilt: Tüm sayılar (49-97. sayıdan 79-127. sayıya kadar)
8. Cilt: 83-131, 90-138, 91-139, 93-141, 106-154 ve 107-155. sayılar
9. Cilt: 111-159, 112-160, 113-161, 114-162, 115-163, 117-165, 119-167, 120-168, 122-170, 126-174, 127-175, 132-180, 133-181, 134-182, 136-184, 137-185, 140-188 ve 143-191. sayılar

II. Meşrutiyet öncesi dönemde askerî rüşdiyelerin programlarına giren jimnastik dersleri, II. Meşrutiyet döneminde de askerî rüşdiyelerin programlarında yer almaya devam etmiş ve 5 yıllık askerî rüşdiyelerin 2-5. sınıfları arasında uygulanmıştır (Ergün, 1996: 299). Bu dönemde programında jimnastik dersine yer veren İstanbul'daki askerî rüşdiyeler ile bu okullarda çalışan öğretmenlerin isimleri aşağıda yer almıştır:

Eyüp Askerî Rüşdiyesi: Mülazım-ı Evvel Halil ve Suat Efendi.
Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi: Yüzbaşı Talat ve Osman Efendi.
Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi: Mülazım-ı Evvel Latif ve Ahmet Efendi.
Fatih Askerî Rüşdiyesi: Yüzbaşı Hüseyin Mümtaz Efendi ve Osman Efendi.
Koca Mustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi: Yüzbaşı Bekir Efendi ve Zühtü Paşa.
Toptaşı Askerî Rüşdiyesi: Mülazım-ı Sani Selahattin Efendi (Salnâme-i Askerî, 1326: 1022-1025).

Bununla birlikte İstanbul dışındaki askerî rüşdiyelerde de jimnastik dersi programlarda yer almış; Bursa, Kastamonu, Edirne, Manastır, Selanik, Üsküp, İşkodra, Erzurum, Sivas, Şam ve Beyrut askerî rüşdiyelerinde jimnastik öğretmenleri görev yapmıştır (Salnâme-i Askerî, 1326: 1027-1037).

Birçok askerî rüşdiyede dersin yer aldığı 1914 yılında, Belçika Dârülmuallimîn'i eski müdürü Kumandan Charles Lefebure'un beden eğitimi ile ilgili eseri tercüme edilmiş ve askerî rüşdiyelerde okutulmuştur (BOA, MF.MKT.: 1196-38). Böylece ders kitabı ihtiyacı aşılmaya çalışılmış ve kaynak bir esere bağlı kalarak derslere daha düzenli devam edilebilmiştir. Belçika'daki bu okulda (BOA, MF.MKT: 1191-35) ve Lefebure'un eserlerinde geçerli olan sistem İsveç jimnastiği olduğundan bazı askerî rüşdiyelerde de bu sistemin kullanıldığı düşünülmektedir. Bu dönemde Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi'nde İsveç jimnastiğinin uygulayıcılarından biri olan Fuad Bey'in görev yapması (Terbiye ve Oyun, 26 Nisan 1328) da bu görüşümüzü desteklemektedir.

Yukarıdaki bilgilerden II. Meşrutiyet döneminde bazı askerî rüşdiyelerde İsveç jimnastiği uygulamalarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ancak, bu dönemde tüm askerî rüşdiyelerde İsveç jimnastiğinin kullanılmadığı, bu sistemin koşulları uygun olan okullarda çoğunlukla öğretmenin tercihine bağlı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. İsveç jimnastiğinin kullanıldığı askerî rüşdiyelerde diğer askerî okullarda sıklıkla

kullanılan aletli jimnastik uygulamalarına yer verilmememesi de yaşanan dönüşümü açıkça göstermiştir.

Askerî İdâdîler: Askerî idâdîler, Mekteb-i Harbiye mezunlarının aldıkları uzun eğitime rağmen kıtalarda başarılı olamamaları üzerine yeni alınacak öğrencilerin önce bir hazırlık okulundan geçirilmeleri amacıyla açılmıştır. Bu amaçla on iki yerde Mekteb-i Fünun-ı İdâdîye adıyla okullar açılması kararlaştırılmış ve ilk askerî idâdî için İstanbul Maçka'daki eski Mekteb-i Harbiye binası tahsis edilmiştir (Öztürk, 2001).

Askerî salnâmelere göre Mekteb-i İdâdîye-i Şâhâne'de jimnastik öğretmeni olarak Sadık Efendi ve bir süre sonra ise Mösyö Martin görev yapmıştır. Sadık Efendi'nin Martin'in yardımcısı olarak da çalıştığı bu okulda, Sadık Efendi ve Martin'den sonra Yüzbaşı Rafet Efendi ile bir jimnastik öğretmeni yardımcısı da çalışmıştır. Askerî salnâmelerde Mekteb-i İdâdîye-i Şâhâne'de daha sonraki dönemde aynı anda üç jimnastik öğretmeninin çalıştığı da belirtilmiştir (Salnâme-i Askerî, 1291: 510, 1292: 526, 1293: 556, 1297: 372, 1306: 102-103, 1308: 102, 1312: 88, 1324: 1011-1013).

Askerî salnâmelerde diğer askerî idâdîlerin öğretmen kadrosu hakkında bilgi de verilmiştir. Buna göre, 1889 ve 1891 salnâmelerinde Bursa, Edirne, Manastır, Erzurum ve Şam (Salnâme-i Askerî, 1306: 107-109, 1308: 106-108); 1893 salnâmesinde Bursa ve Şam (Salnâme-i Askerî, 1311: 92-94); 1894 salnâmesinde ise Bursa, Edirne, Manastır, Erzurum, Şam ve Bağdat askerî idâdîlerinde öğretmen kadrosu içinde jimnastik öğretmenleri yer almıştır (Salnâme-i Askerî, 1312: 92-95), (Tablo 1).

Maarif salnâmelerinde ise jimnastik dersi öğretmeni bulunan askerî idâdîler, 1898 salnâmesinde Erzurum, Bağdat, Bursa, Şam ve Manastır (SNMU, 1316: 812-1184); 1899 salnâmesinde Edirne, Erzurum, Bağdat, Bursa, Şam ve Manastır (SNMU, 1317: 876-1386); 1900 salnâmesinde Edirne, Erzurum, Şam ve Manastır (SNMU, 1318: 975-1558); 1901 salnâmesinde Edirne, Erzurum, Bağdat ve Şam (SNMU, 1319: 307-646) ve 1903 salnâmesinde ise Edirne, Erzurum, Bağdat ve Manastır askerî idâdîleridir (SNMU, 1321: 284-663), (Tablo 1).

Tablo 1. Salnâme Türü ve Tarihine Göre Kadrosunda Jimnastik Öğretmeni Bulunan Askerî İdâdîler

Salnâme Türü / Okulun Adı	Askerî Salnâmeler	Maarif Salnâmeleri
Bursa Askerî İdâdîsi	1889, 1891, 1893, 1894	1898, 1899
Edirne Askerî İdâdîsi	1889, 1891, 1894	1899, 1900, 1901, 1903
Manastır Askerî İdâdîsi	1889, 1891, 1894	1898, 1899, 1900, 1903
Erzurum Askerî İdâdîsi	1889, 1891, 1894	1898, 1899, 1900, 1901, 1903
Şam Askerî İdâdîsi	1889, 1891, 1893, 1894	1898, 1899, 1900, 1901
Bağdat Askerî İdâdîsi	1894	1898, 1899, 1901, 1903

Askerî idâdîlerde jimnastik derslerinde öğretmen ve öğretmen yardımcılarının görev yapması bu okullarda ders için gerekli koşulların (ücret, uygun bir alan ve ders saati) oluştuğunu göstermektedir. Bu okullarda jimnastik dersi için birden fazla öğretmen istihdam edilmesi, ders saatinin fazla olduğunu ve ders uygulamalarına gerekli önemin verildiğine de işaret etmektedir.

1904 yılında iki sınıfının askerî rüşdiyelere eklenmesiyle bir yıl olarak devam eden askeri idâdîlerde, II. Meşrutiyet döneminde jimnastik uygulamalarına devam edilmiş (Ergün, 1996: 299), programında jimnastik dersi bulunan Dersaadet Harbiye İdâdîsi'nde jimnastik öğretmeni ve jimnastik öğretmeni yardımcısının çalıştığı belirtilmiştir (Salnâme-i Askerî, 1326: 1011-1012).

Mekteb-i Tıbbiye: Bu bölümde incelenen diğer bir askerî okul da askerî doktor yetiştirmek amacıyla 1827 yılında İstanbul'da açılan Mekteb-i Tıbbiye'dir. Eğitim dili Fransızca olan bu okulun öğrenim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. 5 yıl süreli sivil Tıbbiye ise 1866 yılında açılmış, bu okulun öğrenim süresi önce 6 yıla daha sonra ise 7 yıla çıkarılmıştır. Sivil Tıbbiye 1908'de askerî tıbbiye ile birleştirilmiş ve 4 Mart 1915'te Darülfunun'a bağlanmıştır (Baltacı, 1999; Unat, 1961: 73-74; Yolalıcı, 1999). Tıbbiye'de jimnastik dersine ilk kez 1891 ve 1894 tarihli askerî salnâmelerde rastlanmış ve Tıbbiye'ye bağlı olan idâdîde bir jimnastik öğretmeni görev yapmıştır (Salnâme-i Askerî, 1308: 104, 1312: 90).

Maarif salnâmelerinde de bu okulun öğretmenleri ile ilgili bilgiler yer almıştır. Buna göre 1898 salnâmesinde jimnastik öğretmeni olarak Yüzbaşı Hüseyin Efendi, jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak Mülazım-ı Sani Hüseyin Efendi (SNMU, 1316: 727-728); 1899 ve 1900 salnâmelerinde jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak Mülazım-ı Evvel Hüseyin Efendi (SNMU, 1317: 819-821, 1318: 893-894); 1901 salnâmesinde jimnastik öğretmeni olarak Yüzbaşı Hüseyin Efendi, jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak Yüzbaşı Safvet Efendi (SNMU, 1319: 233-234) ve 1903 salnâmesinde jimnastik öğretmeni olarak Tabip Yüzbaşısı Safvet Efendi, jimnastik öğretmeni yardımcısı olarak ise Piyade Mülazım-ı Evveli Hüseyin Efendi'nin görev yaptığı ifade edilmiştir (SNMU, 1321: 231-232).

Mekteb-i Tıbbiye'de tüm güçlüklere rağmen öğretimin devam ettiği II. Meşrutiyet döneminde (Ergün, 1996, 303), jimnastik dersi programlarda yer alarak Yüzbaşı Tevfik Efendi'nin sorumluluğunda yürütülmüştür. Bu okula bağlı olan idâdî mektebinde ise Yüzbaşı Safvet Efendi görev yapmıştır (Salnâme-i Askerî, 1326: 1016-1023). II. Meşrutiyet döneminde Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de Safvet Efendi ve Tevfik Efendi'nin yanı sıra Mazhar Bey de çalışmıştır (BOA, MF.MKT.: 1105-30; BOA, MFMKT.: 1109-10).

Yukarıdaki bilgiler dönemin tıp eğitiminde doktor adaylarına jimnastik eğitiminin verildiğini göstermekte ve sağlıklı bireyler yetiştirilmesinde jimnastik dersinin işlevinden de faydalanıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Diğer Askerî Okullar: II. Meşrutiyet öncesinde açılan askerî okullardan biri olan Mekteb-i Osmânî'ye de bu bölümde yer verilmiştir. Harbiye mektebinden mezun olan öğrenciler öğrenimlerini tamamlamak üzere Viyana, Paris ve Londra'ya, II. Mahmut döneminden itibaren ise Avrupa başkentlerine gönderilmiştir. Gönderilen öğrenci sayısı arttıkça, öğrenciler bir takım güçlüklerle karşılaşmış ve bu nedenle gönderilenlerin idaresi, daha iyi öğrenim görmeleri ve dini terbiyelerini kontrol etme fikri ortaya çıkmıştır. Mekteb-i Osmânî, öğrencilerin dil öğrenme güçlüğünü gidermek ve öğrencilerin bir arada bulunmasının getireceği faydaları düşünerek 1857 yılında Paris'te açılmıştır. Paris Askerî İdâdîsi'nin ders programının kullanıldığı bu okulda jimnastik dersi de programda yer almıştır (Ergin, 1977: 454; Mehmed Esad, 1315: 65-67).

1903 yılında Selanik'te Fransız subayların idaresinde açılan Jandarma Zabit Mektebi ise, ordu zabitleri ve karakol kumandanları olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Bu okulun ders programı incelendiğinde endaht (atış) dersinin iki kısımda da yer aldığı görülmüştür (Ergün, 1996: 308). Selanik Jandarma Zabit Mektebi'nde meç ve eskrim dersi de programda yer almış, dersten verim alınabilmesi için gerekli olan aletler yeterli olmadığından, eksik olan malzemelerin tamamlanması için 440 kuruş harcanmıştır (BOA, TFR.I. AS.: 72-7147). Selanik Jandarma Zabit Mektebi ile Efrad-ı Cedide Mektebi jimnastik aletlerinin tamiri için de Selanik Jandarma Kumandanlığı'na 200 kuruş tahsis edilmiştir (BOA, TFR.I.AS.: 68-6741).

II. Meşrutiyet döneminde ise, Selanik Jandarma Zabit Mektebi ile Efrad-ı Cedide Mektebi'nde jimnastik öğretmeni olarak İtalyan Priçoli çalışmıştır. Aylık 411 kuruş maaş alan Priçoli'nin bir süre sonra görevine son verilmiş ve tazminat olarak da üç maaş ikramiye ödenmiştir (BOA, MV.: 152-3). Bu dönemde Selanik Jandarma Mektebi'nde görev yapan farklı bir jimnastik öğretmenine de aylık altı Osmanlı altını maaş verilmiştir. Bu altınlardan dördü Efrad-ı Cedide Mektebi, ikisi ise Zabitan Karakol Kumandanları Mektebi için verilmiştir (BOA, TFR.I.AS.: 44-4367).

II. Meşrutiyet döneminde açılan diğer bir askerî okul da orman teknik işleri için pratik öğrenim görmüş eleman yetiştirmek amacıyla 1914 yılında İstanbul Kağıthane'de açılan Orman Jandarma Mektebi'dir. 125 öğrencinin dört bölük halinde örgütlendiği bu okulda okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye dersi de yer almıştır (Unat, 1964: 80o; Ergün, 1996: 251).

Bir yıl süreli olan Piyade İhtiyat Zabitanı Mektebi ise, 1910 yılı Temmuz'unda İstanbul'da kurulmuştur. İhtiyat zabiti de yetiştiren bu okula, yüksekokul ve idâdî mezunları girebilmiştir. Okulun ders programında uygulamalı dersler arasında endaht talimleri ve binicilik talimi dersleri yer almıştır (Ergün, 1996:307). Bu okul haricinde Küçük Zabit Mektebi ders programında da piyade nişan dersleri ve idman talimnamesi gibi derslerin bulunduğu görülmüştür (Küçük Zabit Mektebi ve Küçük Zabit İbtidai Mektebi Nizamnâmesi [KZMKZİMN], 1327).

Sonuç olarak, askerî okulların programına 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giren jimnastik dersi uygulamaları, tüm güçlüklere rağmen II. Meşrutiyet döneminde

yeni açılan askerî okullardaki uygulamalar ile beraber devam etmiştir (Tablo 2). II. Meşrutiyet öncesi dönemde görülen aletli jimnastik uygulamaları Meşrutiyet döneminde Bahriye Mektebi'nde yerini spor uygulamalarına, askerî rüşdiyelerin bazılarında da İsveç jimnastiğine bırakmıştır. Dönemin koşulları gereği Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı süresince askerî okulların bir kısmında öğretime ara verilmesi ve faaliyetlerin durması gibi sebepler öğretimin niteliğini etkilemiş ve böyle bir ortamdan doğal olarak beden eğitimi faaliyetleri de etkilenmiştir.

Tablo 2: Askerî Okullarda II. Meşrutiyet Öncesinde ve II. Meşrutiyet Dönemindeki Jimnastik Dersi Uygulamaları

Okulun Adı / Derse Ait Bilgiler		Dersin Adı	Öğretmenin Adı
Mekteb-i Harbiye	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	Mösyö Martin, Sadık Efendi, Tevfik Efendi, Mehmet Ali Efendi, İhsan Efendi, Ahmet İhsan Efendi, Mehmet Raif Efendi
		Eskrim	Mösyö Piçini
		Yüzme	Osman Bey
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik	İhsan Efendi, Mehmet Efendi
Mühendishâne-i Berri-i Hümâyun	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	Sami Efendi, Ahmet Efendi, Selim Sırrı Bey
		Eskrim	Selim Sırrı Bey
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik	Selim Sırrı Bey
		Eskrim	Selim Sırrı Bey
Mekteb-i Bahriye	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	Osman Efendi, Vasıf Efendi
	II. Meşrutiyet Dönemi	Terbiye-i bedeniye	Ali Seyfi Bey
Askerî Rüşdiyeler	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	-
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik/Terbiye-i bedeniye	Halil Efendi, Suat Efendi, Talat Efendi, Osman Efendi, Latif Efendi, Ahmet Efendi, Hüseyin Mümtaz Efendi, Bekir Efendi, Zühtü Paşa, Selahattin Efendi, Fuad Bey
Askerî İdâdîler	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	Mösyö Martin, Sadık Efendi, Rafet Efendi
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik	-
Mekteb-i Tıbbiye	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Jimnastik	Hüseyin Efendi, Safvet Efendi
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik	Tevfik Efendi, Safvet Efendi, Mazhar Bey
Selanik Jandarma Zabit Mektebi	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Meç ve kılıç talimi	-
	II. Meşrutiyet Dönemi	Jimnastik	Priçoli
Orman Jandarma Mektebi	**II. Meşrutiyet Öncesi**	Yok	-
	II. Meşrutiyet Dönemi	Terbiye-i Bedeniye	-

Not: " – " işareti yokluk anlamı taşımamakta, ilgili kaynaklarda görev yapan öğretmenlere ilişkin bilgi olmadığını ifade etmektedir.

4.2.2 Sivil Okullarda Beden Eğitimi

Askerî okullardan sonra sivil okulların programına da giren jimnastik dersleri, II. Meşrutiyet dönemiyle beraber sistemli bir şekilde ele alınmış ve birçok okulda dersin isminde ve içeriğinde jimnastikten terbiye-i bedeniyeye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır.

Bu bölümde programında terbiye-i bedeniye dersi bulunan sivil okullar ile ilgili bilgilere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

4.2.2.1 Anaokulları

Osmanlı Devleti'nde okul öncesi eğitim II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre önce özel anaokulları ile başlamıştır. Devlet tarafından açılan ana okulları ise Balkan Savaşları'ndan sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Satı Bey'in de İstanbul'da bir çocuk yuvası açtığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde; Pestalozzi, Frobel ve Montessori gibi Batılı eğitimcilerin görüşleri telif ve tercüme eserlerle tanıtılmaya çalışılmıştır. 1913 tarihli Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati'nde (Geçici İlköğretim Yasası), ilköğretim öncesi ile ilgili hükümler de yer almıştır (Akyüz, 2010: 267-268).

6 Ekim 1913 tarihinde yayınlanan Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı'nın 3 4 ve 5. maddelerinde ana okullarına ilişkin bazı düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre;

3. maddede, anaokulları ve sıbyan sınıfları ilköğretime ait okullar olarak sayılmıştır.

4. maddede, anaokulları ve sıbyan sınıfları için çocukların yaşlarına uygun olarak yararlı oyunlar, gezintiler, elişleri, ilahiler, vatani şiirler, ders eşyasına ait konuşmalar ve sohbetler ile ruhsal ve bedeni gelişmelerine hizmet eden kurumlardır denilmiştir. Yine 4. madde ile anaokullarının dört yaşından yedi yaşına kadar olan çocuklara özgü olduğu ve bunların kuruluş düzenleri ile ilgili tüzük ve yönetmeliklerin Meclis-i Kebir-i Maarif'te görüşülerek yayınlanacağı ifade edilmiştir. Bu maddede anaokullarında çocukların fiziksel gelişimlerine katkı sağlayacak etkinliklerin önemi üzerinde durulmuştur.

5. madde ile de anaokulu bulunmayan yerlerde beş ve altı yaşındaki çocuklar için ilkokulların içinde ayrıca sıbyan sınıfları açılacağı belirtilmiştir (Koçer, 1987: 190-191; TİKM, 1913).

Bu okullara özgü olarak 15 Mart 1915 tarihinde yayınlanan Ana Mektepleri Nizamnâmesi'nin 8. maddesinde ise, ana mekteplerinde sağlığa ve ahlaka yararlı oyunlar, okul dahilinde yürüyüşler ve çeşitli beden eğitimi alıştırmaları yapılması istenmiştir (AMN, 1341).

Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nin ibtidâi mektepleri için yayınladığı müfredat programlarının "Ana Mektepleri ve Ana Sınıfları" isimli kısmında da jimnastik dersi ile ilgili bir bölüm yer almıştır. Bu mekteplerde derslerin yirmişer dakikadan çok olmayacağı ve her yirmi dakikalık dersi yirmi dakikalık teneffüs, beden hareketleri ve oyun gibi faaliyetlerin takip edeceği belirtilmiştir. Aynı müfredat programlarında jimnastik dersinin içeriği ile ilgili bilgilere de yer verilmiş, bu bölümde ana mekteplerinde yaptırılacak jimnastik alıştırmalarının her şeyden önce çocukların seveceği bir tarzda olması istenmiş ve bunu en iyi sağlayan etkinliğin de terbiyevi oyunlar olduğu dile getirilmiştir. Müzik, hayvan sesi ve taklitleriyle desteklenen bu oyunlara, tüm sınıfın hatta gerekirse öğretmenin de katılımının önemi üzerinde durulmuştur. Asker, gemici, çiftçi ve marangoz gibi oyunların önemli bir yer tutacağı anaokullarında bütçesi müsait olan okulların oyunlara özgü kıyafet diktireceği ve çocukların küçük yaştan itibaren oyunlar aracılığıyla tüfek veya değnek tutmaya alıştırılacağı da ifade edilmiştir. Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nin ibtidâi mektepleri için yayınladığı müfredat programlarının "Ana Mektepleri ve Ana Sınıfları" kısmında jimnastik dersi haricinde "Hayat ve Hareket Dersleri" isminde bir ders de yer almıştır. Amacı, öğrencilerin bedeni ve zihni güçlerini eğitmek olan bu derste çocuklara hareket eğitimi verilmiş ve bu eğitimde çocukların eşya ile temasta yapmak zorunda oldukları hareketler (kapıyı açmak, kapıyı kapamak, iskemleye çıkmak, sürahiye su koymak vb.) öğretilmiştir (MUN, 1329b: 112-120, 1329c: *, 1330: 122-130, 1332: 181-187).

Anaokullarında jimnastik dersinde çocuklara tüfek veya değnek kullanmayı öğrenebilecekleri oyunlar oynatmak dönemin eğitimindeki paramiliter özelliklerin

* Sayfa numarası olarak gayın (غ) ve he (ه) harfleri arası gözükmektedir.

etkisini göstermektedir. Resmi ders programının içinde yer alan bu uygulama, siyasi elitlerin eğitimden beklentilerini ortaya koyması bakımından da hayli dikkat çekicidir. Oyunlardaki bu uygulamanın nedeni ise çocukları 6-7 yaşından itibaren askerî uygulamalara alıştırmak ve geleceğin askerleri olacak bu çocukları okulda iken askerliğe hazırlamaktır.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde Ahmet Mithat ve Faik Bey gibi isimler, okullarda askerî talimlerle desteklenen jimnastik derslerinin gerekliliğini belirtmelerine rağmen bu uygulamanın başlangıcı yukarıda da görüldüğü gibi II. Meşrutiyet döneminde olmuştur. Bu dönemde müfredatlara eklenen beden eğitimi ve askerî talim dersleri yeni rejimin ihtiyaçları ve dönemin koşulları düşünülerek özellikle 1913 sonrası dönemde askerî ihtiyaçlar ve savaşa hazırlık çerçevesinde şekillenmiştir. Derslerde uygulanan dönemin oyunlarının da askerî nitelik taşıdığı, çocuklara oyun yoluyla askerî beceriler ve askerlik ruhu kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Ateş, 2012: 109-141). Bu dönemde yayınlanan eserlerin bazılarında ve ders müfredatlarında bu oyunları görmek mümkündür[*].

Bakırköy'de İttihat ve Terakki kulübünün himayesi altında açılan İnas İttihad-i Osmani Mektebi'nin ana sınıfı kısmında da oyun ve jimnastik dersi programda yer almıştır. Bu derslerde Frobel ve Madam Montesori'nin usulleri uygulanmış ve sınıflar bu usullere göre düzenlenmiştir (Yaktı, 2008: 68).

---

[*] Bu oyunlar için bakınız.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Dârülmuallimîn-i İbtidaiye Ders Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Dârülmuallimîn-i İbtidaiyelere Mahsus Müfredat Programı. İstanbul Matbaa-i Amire. 1331.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı, Bir ve İki Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1329.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1330.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti. Maarif-i Umûmîye Nezâreti Mekâtib-i İbtidaiye Ders Müfredatı, Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteplere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1332.

Ahmed Edib (1329). Terbiyevi Çocuk Oyunları. Numara: 1. Cihan Matbaası.

Ahmed Nazmi ve Bekir Sıdkı (1327). Yeni Usul Osmanlı Terbiye-i Bedeniye Dersleri. Dersaadet: Necm-i İstikbal Matbaası.

Selim Sırrı (1329). İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları. Tab'ı ve Naşiri: İkbal Kütüphanesi. Dersaadet: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Selim Sırrı (1335). Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-ü Talim. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Selim Sırrı (1332). Altı Yaşından On Beş Yaşına Kadar Kız ve Erkek Çocuklara Mahsus İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye. Sahib ve Naşiri: Tefeyyüz Kütüphanesi. İstanbul.

Ana mekteplerinde öğretmen olmak isteyen hanımlar için ise ehliyetnâme sınavı yapılması kararlaştırılmış ve adayların Dârülmuallimât'ta gösterilen içinde terbiye-i bedeniyenin de olduğu derslerden sınava girerek başarılı olması istenmiştir (BOA, MF. VRK. 35-54'ten aktaran Erdem, 2007: 134). Bu uygulama ile öğretmenlerin terbiye-i bedeniye dersi ile ilgili yeterlilikleri belirlenmiş ve herkesin ana mekteplerinde öğretmen olmasının önüne geçilmiştir.

4.2.2.2 İlköğretim

İlköğretim problemlerinin iyice hissedildiği, halka ve devlete kendini kabul ettirdiği bir dönem olan II. Meşrutiyet döneminde, ilk kurulduğu zamanlarda ortaöğretimin içinde yer alan rüşdiye okulları ilköğretimin içinde yer almış ve birçok rüşdiye ibtidâîlere dönüştürülmüştür. Bu dönemdeki ilköğretimi, ibtidâîye ve rüşdiye olarak incelemek gerekmektedir (Ergün, 1996: 194).

Osmanlı Devleti'nde ıslahat ve yenilenme döneminde, klasik dönem eğitim-öğretim kurumlarına yeniden şekil verilmek istenmiş ve bu amaçla yeni kurumlar açılmıştır. Bu çerçevede XIX. yüzyılın son çeyreğinde açılan ilköğretim kurumları çeşitlenmeye başlamış ve ibtidâî mektepleri de bu dönemde açılmıştır. Bu okulların açılmasında sıbyan mekteplerinin yenilikleri reddeden vakıf ilkokulları olmasının da etkisi vardır. Eğitim sisteminin ve sıbyan mekteplerinin bir sisteme bağlanması amacıyla 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ne göre, sıbyan mekteplerinin ıslahı için ibtidâî adı altında öğretim yapan okulların açılması kararlaştırılmış ve 1870 yılında bu işe başlanmıştır. Böylece sıbyan mekteplerinin yanında bakanlık, özel dernek veya kişiler tarafından kurulan ibtidâî mektepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sıbyan mekteplerinin bir kısmı ibtidâî mektep haline getirilmiş ve yeni usulde eğitim öğretim yapılmaya başlanmıştır (Arıbaş, 2000; Baltacı, 1999; Ergün, 2000).

II. Meşrutiyet öncesi dönemde Selanik'te yeni usulde eğitim-öğretim yapan ibtidâî mekteplerden birinden mezun olan Korgeneral Galip Pasinler, okul anılarında ibtidâî mektebin öğretmeni olan Şemsi Efendi'nin öğretim yöntemleri hakkında bilgi vermiştir. Şemsi Efendi'nin uyguladığı yeni yöntemde; saatte bir teneffüs yapılması, Şemsi Efendi'nin okul bahçesinde çocukları oyunlarla meşgul etmesi ve jimnastik

yaptırması dikkat çeken uygulamalardır. Şemsi Efendi'nin ayrıca ders odasının kapı ve pencerelerini açarak içeriyi havalandırması ve oyunlar esnasında çocukların birbirleri ile kavga etmemesine ve birbirlerine kötü sözler söylememelerine dikkat etmesi de bu okulu geleneksel sıbyan mekteplerinden ayıran diğer bir özelliktir (Ergin, 1977: 472-475).

Mustafa Kemal Atatürk de bu okulda okumuş (Akyüz, 2010: 336) ve Şemsi Efendi'nin yeni usullere göre öğretim yapan derslerine katılmıştır. Atatürk'ün beden eğitimi ve spor anlayışının gelişmesinde Şemsi Efendi'nin okulunda gördüğü jimnastik ve oyun derslerinin de katkısı olduğu düşünülebilir. Bu bilgilere bağlı olarak Şemsi Efendi'nin ibtidâî mekteplerde jimnastik ve oyun gibi etkinliklere yer veren ilk öğretmenlerden biri olduğu görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde ise, çocuğa okul terbiyesi veren eğitim kurumlarının ilk basamağı olan ibtidâî mekteplerinde, çocuklara eğitim verilmesi bir kamu hizmeti olarak kabul edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak 7-13 yaş arası eğitim ücretsiz ve zorunlu olmuştur (Aytekin, 1991: 46).

Bu okullarla ilgili olarak yayınlanan Tahsil-i İbtidâî Layiha-ı Kanuniyesi'nde ibtidâî öğreniminin, köy mektepleri ve ibtidâî mektepleri olmak üzere iki tür okulda gerçekleştirildiği belirtilmiş ve her iki okul türünde de beden eğitimi alıştırmalarına yer verilmiştir (TİLK, 1909).

6 Ekim 1913 tarihinde yayınlanan Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati ile ibtidâî öğrenimi üç kısma ayrılmıştır. Bunlar:

1. Devre-i İbtidâî (İlk devre): 7 ve 8 yaşındaki çocuklar için.
2. Devre-i Vasatiye (Orta devre): 9 ve 10 yaşındaki çocuklar için.
3. Devre-i Âliye (Son devre): 11 ve 12 yaşındaki çocuklar için (TİKM, 1913).

Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati'nde, ibtidâî mekteplerde okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları dersi ile erkek çocuklar için askerî talim dersleri yer almıştır (TİKM, 1913).

Bununla birlikte, Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı'nda ilköğretim ile ilgili birçok bilgi (ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu, ilköğretimin hangi kısımlardan oluştuğu, derslerin isimleri, öğrencilerin kayıtları, devam şartları, öğretmenlerin atama şartları, görevleri ve cezaları, ilköğretimin idaresi, ilköğretimin denetimi, ilköğretimin gelirleri, velilerin sorumlulukları vb.) yer almasına rağmen, ilköğretimde uygulanacak eğitimin yöntem ve planı hakkında bilgilere yer verilmemiştir. Bu konu ile ilgili bilgiler de 15 Temmuz 1915 tarihinde yayınlanan Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi'nde yer almıştır. Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi ile Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı'nda eksik kalan kısımlar tamamlanmıştır (Batır, 2007: 99-117).

18 bölüm ve 125 maddeden oluşan 15 Temmuz 1915 tarihli Mekâtib-i İbtidâîye -i Umûmîye Tâlimatnâmesi'nin yayınlanan ders programında, terbiye-i bedeniye dersi öğleden sonra okutulacak dersler arasında yer almıştır. Vakit çizelgesinde, öğrencilere ders bitiminde ayak talimleri için zaman ayrıldığı görülmüş ve salı günleri öğleden sonra hava uygunsa açık havada koşu ve top oyunları oynatılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca erkek okullarında üçten altıya kadar olan sınıflarda öğrencilere beden eğitimi alıştırmaları, ayak talimleri ve çeşitli oyunlar; kız okullarında ise beden eğitimi alıştırmaları ve oyunlara yer verilmiştir. İdman ve alıştırmalardan oluşan terbiye-i bedeniye dersinde, öğrencilere dersten hedeflenenlerin ne olduğu belirtildikten sonra derse başlanması istenmiştir. Terbiye-i bedeniye dersinde ödev verilmeyeceği ve bu derste sınav yapılmayacağı da belirtilen bu tâlimatnâmede, her mektepte oyun ve terbiye-i bedeniyeye ait aletler ile nişan tüfekleri ve nişan tahtalarının bulunması da istenmiştir (MİUT, 1331: 4-29; MUN, 1332: 3-21).

Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında da Mekatib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi'ni destekleyen bilgiler yer almıştır. Bu programlara göre öğrencilere altı senelik ibtidâîlerin dördüncü sınıfından itibaren haftada bir defa okullarda oluşturulacak alanlarda nişan tüfeği ile atış talimleri yaptırılması istenmiş ve bu talimlerde yalnızca Maarif Nezâreti tarafından belirlenen örnek tüfeğin kullanılmasına izin verilmiştir. Talimler sırasında öğrencilere silahın tutuluşu ve nişan alınması ile ilgili teorik ve uygulamalı bilgiler verilmiş ve öğrencilerin senede bir defa resmi poligona götürülerek atış yapması kararlaştırılmıştır. Askere yeni katılanlara bu talimleri öğretmek zaman aldığı için okullarda öğretilmesi tercih edilmiş

ve gelecek için iyi bir hazırlık olacağı düşünülmüştür. Ayrıca bu talimlerin, öğrencilerin ahlaki gelişimleri ile dikkat, soğukkanlılık gibi manevi vasıflarının gelişiminde de katkısı olduğu belirtilmiştir (MUN, 1329b: 90-92, 1329c: 108-110, 1330a: 108-110, 1332: 175-176).

Çocukların anaokullarındayken oyun olarak başladığı askerliğe hazırlık alıştırmalarına ibtidâî mekteplerde de devam edildiği, öğrencilerin yaşları büyüdükçe askerî talimlerde oyundan gerçeğe doğru bir dönüşüm olduğu ve nişan alıştırmalarında gerçek silahlarla atış yapıldığı görülmektedir. İbtidai mekteplerde bu uygulamalar resmi tâlimatnâme ve ders müfredatlarıyla (Mekatib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi ve Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları) desteklenmiştir. Bu tâlimatnâme ve ders müfredatları, talimler ile ilgili tüm ayrıntıları (atış tüfeği, atış eğitimi, atış alanı, nişan tahtası vb.) göz önünde bulundurmuş ve olası kazalara karşı gerekli önlemleri almıştır.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan ders cetvellerinde ise; bir, iki, üç, dört ve beş öğretmenli okullarda terbiye-i bedeniye ve sıhhiye (sağlık) dersine haftalık ders programında saat ayrılmamış, bu dersin sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılması kararlaştırılmıştır. Aynı cetvelde, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında oyun alıştırması, beden alıştırmaları sırasında ise nişan talimi yapılacağı da ifade edilmiştir. Ayrıca, terbiye-i bedeniye ve sıhhiye dersi öğleden sonra okutulacak dersler arasında gösterilmiştir (MUN, 1329b, 1329c, 1330a, 1332)[*]. Altı öğretmenli okullarda ise terbiye-i bedeniye, sıhhiye, asker talimi, oyun ve nişan dersleri için haftalık ders programında iki saat ayrılmıştır. Bu programlarda ayrıca her gün öğle ve akşam tatillerinden önce öğrencilere beden hareketleri yaptırılacağı da belirtilmiştir (MUN, 1329c: [*], 1330a: [*], 1332: 24). Numune ibtidâîleri için yayınlanan ders programında ise terbiye-i bedeniye, sıhhiye ve asker talimi derslerine haftada bir saat ayrılmış, ayrıca tüm numune okullarında her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında oyun alıştırması, beden alıştırmaları sırasında ise nişan

[*] Bu bilgiler tablo olarak verildiği için sayfa numarası gösterilmemiştir.

talimi yapılması da istenmiştir (MUN, 1329c: *, 1330a: *, 1332: 22). Genel olarak altı yıl süreli olan ibtidâî mekteplerindeki beden eğitimi alıştırmalarının öğle ve akşam tatillerinde yaptırılacağı, öğle tatilinden önceki alıştırmaların 15 dakikayı geçmeyeceği ve askerlik talimi ile nişan taliminin akşam derslerden sonra yaptırılacağı da vurgulanmıştır. Bu okullarda bulunması gereken levazım arasında nişan tüfekleri, nişan tahtaları ile oyunlar için top da yer almıştır. Müfredat programlarında ibtidâî mekteplerde görev yapan öğretmenlerin teneffüs zamanlarında çocukların oyunlarını idare edebilecekleri ve çocuklarla beraber oyunlara katılabilecekleri de ifade edilmiştir (MUN, 1329b: 105-106, 1329c: *, 1330a: 121-126).

İbtidâî okullarındaki terbiye-i bedeniye dersi uygulamaları Tablo 3'te ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir:

* Sayfa numarası olarak sin (س) ve şin (ش) harfleri gösterilmiştir.

Tablo 3: Farkı Düzeylerdeki İbtidâî Okullarında Ders Uygulamaları

Dersin Adı / Okul Türü	Terbiye-i Bedeniye ve Sıhhiye	Oyun	Nişan Talimi	Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye, Asker Talimi, Oyun ve Nişan	Terbiye-i Bedeniye, Sıhhiye ve Asker Talimi
Bir Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında yapılması istenmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, beden alıştırmaları sırasında yapılacağı belirtilmiştir.		
İki Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında yapılması istenmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, beden alıştırmaları sırasında yapılacağı belirtilmiştir.		
Üç Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında yapılması istenmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, beden alıştırmaları sırasında yapılacağı belirtilmiştir.		
Dört Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında yapılması istenmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, beden alıştırmaları sırasında yapılacağı belirtilmiştir.		
Beş Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları ve asker talimi şeklinde yapılacağı belirtilmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında yapılması istenmiştir.	Haftalık ders programında saat ayrılmamış, beden alıştırmaları sırasında yapılacağı belirtilmiştir.		
Altı Dershane ve Öğretmenli İbtidâî Okulları				Haftada iki saat	
Numune İbtidâîleri					Haftada bir saat

Bu bilgilere ek olarak, altı sınıflı numune ibtidâilerinde altı daimi öğretmenin yanı sıra resim, elişleri, terbiye-i bedeniye, musiki, gına, endaht ve askerî talimler, yabancı dil veya biçki-dikiş ve aşçılık dersleri için en fazla beş seyyar öğretmen görevlendirilebileceği de belirtilmiştir (MUN, 1332: 19-20). İbtidâilerde görevlendirilebilecek seyyar öğretmenler arasında terbiye-i bedeniye ile endaht ve askerî talim derslerine girecek öğretmenlerin de olması bu derslere verilen önemi göstermektedir.

İbtidâi okulları için Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında otuz hafta süren terbiye-i dersi uygulamalarında baş, gövde, kol, bacak hareketleri ile yürüyüş, koşu, atlama, sıçrama, denge ve asılma egzersizlerinin İsveç usulüne uygun olarak yapılması istenmiştir. Her dersin başında düzen alıştırmalarının, derslerin başında ve sonunda dinlenme egzersizlerinin uygulandığı ibtidâi okullarında İsveç usulü terbiyevi oyunlar da önemli bir yer tutmuş ve müfredat programlarında 25 adet örnek oyun sunulmuştur (MUN, 1329b: 59-90, 1329c: 77-108, 1330a: 77-107, 1332: 150-175).

Buna karşın, aynı dönemde müfredat programlarında çocukların ibtidâî mekteplerde oynadıkları kaydırak, ayna, çaylak, cennet ve cehennem, ebeme pilav pişirdim, elim elim üstüne, topaç, körebe, kabaramazsın kel Fatma, aldattım buldattım, enseye tokat, saklambaç, zıp zıp, birdir bir, balıklama, uzun eşek, güvercin taklası, hamam kızdı pişti, adım atlama ve tura oyunu gibi oyunların oynanması yasaklanmış, bunların yerine yukarıda da belirtildiği üzere 25 adet yeni oyunun oynatılması önerilmiştir. Bu yeni oyunlar ise; yurdunu bul, eş yetiş, daire üstünde kaç tut, geri dön yetiş, önden dolaş, el tut selam ver kaç, kaç dur kurtul, çifte avcı, fes düştü, imdat haberi, sıçra kurtul, bayrakları dolaş gel, hücum emri, sekerek yetiş, sancak, esir almaca, topu at tut, top yandan elden ele, top baştan elden ele, top baştan elden ele koş başa, top daire üstünde elden ele, ateşli top, muhafız, ip top ve muhasara topu gibi oyunlardır (MUN, 1329b: 74-90, 1329c: 92-108, 1330a: 92-108, 1332: 162-175). Bu dönemde yasaklanan oyunların öğrencilerin gelişimine katkı sağlamadığı, bu oyunların pedagojik ve sosyal yanının zayıf olduğu düşünülmektedir. Önerilen oyunların ise öğrencilerin fiziksel ve sosyal gelişimine uygun olduğu ve ayrıca bu oyunlarda askerliğe hazırlayıcı talimlerin kullanıldığı görülmektedir. Müfredat programlarında verilen bilgiler, oyunlar

aracılığıyla dönemin koşulları ve ihtiyaçlarına uygun paramiliter ve pedagojik yönü ağır basan bir dönüşümün gerçekleştirilmek istendiğine işaret etmiştir.

Yeni Fikir mecmuasında Tedrisât-ı İbtidâîye programı ile ilgili çıkan bir yazıda ise; el işleri, resim ve jimnastik derslerinin ibtidâî okullarına girmediği belirtilmiştir. Bazı genç öğretmenler bulundukları okullarda bu dersleri yaptırmak istemiş, fakat bazı öğretmenler ve müfettişler bu dersleri oyuncak olarak ve çocukların vaktini boşa harcayan etkinlikler olarak gördükleri için derslerin yapılamadığı bildirilmiştir (Yeni Fikir, 1 Eylül 1329). Bu durum, beden eğitimi dersinin çeşitli mevzuatlar ile programlara alınmasına rağmen uygulamada zaman zaman farklı yaklaşımlarla karşılaşıldığını da göstermektedir.

Derslerin içeriği ve uygulamadaki gelişmelere paralel olarak, Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'den mezun olanların ibtidâî okullarda öğretmen olabildiği bu dönemde, öğretmen ihtiyacının karşılanamadığı durumlarda Vilayet Tedrisât-ı İbtidâiye Meclisleri tarafından düzenlenen ehliyetnâme sınavıyla öğretmen seçilmesi de kararlaştırılmıştır. Yazılı ve sözlü olarak iki aşamada gerçekleştirilen ehliyetnâme sınavında sorumlu olunan derslerden biri de terbiye-i bedeniye dersi olmuştur (Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati ve BOA. MF. VRK. 35-54'ten aktaran Erdem, 2007: 133-134).

İlköğretim kademesinde II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki okulda uygulanan beden eğitimi alıştırmaları, II. Meşrutiyet döneminde büyük bir atılım göstererek gerek mevzuatlar gerekse müfredat programları ile desteklenmiştir. Derslerin içeriği ve uygulama şekilleri ile ilgili tüm noktaların en ince ayrıntısına kadar açıklandığı bu dönemde; terbiye-i bedeniye, oyun, askerî talim ve sıhhiye derslerine ait bilgi ve becerilerin aynı ders içeriğinde verilmesi bu konuların birbiriyle olan bağlantısını ve ortak noktalarını da göstermiştir. Sıhhiye dersi ile öğrencilerin sağlık düzeylerinin yükseltilmesi, sağlık koruma bilgilerinin arttırılması istenmiş ve bu konu doğrudan beden eğitimi alanı ile ilişkilendirilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde ilköğretim kademesinde yer alan rüşdiyeler ise, sıbyan mekteplerinin programlarının takviyesiyle meydana gelmiş ve ilk rüşdiye 5 Şubat 1839 tarihinde II. Mahmut tarafından açılmıştır. Başlangıçta sıbyan mekteplerinin üstünde sınıf-ı sani okullarının açılması düşünülmüşken, daha sonra bunların "Rüşdiye" olması

kararlaştırılmış ve Mekatib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuştur. Rüşdiyeler; erkek, kız, karışık, askerî ve özel rüşdiyeler olarak açılmış ve tüm Osmanlı ülkesine yayılmıştır (Baltacı, 1999). Bu okullardan mezun olanların bir kısmı çeşitli kalemlerde memur olurken, bir kısmı da idâdîlere veya yüksek memur yetiştirmek amacı ile açılan Darülmaarif'e veya bürokrat yetiştirmek üzere açılan Mekteb-i Mülkiye'ye girmişlerdir (Yolalıcı, 1999).

1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi rüşdiyeler hakkında önemli hükümler getirmiştir. 18-26. maddeleri rüşdiye mektepleri ile ilgili olan bu nizamnâmenin 23. maddesinde, öğrenim süresi dört yıl olan rüşdiyelerin programında jimnastik dersine de yer verilmiştir. Aynı nizamnâmenin kız rüşdiyeleri ile ilgili olan kısmında, okulun öğrenim süresinin dört yıl olduğu belirtilmiş fakat müfredattaki dersler arasında jimnastik vb. bir derse yer verilmemiştir (Mahmud Cevat, 2001: 427-430; Unat, 1964: 99).

Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'ne göre rüşdiye öğrencilerinin jimnastik talimi ile sağlıklı bir vücuda sahip olmaları, başka bir deyişle beden eğitimi ile ruhi eğitimin beraber olgunlaşması istenmiştir. Bu dersin uygulamaları için İstanbul rüşdiyeleri de dahil olmak üzere elverişli alanlar bulunamamış ve ders başlangıçta sadece Darülmaârif ile sınırlı kalmıştır (Nurdoğan, 2005: 391). Darülmaarif'te bu derse uzun bir süre Mekteb-i Harbiye jimnastik öğretmeni Mülazım Sadık Efendi girmiştir (BOA, ŞD: 207-2; BOA, MF.MKT: 17-10). Jimnastik dersinin uygulanabildiği rüşdiye düzeyindeki okullar arasında İstanbul'da dilsizler ve körler için açılan bir okul da yer almıştır (Ergin, 1977: 1166). Aynı dönemde, 18 Kasım 1873 tarihinde yayınlanan bir arşiv belgesinde de rüşdiyelerde ve diğer tüm mekteplerde jimnastik öğretilmesinin gerekliliği üzerinde durularak, jimnastiğin sağlıklı bir vücut için önemi vurgulanmıştır (BOA. ŞD. 207-23'ten aktaran Taşer, 2010a: 42).

Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde rüşdiye mekteplerinin dersleri arasında jimnastik dersi bulunmasına rağmen, II. Meşrutiyet dönemine kadar Dârülmaarif ile Dilsizler ve Körler Mektebi haricindeki rüşdiye okullarında bu derse yer verilmemiş, ders Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile yasal bir zemine oturtulmasına rağmen uygulama olanağı bulunamamıştır. Bu duruma sebep olarak, ders için öğretmen

bulunamaması, yeterli bütçenin olmaması veya derse gereken önemin verilmemesi gösterilebilir.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı ile rüşdiyeler, ibtidâîye mektepleriyle birleştirilmiş ve bu okullara Umûmî İptidaiye Mektepleri adı verilmiştir. Ayrıca bu okulların öğrenim süreleri de 6 yıla çıkarılmıştır (Batır, 2007: 102). Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati'nin yayınlanmasından sonra Fransız ilkokulları sistemine uyularak 6 yıllık ibtidâî mektepleri haline dönüştürülen bu okulların ders programlarına yukarıda da belirttiğimiz gibi terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları dersi ile erkek çocuklar için askerlik talimi dersleri eklenmiştir (TİKM, 1913; Unat, 1964: 40).

Aşağıda, II. Meşrutiyet döneminde ibtidâî mekteplere dönüştürülmeyen bazı rüşdiye mekteplerindeki terbiye-i bedeniye dersi uygulamaları ile ilgili iki örnek verilmiştir:

İlk örnekte, 12 Kasım 1912 tarihli bir belgede Hicaz Maârif Müdürlüğü'nün Cidde Numûne Rüşdiyesi seyyar öğretmenlikleri için pek çok kez yaptığı duyurulara rağmen uzun zamandır herhangi bir talip çıkmadığından hat, resim, terbiye-i bedeniye ve müzik derslerinin boş geçtiği bildirilmiştir (BOA. MF. İBT. 470-40'dan aktaran Nurdoğan, 2005: 315).

Diğer örnekte ise, Ömer Asım Aksoy'un Antep Rüştiyesi'ndeki öğrencilik yıllarına ait hatıraları aktarılmıştır. Bu hatıratta, Antep Rüşdiyesi'ne atanan İbrahim Hilmi Bey'in başöğretmenliğe gelişiyle okulun öğretmenlerinin değiştiği, programa içinde terbiye-i bedeniyenin de olduğu yeni derslerin eklendiği ve okula yeni atanan öğretmenlerin derslere yabancı oldukları için dersleri yürüten İbrahim Hilmi Bey'in her dersin uzmanıymış gibi derslere özen gösterdiği anlatılmaktadır (Sarıhan, 2002: 1-2).

Yukarıdaki rüşdiyelerden birinde terbiye-i bedeniye öğretmeni olmadığı için dersin boş geçtiği, diğer örnekte ise okula yeni gelen öğretmenin bu dersi yeni programa aldığı ve uygulamasını da kendisinin yaptığı belirtilmektedir. Bu örneklere bakarak Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkati yayınlanmasından önce tüm rüşdiye

mekteplerinin tek bir program uygulamadığı, dolayısıyla terbiye-i bedeniye derslerini de okulların kendi koşullarına göre uyguladıkları görülmektedir.

14 Ekim 1911 tarihinde yayınlanan beden eğitimi dersi kararnamesi rüşdiye mekteplerini de kapsamış ve bu kararnamede dersin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Yeterli öğretmen oldukça, birer gün arayla, sabah veya akşam üzeri, öğrenciye haftada iki saat terbiye-i bedeniye dersi gösterileceği; doktor raporuyla belgelenmiş bir sağlık özürü olmayan her öğrencinin terbiye-i bedeniye dersine girmek zorunda olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca, söz konusu dersle ilgili olarak inşası gereken salonların Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği tarafından gönderilecek plana uygun olacağı, derslerin Terbiyevi İsveç Jimnastikleri isimli kitaba göre işleneceği ve okul müdürlerinin bu tâlimatın yürütülmesinden sorumlu olacakları belirtilmiştir (BOA, MF.MKT: 1175-95).

Bu bölümde özel okullara da yer verilmiş ve ilk olarak II. Meşrutiyet öncesi dönemde İzmir'de açılan Dârülirfan Mektebi incelenmiştir. Selim Sırrı Bey'in Rıza Bey ile açtığı bu okulda jimnastik dersi programda yer almış, Mülazım-ı Sani Rıza Bey ve Yüzbaşı Selim Sırrı Bey derse girmiştir (Selim Sırrı, 1922h; SNMU, 1319: 203-204, 1321: 203; Tarcan, 1946: 25).

1890 yılında açılan Şemsü'l Mekâtib ise, 1884'ten sonra açılan özel okullar arasında en uzun süre hizmet veren okuldur. Bu okulun ibtidâi kısmında öğrenim gören İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] hatıralarında jimnastik dersini gördüğünü belirtmiş, öğretmenlerin öğrencilerine karşı çoğu zaman nezaket ve samimiyetle davrandıklarını, fakat bazı durumlarda da kararlılıkla gereken cezayı uyguladıklarını ifade etmiştir (Baltacıoğlu, 1998: 26-27; Ergin, 1977: 1025-1026).

Diğer bir özel okul da Beykoz'da İttihad ve Teavün Cemiyeti'ne bağlı olarak kurulan Osmanlı Mektebi'dir**.** Bu okulda beden eğitimine özel önem verilmiş ve bu amaçla 1910 yılında okula bağlı bir beden eğitimi şubesi açılmıştır. Müdürlüğüne Ali Seyfi Bey'in getirildiği bu şubede; beden alıştırmaları, endaht ve sporun ücretsiz olduğu ve tüm vatandaşların katılabileceği bildirilmiş (Ergin, 1977: 1485-1491), ayrıca beden eğitimi şubesinin açılış gününde çeşitli jimnastik gösterileri sergilenmiştir (Selim Sırrı, 1326).

Sonuç olarak, II. Meşrutiyet döneminde zorunlu bir öğretim kademesi olan ilköğretimde fiziksel olarak güçlü, sağlıklı, askerî becerilere veya askerliğe hazırlanmış öğrenciler yetiştirilmek istenmiş; bu durum eğitimden beklentiler hakkında da bilgi vermiştir. Öğrenci sayısı bakımından en fazla öğrenciye ulaşılan bu kademede zorunlu ders uygulamaları ile dönemin koşulları gereği beden eğitimi alanı şekillendirilmeye ve yönlendirilmeye çalışılmıştır. Beden eğitimi derslerine eklenen askerî talim ve sıhhiye dersleri ile "ulusal verimlilik" konusuna da vurgu yapılmış, iktidarın önemle üzerinde durduğu nüfusun sağlığını yükseltme ve sağlığı koruma meselesi öjenik politikalar çerçevesinde şekillendirilmiştir (Ateş, 2012: 481). Ayrıca beden eğitimi uygulamalarının resmi okulların ötesine geçerek özel okullara da yayıldığı bu dönemde, beden eğitimi alanına yukarıda açıklanan ulusal verimlilik, sağlığın yükseltilmesi ve paramiliter boyutlara ek olarak pedagojik bir anlam da yüklenmiştir.

4.2.2.3 Ortaöğretim

Bu bölümde orta öğretim kademesinde yer alan idâdi ve sultâni okulları incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Rüşdiye mekteplerinin sayılarının artması, İstanbul'da bazı meslek okulları ve yüksekokulların açılması, rüşdiye üstünde bir okulun açılmasını zorunlu hale getirmiştir. İdâdî okulları; eğitim seviyesini yükseltmek, rüşdiye ile yüksekokul arasında bir okul kurmak ve bütün Osmanlı tebasının çocuklarının eğitim göreceği okulların getireceği siyasi fayda düşünülerek açılmıştır (Yolalıcı, 1999).

İdâdî; hazırlamak, geliştirmek anlamına gelen Arapça bir sözcüktür. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nden önce birçok okulun hazırlık sınıflarına idâdî denmiştir. Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi ile bu karışıklık giderilmiş ve idâdîler ilk kez orta öğretimin başka bir kademesi olarak değerlendirilmiştir. Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi idâdî okulları ile ilgili hükümler de getirmiştir. 33-41. maddeleri idâdî okulları ile ilgili olan bu nizamnâmede okulların hemen açılması öngörülmüş, fakat maddi imkansızlıklar ve öğretmen yokluğu nedeniyle 1873 yılına kadar açılamamıştır. Nizamnâmenin 38. maddesinde öğrenim süresi üç yıl olan bu okulların ders programına yer verilmiş fakat programlarda jimnastik veya benzeri bir ders yer almamıştır (Kodaman, 1999: 114-115; Mahmud Cevad, 2001: 431-432).

Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin idâdî programında jimnastik dersi yer almamasına rağmen, bir süre sonra açılan idâdîlerde programlarda jimnastik dersine yer verilmiştir (Kodaman, 1999: 117). 5 Haziran 1890 tarihli bir belgede ise idâdî okulları ders programında jimnastik dersinin olmadığı bildirilmiştir. Bu yüzden İzmir İdâdîsi'nde yapılması düşünülen jimnastik mahallinin yapımından vazgeçilmiştir (BOA, MF.MKT: 117-142).

Selim Sırrı Bey, Mühendishâne'den mezun olduktan sonra subay olarak İzmir'e atanmıştır. Bu dönemde İzmir'de tanıştığı münevver gençlerden biri olan Abdülhalim Memduh, kendisini öğretmenlik yapması ve gençler yetiştirmesi için teşvik etmiş ve İzmir İdâdîsi müdürü ile görüşerek, Selim Sırrı Bey'in burada haftada iki defa ders vermesini sağlamıştır (Selim Sırrı, 1922g; Tarcan, 1946: 25). 9 Temmuz 1899 tarihli bir belgede ise İzmir İdâdîsi'nde jimnastik dersi için öğretmene maaş ödenemeyeceği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT: 456-43). Bu bilgiden hareketle Selim Sırrı Bey'in fahri olarak derse girmiş olabileceği akla gelmektedir.

Buna karşın 16 Aralık 1904 tarihli bir belgede ise, tüm Osmanlı vilayetlerinde bulunan yatılı idâdîlerde jimnastik dersinin programa konularak uygulanması gerektiği Vilayet Maarif Müdürlükleri'ne bildirilmiştir. Aynı belgede Mekteb-i Sultânî'de söz konusu dersin var olduğu, Dârüşşafaka ile Dârülhayr-i Âli mekteplerine de öğretmen tayin edildiği belirtilmiştir. Jimnastik taliminin sabahları aç karnına yapılması istenmiş, yatılı olmayan (gündüzlü) okullarda ise bu durumun mümkün olmadığı ifade edilmiştir (BOA, MF.MKT.: 818-44). Jimnastik dersinin İstanbul'daki yatılı okullarda uygun bir şekilde işlenmesi gerektiği 18 Aralık 1904 tarihinde okullara bildirilmiştir (BOA, MF.MKT: 819-34).

Aynı dönemde İstanbul'daki okullarda bu gelişmeler olurken, İstanbul dışındaki merkezlerde de bazı gelişmeler görülmüştür. Örneğin Selanik İdâdîsi'ne jimnastik öğretmeni olarak İtalyan Mösyö Milano Vinçenso atanmış ve aylık 330 kuruş maaş almıştır. Selanik İdâdîsi'nde ayrıca günde iki saat olmak üzere haftada 12 saat jimnastik dersi yapılması kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT: 897-63). Bu okulda haftada 12 saat jimnastik yapılması derse özel bir önem verildiğini ve yabancı bir öğretmenden mümkün olduğu kadar fazla süre faydalanılmak istendiğini göstermiştir.

Trabzon İdâdîsi'nde de bir jimnastikhane yapılmış ve öğretmen olarak da Asakir-i Nizamiye Binbaşılarından Mekteb-i Sultânî mezunu Hasan Bey görevlendirilmiştir. Bu jimnastikhane Trabzon'daki çeşitli milletlerin okullarında bulunan jimnastikhanelere benzer bir şekilde yapılmış ve yapımı için 4552 kuruş harcanmıştır (BOA, MF.MKT: 862-48). Programında jimnastik dersi olan diğer bir okul Yanya İdâdîsi'dir. Bu okulda jimnastik dersine fahri olarak okulun makine öğretmeni Mülazım Nazım Efendi girmiştir (BOA, MF.MKT: 186-16). Edirne İdâdîsi'nde ise süvari talimi ve jimnastik dersi öğretmeni olarak Mülazım-ı Evvel Mazhar Efendi görev yapmıştır (BOA, A.MTZ(04): 152-64).

İdâdî düzeyinde bir okul olan Aşiret Mektebi'ne de bu bölümde yer verilmiştir. Osmanlı Devleti, Türk olmayan unsurları yönetime bağlamak için zaman zaman Acemioğlanlar ve Enderun Mektebi gibi bazı girişimlerde bulunmuştur. II. Abdülhamid döneminde de Arap aşiretlerinin çocuklarının Harbiye Mektebi'nde okutulması istenmiş, daha sonra bundan vazgeçilmiş ve onlar için yeni bir mektep olan Aşiret Mektebi açılmıştır (Ergin, 1977: 1180-1182).

II. Abdülhamid döneminde 1892 yılında kurulan Aşiret Mektebi, beş yıl süreli yatılı bir okuldur. Okula önceleri Arap aşiretlerinin çocukları, daha sonraları ise Arnavut ve Kürt aşiretlerinin çocukları alınmaya başlamıştır. Padişah himayesinde olan ve bütün masrafların devlet tarafından karşılandığı bu okulda, aşiretlerin eğitimden faydalanmasını sağlamak ve saltanata olan bağlılıklarını arttırmak amaçlanmıştır. Ayrıca diğer bir amaç da aşiret büyüklerinin çocuklarını bu okul ile İstanbul'da rehin gibi bulundurarak, onların yabancı etkilerle olası ayaklanmalarını önlemektir (Koçer, 1987: 157).

1907 senesinde kapanan bu okulun ilk yıllarında 1-4. sınıflarda talim dersi, 5. sınıfta ise ayak talimi dersi programlarda yer almıştır. Zamanla jimnastik dersi tüm sınıfların programına girmiş ve dersin öğretmenliğini de Kolağası Tevfik Efendi ile Selim Sırrı Bey yapmıştır (Mahmud Cevad, 2001: 310-311; Selim Sırrı, 1923; SNMU, 1316: 296, 1317: 346, 1318: 194, 1319: 148, 1321: 152-153).

Bu okulda öğretmenlik yapan Selim Sırrı Bey, Aşiret Mektebi'nin tâlimatnâmesinin duvarda asılı kaldığını ve okulun gerçekte aşiret hayatının

devamından başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Evden getirdiği gülleler ve okula kurduğu barfiks ile öğrencileri etkilediğini, bu sayede asi talebe ile arasında sevgi ve saygı oluşturduğunu belirtmiştir (Selim Sırrı, 1923; Tarcan, 1946: 28).

II. Meşrutiyet döneminde ise, idâdî adı verilen ortaöğretim kurumlarının beş yıllık ve yedi yıllık olmak üzere iki çeşit olduğu belirtilmiştir. Bulunduğu yörenin işlerini idare edecek, imarını sağlayacak kişileri yetiştirmeyi amaçlayarak livalarda (sancak) kurulan beş yıllık idâdîlerin ilk üç yılı rüşdiye, son iki yılı ise idâdî öğretimine ayrılmıştır. Vilayet merkezlerinde kurulan yedi yıllık idâdîlerin ise ilk üç yılı rüşdiye, son dört yılı da idâdî öğretimine ayrılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde yedi yıllık idâdîlerin bir kısmı sultânîlere, bir kısmı ise liselere dönüştürülmüştür. Liselere dönüştürülen idâdîler ise bir süre sonra sultânîlere çevrilmiştir (Ergün, 1996: 218-221).

İdâdî okulları ile ilgili olarak II. Meşrutiyet döneminin başlarında yayınlanan bir arşiv belgesi oldukça dikkat çekicidir. 1909 yılına ait bu belgede, Bağdat Maarif Müdürlüğü bütün medeni memleketlerin okullarında yer alan jimnastik dersinin henüz okullarında bulunmadığını belirtmiş ve hiç olmazsa Bağdat merkez idâdîsine uygun maaşla jimnastik öğretmeni atanmasını istenmiştir. Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nden yazılan cevapta ise, idâdî mektepleri ders programında jimnastik dersinin yer almadığı ve bu sebeple öğretmen atanamayacağı belirtilmiştir (BOA, MF.MKT: 1120-64). Birçok idâdîde jimnastik dersi programlarda yer almasına rağmen, bu belgede koşullara bağlı olarak böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülmektedir.

Yukarıdaki arşiv belgesinde idâdî okulları ders programında jimnastik dersinin bulunmadığı bildirilmesine rağmen, aynı dönemde Manisa İdâdîsi ile Vefa İdâdîsi ders programlarında dersin bulunduğu belirtilmiştir. Manisa (Saruhan) İdâdîsi'ne ait 3 Temmuz 1910 tarihli diplomada jimnastik dersi de yer almış ve bu dersten alınan derecenin "Aliyyülâlâ" (pekiyi) olduğu ifade edilmiştir (Akyüz, 2010: 272-273). Vefa İdâdîsi'nde ise 1908 yılında müdür olan Saffet Bey'in idaresinde birçok yenilik yapılmış ve bu dönemde jimnastik salonu da kurulmuştur (Yücel, 1994: 518). Vefa İdâdîsi'nde 1910-1911 ders yılında da okulda bir saat terbiye-i bedeniye dersi olduğu görülmüştür (Muhammedi, 2006: 150-151). Aynı dönemde Maraş İdâdîsi'nde de jimnastik dersi ile ilgili olarak farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Bu okulda jimnastik dersi için programda uygun saat olmadığı bildirilmesine karşın, ders haricindeki

zamanlarda ve teneffüslerde dersin uygulanması için gerekli düzenlemenin yapılması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1146-17).

II. Meşrutiyet döneminde okullarda ders uygulamalarına devam edildiği bir dönemde, Kasım 1910 tarihli bir belge ile idâdî okullarındaki jimnastik dersleri terbiye-i bedeniye dersine dönüştürülmüş ve söz konusu okullarda çalışan öğretmenlerin terbiye-i bedeniye derslerinde takip edilecek usulü öğrenmeleri için salı günleri öğleden sonra saat ikiden üçe kadar Dârülmuallimîn'e devam etmeleri istenmiştir. (BOA, MF.MKT.: 1163-61). Yaklaşık bir yıl sonra 14 Ekim 1911 tarihinde ise, bu dersle ilgili bir kararname (çalışmanın dönüşümün yasal dayanakları isimli bölümünde açıklandı) hazırlanmıştır. Bu kararnamede ders saati, ders kitabı, dersin işlendiği alan ve öğretmen seçimine kadar her ayrıntı göz önünde bulundurulmuştur. Tâlimatnâmenin uygulanması konusunda ise her okulun kendi imkanları doğrultusunda hareket ettiği ve tâlimatnâmeye bağlı kalınması noktasında bir takım güçlüklerle karşılaşıldığı düşünülmektedir.

Ortaöğretim kademesinde yer alan sultânî okullarına baktığımızda ise, bu okulların açılışında Islahat Fermanı'nın etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı ile eğitim alanında birçok işin yapılması planlanmış; müslim ve gayrimüslim Osmanlı tebaasının eşit şartlar altında, eğitim hizmetlerinden faydalanmasını sağlamak ve Osmanlı birliğini oluşturmak amacıyla bazı girişimlerde bulunulmuştur. Ancak, sıbyan ve rüşdiye okullarında müslim ve gayrimüslim çocukların birlikte okutulması sakıncalı görüldüğünden, bu işin daha yüksek öğretim kademelerinde yapılması uygun görülmüştür. Bu iş için uygun yüksek okullar henüz açılmadığından, nasıl açılacağı, programlarının ne olacağı hakkında bir fikir belirlenememiştir. Bu duruma bağlı olarak Fransa'ya müracaat edilerek oradaki okulları örnek alma yoluna gidilmiştir (Kodaman, 1999: 133-134).

Sultânî mekteplerinin ilk örneği olan Mekteb-i Sultânî de böyle bir ortamda, dönemin hükümdarı Sultan Abdülaziz'in 1867 yılında ziyaret amacıyla Fransa'ya yaptığı seyahatin kültür sahasına bıraktığı etki sonucunda açılmıştır. Fuat Paşa gibi değerli bir veziri bulunan bu hükümdar, İstanbul'da Fransız liseleri ayarında bir okulun açılmasına ve Fransızca eğitim ve öğretim yapılmasına izin vermiştir (Ergin, 1977: 481). 1868 yılında açılan bu okulun öğretim dili (tamamen Türkçe konular hariç)

Fransızca idi ve okula batılı modern bir orta öğretim programı sağlamak için ciddi bir çaba gösterilmişti. Mekteb-i Sultânî, Müslüman bir ülkede batı dilinde eğitim veren ilk okuldur ve bu okulun diğer bir özelliği de Müslüman ve Hristiyan öğrencilerin yan yana öğrenim görerek, dini ayrılığın kaldırılmasına yönelik bir adım niteliği taşımasıdır (Lewis, 2007: 121-122).

Sultânî ismi Galatasaray'da ilk kurulan liseye verilmiş bir isimdir ve daha sonra Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nde orta öğretim basamağının üst sınıflarını oluşturmak üzere vilayet merkezlerinde açılması düşünülen okullara da "Sultânî" ismi verilmiştir. Mekteb-i Sultânî'nin öğretime başlamasından bir yıl sonra yayımlanan Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi, her vilayet merkezi olan şehir ve kasabada iki kısımdan oluşacak ve rüşdiye üzerinde altı yıllık bir öğrenim verecek sultânî mekteplerinin açılmasını esas koymuştur (Unat, 1964: 47).

Mekteb-i Sultânî'de eğitim-öğretim faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla yayınlanan Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesi'nin dersler ile ilgili olan dördüncü maddesinde, okulda bir jimnastikhane kurulması istenmiş ve bu jimnastikhanede öğrencilerin bütün öğrenimleri süresince yaşlarına uygun aletler aracılığıyla jimnastik dersini görecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca hiçbir Fransız kolejinde olmadığı kadar uzun ve çok sayıda olan teneffüslere, jimnastik derslerinin de eklendiği belirtilmiştir (Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesini Havi İlanname [MSNHİ], 1290; Şişman 1989: 28-54). Moireaux tarafından Amoros sisteminde kurulan jimnastikhanede halka, trapez, ip merdiven, paralel, sabit demir ve çeşitli ağırlıktaki gülleler kullanılmıştır (Selim Sırrı, 1928: 141-142).

15 Ocak 1895 tarihinde Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nden Mekteb-i Sultânî Müdüriyeti'ne gönderilen yazı jimnastik dersi ile ilgili dikkat çekici bir duruma işaret etmiştir. Bu belgede jimnastik derslerinde yapılan bazı hareketlerden (yüksek yere çıkmak ve oradan baş aşağı etmek, canbazlık etmek, ağır şeyler kaldırmak vb.) dolayı kazaların olduğu ve hatta öğrencilerden birinin kazalara bağlı olarak vefat ettiği belirtilmiştir. Derslerde öğrencilerin sağlığına uygun olmayan hareketlerden kaçınılması gerektiği belirtilmiş ve uygulama esasları dikkate alınarak yeni bir program hazırlanıp Maarif-i Umûmîye Nezâreti'ne gönderilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT: 245-36). Derslerde öğrencilerin sağlığını etkileyen hatta bir öğrencinin vefat etmesine sebep olan

tehlikeli hareketler yaptırılması, okuldaki jimnastik uygulamalarında öğrencilere çok fazla yüklenildiğini göstermiş ve gelişigüzel yapılan aletli jimnastiğin zararını da gözler önüne sermiştir.

Maarif salnâmelerinde de Mekteb-i Sultânî ders programı ile ilgili bölümde gündüzlü öğrenciler haricindeki öğrencilerin tümüne jimnastik yaptırılacağı ifade edilmiştir (SNMU, 1316: 126, 1317: 128, 1318: 132, 1319: 113, 1321: 115). Mekteb-i Sultânî'nin 1904 yılında yayınlanan ders cetvelinde ise okulun Türkçe öğrenim yapan ibtidâî, rüşdi ve idâdî sınıflarında jimnastik dersi yer almamıştır. Fransızca öğrenim yapan kısımda ise, ihtiyat sınıfı ile üçer yıldan oluşan ibtidâî, rüşdi ve idâdî sınıflarında jimnastik dersine bir ders saatinin yarısı kadar (1/2 ders saati) süre ayrıldığı görülmüştür (Yücel, 1994: 194-197).

Bu okulda görev yapan jimnastik öğretmenlerine gelince, ilk eğitim-öğretim yılı olan 1868-1869'da Fransız Curel görev yapmış ve bu görevi 1871-1872 yılı sonuna kadar sürdürmüştür. Curel, 1870 yılının bir mayıs günü öğrencilerine Kâğıthane'de halkın da izlediği jimnastik gösterileri yaptırmıştır. Curel'den sonra Moireaux görev yapmış (Kahraman, 1995: 640-641) ve Moireaux'a yüzbaşı rütbesi verilerek Tophane Askerî Sanayi Mektebi'ne jimnastik öğretmeni olunca yerine İtalyan Martinetti atanmıştır. Martinetti'nin ardından Yunan Stangalli'nin jimnastik öğretmeni olarak görev yaptığı Mekteb-i Sultânî'de, 1879 yılından itibaren ise Faik Bey çalışmıştır (Selim Sırrı, 1335: 87-88, 1928: 141-143). Faik Bey, Alman sefarethanesinden gelen bir jimnastikçinin başkanlığında toplanan kurulun yaptığı sınavda başarılı olmuş ve mezun olduğu okulda 289 kuruş maaşla jimnastik öğretmeni olarak göreve başlamıştır (Kahraman, 1995: 640-641). Mekteb-i Sultânî'de Faik Bey dönemine kadar yabancı öğretmenlerin çalışması Türk beden eğitimi öğretmenine olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir. Ayrıca Faik Bey'in Mekteb-i Sultânî'den mezun olduktan sonra öğretmenliğe başlaması, daha sonraki dönemde de bu okuldan mezun olan Selim Sırrı, Mazhar, Ahmet Robenson ve Abdurrahman Robenson gibi isimlerin çeşitli okullarda beden eğitimi öğretmenliği yapması okulun zaman zaman öğretmen kaynağı olarak kullanıldığını da göstermiştir.

Mekteb-i Sultânî'de aldığı jimnastik eğitimi ile başladığı beden eğitimi ve spor hayatında çok önemli hizmetlerde bulunan Selim Sırrı Bey, Faik Bey'in jimnastik

dersleri ile bu dönemde tanışmıştır. En sevdiği dersin jimnastik olduğunu belirten Selim Sırrı Bey, her yılsonunda yapılan ödül dağıtım törenlerinde bu dersten birinci çıktığı için yaldızlı kitap aldığını da ifade etmiştir (Selim Sırrı, 1922c, 1922d).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise bu okullar için "Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat" yayınlanmıştır. 1910 yılında yayınlanan bu tâlimatta, iki devrelik liselerin üç senelik birinci devresinde ve üç senelik ikinci devresinde jimnastik dersine programda bir saat yer ayrıldığı görülmüştür. Öğretmen maaşları ile ilgili kısımda ise, jimnastik dersi öğretmenine en düşük maaş olan 500 kuruş verilmiştir (LTİTMT, 1326: 5-8).

Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından 1911 yılında yayınlanan Mekteb-i Sultânî'nin Türkçe bölümü ibtidâî, tâli ve âli kısımlarının ders programlarında ise jimnastik dersi yer almamıştır (MUN, 1327: 5-31). Bu dönemde programda jimnastik dersine yer verilmemesi okulda jimnastik uygulamalarının terk edildiğini göstermemektedir. Jimnastik dersi Mekteb-i Sultânî'nin Fransızca bölümünün dersleri arasında yer almış ve ders Ahmet Robenson ile Mazhar Bey tarafından yürütülmüştür (Aray, 1959: 78; Ünaydın, 1957: 23-24).

1913 yılında ise Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından "Mekatib-i Sultânîye Tâlimatnâmesi" yayınlanmıştır. Bu tâlimatnâmeye göre sultânîler, devre-i ulâ ve devre-i sânî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Devre-i ulâ, kısm-ı evvel (1-5. sınıflar) ve kısm-ı talîden (6-9. sınıflar) oluşmuş; devre-i sânî ise (10-12. sınıflar) fünun ve edebiyat şubelerine ayrılmıştır (Ergün, 1996: 232-234). Sultânî okulları için 1913 yılında yayınlanan ders programında terbiye-i bedeniye dersi 1-5. sınıflarda haftada 3 saat, 6-9. sınıflarda haftada 2 saat ve 10-12 sınıfların fen ve edebiyat şubelerinde de haftada 2 saat olarak yer almıştır. Ayrıca okul idaresince belirlenecek haftanın iki veya üç gününde sabah ve akşamları terbiye-i bedeniye, oyun ve endaht alıştırmalarının yapılacağı da belirtilmiştir. Ders süreleri ise, 1-5. sınıflarda kırkar dakika, 6-12. sınıflarda bir saat olarak belirlenmiştir (MUN, 1329d: 6-81). 1915 yılında yayınlanan ders programında da terbiye-i bedeniye dersi 1-5. sınıflarda haftada 3 saat, 6-9. sınıflarda haftada 2 saat olarak uygulanmaya devam etmiş, 10-12 sınıfların fen ve edebiyat şubelerinde ise haftada 1 saat süre verilmiştir. 10-12. sınıflarda okul idaresince belirlenecek haftanın iki veya üç gününde sabah ve akşamları terbiye-i bedeniye, oyun ve endaht alıştırmaları

yapılacağı da belirtilmiştir. Ders sürelerinin, 1-5. sınıflarda kırkar dakika, 6-12. sınıflarda ise birer saat olarak devam ettiği görülmüştür (MUN, 1331b: *), (Tablo 4).

Tablo 4: Maarif-i Umûmîye Nezâreti Tarafından Yayınlanan Sultânî Mektepleri Ders Programına Göre Terbiye-i Bedeniye Dersleri

Programın Yayınlandığı Tarih / Sınıf Düzeyi		1913 yılı ders programı	1915 yılı ders programı
Devre-i Ulâ	**Kısm-ı Evvel (1-5. Sınıflar)**	3 Saat/Her ders 40 dakika	3 Saat/Her ders 40 dakika
	Kısm-ı Talî (6-9. Sınıflar)	2 Saat/ Her Ders 1 saat	2 Saat/ Her Ders 1 saat
Devre-i Sânî	**Fen Şubesi (10-12. Sınıflar)**	2 Saat/ Her Ders 1 saat	1 Saat/ Her Ders 1 saat
	Edebiyat Şubesi (10-12. Sınıflar)	2 Saat/ Her Ders 1 saat	1 Saat/ Her Ders 1 saat

Sultânî okulları için 1913 ve 1915 yıllarında yayınlanan ders programlarında terbiye-i bedeniye derslerinde İsveç usulü alıştırma ve oyunlara yer verilmiştir. Ayrıca 1915 yılında yayınlanan ders programında sultânîlerde ders haricinde uygulanabilecek atlama, esir almaca, el ile futbol, disk ve cirit atma, halat çekme, yaya yarışları, hokey, tenis, yüzme, kürek çekme, bisiklet, eskrim, futbol ve nişan atma gibi etkinlikler ile ilgili bilgiler de yer almıştır (MUN, 1331b: 269-272).

Bu bilgilerden hareketle, II. Meşrutiyet döneminde sultânî okulları için yayınlanan resmi programlarda terbiye-i bedeniye derslerinde İsveç jimnastiği, ders haricindeki zamanlarda ise İngiliz tarzı sporların uygulanması önerilmiş; önceki dönemlerde uygulanan aletli jimnastiklere ise yer verilmemesi istenmiştir. Bu durum beden eğitimi alanında yaşanan dönüşüme işaret etmiştir. Ancak uygulama noktasında özellikle Mekteb-i Sultânî'de görev yapan öğretmenlerin derslerde kendi beden eğitimi anlayışlarına uygun olan sistemi tercih ettikleri de akla gelmektedir.

* Bilgiler tablo olarak verildiği için sayfa numarası gösterilmemiştir.

Anaokulları ve ibtidâî okullarında görülen askerliğe hazırlık talimlerine sultânîlerde de devam edilmiş, 1913 programında 6. sınıftan itibaren, 1915 programında ise ibtidâî kısmın son sınıfında (5. sınıf) atış talimlerine yer verilmiştir. Bu talimlerde ibtidâî okullarında kullanılan yönergeye uyulmuş, haftada bir defa nişan tüfeği ile okullarda oluşturulacak alanlarda atış talimleri yaptırılması istenmiş ve talimlerde yalnızca Maarif Nezâreti tarafından belirlenen örnek tüfeğin kullanılmasına izin verilmiştir. Öğrencilere silahın tutuluşu ve nişan alınması ile ilgili teorik ve uygulamalı bilgiler verilmiş, ayrıca öğrencilerin senede bir defa resmi poligona götürülerek atış yapması kararlaştırılmıştır. Askere yeni katılanlara bu talimleri öğretmek zaman aldığı için okullarda öğretilmesi tercih edilmiş ve gelecek için iyi bir hazırlık olacağı düşünülmüştür. Bu talimlerin öğrencilerin ahlaki gelişimleri ile dikkat, soğukkanlılık gibi manevi vasıflarının gelişiminde katkısı olduğu da belirtilmiştir (MUN, 1329d: 205-207, 1331b: 149-151). Sultânî mekteplerinin son sınıf öğrencilerine askerî talimler göstermek ve nişan, endaht dersleri vermek için Harbiye Nezâreti tarafından tüfek, cephane, kasatura, hedef tahtası, sehpa ve kıskaç gibi çeşitli araç-gereçler de gönderilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 15 Şubat 1329b; Tedrisât Mecmuası, 8 Mayıs 1330).

Öğrencilerin anaokullarında oyun olarak başladıkları, daha sonra ibtidâî okullarında devam ettikleri askerliğe hazırlayıcı talimlere sultânîlerde de yer verilmesi bu eğitimin önemini ve devamlılığını göstermektedir. Yani öğrenciler tüm öğrenimleri süresince bu talimlere devam etmişler ve askerlik çağına geldiklerinde hazır bir halde orduya katılmışlardır. Bilhassa yukarıda da görüldüğü üzere sultânî mektepleri son sınıf öğrencileri için Harbiye Nezâreti tarafından askerî talimler ve nişan talimleri için çeşitli araç-gereç gönderilmesi bu öğrencilere özel bir önem verildiğine işaret etmiş ve bu durum onların mezun olduktan kısa bir süre sonra askere gitme veya cepheye katılma ihtimallerinin değerlendirildiğini akla getirmiştir.

Faik Bey 1879'da başladığı Mekteb-i Sultânî'deki görevini II. Meşrutiyet döneminde de devam ettirmiş (Selim Sırrı, 1928: 143), bu dönemde ayrıca Ahmet Robenson, Abdurrahman Robenson, Mazhar, Şükrü ve Hasan Rıza Beyler de görev yapmıştır (Aray, 1959: 44-135; Engin, 2003: 178-242). Engin, Mazhar Bey'in Mekteb-i Sultânî'deki görevine 1915 yılında başladığını belirtmesine rağmen, bazı belgelerde bu tarihin 1909 yılı olduğu görülmektedir (BOA, MF.MKT: 1105-30; BOA, MF.MKT:

1125-23). Mazhar Bey, Mekteb-i Sultânî'de aylık 775 kuruş maaşla çalışmıştır (BOA, MF.MKT: 1105-30).

II. Meşrutiyet döneminde jimnastik derslerinin sultânîlerde de terbiye-i bedeniye derslerine dönüştüğü (BOA, MF.MKT: 1163-61) ve özellikle Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında bu duruma dikkat edildiği görülmüştür. Çalışmanın dönüşümün yasal dayanakları ile ilgili bölümünde açıklanan 14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi sultânî okullarını da kapsamıştır (BOA, MF.MKT: 1175-95).

Sultâni düzeyinde bir okul olan Dârüşşafaka'ya da bu bölümde yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde açılan orta öğretim kurumları arasında önemli bir yeri olan Dârüşşafaka, kelime anlamı olarak "Şevkat Yurdu" anlamına gelmektedir. Yetim ve yoksul müslüman çocuklarının yetiştirilmesi amacıyla 28 Haziran 1873'te açılmış olan bu okulun ilk adı Dârüşşafakat'ül İslamiye'dir. Parasız ve yatılı olan bu okul Türkiye tarihinde ilk sivil örgütlenme örneklerinden biri olan Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye tarafından açılmıştır. Dârüşşafaka aynı zamanda Mekteb-i Sultânî'den sonra sultânî düzeyinde açılan ikinci okul olma özelliğini de taşımıştır (Toprak, 1998: 9).

Kimsesiz çocuklara yönelik olarak açılan Dârüşşafaka, ders kitaplarını yazdırıp kendi adına bastıran ilk okuldur. Binbaşıoğlu (2005: 28) ve Ergün (1996: 240) Dârüşşafaka'nın Türkiye'de jimnastik ve askerlik derslerini programına ilk defa alan okul olduğunu belirtmelerine rağmen çalışmamızda Dârüşşafaka'dan önce de bazı askerî ve sivil okullarda bu dersin programlarda yer aldığı görülmüştür. 1913 yılında yayınlanan Cemiyet-i Tedrisiye İslamiye Salnâmesi'ne göre Dârüşşafaka'nın kuruluşunda uygulanan ders programında jimnastik veya terbiye-i bedeniye dersi yer almamıştır (Cemiyet-i Tedrisiye İslamiye Salnâmesi [CTİS], 1332: 181-182). 16 Aralık 1904 tarihli bir belgede ise Dârüşşafaka ders programına jimnastik dersinin ilave edildiği ve öğretmen atandığı belirtilmiştir. Bu belgede Dârüşşafaka'nın yatılı olmasından dolayı jimnastik alıştırmalarının sabahları aç karnına yapılması gerektiği de belirtilmiştir (BOA, MF.MKT: 818-44). Mayıs 1908 tarihli bir belgede de Dârüşşafaka ders programına jimnastik dersinin ilave edildiği ve öğretmenliğine 200 kuruş maaşla Selim Sırrı Bey'in atandığı görülmüştür (BOA, MF.MKT: 1056-20). Selim Sırrı Bey de,

II. Meşrutiyet öncesi dönemde Dârüşşafaka'da müfredat programlarında dersin yer aldığını ve burada öğretmenlik yaptığını belirtmiştir (Selim Sırrı, 1928: 140-143).

Dârüşşafaka'da II. Meşrutiyet döneminde ise M. Sami (Karayel) Bey görev yapmıştır (M. Sami [Karayel], 1329). Dârüşşafaka'nın 1912-1913 senesi ders programında da okulun birinci devresinde terbiye-i bedeniye, el işleri ve musiki dersinin sadece 4. sınıfta haftada 1 saat olduğu belirtilmiştir. Dârüşşafaka'nın 2. devresinde ise söz konusu ders programda yer almamıştır (CTİS, 1332: 183-205).

Bir mesleki eğitim ve çocuk esirgeme kurumu olan Dârülhayr-ı Âli ise, 19 Ağustos 1903'te açılmıştır (Ergin, 1977: 1262; Öztürk, 1999). Okulun 1903 yılı ders programında beden eğitimi dersi de yer almıştır. Beden eğitimi dersinin hazırlık sınıfında haftada 4 saat, 1-4. sınıflarda ise haftada 2 saat olduğu bu okulda 5. ve 6. sınıflarda ders programda yer almamıştır (BOA, İ.MF. 1321.5.18, HE No: 6'dan aktaran Öztürk, 1999).

İşleyiş bakımından Dârüşşafaka'ya benzer bir kurum olan Dârülaceze Eytamhanesi'nde de jimnastik dersi programda yer almış ve Askerî Tıbbiye emraz-ı cerrahiye (cerrahi hastalıklar) öğretmeni yardımcısı Yüzbaşı Sabri Efendi bu derse fahri olarak girmiştir (BOA, DH.MKT: 1178-14).

Sonuç olarak, ortaöğretim kademesinde yer alan idâdî ve sultânî okullarında II. Meşrutiyet öncesinde başlayan jimnastik dersi uygulamaları, II. Meşrutiyet döneminde okul sayısı bakımından daha da genişleyerek devam etmiştir. Bu dönemde idâdî ve sultânî okullarındaki jimnastik dersleri terbiye-i bedeniyeye dönüşmüş ve bir süre sonra da terbiye-i bedeniye dersinin uygulanması ile ilgili bir tâlimat yayınlanmıştır. Ancak, terbiye-i bedeniye dersi ile ilgili tüm hususların dikkate alındığı bu tâlimatın uygulanmasında problemlerle karşılaşıldığı (özellikle tâlimatın sistemli bir şekilde uygulanması noktasında yeterince nitelikli öğretmenin olmaması sebebiyle) düşünülmektedir. Sultânî okullarında II. Meşrutiyet döneminde müfredat programları aracılığıyla yasal düzenlemeler yapılarak daha önce uygulanan aletli jimnastiklerin terk edilip, İsveç usulünün ve spor uygulamalarının benimsettirilmek istenmesi bu okulların beden eğitimi anlayışlarına doğrudan müdahele edildiğini göstermiştir. Ama bu dönemde gerçekleştirilen tüm yasal düzenlemelere rağmen, sultânî okullarında görev

yapan öğretmenlerinin dersleri kendi beden eğitimi anlayışlarına uygun olarak sürdürdüğü de akla gelmektedir. Sultânî okullarında askerî talimlere devam edilmesi, öğrencilerin anaokullarında ve ibtidâî okullarda başladıkları bu talimleri ara vermeden ve öğrencilerin daha önce kazandıkları askerî becerileri unutmadan sürdürülmek istendiğine de vurgu yapmıştır.

4.2.2.4 Mesleki ve Teknik Öğretim

Bu bölümde mesleki ve teknik öğretim kademesinde yer alan polis okulları ve Dârülbedâyi-i Osmânî hakkında bilgiler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilk polis okulu 1907 yılında Selanik'te açılmış ve bu okul faaliyetini sürdürdüğü 11 yıl boyunca kendisinden beklenilenleri yerine getirdiği gibi daha sonra açılan polis okullarının da yapılanmasında önemli deneyimler kazandırmıştır. Selanik'ten sonra İstanbul'da da bir polis okulu açılmıştır (Şahin, 2001: 14-23). Öğretim süresi altı ay olan İstanbul Polis Okulu, 1909 yılı Haziran ayı sonunda Yıldız Sarayı içinde kurulmuştur. Okulun mevcudu 250'si İstanbul, 150'si taşra karakollarından olmak üzere toplam 400 öğrenciden oluşmuştur (Ergün, 1996: 252).

Bu dönemde, polis okullarının işleyişini düzenlemek için yayınlanan "Polis Mektepleri Tâlimatı"nda dersler ile ilgili bir bölüm yer almıştır. 61. maddede yer alan jimnastik dersinde; kol, bacak, gövde ve baş hareketleri, sıçrama, ip atlama ve paralel hareketlerine; talim dersi içeriği ile ilgili olan 62. maddede ise düzen alıştırmaları ve yürüyüş alıştırmalarına yer verilmiştir (PMT, [*]: 15).

Selanik Polis Okulu'nun açılmasından kısa bir süre sonra, okulda öğrenim gören komiser ve polis adaylarının beden eğitimleri için gerekli aletlerle donatılmış bir jimnastikhane kurulmuştur (BOA, TFR.I.M.: 23-2216). Bu okulun programında bulunan jimnastik ve müdavat-ı evveliye (ilkyardım) derslerine de Mülazım Feridun Bey girmiştir (BOA, TFR.I.AS.: 55-5426). Selanik Polis Okulu'nda görev yapan diğer jimnastik öğretmenleri ise Bedri Bey, Celal Efendi, Mehmet Adil Efendi ve Hüsnü Naim Efendi'dir (Şahin, 2001: 21).

[*] Eserin basım tarihi ile ilgili bilgi yer almamasına rağmen, polis okullarının yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürdüğü II. Meşrutiyet döneminde basıldığı düşünülmektedir.

Selanik Polis Okulu'ndan sonra açılan İstanbul Polis Okulu'nun ders programında ise kuruluşundan itibaren eskrim, talim ve jimnastik dersleri yer almıştır (Ergin, 1977: 1500-1501). İstanbul Polis Okulu'nda 1910 yılında okutulan dersler arasında "hıfzıssıhha ve ilkyardım" dersi ile "meslek ve beden eğitimi" dersi olduğu da görülmüştür. Okulda 1909-1921 seneleri arasında çalışan riyazet-i bedeniye öğretmenleri ve aldıkları maaşlar aşağıda verilmiştir:

Corci Efendi (1000 kuruş), Hüseyin Hüsnü Efendi (1250 kuruş), Hami Efendi (1200 kuruş) ve Ahmet Faik Efendi (1250 kuruş) (Şahin, 2001: 25-31).

Komiser yardımcısı adayı Corci Efendi'nin İstanbul Polis Okulu beden eğitimi öğretmenliğine atanabilmesi için ise sınav şartı koyulmuştur. Yapılan sınavda bir polisin ihtiyacı olan yürüyüş, çark, dönüş, bölük taksimi ve manga koluyla yürüyüş gibi askerlik taliminde Corci Efendi'nin ne derecede becerikli olduğu belirlenmek istenmiştir (BOA, DH.EUM.MH.: 247-11). Sınavda başarılı olan Corci Efendi, okulda görev yaptığı dönemde 1912-1913 ve 1913-1914 senelerinde 900 kuruş maaş almış, 1914-1915 senesinden itibaren ise maaşı 1000 kuruşa çıkartılmıştır (BOA, DH.EUM.MH.: 94-27).

İstanbul Polis Okulu'nda programlarda eskrim dersine de yer verilmiş ve jandarma öğretmenlerinden Mülazım Ziya Bey fahri olarak derse girmiştir. Mülazım Ziya Bey derslere 11 Şubat 1914 tarihinde başlamıştır (BOA, DH.EUM.MEM.: 44-23). 7 Temmuz 1914 tarihinde ise İstanbul Polis Okulu'nda öğrenim gören öğrencilerin eğitimi için gerekli olan 11 adet bisikletin alınmasına karar verilmiş ve pazarlık yoluyla alınan bisikletlerin her birine sekiz buçuk lira ödenmiştir (BOA, DH.EUM.LVZ.: 22-55). 27 Temmuz 1914 tarihinde ise, Dahiliye Nezâreti Emniyet Genel Müdürlüğü Levazım Şubesi, İstanbul Polis Okulu Müdüriyeti'ne 100 adet meç ve iki adet bisiklet göndermiştir (BOA, DH.EUM.LVZ.: 23-7).

II. Meşrutiyet döneminde, Selanik ve İstanbul'un yanı sıra diğer polis okullarının programlarında da riyazet-i bedeniye dersi yer almış ve bu okullarda çeşitli öğretmenler çalışmıştır. Bağdat Polis Okulu'nda Hüseyin Hüsnü Efendi ve Kamil Efendi; Adana Polis Okulu'nda Mehmet Atıf Efendi ve Kamil Efendi; Trabzon Polis Okulu'nda ise Salih Sami Efendi riyazet-i bedeniye öğretmeni olarak çalışmıştır.

Bağdat, Adana ve Trabzon polis okullarında çalışan riyazet-i bedeniye öğretmenlerinin tümü 750 kuruş maaş almıştır (Şahin, 2001: 43-52).

Emniyet Genel Müdürlüğü Tahrirat Kalemi'nden Beyrut Polis Okulu Müdüriyeti'ne gönderilen bir yazıda ise, yapılan geçici ders programı ulaşıncaya kadar riyazet-i bedeniye dersine devam edilmesi istenmiştir (BOA, DH.EUM.THR.: 80-57). Beyrut Polis Okulu'nun yeni oluşturulan eğitim-öğretim kadrosunda jimnastik, fotoğraf, telefon ve telgraf derslerine ise komiser yardımcıları Fevzi ve Galip Efendilerin girmesi istenmiştir (BOA, DH.EUM.THR.: 85-16). Bu okulda Abdulhalim Fevzi Efendi, Ahmet Hilmi Efendi ve Salih Efendi de görev yapmış ve bu isimlere 750 kuruş maaş verilmiştir (Şahin, 2001: 38).

Erzurum Polis Okulu'nda terbiye-i bedeniye ve jimnastik derslerini öğrencilere düzgün bir şekilde göstermek ve ayrıca onların bu konudaki bilgilerini arttırmak için bir jimnastikhane yapılmak istenmiştir. Jimnastikhanede gerekli olan aletler ile fotoğraf dersleri için bir el makinesinin satın alınabilmesi için Emniyet Genel Müdürlüğü'nden 13898 kuruş istenmiştir (BOA, DH.EUM.MH.: 248-91). Bu jimnastikhanenin kurulup kurulmadığı hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu dönemde açılan diğer bir mesleki ve teknik eğitim okulu da Dârülbedâyî-i Osmânî'dir. İstanbul Belediye Başkanı Operatör Cemil Paşa, yapmak istediği yenilikler arasında tiyatro okulunu da ele almış ve bu amaçla Paris Odeon Tiyatrosu eski müdürü Antuvan'ı İstanbul'a getirtmiştir. Şehzadebaşı'nda Letafet apartmanında kurulan Dârülbedâyî-i Osmânî'de tiyatro ve musiki olmak üzere iki kısım olacağı belirtilmiştir. Antuvan, 14 Temmuz 1914 tarihinde Sabah Gazetesi'nde çıkan bir yazıya cevaben, teşekkürlerini belirten bir yazı yazmıştır. Bu yazıda Osmanlı sanatçılarına özel bir eğitim vermek için konservatuarda dans, eskrim ve terbiye-i bedeniye dersinin de verileceğini belirtmiştir (Ergin, 1977: 1531-1538). Bu okulda söz konusu derslerin uygulamalarına dair bir bilgiye rastlanmamasına rağmen; dans, eskrim ve terbiye-i bedeniye derslerinin öğrencilerin bedenlerini ve seslerini doğru bir şekilde kullanmaları ve estetik bir görünüm kazanmaları için verildiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, bu dönemde açılan polis okullarının tümünde riyazet-i bedeniye derslerinin programlarda yer aldığı, ayrıca bazı polis okullarında polis adaylarının

eğitimi için programa eskrim dersi konulduğu ve polis adaylarına bisiklet eğitimi verildiği görülmüştür. Elde edilen tüm bu bilgiler, polis okullarında verilen fiziksel eğitimin önemli bir işlevi olduğunu ve genel dersler içinde büyük bir paydaya sahip olduğunu göstermektedir. Sivil okullarda önemi sürekli artan söz konusu derslere polis okullarında da yer verilmesi polis adaylarından beklenilen fiziksel yeterliliklere işaret etmektedir. Bu dersler, polis adaylarının modern usullerde ve çağa uygun bir şekilde yetiştirilmek istendiğine vurgu yapmakta ve polis okullarındaki dönüşümü göstermektedir. Dârülbedâyî-i Osmânî'de görülen dans, eskrim ve terbiye-i bedeniye dersleri ile de, Osmanlı sanatçılarının fiziksel ve görsel olarak donanımlı bir şekilde yetiştirilmek istenildiği anlaşılmaktadır.

4.2.2.5 Öğretmen Okulları

Bu bölümde, öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan erkek öğretmen okulu Dârülmuallimîn ve kız öğretmen okulu Dârülmuallimat hakkında bilgilere ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tanzimat döneminde başlayan eğitimi yenileştirme ve yeni bir okul sistemi oluşturma hareketi, öğretmen yetiştirme konusunu da ele almış ve Osmanlı Devleti'nde ilk öğretmen okulu 16 Mart 1848 tarihinde açılmıştır. Dönemin orta öğretim kademesi içinde yer alan rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan bu okul, ilkokullara öğretmen yetiştirmek üzere 1868'de Dârülmuallimîn-ı Sıbyan'ın açılmasından sonra Dârülmuallimîn-i Rüşdi adını almıştır (Duman, 1999; Unat, 1964: 30-31).

Erkek öğretmen okulu programlarında aşağıdaki kaynaklara göre II. Meşrutiyet dönemine kadar jimnastik ya da terbiye-i bedeniye dersi olmadığı görülmüştür. Bu kaynaklar şunlardır:

- 1 Mayıs 1851 tarihli Dârülmuallimîn Nizamnâmesi (Akyüz, 1990).
- 1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre Dârülmuallimîn programı (Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi, 1286).
- 1874, 1877 ve 1898 tarihli Dârülmuallimîn ders programları (Akyüz, 2010: 181-248).

- Maarif Salnâmeleri (SNMU, 1316: 127-129, 1317: 129-131, 1318: 133-135, 1319: 119-122, 1321: 122-125).

Ancak yukarıda verilen bilgilere karşın, dört yıl süreli Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'nin 1878 yılında yayınlanan ders programında jimnastiğin teneffüs zamanlarında gösterileceği belirtilmiştir (BOA. ŞD.MLK. 208-40'dan aktaran Taşer, 2010a: 97). Ayrıca gündüzlü Dârülmuallimîn'in yatılıya çevrilmesine dair bilgilere yer veren 1879 tarihli "Dârülmuallimîn-i Neharinin Leyliye Tahvili ve Teferruatı Hakkında Nizamname Layihası"nda da yatılı Dârülmuallimîn'in ders programında jimnastik dersine yer verilmiştir (BOA. ŞD.MLK. 208-40'dan aktaran Taşer, 2010a: 431-432).

II. Meşrutiyet öncesinde Dârülmuallimîn programında yer alan "Usul-i Tedris" (öğretim yöntemi) dersinde de Dârülmuallimat'ta olduğu gibi çocuk oyunlarına ve beden alıştırmalarına yer verildiği düşünülmektedir. Nitekim, beden eğitiminin önemi ve okullardaki yeri açısından görüşlerini belirten dönemin ünlü eğitimcisi Selim Sabit Efendi'nin Usul-i Tedris dersine girmesi (M. Cevdet, 1332; SNMU, 1316: 127-129, 1317: 129-131, 1318: 133-135, 1319: 119-124, 1321: 122-127; Ünal, 2008: 66; Yazıcı, 2006: 23-24) de bu görüşümüzü desteklemektedir.

II. Meşrutiyet döneminde ise eğitim işlerine verilen önemin artmasıyla çok sayıda öğretmen yetiştirilmesi amaçlanmış ve bu amaçla 900 medrese öğrencisi hiçbir sınava tabi tutulmadan öğretmen okuluna alınmıştır. 31 Mart İsyanı'nın bastırılmasından sonra ilkel ve düzensiz bir halde bulunan İstanbul Dârülmuallimîni rüşdiye ve âliye kısımlarıyla beraber Nisan 1909'da tek bir çatı altında birleştirilmiş ve müdürlüğüne dönemin tanınmış eğitimcilerinden Satı Bey getirilmiştir. Satı Bey'in ilk işi okulu düzene sokmak ve öğrencileri sınava tabi tutarak mevcudu 150'ye indirmek olmuştur. Okul Cağaloğlu'ndaki eski Lisan Mektebi binasına taşınmış; çağdaş ve yatılı bir okul düzeyine getirilmiştir (Unat, 1964: 33). Dârülmuallimîn'de Satı Bey'in tayininden sonra okulda önemli değişiklikler olmuştur. İlmine ve ihtisasına güvendiği kişileri etrafına toplayan ve modern bir Dârülmuallimîn meydana getiren Satı Bey; bu amaçla Dârülmuallimîn programlarını, okulun öğrencilerini ve öğretmenlerini tamamen değiştirmiştir (Selim Sırrı, 1922a).

Satı Bey; ibtidâîye, rüşdiye, idâdî ve Dârülmuallimînlerde öğrencilerin fiziksel olarak kötü duruma gittiklerini ve bedenlerinin bozulduğunu görerek Nisan 1909'dan Mart 1911'e kadar devam eden Dârülmuallimîn müdürlüğü döneminde bu durumu düzeltmek için terbiye-i bedeniye dersini programa almıştır. Öğretmen olarak da alanın iki başarılı ismi Selim Sırrı Bey ile yardımcısı olarak Feridun Bey'i görevlendirilmiştir (M. Cevdet, 1332). Bu ders için Çapa'da bir salon ve jimnastik aletleri vücuda getirilmeye çalışılmıştır. Satı Bey'in ayrılmasından bir süre sonra Selim Sırrı Bey de görevinden ayrılmış ve yerine Feridun Bey devam etmiştir. Selim Sırrı Bey, Kemal Bey'in müdür olduğu dönemde (1914-1918) tekrar göreve başlamış ve bu dönemde yardımcısı olarak Hilmi Bey görev yapmıştır (Selim Sırrı, 1922a).

Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nin 1913 yılında yayınladığı "Dârülmuallimîn-i İbtidâîye Ders Programı" isimli eserde, bu okullarda 1-4. sınıflarda okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye dersinin de yer aldığı görülmüştür. Her sınıf düzeyinde haftada iki saat ders yapılmış ve dersler bir saat sürmüştür (MUN, 1329a: 3).

1915 yılında yayınlanan Dârülmuallimîn-i İbtidâîye ders programında ise, terbiye-i bedeniye dersinin 4 yıllık okulda 1-3. sınıflarda haftada iki saat olduğu görülmüş (MUN, 1331a[*]: 5), ayrıca Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi'nde terbiye-i bedeniye dersinin talim ve endaht ile beraber işleneceği belirtilmiştir (DDN, 1915). Okulun vakit çizelgesinde öğle saat 1'de terbiye-i bedeniye, spor ve oyun etkinlikleri için 50 dakikalık bir süre ayrılmıştır. Terbiye-i bedeniye derslerinde Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından basılan "Terbiyevi Jimnastik Usulü" isimli eserin kullanılması ve derslerde İsveç usulü jimnastik ve terbiyevi oyunların uygulanması istenmiştir. Terbiye-i bedeniye dersi teorik, uygulama ve öğretim yöntemi olmak üzere üç kısma ayrılmış ve öğrencilerin üç kısım hakkında da bilgi sahibi olmaları istenmiştir. Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından hazırlanan müfredat programında terbiye-i bedeniye derslerinde Güç Dernekleri'ne ait hazırlık talimlerine ve atış talimlerine de yer verilmiştir. Eserde ders uygulamaları haricinde Dârülmuallimîn'de uygulanacak oyun ve sporlara ait bir tâlimat da yayınlanmış ve bu tâlimatta atlama, halat çekme, yaya yarışları, futbol, tenis, hokey, yüzme, eskrim,

[*] Maarif-i Umûmîye Nezâreti Dârülmuallimîn-i İbtidaiyelere Mahsus Müfredat Programı. İstanbul Matbaa-i Amire. 1331 (Kitabın yayın tarihi olarak dış kapakta 1331, iç kapakta ise 1330 senesi görülmektedir. Bu çalışmada 1331 senesi kullanılmaktadır).

bisiklet, kürek çekme ve nişan alma gibi etkinliklerle ilgili bilgiler yer almıştır (MUN, 1331a: 5-146).

1915 yılında yayınlanan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi'nde iki senelik Dârülmuallimîn-i Âliye'nin hazırlık sınıfının ders programı da verilmiştir. Bu programa göre Dârülmuallimîn-i Âliye'nin hazırlık sınıfında ders, terbiye-i bedeniye nazariyatı (teori) olarak işlenmiştir. Aynı nizamnâmede öğretmen yetiştirmek amacıyla Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı bir terbiye-i bedeniye mektebinin açılması da planlanmıştır. Çalışmanın "Beden Eğitimi Öğretmeni Kaynakları ve Yetiştirme Çabalarında Görülen Dönüşümler" isimli bölümünde ayrıntılı olarak incelenen bu okulun öğrenim süresi bir yıl olarak belirlenmiştir (DDN, 1915).

Aynı dönemde öğretmen okullarının işleyişini düzenlemek amacıyla yayınlanan diğer bir yasal dayanak ise, 1916 tarihli Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat-ı İbtidâîye Tâlimatnâmesi'dir. Bu tâlimatnâmede, Dârülmuallimîn-i İbtidâî'de terbiye-i bedeniye dersinin günümüzdeki pedagojik yaklaşıma uygun olarak öğleden sonra okutulacak dersler arasında olduğu bildirilmiş ve öğrencilerin teneffüs zamanlarında zihin yorgunluğunu giderici oyunlar oynaması istenmiştir. Terbiye-i bedeniye dersi öğretmeninin öğrencilerin fiziki gelişimlerini takip amacıyla her öğrenciye ayrı bir dosya tutacağı da aynı tâlimatnâmede belirtilmiştir (Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimât-ı İbtidâîye Talimatnamesi'nden aktaran Altın, 2009: 213-224). Bu dönemde askerî talimler ile nişan ve endaht derslerinin düzenli bir şekilde işlenmesi için Harbiye Nezâreti tarafından Dârülmuallimîn'e tüfek, cephane, kasatura, hedef tahtası, sehpa ve kıskaç gibi çeşitli araç-gereçler de gönderilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 15 Şubat 1329b). Maarif Nezâreti ile Harbiye Nezâreti arasında bu döneme kadar düzenli olmayan işbirliği okullarda öğrencilere askerî talimlerin verilmesi noktasında belirmeye başlamış ve kuvvetlenmiştir (Terbiye Mecmuası, 1 Nisan 1330). Yeni Fikir Mecmuası'nda çıkan yazıda da geleceğin öğretmenlerini yetiştiren Dârülmualliminlere silah gönderilmesinin ve öğretmen adaylarına askerî eğitim verilmesinin önemi üzerinde durulmuştur (Yeni Fikir, 15 Mart 1330).

Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası'nın Ameliyat ve Tatbikat Kısmı'nda Dârülmuallimîn'e bağlı olan Tatbikat Mektebi'nin ders programı da yayınlanmış, bu

programda terbiye-i bedeniye dersinin üç senelik okulun her sınıfında haftada iki saat olduğu belirtilmiştir (Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 15 Kanun-ı Evvel 1327).

Tedrisât Mecmuası'nda Selim Sırrı Bey tarafından yayınlanan "Dârülmuallimîn'de Terbiye-i Bedeniye Dersleri" isimli makalede, Osmanlı ülkesinde çalışkan, becerikli ve görev bilincine sahip gençler yetiştirmek amacıyla kurulan Dârülmuallimîn'de terbiye-i bedeniye dersinin birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar uygulamalı olarak gösterildiği ve beden alıştırmalarına ait teorik bilgilerin ders aralarında verildiği belirtilmiştir. Teorik bilgilerin dördüncü sınıf öğrencilerine ayrıntılı olarak verildiği ve bu öğrencilerin ders uygulaması yaptıkları da bildirilmiştir. Teorik bilgilerin sadece hareketlerin uygulama tarzından ibaret olmadığı; bilimsel, sosyal ve pedagojik bir anlam içerdiği de vurgulanmıştır (Selim Sırrı, 1333). Dârülmuallimîn dördüncü sınıf öğrencileri ders uygulamaları için Tatbikat Mektebi'ni kullanmışlardır (MUN, 1331a: 122-123).

20 Şubat 1917 tarihinde Dârülmuallimîn'de Selim Sırrı Bey'in yönetiminde bir terbiye-i bedeniye müsameresi düzenlenmiştir. Şubat ayı olmasına rağmen güzel bir havada yapılan bu etkinliğe Maarif Nezâreti Müşaviri Mösyö Schmidt, Tedrisât-ı Tâliye Müdürü Müslahaddin Adil Bey, Genç Dernekleri Genel Müfettişi Miralay Von Hoff, Dârülfünûn Alman Profesörlerinden bazıları ve Berliner Tageblatt Gazetesi İstanbul muhabiri Mösyö Vilhelm Keldman davet edilmiştir. Selim Sırrı Bey'in kısa bir nutkundan sonra etkinliklere başlanmıştır. Dört kısma ayrılan etkinlikler aşağıdaki gibidir:

1. Dârülmuallimîn öğrencilerinin terbiye-i bedeniye müsamereleri
2. Medreset'ül Vaizin öğrencilerinin terbiyevi jimnastikleri
3. Dârülmuallimîne bağlı Tatbikat Mektebi öğrencilerinin beden hareketleri
4. Bir futbol müsabakası.

Dârülmuallimîn öğrencileri örnek derslerini ve oyunlarını bitirdikten sonra marş söyleyerek yerlerine geçerken Mösyö Schmidt ve Von Hoff'un samimi takdirleri ve uzun alkışları onları uğurlamıştır. Ayrıca Von Hoff, beş aylık bir çalışma sonucunda böyle bir ürün ortaya çıkmasını fevkalade bulmuştur (Ruşen Eşref [Ünaydın], 1332).

Selim Sırrı Bey'in düzenlediği bu etkinlik idman bayramlarının küçük bir örneği olarak yerini almıştır.

Daha önce bilgi verilen 14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi Dârülmuallimîn'i de kapsamıştır (BOA, MF.MKT: 1175-95). Selim Sırrı Bey bu kararnamede, idâdî ve sultânîlerde görev yapan öğretmenlerin bilgilerini arttırmak üzere Dârülmuallimîn Tatbikat Mektebi derslerine devam etmelerini istemiş, ayrıca sivil okullarda görev yapacak beden eğitimi öğretmenlerinin sınavlarının Dârülmuallimînlerde uzman öğretmenler huzurunda yapılacağını belirtmiştir. Kararnamenin uygulanması noktasında Dârülmuallimînlere özel bir önem verildiği görülmüştür.

II. Meşrutiyet döneminde özellikle Satı Bey'in Dârülmuallimîn'e müdür olmasından sonra Selim Sırrı Bey'in göreve gelmesiyle beraber beden eğitimi ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. Selim Sırrı Bey İsveç'ten döndükten sonra öğretmenlik ve müfettişlik görevini bir arada yürütmüş ve ilk görev yaptığı okul da Dârülmuallimîn olmuştur. Dârülmuallimîn, Selim Sırrı Bey'in İsveç jimnastiğini yayması için önemli bir araç olmuş ve İsveç jimnastiği buradan yetiştirdiği öğrenciler tarafından ülkenin dört bir tarafına ulaşmıştır. Dârülmuallimîn'de çıkarılan Tedrisât'ı İbtidâîye Mecmuası/Tedrisât Mecmuası'nda da beden eğitimi, oyun, spor ve izcilik konularında birçok makale, bakanlığın dersle ilgili bazı emirleri ve ders örnekleri yayınlanmıştır. Bu dergi sayesinde birçok öğretmen beden eğitimi alanında kendisini geliştirme ve ders örneklerini uygulama fırsatı bulmuştur. 1916, 1917 ve 1918 senelerinde üç kez düzenlenen İdman Bayramları da ilk kez Dârülmuallimîn öğrencileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Dârülmuallimîn'de Selim Sırrı Bey'in müdür olmasından sonra (1919-1921) da derse verilen önemin artarak devam ettiği görülmüştür (M. Cevdet, 1332; Selim Sırrı, 1922a; Tarcan, 1946: 47; Tedrisât Mecmuası, 1919).

Anaokulları, ibtidâî okullar ve sultânîlerde terbiye-i bedeniye derslerinde uygulanan askerliğe hazırlayıcı oyun ve talimlere Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'de de yer verilmiştir. Okullarda bu talimlerin uygulanması öğretmenlerin sorumluluğunda olduğu için öğretmenlerin de bu konuda eğitilmesi ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu amaçla öğretmen adaylarına atış talimi, süngü talimi vb. alıştırmalar yaptırılmıştır. Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'de görülen alıştırmalar, anaokulları ve ilkokullarda

yapılanlardan daha kapsamlı geçmiş ve askerî eğitimin içeriğine uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu talimler aynı zamanda askerî eğitimin, askerliğin bir önceli olarak görülmüş ve öğrenciler okullardaki eğitimle askerliğe hazırlanmıştır.

Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'de terbiye-i bedeniye derslerinde Osmanlı Güç Dernekleri talimleri de yaptırılmıştır. 1914 yılında kurulan Osmanlı Güç Dernekleri, gençleri okullarda ve okul dışında askerliğe hazırlamayı amaçlamıştır. Bu amaç bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından da dile getirilmiştir. Enver Paşa, hazırladıkları "Gençlik Terbiyesi" ismindeki nizamnâmede, öncelikle öğretmen okullarına öğrencilerin askerliğe hazırlanması için silah ve cephane vereceklerini belirtmiş ve öğretmen adaylarının gittikleri yerlerde askerî talimleri uygulamalarını istemiştir. Yayınlanan "Harbiye Nezâretine Merbut Osmanlı Güç Dernekleri Tâlimatı"nda da okullarda Mektep Gücü Dernekleri kurulmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir (Ateş, 2012: 295-301). Osmanlı Güç Dernekleri gibi Maarif-i Umûmîye Nezâreti de Dârümuallimîn-i İbtidâîye'de uygulanmasını istediği Güç Dernekleri talimlerine, resmi müfredatın içinde yer vermiş ve uygulanması sağlamıştır. Bu durum ülkenin geleceği ile ilgili olarak gençliğin eğitiminde Harbiye Nezâreti ile Maarif-i Umûmîye Nezâreti arasındaki işbirliğini göstermiştir. Dârülmuallimîn-i İbtidâîye'de uygulanan Güç Dernekleri talimlerinde; düzen alıştırmaları, muhabere, atış, avcı talimleri, yangınlardan ve kazalardan korunma talimleri, ilkyardım alıştırmaları, harita okuma talimi, bisiklet, yüzme ve kürek çekme gibi birçok etkinlik yer almıştır (MUN, 1331a: 109-113).

Avrupa'da (Almanya ve Fransa'da) özellikle savaşlarda alınan yenilgiler, eğitimde milliyetçi ve militarist bir yönelime neden olmuş ve okullarda ve ders kitaplarında çocuklar geleceğin askerleri olarak gösterilmeye başlamıştır. Okullardaki beden eğitimi ve askerî talim dersleri geleceğin askerlerini hazırlamada müfredatın bir parçası haline gelmiştir. Avrupa'da görülen bu uygulamaların Osmanlı Devleti'ndeki örnekleri ise özellikle Balkan Savaşı'nda alınan yenilgiler sonrasında görülmüş, yukarıda da belirttiğimiz gibi anaokulları, ibtidâî okullar, sultânîler ve erkek öğretmen okulu programlarında beden eğitimi derslerinde resmi nizamnâme ve programlarla desteklenmiş askerî talim uygulamalarına yer verilmiştir. Okullarda görülen bu uygulamalar gençleri askere gitmeden önce askerliğe hazır hale getirme amacı taşımıştır. Yine bu dönemde tarih, yurttaşlık bilgisi ve Osmanlıca gibi derslerde verilen

bilgiler ve okuma parçaları ile de çocukları askerliğe ruhsal olarak hazırlama ve askerliği bir vatandaşlık görevi olarak benimsetme amaçlanmıştır (Ateş, 2012: 57-128).

II. Meşrutiyet döneminde İstanbul haricinde Adana, Ankara, Ayıntap (Antep), Balıkesir, Basra, Bitlis, Edirne, Halep, Isparta, Karahisar-ı Sahip (Afyonkarahisar), Kastamonu, Mamuratülaziz (Elazığ), Musul, San'a, Siroz, Sivas, Şam, Trabzon ve Van'daki taşra Dârülmuallimînlerinde de idman, ayak talimi, jimnastik ve terbiye-i bedeniye gibi dersler programlarda yer almıştır (BOA. MF.İST. 12-70, 12-73, 12-82, 12-86, 12-87, 12-88, 12-90, 13-1, 13-2, 13-3, 13-5, 13-12, 13-13, 13-17, 15-58, 16-10 ve BOA. MF.ALY. 21-53'ten aktaran Altın, 2009: 279-294). Derslerin isimleri farklı olsa bile içeriğinin aynı olduğu düşünülmekte ve bu durum dersin isminde ortak bir anlayışın oluşmadığını göstermektedir.

Kız öğretmen okulu Dârülmuallimat ise, kız ilkokulları ve rüşdiyelerine kadın öğretmen yetiştirilmesi amacıyla 16 Nisan 1870'te açılmıştır. 1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi'nin açılmasını istediği Dârülmuallimat'ın öğretim süresi sıbyan şubesinde iki yıl, rüşdiye şubesinde ise üç yıl olmuştur (Akyüz, 2010: 182).

Kız öğretmen okulu programlarında II. Meşrutiyet dönemine kadar jimnastik veya terbiye-i bedeniye dersi yer almamıştır. Bu konuda aşağıdaki belgeler bize yol göstermiştir:

- Dârülmuallimat'ın ilk ders programı (Öztürk, 1996: 13).
- 1869 tarihli Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre Dârülmuallimat programı (Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi, 1286).
- 1898 tarihli Dârülmuallimat ders programı (Akyüz, 2010: 249).
- Maarif Salnâmeleri (SNMU, 1316: 292, 1317: 342, 1318: 311, 1319: 128-132, 1321: 122-136).

II. Meşrutiyet öncesinde, Dârülmuallimat programında terbiye-i bedeniye dersi bulunmamasına rağmen "Usul-i Tedris" (öğretim yöntemi) veya diğer bir ismiyle "Usul-i Talim ve İdare-i Mekâtib" dersinde üç yıllık okulun birinci sınıfında çocuk oyunlarına ve beden alıştırmalarına yer verildiği görülmüştür (M. Cevdet, 1332;

İstanbul Kız Muallim Mektebi Temsil Heyeti [İKMMTH], 1933: 26; SNMU, 1316: 453-466, 1317: 488-501, 1318: 311-345, 1319: 128, 1321: 131).

Sansürün kaldırılması ile tartışma özgürlüğünün oluştuğu, kadın öğretmen yetiştirilmesinin gerekliliğinin anlaşıldığı, Batı ülkelerindeki yaşantının ve kadınların durumunun öğrenildiği II. Meşrutiyet döneminde ise, kadın eğitimi konusunda önemli tartışmalar olmuş ve bu konuda çok sayıda eser yayınlanmıştır. Balkan ve I. Dünya savaşlarıyla ortaya çıkan yıkımın etkileri; toplumda kadının fikri ve bedeni gücüne ihtiyaç duyulmasına ve kızların eğitimi konusunda taassubun azalmasına neden olmuştur (Akyüz, 2000). Ayrıca bu dönemde eğitim konusunda yapılan tartışmaların olumlu sonucu olarak kızlar için yeni okullar açılmış, yüksek öğrenim imkanı elde edilmiş ve karma eğitim uygulaması başlamıştır (Arslan ve Akpınar, 2005; Kurnaz, 1996: 41).

Dârülmuallimat, II. Meşrutiyet döneminde Dârülmuallimat-ı Âliye adını almış ve ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Bu okulda 1913-1914 öğretim yılında bir Ana Muallime Sınıfı açılmış ve bu sınıf daha sonra Ana Muallime Mektebi'ne dönüştürülmüştür (Akyüz, 2010: 282-283).

1914 yılında Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan Dârülmuallimat Programı isimli eserde Dârülmuallimat-ı İbtidâîye'ye ait ders programı verilmiştir. Bu programda terbiye-i bedeniye dersi öğleden sonra gösterilecek dersler arasında yer almış ve ders ihzari (hazırlık) sınıf ile birinci ve ikinci sınıflarda haftada iki saat; üçüncü ve dördüncü sınıflarda ise bir saat uygulanmıştır. Terbiye-i bedeniye dersi teorik, uygulama ve öğretim yöntemi olmak üzere üç kısma ayrılmış ve öğrencilerin üç kısım hakkında da bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. Dersin öğretim yöntemine ait kısmı öğrencilerin sınıf içindeki tatbikat derslerine ayrılmış ve öğrenciler dördüncü sınıfta ibtidâî okullarının birinci, ikinci ve üçüncü devreleri için hazırlanmış olan "İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye" kitabından ders programı hazırlayıp arkadaşları önünde ders uygulaması yaptırmıştır. Aynı eserde Ana Muallime Mektebi ders programı da yer almış ve bu programda terbiye-i bedeniye dersine haftada bir saat ayrılmıştır (MUN, 1330b: 1-82).

1915 yılında yayınlanan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi'nde de beş senelik Dârülmuallimat-ı İbtidâîye ile iki senelik Dârülmuallimat-ı Âliye'nin hazırlık sınıfının ders programında terbiye-i bedeniye dersi yer almıştır. Aynı nizamnâmede terbiye-i bedeniye dersinin Ana Muallime Mektebi programında bulunduğu da görülmüştür (DDN, 1915).

Okulun öğretmenlerine baktığımız zaman ise, 1911-1912 eğitim-öğretim yılında terbiye-i bedeniye dersi öğretmeni olarak Kuvarik Panosyan Hanım, 1914-1915'te Matmazel Vantura ve Müteneffize Hanım, 1916-1917'de Matmazel Vantura Hanım ve 1917-1918'de ise Seniye Hanım görev yapmıştır. Dârülmuallimat'a bağlı olan Ana Muallime Mektebi'nde de terbiye-i bedeniye dersleri 1914-1915 eğitim-öğretim yılında Matmazel Vantura, 1915-1916'da Şefika Hanım ve 1916-1917'de Sabahat Hanım tarafından yürütülmüştür (İKMMTH, 1933: 43-63).

Dârülmuallimat'ta beden eğitimi derslerine çoğunlukla gayrimüslim öğretmenlerin girmesi Türk kadın beden eğitimi öğretmenlerinin yeterli sayıda olmadığını ve öğretmen yetiştirilmesine duyulan ihtiyacı göstermiştir.

İzmir'de açılan Dârülmuallimat'ta ise terbiye-i bedeniye öğretmeni olarak 300 kuruş maaşla Mankilyan Hanım görev yapmıştır (Tutsak, 2002: 197-198). II. Meşrutiyet döneminde İzmir'in yanı sıra Konya (BOA. MF.İST. 23-33 ve 78. Numaralı Konya Bölge Eserler Defteri'nden aktaran Altın, 2009: 296-297), Halep, Bursa, Adana ve Sivas'ta bulunan Dârülmuallimatlarda da terbiye-i bedeniye dersi müfredatlarda yer almıştır. Halep'te Makbule Hanım (terbiye-i bedeniye ve resim dersini) ve Emet Hanım (terbiye-i bedeniye ve ilm-i ruh dersini), Bursa'da Madam Vartohi, Sivas'ta ise Naciye Hanım (terbiye-i bedeniye, tarih, coğrafya, resim, nakış ve musiki derslerini) görev yapmıştır (BOA. MF.ALY. 104-125, 125-112, 134-93 ve BOA. MF.İST. 32-83, 43-60, 50-45, 51-22'den aktaran Erdem, 2007: 321-324). Yukarıda isimleri verilen öğretmenlerin asli öğretmenlik alanları dışında terbiye-i bedeniye dersini de yürütmeleri öğretmen ihtiyacını göstermekte ve ayrıca bu öğretmenlerin Selim Sırrı Bey'in 1915 yılında kadın beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek amacıyla açtığı kursa katılarak bu yeterliliğe sahip oldukları da düşünülmektedir.

24 Nisan 1916 tarihli bir belgede ise Hasköy Numune İnas Mektebi'nde İngilizlerden kalan dokuz tenis raketi ile üç lastik topun Dârülmuallimat-ı Âliye'ye teslim edilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1215-49). Hasköy Numune İnas Mektebi'nde bu materyaller kullanılmadığından Dârülmuallimat-ı Âliye'ye teslim edildiği düşünülmekte ve Dârülmuallimat'ta terbiye-i bedeniye dersinin programda yer alması bu materyallerin kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu dönemde beden eğitimi dersini Dârülmuallimat haricindeki kız okullarının programlarına dahil etmek için Selim Sırrı Bey tarafından da önemli çabalar yürütülmüştür. Selim Sırrı Bey, öğretmen okulunda yaptırdığı jimnastik salonunda ilkokul öğretmenlerinden 100 kadar bayana haftada bir gün ders vermeyi düşünmüş ve fikrini dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'ye açmıştır. Emrullah Efendi durumu Şeyhülislam Efendi ile görüşmüş, Şeyhülislam genç bir erkek öğretmenin çarşaflı hanımlara ders vermesinin uygun olmayacağını belirtmiştir. Emrullah Efendi ise dersleri bizzat teftiş edeceğini ve uygun olmayan bir durum olursa bu işten vazgeçeceğini belirtmiş ve ders uygulamasına başlanmıştır. Selim Sırrı Bey, ders uygulamasında öğretmen hanımlara siyah yeldirme, siyah çorap giymelerini ve kalın başörtüleriyle saçlarını kapamalarını tembih etmiştir. Bir cuma günü dersi izlemeye gelen Emrullah Efendi "*Bu acaip kıyafetler ile nasıl jimnastik yaptırıyorsun?*" diye sormuş ve Selim Sırrı Bey de dedikodudan korktuğunu belirtmiştir. Daha sonra Emrullah Efendi Şeyhülislam'ın bu konudaki endişelerini aktarmıştır. Selim Sırrı Bey, kız okullarında jimnastik dersine devam etmenin Şeyhülislam'ın izniyle gerçekleşeceğini anlamış ve ilmiye mensuplarının gönlünü kazanmak için dersin önce medreselere girmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla Vaizler Medresesi'ne dersi sokarak ilmiye mensuplarının muhalefetini kırma yolunda önemli bir adım atmıştır. Daha sonra da yetiştirdiği bayan öğretmenlerin kız sultânîleri ve kız öğretmen okullarına atanmalarını sağlamıştır (Tarcan, 1946: 48-49).

Sonuç olarak, bu dönemde Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat'ta gösterilen beden eğitimi dersleri önemli bir paya sahip olmuş ve geleceğin öğretmenlerini yetiştiren bu okullarda beden eğitimi dersleri yalnızca uygulamalı olarak işlenmemiş, teorik bilgiler ve öğrencilerin ders uygulamaları yaptırması ile de konular pekiştirilmeye çalışılmıştır. Beden eğitimi uygulamalarının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için önemli işleve sahip olan öğretmen okullarında II. Meşrutiyet öncesi dönemde

programlarda yer almayan veya sınırlı bir biçimde yer verilen beden eğitimi derslerine, Meşrutiyet dönemiyle beraber bir hayli önem verilmiş, Dârülmuallimîn'de askerî talimlerle de desteklenen bu ders dönemin koşullarına bağlı olarak yaşanan dönüşümü açıkça ortaya koymuştur. Beden eğitimi ve askerî talim uygulamalarıyla öğretmen okulu öğrencilerinin modern beden eğitimi uygulamaları ile tanışmaları ve bu uygulamalardan yararlanmaları hedeflenmiştir. Ayrıca yayınlanan müfredat programlarında Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat öğrencilerinin İsveç usulü jimnastik ve terbiyevi oyunlarla meşgul olmaları istenmiştir. Bu dönemde Dârülmuallimîn'de oyun ve sporlarla ilgili bir tâlimatın çıkarılması ise öğretmen adaylarının sivil okullarda yeni başlayan spor uygulamaları hakkında da donanımlı yetiştirilmek istendiğini göstermiştir. Böylece Dârülmuallimîn mezunlarının öğretmen olduklarında terbiye-i bedeniye derslerinde İsveç usulü jimnastik ve terbiyevi oyunlar ile spor uygulamalarına yer verebilmeleri kolaylaşmıştır.

4.2.2.6 Kız Okulları

Osmanlı Devleti'nde kızların düzenli ve sistemli bir örgün eğitim almaları Tanzimat döneminde yeni açılan ilk ve orta öğretim seviyesindeki okullar ile başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde ise kızların eğitimi konusunda yoğun tartışmalar yaşanmış, taassup azalmış ve bu konuda etkili adımlar atılmıştır (Akyüz, 2000). Tanzimat döneminde kızların eğitimi konusunda başlatılan faaliyetlerin meyveleri II. Meşrutiyet döneminde alınmıştır (Kurnaz, 1996: 106).

Bu bölümde II. Meşrutiyet döneminde faaliyet gösteren ve programında beden eğitime yer veren kız öğretmen okulu (Dârülmuallimat) haricindeki kız okulları incelenmiştir.

II. Meşrutiyet öncesi döneme beden eğitimi faaliyetleri açısından bakıldığında, bu dönemde jimnastik veya beden eğitimi dersine yalnızca kız sanayi mektebi (aşağıda ilgili bölümde ayrıntılı olarak incelenen) müfredatlarında rastlanmıştır. Ayrıca, Edirne Askerî İdâdîsi jimnastik öğretmeni Mülazım Mustafa Fahrettin Efendi'nin 1903 yılında kız çocukları için bir jimnastik kitabı tercüme etmesi ve bu kitabın basımına ruhsat verilmesi (BOA, MF.MKT: 183-115) de o dönemde bazı kız okullarında veya okul

dışında jimnastik ile ilgili faaliyetlere yer verildiği yönünde güçlü bir izlenim bırakmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde ise kızların fiziksel eğitim ile tanışmaları, yukarıda anaokulları kısmında açıklandığı üzere anokullarından başlamış, ibtidâî, idâdî, sultânî ve yüksek öğretim kademesindeki kız okullarında devam etmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde kızların eğitimine verilen önemin artmasının bir sonucu olarak kız ibtidâîlerinin sayısında artış olmuş; fakat bina, araç-gereç ve öğretmen eksikliği sebebiyle kalitenin de aynı şekilde artması mümkün olmamıştır (Kurnaz, 1996: 79). İbtidâî okulları için II. Meşrutiyet döneminde Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında erkek ibtidâî okullarında geçerli olan ders programının kız ibtidâîlerini de kapsadığı belirtilmiş, ayrıca ders programında kızlara özgü bazı düzenlemelerin yapılacağı da ifade edilmiştir (MUN, 1329b: 94, 1329c: *, 1330a: 113, 1332: 177). Bu bilgiye bağlı olarak; müfredat programlarında bir, iki, üç, dört ve beş öğretmenli okullarda terbiye-i bedeniye ve sıhhiye (sağlık) dersine haftalık ders programında saat ayrılmamış, fakat bu dersin sabah ve akşam tatillerinden önce beden alıştırmaları şeklinde yapılacağı belirtilmiştir. Terbiye-i bedeniye ve sıhhiye dersi öğleden sonra okutulacak dersler arasında gösterildiği ders programında, her teneffüste ve terbiyevi gezintiler sırasında ise oyun oynatılması istenmiştir (MUN, 1329b; 1329c; 1330a; 1332)**. Altı öğretmenli kız okullarında terbiye-i bedeniye, sıhhiye ve oyun derslerine haftalık ders programında iki saat ayrılmış, ayrıca her gün öğle ve akşam tatillerinden önce öğrencilere beden hareketleri yaptırılacağı belirtilmiştir (MUN, 1332: 25). Kız numune okullarında ise terbiye-i bedeniye ve sıhhiye dersinin haftalık ders programında bir saat olduğu görülmüştür (MUN, 1332: 23). Genel olarak altı yıl süreli olan ibtidâî mekteplerindeki beden eğitimi alıştırmalarının öğle ve akşam tatillerinde yaptırılacağı, öğle tatilinden önceki alıştırmaların 15 dakikayı geçmeyeceği ve öğretmenlerin teneffüs zamanlarında çocukların oyunlarını idare edebilecekleri, hatta çocuklarla beraber oyunlara katılabilecekleri de ifade edilmiştir (MUN, 1329b: 105-106, 1329c: ***, 1330a: 121-126).

* Sayfa numarası olarak pe (پ) harfi gösterilmiştir.
** Bu bilgiler tablo olarak verildiği için sayfa numarası gösterilmemiştir.
*** Sayfa numarası olarak sin (س) ve şin (ش) harfleri gösterilmiştir.

İbtidâî okullarında görev yapan kadın öğretmenlerin kendilerini geliştirebilmeleri için 1914 yılının temmuz ve ağustos aylarında tatbikat ve meslek derslerini içeren konferanslar da düzenlenmiştir. Dârülmuallimîn-i Âliye öğretmenleri tarafından Dârülmuallimîn konferans salonunda düzenlenen konferanslarda içinde terbiye-i bedeniyenin de olduğu çok sayıda ders ile ilgili eğitim verilmiş, fakat öğretmenlerin gelişmesine büyük katkısı olduğu düşünülen bu uygulama pek rağbet görmemiştir (BOA. MF.İMF. 31-62, 39-24 ve BOA. MF.ALY. 84-58'den aktaran Erdem, 2007: 138).

Bu dönemde, Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında ve 30 Mart 1915 tarihli bir belgede kız ve erkek bütün ibtidâî okullarında terbiye-i bedeniye dersinin zorunlu olduğu (BOA. MF.MKB. 210-124'ten aktaran Erdem, 2007: 161) bildirilmesine rağmen, Emine Hatun kız okulu ile Selâhaddin Eyyûbi, Nilüfer Hatun ve Mirgün (Emirgan) Hatice Sultan kız numune okullarında dersin programlarda yer almadığı görülmüştür (BOA, MF. İST. 58-20, 58-22, 60-9, 60-67'den aktaran Erdem, 2007: 161). Yeterli sayıda kadın beden eğitimi öğretmeninin olmaması veya okulların ekonomik açıdan öğretmenlerin maaşlarını karşılayabilecek bir durumda olmamaları sebebiyle dersin programdan çıkarılmış olabileceği düşünülmektedir.

Erkek idâdî okullarında ders uygulamalarının sürdürüldüğü bu dönemde inas idâdîlerinde de ders programlarda yer almış ve 1910-1911 eğitim-öğretim yılından sonra geçirdiği yangın sebebiyle kapatılan gündüzlü Dârülmuallimât inas idâdîsine dönüştürülerek okulun tüm teşkilatı inas idâdîsine aktarılmıştır. Altı yıllık bu okulun ilk dört sınıfında idman dersi haftada bir saat uygulanmış ve ders Üsküdar Amerikan Koleji'nden mezun olan Madmazel Kohariğ Panoysan[*] (Fransa'daki Chantre Darülmuallimîni'nden jimnastik öğretmenliği diplomasına sahip) tarafından yürütülmüştür (BOA. MF.TLY. 276-137, 281-24, 308-23'ten aktaran Erdem, 2007: 238-245). Bu okul daha sonra inas sultânîsine dönüştürülmüştür. Bu durum imkanların yeterli olduğu idâdîlerde kız veya erkek okulu farkı gözetmeksizin dersin uygulandığını göstermiştir.

[*] Aynı dönemde Dârülmuallimat'ta görev yapan Kuvarik Panosyan ile aynı kişi olabilir.

II. Meşrutiyet döneminde kızların da erkekler gibi denk bir orta öğretim eğitimi almasını sağlamak ve onlara yüksek öğretim kurumlarının kapılarını açmak amacıyla kurulan inas sultânîleri ise devrelere ayrılmayan 10 yıllık okullardır (Unat, 1964: 48). 1914 yılında Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan İnas Sultânîsi ibtidâî ve tali sınıflarının ders programında, terbiye-i bedeniye dersinin ibtidâî sınıflarda (1-5. sınıflar arası) haftada iki saat, ders süresinin ise kırk dakika olduğu görülmüştür. Aynı ders tali sınıflarda (6-10. sınıflar arası) da haftada iki saat olarak yer almış, ders süresi ise bir saate çıkarılmış (MUN, 1330c: 3-73) ve bu okulda terbiye-i bedeniye öğretmeni olarak Fevziye Hanım görev yapmıştır (BOA, MF.İST. 14-13'ten aktaran Erdem, 2007: 258-259). Aynı dönemde diğer inas sultânîlerinin kadrosuna bakıldığında ise Bezm-i Alem İnas Sultânîsi'nde Remziye Hanım'ın (BOA. MF.İST 27-22'den aktaran Erdem, 2007: 447), Erenköy İnas Sultânîsi'nde ise Hacer Hanım'ın terbiye-i bedeniye öğretmeni olarak çalıştığı görülmüştür (BOA. MF.İST. 49-5'ten aktaran Erdem, 2007: 449).

Bu bölümde incelenen diğer bir okul da kadınların el becerilerini geliştirmeyi ve bunlardan ekonomik kazanç sağlamayı amaçlayan kız sanayi mektepleridir. İstanbul'da ve diğer şehirlerde açılan bu okullar sayesinde, hiçbir geliri olmayan kadınların üretici durumuna getirilerek muhtaç olmaktan kurtarılmaları da amaçlanmıştır (Kurnaz, 1999). Kız sanayi mektepleri için 1884 yılında hazırlanan nizamnâmede okula dahili olarak 75, harici olarak ise 125 öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Bu nizamnâmeye göre öğrenim süresi beş yıl olan bu okulda terbiye-i bedeniye dersine yer verilmemiş, 1900 yılında hazırlanan müfredat programında ise dersin bulunduğu görülmüştür. II. Meşrutiyet döneminde de 1913-1914 öğretim yılında Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'nin ders programında terbiye-i bedeniye dersi yer almıştır (Ergin, 1977: 688-693). Dersaadet Kız Sanayi Mektebi'nin yatılı olan ilk ve orta kısmının 1914-1915 öğretim yılı ders programında da terbiye-i bedeniye dersi yer almış ve derse Matmazel Vantura girmiştir. Matmazel Vantura aynı okulda 1917-1918 öğretim yılında da göreve devam etmiş, ayrıca bu dönemde terbiye-i bedeniye dersi öğretmeni olarak Seniye Şevket Hanım da kadroya dahil olmuştur. Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi'nde ise 1914-1915 öğretim yılında ilkokul kısmında Matmazel Kordovero ve Fevziye Hanım, ortaokul kısmında Matmazel Vantura; 1915-1916 öğretim yılında Fevziye Hanım ve Saime Hanım; 1917-1918 öğretim yılında Nebiha Hanım terbiye-i bedeniye öğretmeni olarak çalışmıştır (BOA. MF.ALY. 112-1; BOA. MF.İMF. 29-44, 46-15, 48-58 ve BOA. MF.İST. 39-3'ten aktaran Erdem, 2007: 211-217). Aynı dönemde terbiye-i bedeniye

dersinin kız sanayi mekteplerinin programında yer almasına rağmen, Meclis-i Maarif tarafından alınan kararla diploma derecesine etki etmeyeceği de belirtilmiştir (BOA. MF.MKB. 213-104'ten aktaran Erdem, 2007: 232-233).

Bakırköy'de İttihat ve Terakki kulübünün himayesi altında açılan, ibtidâî, rüşdi ve idâdî sınıflarına ayrılan İnas İttihad-i Osmanî Mektebi'nde de öğrenciler ile dışarıdan müracaat edecek hanımlara jimnastik öğretilmiş (Ergin, 1977: 1430), ayrıca taşrada koşulları uygun olan okullarda da jimnastik dersinin işlendiği belirtilmiştir. Tanin Gazetesi yazarlarından Ahmet Şerif Bey de Anadolu'da yapmış olduğu gezilerin birinde 10 Kasım 1913 tarihinde Adapazarı'nda bir kız okulunu ziyaret etmiş ve buradaki kadın öğretmenlerin çalışmalarından etkilenen yazar, öğrencilerin düzenli ve sağlıklı bir şekilde yorulmadan 20 dakika kadar beden hareketleri yaptıklarını ifade etmiştir. Yazar ayrıca Anadolu'da terkedilmiş ve unutulmuş bir kız okulunda jimnastik uygulamasının hayret verici olduğunu da vurgulamıştır (Ahmet Şerif, 1999: 356-358).

Kız öğrencilerin eğer devam ederlerse neredeyse tüm öğrenim hayatları boyunca karşılaştıkları beden eğitimi veya jimnastik dersi yüksek öğretim kademesinde de etkisini göstermiştir. Bir İnas Dârülfünûnu (kadın üniversitesi) açılması ile ilgili girişimler ilk kez II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Özellikle lise mezunu kız sayısının artması, kızlara özgü bir yükseköğretim kurumunun açılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu konunun çözümü için ilk önce 1914 yılında İstanbul Dârülfünûnu'nda kadınlar için serbest dersler verilmeye başlamıştır. Serbest derslere olan ilginin fazla ve devamlı olması ile 12 Eylül 1914 tarihinde İnas Dârülfünûnu resmen açılmıştır. Dârülfünûn'da verilen serbest dersler arasında Selim Sırrı Bey tarafından verilen beden eğitimi dersi de yer almıştır. Kadınlara yönelik serbest derslerde temel derslerin (tarih, sağlık, pedagoji, ev idaresi, kadın hukuku vb.) yanında beden eğitimi dersine de yer verilmesi (Arslan ve Akpınar, 2005; Ergin, 1977: 1553-1554) bu derse verilen önem ve Selim Sırrı Bey'in ilmine duyulan güvene vurgu yapmıştır.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nden İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen Eylül 1915 tarihli bir yazıda ise, öğrenciliği sırasında beden eğitimi dersinde başarılı olan Fatma Yunus Hanım'ın Üsküdar civarındaki kız mekteplerinden birinin beden eğitimi öğretmenliğine atanması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1211-53). Bu durum, kız

okullarına öğretmen atamasında zaman zaman başarılı öğrencilerin seçildiğini ve okulların koşullarına göre programlarında derse yer verdiğini göstermiştir.

II. Meşrutiyet dönemine kadar mevcut kız okullarının ders programlarında kız sanayi mektebi haricinde jimnastik veya beden eğitimi dersine yer verilmemesi, II. Meşrutiyet döneminde ise kız öğrencilerin devam ettiği neredeyse tüm kademelerde bu derse yer verilmesi yaşanan çağdaş dönüşümün açık bir göstergesidir. Böylece öğrenim hayatları boyunca fiziksel eğitim alan kız öğrenciler bir yandan fiziksel olarak sağlam, güçlü ve sağlıklı olarak yetişmiş, diğer taraftan da beden eğitimine karşı olumlu tutum geliştirmişlerdir. Beden eğitiminin önemi ve gerekliliğine inanan kadın sayısının artması nüfus düzeyinde öjenik politikalara da etki etmiş ve nüfusun üretken kısmını oluşturan kadınların sağlıklı ve güçlü olması nüfusun nitelik açısından verimli bir şekilde artmasına katkı yapmıştır.

4.2.2.7 Yükseköğretim

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nde yükseköğretim kademesinde yer alan okullardan Dârülfünûn ve Mekteb-i Mülkiye hakkında bilgiler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Bir Osmanlı Dârülfünûn'u açma çabaları, II. Meşrutiyet'in ilanından önce birçok kez engellerle karşılaşmış ve 1900 yılına kadar sürekli bir üniversite kurulamamıştır. 1900 yılında II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümü şerefine kurulan "Dârülfünûn-u Şâhâne" ise üniversite kurma çabalarının dördüncüsü olmuştur. Dârülfünûn II. Meşrutiyet'in ilanına kadar esaslı bir gelişme gösterememiş, birkaç dershaneden meydana gelmiş ve sansür etkisini göstermiştir. Bu kurumun gerçek anlamda gelişmesi ise 1908 yılından sonra olmuş ve adı "Dârülfünûn-u Osmânî" olarak değiştirilmiştir. Bu dönemde programlar yeniden düzenlenip yayınlanmıştır (Ergün, 1996: 259).

II. Meşrutiyet döneminde sivil okullarda önemi sürekli artan beden eğitimi dersleri etkisini Dârülfünûn'da da göstermiştir. Selim Sırrı Bey İsveç'ten döndükten sonra Müşir Cemil Paşa'nın isteğiyle Dârülfünûn'a bağlı tıp fakültesinde kısa bir süre öğretmenlik yapmıştır. Selim Sırrı Bey buradaki görevinde, bel kemiği hastalıkları ile

kırık ve çıkıkların tedavisi amacıyla tıbbi masaj ve jimnastik uygulamaları yaptırmıştır (Tarcan, 1946: 61-62). Bu uygulamalar İsveç usulü masaj ve jimnastiğin pedagojik açıdan öneminin yanında sağlık alanında da tedavi edici fonksiyonunu göstermiştir.

Selim Sırrı Bey'in Dârülfünûn ile yolu öğretmenlikten ayrıldıktan sonra da kesişmiştir. Dârülfünûn'da verdiği seri konferansların devam ettiği bir dönemde, 1911 yılı Kasım ayının ilk cuma günü Dârülfünûn gençlerini toplamış ve o dönemde hukuk fakültesi son sınıf öğrencisi olan Burhanettin Bey'in (Burhan Felek) de aralarında olduğu bir grup genci Fenerbahçe Stadı'na götürmüştür. Dârülfünûn gençlerine bir spor kulübü kurulmasındaki önem ve gerekliliği anlatmış, böylece Dârülfünûn Terbiye-i Bedeniye Kulübü kurulmuştur. Kurulan kulübün nizamnâmesi de orada hazırlanmıştır (Tarcan, 1946: 47-48).

Bir süre sonra ise Burhaneddin Bey tarafından Terbiye ve Oyun Mecmuası'nda bu konu ile ilgili bir yazı yayınlanmıştır. Bu yazıda yukarıda da bahsedilen kuruluş süreci ve Dârülfünûn'un bir spor kulübüne olan ihtiyacı ile ilgili bilgiler verilmiştir. Selim Sırrı Bey ülkenin ihtiyacı olan fiziksel uyanışı Dârülfünûn gençliğinden başlatmak istemiş, Alman jimnastiğinin kurucusu Friedrich Ludwig Jahn'ın vatanı için yaptığı hizmetler Dârülfünûn gençliğine örnek olmuş ve onun kendi kulübü için kullandığı ilkeler Dârülfünûn gençleri tarafından da kabul edilmiştir (Burhaneddin, 1327). Bu dönemde sivil okullarda önemli bir işlevi olan askerî talimler etkisini Dârülfünûn terbiye-i bedeniye kulübünde de göstermiş, vatan savunması ve askerî talimlerin kulüp üyeleri arasında da önemli bir yerinin olduğu görülmüştür.

Dârülfünûn Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nün kuruluşundan sonra verilen bir ilanda, kulübe dahil olmak isteyen idâdî mezunları ve Dârülfünûn talebesinin cuma haricindeki günlerde öğleden akşama kadar idarehaneye müracaat etmeleri gerektiği belirtilmiştir. Diğer bir ilanda da Terbiye-i Bedeniye Kulübü idare heyetinden istifa eden Burhan Bey'in yerine Sami Bey'in geçici olarak tayin edildiği bildirilmiştir (Terbiye ve Oyun, 15 Ağustos 1327).

Dârülfünûn'da kurulan Terbiye-i Bedeniye Kulübü ile yüksek öğrenimde ilk kez beden eğitimi faaliyetlerine başlanmış ve bu kulüp üniversite bünyesinde kurulan ilk

spor kulübü olmuştur. Spor tarihimizin önemli simalarından biri olan Burhan Felek'in ilk çabaları da bu kulüp çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Yükseköğretim kademesinde yer alan diğer bir okul da, memleketin ihtiyacı olan nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak üzere Tanzimat'ın ilanından sonra 12 Şubat 1859 tarihinde açılan Mekteb-i Mülkiye'dir. Kaymakamlık ve müdürlük gibi idari görevler yapacak memurları yetiştiren bu okulun öğrenim süresi başlangıçta iki yıldır. Mevcudu 100 kişi olan bu okula Bab-ı Âli dairelerindeki kâtiplerin yeteneklilerinden ve medreselerden sınavla öğrenci alınmıştır. İlk mezunlarını 1861 yılında veren okulun öğrenim süresi 1867'de dört yıla çıkarılmış ve programa yeni dersler eklenmiştir. Bu okul günümüzde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak varlığını devam ettirmektedir (Akyüz, 2010: 170; Unat, 1961: 70-71).

Eylül 1892 tarihli bir arşiv belgesinde havası sıcak ve ağır olan Yemen ve Adana gibi yerlere nitelikli memurların gitmek istemedikleri belirtilmiş ve İngiltere Hükümeti'nin Afrika'ya ve havası ağır olan yerlere gönderdiği memurları yol yürüterek ve jimnastik yaptırarak oraların havasına alıştırdığı bildirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde de İngiltere gibi tedbirler alınması, havası sıcak ve ağır olan yerlere gönderilecek memurların Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de muayene ettirilmesi ve yüksekokullar ile diğer okulların programına jimnastik dersinin konulması istenmiştir. Bu uygulama ile Osmanlı memurlarının da gidecekleri yerlerin şartlarına daha öğrenci iken alışmaları amaçlanmıştır (BOA, İ.HUS: 4-1310). Bu belgede jimnastik dersinin bireysel yararının yanında dolaylı olarak devlet yönetimine olan katkısından da bahsedilmektedir. Nitekim 1899 yılında Mekteb-i Mülkiyye'de bir jimnastikhane yapılmak istenmiş, bir süre sonra yapımına başlanan jimnastikhane 1900 yılının Nisan ayında bitirilmiştir. Jimnastikhanenin açılışında görevli memurların ve öğrencilerin hazır bulunması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 441-12; BOA, BEO: 1321-99042; BOA, İ.MF: 5-1317/M3; BOA, MF.MKT: 497-6). Jimnastikhanenin yapılmasından sonra jimnastik dersi için şartlar olgunlaşmış ve ders programlarda yer almıştır. Bu okulda jimnastik öğretmeni olarak Faik Bey görev yapmış, Faik Bey aynı dönemde Mercan Mülkiye İdâdîsi'nde de çalışmıştır (SNMU, 1318: 584; 1319: 75; 1321: 74-143). Dersaadet Mülkiye Mekteb-i İdâdîsi'de ise jimnastik öğretmeni olarak Mülazım Sadık Efendi görev yapmış ve aylık 250 kuruş maaş almıştır (BOA. Ayniyat Defteri 1073-142. s. 33'ten aktaran Muhammedi, 2006: 84-85).

Mekteb-i Mülkiye'de ders uygulamalarının devam ettiği II. Meşrutiyet döneminde ise, Selim Sırrı ve Feridun Bey görev yapmıştır (Çankaya, 1954a: 309). Bu dönemde, Selim Sırrı ve Feridun Beylerin görev yapması ile daha önce Faik Bey'in uyguladığı aletli jimnastikten İsveç jimnastiğine doğru bir dönüşümün yaşandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Dârülfünûn'da II. Meşrutiyet öncesi dönemde yer verilmeyen fiziksel etkinliklere II. Meşrutiyet dönemiyle beraber hem terbiye-i bedeniye kulübü hem de Selim Sırrı Bey'in dersleri aracılığıyla yer verilmesi diğer eğitim kademelerinde beden eğitimi alanında yaşanan çağdaş dönüşümlerin etkisinin yükseköğretim kademesine de taşındığını göstermiştir. Ayrıca beden eğitimi alanının önemli figürü Selim Sırrı Bey'in kulüp düzeyinde ve derslerde Dârülfünûn gençliğine yardım etmesi ve onlara yol göstermesi Dârülfünûn gençliğinden beklentiler hakkında bilgi de vermiştir. Yükseköğretim kademesinde yer alan Mekteb-i Mülkiye'de ise II. Meşrutiyet öncesinde Faik Bey ile başlayan aletli jimnastiklere kurulan jimnastikhanede devam edilmiş, II. Meşrutiyet döneminde İsveç jimnastiğinin en önemli uygulayıcısı ve savunucusu olan Selim Sırrı Bey ile Feridun Bey'in görev yapması ise, beden eğitimi anlayışında bir dönüşümün yaşandığına işaret etmiştir. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin nitelikli memur ve yöneticilerini yetiştiren Mekteb-i Mülkiye'de, beden eğitimi alanına bu derece önem verilmesi devleti yönetenlerin beden eğitimi uygulamaları ile daha öğrenci iken tanıştıklarına vurgu yapmaktadır. Fiziksel eğitimin bireysel ve toplumsal yönden gerekliliğine inanan Mekteb-i Mülkiye öğrencilerinin yani geleceğin devlet adamlarının, toplumda beden eğitimi alanına karşı oluşan önyargıların azaltılmasında da etkileri olduğu düşünülmektedir.

4.2.2.8 Medreseler

Osmanlı Devleti'nde klasik yüksek öğretim kurumu olan medreseler, Kanuni döneminden itibaren bozulmaya başlamıştır. Medreselerde görülen gerileme ve bozulmaya rağmen bu durum giderilememiş ve çözüm yolları bulunmaya çalışılmıştır. Her açıdan bir dönüşümün yaşandığı Tanzimat döneminde, medreselerin ıslahı ile ilgili bazı adımlar atılmış ve bu dönemde modernleşmenin hız kazanmasına karşılık medreseler varlığını devam ettirmiştir (Erkek, 2009: 264-265).

II. Meşrutiyet yıllarında da medreselerin ıslahı gündeme gelmiş, çeşitli fikirler ileri sürülmüş ve medreseler için yeni ders programı önerilerinde bulunulmuştur. Zengin (2002: 29-32), bu dönemde medreseler ile ilgili olarak aşağıdaki çıkarımlarda bulunmuştur:

- Medreselerin mevcut kuruluş sisteminin gelişen şartlara uyum sağlamadığı ve medreselerin ıslahı ile ilgilenenlerin bir arayış içinde oldukları görülmektedir.
- Medreselerin yeniden yapılanması konusunda ortaya atılan fikirlerde ağır basan nokta, bu kurumların kuruluş sisteminin yeni açılan mekteplerin kuruluş sistemine benzetilmesi gerekliliğidir.
- Ortaya atılan düşüncelerin, medreseleri bütünü ile kapsaması için daha fazla gelişme ve olgunlaşmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu dönemde medreselerle ilgili ıslahat önerilerinde de bulunulmuş ve bu isimlerden biri olan Eşrefefendizâde Şevketi sekiz yıllık orta dereceli medreseler için yeni bir ders programı hazırlamıştır. Bu programda riyazet-ı bedeniye dersi her yıl haftada iki saat yer almış, aynı zamanda orta dereceli bir medresede riyazet-ı bedeniye dersi için uygun bir alan ayrılması gerektiği de belirtilmiştir (Şevketi, 1329: 18-50). Dönemin şartları düşünüldüğünde Eşrefefendizade Şevketi'nin beden eğitimi ile ilgili bu önerilerinin çok ilerici olduğu görülmektedir. Aynı dönemde Selim Sırrı Bey de dersi medreselere sokmak için yoğun bir çaba harcamıştır (Tarcan, 1946: 48-49).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde medreselerin yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak nizamnâmeler de yayınlanmıştır. Bu nizamnâmelerden ilki Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi'dir. Şeyhülislam Hüseyin Hüsnü Efendi zamanında 27 Şubat 1910 tarihinde yayınlanan bu nizamnâmede, öngürülen dersler arasında terbiye-i bedeniye vb. bir ders yer almamıştır (Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi [MİN], 1328; Zengin, 2002: 92).

Bir diğer nizamnâme ise, Şeyhülislam Hayri Efendi zamanında 30 Eylül 1914 tarihinde hazırlanan Islah-ı Medaris Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâmeye göre İstanbul medreseleri Dârü'l Hilâfeti'l Aliyye Medresesi adı altında birleştirilip tek medrese olarak kabul edilerek orta ve yüksek derecelere ayrılmıştır. Bu nizamnâmede Dârü'l

Hilâfeti'l Âliyye Medresesi'nin orta ve yüksek kısımlarında programlarda yer alan derslerin isimleri verilmiştir. Orta kısımda terbiye-i bedeniye dersi programda yer alırken, yüksek kısımda söz konusu ders yer almamıştır (IMN, 1332; İlmiyye Salnâmesi, 1334: 657-662). Farklı bir kaynakta da sekiz senelik Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesi tâli kısmı ders programında terbiye-i bedeniye dersi uygun zamanlarda gösterilecek bir ders olarak yer almıştır (Ceride-i İlmiye, 1333: 88-89; İlmiyye Salnâmesi, 1334: 664-665). Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesi'nin 1918 yılında yayınlanan ders programında ise, terbiye-i bedeniye dersinin ders saatleri haricinde kalan zamanda yapılacağı belirtilmiştir (Ceride-i İlmiye, 1336: 1119-1122).

3 Ekim 1917 tarihinde yayınlanan "Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme"de, adı Medrese-i Süleymaniye olarak değiştirilen ihtisas medreselerinin ders programları verilmiştir. Medrese-i Süleymaniye'nin ibtidâî dahil, ibtidâî haric ve ihzari sınıflarının ders programlarında terbiye-i bedeniye dersinin olduğu görülmüştür. İbtidai Dahil Medresesi'nde İsmail Burak Bey, İbtidai Haric Medresesi'nde ise Şevket Bey terbiye-i bedeniye dersi öğretmeni olarak görev yapmıştır (Ceride-i İlmiye, 1335: 941-966; DMTMN, 1335).

İlmiye salnâmesinde yayınlanan beş senelik taşra medreselerinin ders programında ise terbiye-i bedeniye dersinin haftada üç gün veya her gün yarım saat olarak tüm sınıflarda gösterileceği belirtilmiştir (İlmiye Salnâmesi, 1334:668). Aynı salnâmede Selahaddin Eyyübi Külliye-i İslamiyesi ders programında da terbiye-i bedeniyeye her gün sabah ve akşam yarım saat zaman ayrılacağı ifade edilmiştir (İlmiyye Salnâmesi, 1334: 670-673).

II. Meşrutiyet döneminde kurulan medrese kuruluşlarından biri olan Medresetü'l Vaizin'in yayınlanan nizamnâmesinde de okutulan dersler arasında terbiye-i bedeniye dersi yer almıştır (Ergün, 1996: 347-348; MVN, 1332). Selim Sırrı Bey, kız okullarındaki beden eğitimi dersinin ilmiye mensupları tarafından iyi karşılanabilmesini sağlamak için medreselere bu dersi sokmak istemiş ve bu dersi Medresetü'l Vaizin'in ders programlarına koymak için önemli bir çaba sarf etmiştir. Bu amaçla ilk olarak Şeyhülislam ile görüşmüş ve medreselerde yaşayan hocaların vücutlarının jimnastikle terbiye edilirse, daha çevik ve daha canlı olacaklarını belirtmiştir. Bir sonuç alamayınca dönemin Evkaf Nazırı Hayri Efendi ile görüşmüş, Hayri Efendi durumu uygun görmüş

ve ders haftada iki saat Medresetü'l Vaizin programına girmiştir. Selim Sırrı Bey buradaki ilk derste, yaşları 20-30 arasında olan 40 kadar sarıklı hocaya dersin içeriği ile ilgili bilgi verdikten sonra derse başladığını belirtmiştir. Selim Sırrı Bey ayrıca, sarıklarını çıkarmak istemeyen medrese öğrencilerinin süratle yaptıkları eğilme, kalkma ve sıçrama gibi hareketlerden sonra sarıklarının yere yuvarlanması sonucunda düştükleri durumu da örnek göstererek medreselere dersin bu şekilde girdiğini ifade etmiştir (Tarcan, 1946: 48-49).

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanında sivil okullarda görülen uyanış ve dönüşüm etkisini medreselerde de göstermiş ve beden eğitimi dersi birçok medrese kuruluşunda ilk kez yer almıştır. Böylece bu okullardan mezun olan kişilerin de fiziksel olarak iyi bir durumda olmaları istenmiştir. Ayrıca dinin, beden sağlığı konusuna verdiği önemin de dersin medreselere sokulmasında etkisinin olduğu düşünülmektedir. Çeşitli medrese kuruluşlarında beden eğitimi derslerinin yer alması, bu medreselerde eğitim alan ve daha sonra imam ve hatip olarak ülkenin dört bir yanında görev yapan dini görevlilerin halkı fiziksel etkinliğe teşvik etmeleri, onun yararını halka aktarmaları ve beden eğitimi uygulamalarına karşı oluşan olumsuz havanın azaltılmasında etkilerinin olduğu söylenebilir. Özellikle din adamlarının yoğun savaşların sürdüğü bu dönemde, halkı maddi ve manevi yönden cesaretlendiren nutuklar atmaları kurtulaşa giden yolda fiziksel ve ruhsal uyanışın başlamasında etkili olmuş olabilir.

Sonuç olarak sivil okullarda gerçekleştirilen beden eğitimi uygulamaları ile ilgili bir değerlendirme (Tablo 5) yapmak gerekirse, dersin programlara girdiği II. Meşrutiyet döneminde birçok sivil okulda dersin ismi olarak jimnastik yerine terbiye-i bedeniye kullanılmış ve bu durum ders uygulamalarında etkisini göstermiştir. Mevzuat ve ders programlarında ders ile ilgili kararlar alınmasına rağmen, okullar kendi imkanları doğrultusunda dersleri uygulamış, ayrıca gelişigüzel yapılan aletli jimnastik uygulamalarından bilimsel ve fizyolojik esasları içinde barındıran ders uygulamalarına doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Modern beden eğitimi uygulamalarının eğitim kurumlarına bütünüyle girmesi için zamana ve olgunlaşmaya ihtiyaç olduğu da görülmüştür.

Kız okullarındaki beden eğitimi derslerinde dini taassubun ders uygulamalarında ve giyilen kıyafetlerde etkisini gösterdiği bu dönemde, derslere çoğunlukla gayrimüslim

kadın beden eğitimi öğretmenlerinin girmesi Türk öğretmenlere olan ihtiyacı gözler önüne sermiştir. Hatta gayrimüslim öğretmenlerin ihtiyaçtan dolayı birden fazla okulda beden eğitimi derslerini yürüttükleri de görülmüştür. Ayrıca beden eğitimi dersleri ile geleceğin anneleri olacak kızların da erkekler gibi fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı ve güçlü olması amaçlanmıştır.

Beden eğitimi, Avrupa'daki duruma paralel olarak Osmanlı Devleti'nde de II. Meşrutiyet dönemi siyasi elitleri tarafından ortaya konan hedeflere ulaşmak için kullanılmış, özellikle Balkan Savaşı sonrası dönemde Osmanlı Devleti'nde ideolojik olarak sahiplenilen ve üzerinde yoğun bir mesainin sürdüğü bir alan haline gelmiştir. Siyasi gücü elinde bulunduran İttihatçı elitler gençliği ruhsal ve fiziksel açıdan canlandırmak için paramiliter içerikle doldurulmuş beden eğitimi uygulamalarına uygun ortamı hazırlamış ve okullar aracılığıyla bu uygulamaların devam etmesi için gerekli yasal düzenlemelerin (nizamnâme, tâlimatnâme, ders programları vb.) çıkarılmasına katkı sağlamıştır.

Tablo 5: Sivil Okullardaki Terbiye-i Bedeniye Dersi Uygulamalarının II. Meşrutiyet Dönemi ve Öncesi İle Karşılaştırılması

Okulun Adı		II. Meşrutiyet öncesindeki uygulamalar	II. Meşrutiyet dönemi			
			Dersin Adı	Etkinlik/İçerik	Ders Saati	Yasal Dayanak
Anaokulları		Yok	Jimnastik	Terbiyevi Oyunlar Yürüyüş Beden Alıştırmaları	-	Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı Ana Mektepleri Nizamnâmesi Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
İbtidâî Okulları		Birkaç okulda uygulanıyor	Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye Oyun, Sıhhiye Asker Talimi Nişan Talimi	3, 2 veya 1 saat	Tahsil-i İbtidâî Layiha-ı Kanuniyesi Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı Mekatib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
Rüşdiye Okulları*		Birkaç okulda uygulanıyor	Terbiye-i Bedeniye	-	-	14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi
İdâdî Okulları		Koşulları uygun olan okullarda	Terbiye-i Bedeniye Jimnastik	-	-	14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi
Sultâni Okulları	**Mekteb-i Sultanî**	Okulun kuruluşundan (1868) beri uygulanıyor	Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye Oyun, Spor Askerî Talim Nişan Talimi	3, 2 veya 1 saat	14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisatına Müteallik Talimat Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
	Dârüşşafaka	Var	Terbiye-i Bedeniye	-	-	14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesi
Mesleki ve Teknik Öğretim	**Polis Okulları**	Var**	Riyazet-i bedeniye/Terbiye-i bedeniye/Jimnastik Eskrim, Bisiklet	Terbiye-i Bedeniye Eskrim Bisiklet	-	Polis Mektepleri Tâlimatı
	Dârülbedâyî-i Osmânî	Yok	Dans, Eskrim Terbiye-i Bedeniye	-	-	-

Not: *"* – *"* işareti yokluk anlamında kullanılmamakta, yasal dayanakta bu bölümle ilgili bilgi olmadığını ifade etmektedir.

* İbtidâi okullara dönüştürülmeyen rüşdiye okulları.

** İlk polis okulu II. Meşrutiyet'ten önce (1907) açıldığından derslerin bu dönemde de uygulandığı düşünülmektedir.

Tablo 5 (devam)

Okulun Adı		II. Meşrutiyet öncesindeki uygulamalar	II. Meşrutiyet dönemi			
			Dersin Adı	Etkinlik/İçerik	Ders Saati	Yasal Dayanak
Öğretmen Okulları	**Dârülmuallimîn**	Var	Terbiye-i bedeniye	Terbiye-i Bedeniye (uygulama, teorik ve öğretim yöntemi) Oyun, Spor Askerî Talim Nişan talimi	2 saat	Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat –ı İbtidâîye Tâlimatnamesi Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
	Dârülmuallimat	Yok	Terbiye-i bedeniye	Terbiye-i Bedeniye (uygulama, teorik ve öğretim yöntemi)	2 veya 1saat	Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
Kız Okulları	**Kız (İnas) İbtidâi Okulları**	Yok	Terbiye-i Bedeniye	Terbiye-i Bedeniye Oyun, Sıhhiye	2 veya 1 saat	Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
	İnas İdâdîleri	Yok	İdman	-	-	-
	İnas Sultânîleri	Yok	Terbiye-i bedeniye	-	2 saat	Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programları
	Kız Sanayi Mektepleri	Var	Terbiye-i bedeniye	-	-	-
Yüksek öğretim	**Mekteb-i Mülkiye**	Var	Jimnastik	-	-	-
	Dârülfünun	Yok	Jimnastik ve masaj	-	-	-
Medreseler	**Dârü'l Hilâfeti'l Âliyye Medresesi**	Yok	Terbiye-i bedeniye	-	-	Islah-ı Medaris Nizamnâmesi
	Medrese-i Süleymaniye	Yok	Terbiye bedeniye	-	-	Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme
	Taşra medreseleri	Yok	Terbiye bedeniye	-	Her gün yarım saat	İlmiye salnâmesi
	Medresetü'l Vaizin	Yok	Terbiye bedeniye	-	2 saat	Medresetü'l Vaizin nizamnâmesi

Not: *" – "* işareti yokluk anlamında kullanılmamakta, yasal dayanakta bu bölümle ilgili bilgi olmadığını ifade etmektedir.

4.3 Beden Eğitimi Öğretmeni Kaynakları ve Yetiştirme Çabalarında Görülen Dönüşümler

Beden eğitimi derslerinin planlı bir şekilde programlarda yer aldığı bu dönemde, nitelikli öğretmenlere duyulan ihtiyaç artmış ve bu amaçla bazı girişimlerde bulunulmuştur. Bu bölümde öğretmen yetiştirme çabaları ve öğretmen kaynakları hakkında bilgiler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

4.3.1 Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni

Beden eğitimi dersleri II. Meşrutiyet döneminde birçok okulun programında yer almasına rağmen, yeterli sayıda öğretmen bulunmuyordu. Bu dönemde beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek amacıyla yapılan ilk girişim, Maarif Nezâreti tarafından Süleymaniye'de müstakil bir Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni açılması çalışmasıdır. Bu okul başlangıçta Terbiye-i Bedeniye Mektebi olarak açılmak istenmiş, fakat daha sonra Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni ismini almıştır. Okulun sorumluluğu Selim Sırrı Bey'e verilmiş ve okulda elişleri öğretmenleri de yetiştirilmek istenmiştir (Tasvir-i Efkâr, 17 Kanun-ı Sani 1329).

Tedrisât Mecmuası'nın 28 Şubat 1914 tarihli sayısında okul ile ilgili olarak çıkan yazıda tüm medeni ülkelerde olduğu gibi İstanbul'da da Maarif Nezâreti tarafından bir okul açılacağı belirtilmiştir. Maarif Nezâreti'nin Süleymaniye'deki arsası üzerine açılması düşünülen bu okul için gerekli hazırlıklara başlanmış ve okulun temelinin yükseldiği, yan duvarlarının atıldığı bildirilmiştir. Gerekli malzemelerin fabrikada hazırlandığı bu okulun ders programı için ise Belçika'daki Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nin programları incelenmiş ve ülke koşullarına uygun hale getirilerek yeniden düzenlenmiştir. Okulda beden eğitimi, atış talimi ve elişleri salonu, bir havuz ile tenis, futbol ve okçuluk için dört büyük meydanın bulunması da kararlaştırılmıştır. Milli ve ıslah edilmiş danslara da yer verilen Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde, uygulamalı ve teorik bilgi verileceği ve eğitim-öğretimin sekiz ay süreceği belirtilmiştir. Teorik olarak anatomi, fizyoloji, sağlık bilgisi ve hareket bilgisi derslerinin gösterileceği ve dışardan gelip uygulama yapmak isteyenler için de açık olacağı belirtilen bu okulda, Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat öğrencilerinin mezun olmadan önce üç ay staj yapmalarına da imkan verilmiştir. Kızlar için de bir şubenin olacağı

Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde, senede bir defa beden eğitimi şenlikleri ile çeşitli müsabakaların yapılması kararlaştırılmış, ayrıca inşaatın bir aya kadar tamamlanacağı bildirilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 15 Şubat 1329a).

Okula dayanak oluşturması açısından Belçika okullarının ve Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nin ders programları incelenmiş, resmi yazışmaları ise terbiye-i bedeniye müfettişi sıfatıyla Selim Sırrı Bey yürütmüştür (BOA, MF.MKT: 1191-35; BOA, MF.MKT: 1193-56). Selim Sırrı Bey'in kaleme aldığı bazı eserlerde de Belçika okulları hakkında bilgi sahibi olduğu bilinmektedir[*]. Selim Sırrı Bey ayrıca, İsveç Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'ndeki (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eğitimini bitirip yurda dönerken Brüksel Dârülmuallimîni'ne uğramış ve burada çeşitli incelemelerde bulunmuştur (Selim Sırrı, 1922a).

Yapılan tüm hazırlıklara rağmen I. Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle okul binasına askerler tarafından el konulmuş (Ergin, 1977:1546) ve okulda eğitim-öğretime başlanamamıştır.

4.3.2 Dârülmuallimîn-i Âliye'ye Bağlı Terbiye-i Bedeniye Mektebi

I. Dünya Savaşı sebebiyle Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nin açılamamasına rağmen beden eğitimi öğretmeni yetiştirme işinden vazgeçilmemiş ve bu amaçla Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı bir Terbiye-i Bedeniye Mektebi açılması kararlaştırılmıştır.

1914 yılının ilk aylarında bir heyet İsveç Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ni (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) incelemek ve Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde görev yapacak öğretmenler bulabilmek amacıyla bu ülkeye gitmiştir. İsveç Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde görev yapan Yüzbaşı Litorin'in çalışmalarından etkilenen heyet, Litorin'i İstanbul'da tesis edilen Dârülmuallimîn-i Âliye'ye Bağlı Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ne müdür olarak atamak istemiştir. Fakat Litorin, İsveç'te Terbiye-i Bedeniye Mektebi haricinde orduda da

[*] Dyknts (1330). Terbiye-i Bedeniye: Terbiyevi Jimnastikler ve Jimnastik Oyunları. (Mütercimleri: Selim Sırrı ve Mehmet Ziya). İstanbul: Matbaa-i Amire.
Lefebure (1333). Terbiyevi Jimnastik Usulü. (Çev. Selim Sırrı). İstanbul: Matbaa-i Amire.
Selim Sırrı (1329). İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları. Tab'ı ve Naşiri: İkbal Kütüphanesi. Dersaadet: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

görevli olduğunu belirterek tatil zamanlarında izinli sayılması durumunda görevi kabul edebileceğini belirtmiştir. Litorin'in bu durumu kabul edilmemiş ve yine İsveç'ten alanında uzman başka bir erkek ve kadın öğretmenin bulunması istenmiştir. İsveç'te bulunan öğretmenlerin (erkek ve kadın öğretmen) de o dönemde görevli olduklarından dersler bitmeden İstanbul'a gelebilmelerinin mümkün olmadığı bildirilmiştir. Daha sonra Yüzbaşı Litorin ile tekrar görüşülmüş ve Litorin, 14 Kasım 1914 tarihinden 14 Nisan 1915 tarihine kadar yalnızca 5 ay görev yapabileceğini belirtmiştir. Litorin'in bu beş aylık görev için tüm masraflar dahil 10.000 kuruş istediği ve ayrıca bulunan başka bir kadın öğretmenin de son bahardan itibaren görev yapabileceği ve yıllık 6000 kuruş talep ettiği bildirilmiştir. Bu durumda, İstanbul Dârülmuallimîni Terbiye-i Bedeniye Şubesi'nde derslere eylül ayında başlanacağı için Litorin ve kadın öğretmenin görev yapmasının uygun olmayacağından, Stokholm Sefaretine yazılan bir tezkere ile eylül ayına kadar farklı bir erkek ve kadın öğretmenin bulunması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1194-51). Maarif-i Umûmîye Nezâreti ile İsveç arasındaki yazışmaları İsveç büyükelçisi yürütmüştür. Yapılan incelemede bu dönemde yürütülen tüm çabalara rağmen İsveç'ten öğretmen gelmediği görülmüştür. Daha önce İsveç Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nde (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eğitim görmüş olan Selim Sırrı Bey'in İsveç'e giden heyet içinde yer aldığı ve Litorin'i tanıdığı düşünülmektedir.

1915 yılında yayınlanan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi (DDN, 1915) ile, bu yöndeki çabaların resmi bir nizamnâme ile desteklendiği görülmüştür. Bu nizamnâmeye göre yukarıda bahsedilen Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı olarak açılması ve okula tüm dârülmuallimînlerden ve diğer orta dereceli okullardan mezun olan yaşları 18'i geçmiş olanların başvurabilmesi kararlaştırılmıştır. Öğrenim süresi bir sene olan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde öğretim uygulama ve teorik olarak iki kısma ayrılmıştır. Terbiye-i bedeniye mektebinde okutulması kararlaştırılan dersler şunlardır:

Teorik Dersler: Mebadi-i teşrih (anatomi), ilm-i vezaifü'l-aza (organların görevleri), hıfzıssıhha-i etfal (çocuklar için sağlık bilgisi), usul-i tedris (öğretim yöntemi) ve terbiye-i bedeniye nazariyatı (beden eğitimi teorisi-bilgisi).

Uygulamalı Dersler: Jimnastik, terbiyevi oyunlar, sporlar, endaht ve yüzme talimleri.

Bu nizamnâmede, terbiye-i bedeniye mektebinden yatılı ve gündüzlü olarak diploma alarak mezun olanların mezuniyet tarihlerinden itibaren on sene öğretmenlik yapmakla sorumlu tutuldukları da belirtilmiştir (DDN, 1915).

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnesini'nde yayınlanan ders programı incelendiğinde, Belçika Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nin ders programının esas alındığı görülmüştür. Öğrenim süresi 4 yıl olan Belçika'daki okulda da İsveç jimnastiği uygulamaları kullanılmış ve Belçika Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nde öğrenciler son iki yılda alt sınıf öğrencilerine ders göstererek staj yapmışlardır (BOA, MF.MKT: 1191-35).

Terbiye-i Bedeniye Mektebi'ne tüm dârülmuallimînlerden ve orta dereceli okullardan mezun olan öğrencilerin girebilmesi, okula yüksek öğretmen okulu özelliği kazandırmaktadır. Okulda öğrencilere uygulamalı bilgiler verilmekle yetinilmemiş aynı zamanda teorik bilgiler verilmesi de düşünülmüştür. Okuldan mezun olan öğrencilerin 10 yıl zorunlu öğretmenlik hizmetine tabi olmaları da beden eğitimi öğretmeni ihtiyacını ve aynı zamanda yetişmiş bir beden eğitimi öğretmeninden uzun bir süre faydalanılmasının önemini göstermiştir.

Selim Sırrı Bey'in 1916 yılının Mart ayında Maarif'e sunduğu raporda, I. Dünya Savaşı sebebiyle askerlerin el koyduğu terbiye-i bedeniye mektebi binasının boşaltılmasına karar verildiği bildirilmiş ve bunun üzerine Maarif-i Umûmîye Nezâreti Heyet-i Teftişiye Dairesi'nden Dârülmuallimîn-i Âliye Müdüriyeti'ne Müfettiş Selim Sırrı imzasıyla bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda, bir süre önce inşasına başlatılan ve askerler tarafından işgalinden dolayı tatil edilen terbiye-i bedeniye mektebini askerlerin boşalttığı ve noksan kalan kısımların bir an önce tamamlanması gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT: 1214:83). Bu bilgilerden, Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni için yapılan binanın aynı amaçlarla Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı olarak açılması düşünülen Terbiye-i Bedeniye Mektebi için de kullanılmak istendiği anlaşılmaktadır.

25 Eylül 1918 tarihli bir arşiv belgesi ise okul hakkında önemli bir bilgi sunmaktadır. Maraş Dârüleytam Mektebi öğretmenlerinden Ziya Bey, Maarif-i Umûmîye Nezâreti'ne gönderdiği dilekçede Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin açılıp açılmadığını öğrenmek istemiş, Nezâret'ten Ziya Bey'e yazılan cevapta ise "Terbiye-i Bedeniye Mektebi henüz açılmamıştır" cevabı verilmiştir (BOA, MF.MKT: 1235-107). Bu durum 25 Eylül 1918 tarihine kadar olan tüm çabalara rağmen Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin açılamadığını göstermektedir. Ziya Bey'e gönderilen cevapta kullanılan "henüz" sözcüğü okulun açılması için girişimlerin sürdüğünü işaret etmektedir. Selim Sırrı Bey'in 1919 senesinin ilk aylarında Dârülmuallimîn-i Âliye'ye müdür olması ile bu çabalara devam edildiği düşünülmesine rağmen bu okul açılamamış ve askerlerin boşalttığı terbiye-i bedeniye mektebi binası kullanılamamıştır. Bu okulda kullanılmak üzere Selim Sırrı Bey tarafından "Terbiyevi Jimnastik Usulü" isminde bir eser de tercüme edilmiştir.

Bu dönem; İstanbul'un işgal altına alındığı, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik olarak zor bir durumda olduğu bir dönemdir. İstanbul'daki öğretmenlerin bir kısmının Anadolu'daki harekete katıldığı bu dönemde okulun açılamaması normal bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabaları Cumhuriyet döneminde de Selim Sırrı Bey'in girişimleriyle devam etmiş, 1923 yılında yapılan Birinci Heyet-i İlmiye'de bu amaçla bir kurs açılması kararlaştırılmıştır. Selim Sırrı Bey'in sorumluluğunda 1926 yılında İstanbul Çapa'da açılan bir yıl süreli Terbiye-i Bedeniye Kursu için İsveç'ten üç uzman öğretmen getirilmiş ve bu kursta kız-erkek beden eğitimi öğretmenleri yetiştirilmiştir (Bilge, 1989: 64-68; Öztürk, 1996: 222-224; Selim Sırrı, 1928: 145-146).

4.3.3 Kadın Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirilmesi

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi dersi birçok kız okulunun programlarına ilk kez girdiği için kadın beden eğitimi öğretmenlerine ihtiyaç duyulmuş ve öğretmen ihtiyacı zaman zaman gayrimüslim kadın öğretmenlerle kapatılmaya çalışılmıştır. Kız okullarında görev yapacak erkek öğretmenlerin daha önceki dönemlerde olduğu gibi yaşlı, edepli ve aynı zamanda fiziksel olarak çirkin olmaları istendiğinden (Akyüz,

2000; Satı, 1334) derslere yalnızca yaşı ilerlemiş erkek öğretmenler ile kadın öğretmenlerin girebilmesi de bu ihtiyacı pekiştirmiştir.

Bu dönemde kadın beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek amacıyla yapılan en önemli girişim Selim Sırrı Bey'in öğretmen okulunda yaptırdığı jimnastik salonunda ilkokul öğretmenlerinden 100 kadar kadına haftada bir gün ders vererek, bu öğretmenleri beden eğitimi öğretmeni olarak atamayı planlamasıdır. O dönemde genç bir erkeğin kadınlara ders vermesi için Şeyhülislam'ın onayını alması gerektiğinden durum Şeyhülislam'a iletilmiş ve uygun olmayacağı belirtilmiştir. Fakat daha sonra Maarif Nazırı Emrullah Efendi dersleri bizzat teftiş edeceğini söyleyince Şeyhülislam ikna olmuş ve derslere başlanmıştır. Selim Sırrı Bey de yetiştirdiği bu öğretmenleri kız öğretmen okulları ile kız sultânîlerine tayin ettirmiştir (Tarcan, 1946: 48-52).

Selim Sırrı Bey, 20 Şubat 1917 tarihinde Dârülmuallimîn'de düzenlenen terbiye-i bedeniye müsameresinde yaptığı konuşmada *"İki sene evvel yüz yirmi kadar hanım yeni usulde jimnastik öğrendiler. Onlar bugün memleketin her köşesine yayılmışlar ve genç kızlarımızı terbiyeye koyulmuşlardır."* demiştir (Ruşen Eşref [Ünaydın], 1332). Selim Sırrı Bey'in bu konuşmasından kadın beden eğitimi öğretmenlerinin atamasının gerçekleştirildiği ve gittikleri okullarda dersleri uyguladıkları sonucu çıkmaktadır.

Aynı dönemlerde, Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nden İstanbul Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen bir yazıda ise, beden eğitimi dersinde başarılı olan Fatma Yunus Hanım'ın Üsküdar civarındaki kız mekteplerinden birinin beden eğitimi öğretmenliğine atanması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1211-53). Bu belge, kız okullarına öğretmen atamasında zaman zaman başarılı öğrencilerin seçildiği ve bu durumun öğretmen kaynağı olarak kullanıldığını göstermektedir.

4.3.4 Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi

Sivil okullarda yukarıda belirtilen öğretmen yetiştirme çabalarının devam ettiği bu dönemde, askerî okullar için de öğretmen yetiştirilmesi düşünülmüş ve bu amaçla 1914 senesinde "Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi Tâlimatı" yayınlanmıştır. Bu tâlimatta okulun açılış amacı, çeşitli sınıflardaki subaylardan jimnastik ve mübareze (düello) öğretmeni yetiştirmek olarak belirlenmiştir. Mekteb-i Harbiye'ye bağlı olan bu

okulda eğitim-öğretimin her yıl mart ve eylül aylarının başında başlayacağı ve altı ay devam edeceği bildirilmiştir. 1914-1915 eğitim ve öğretim yılında ise derslere istisna olarak mayıs ve ekim aylarında başlanması ve derslerin beş ay devam etmesi kararlaştırılmıştır. Yatılı olan bu okulda öğrenimini bitiren öğrencilerin okulda edindiği bilgileri gösterir bir diploma hazırlanıp Harbiye Mektebi'ne gönderilmesi düşünülmüş ve bu diplomada öğrencilerin hangi okulda (terbiye-i bedeniye mektebi, harbiye mektebi, idâdî, küçük zabit mektebi veya kıtalarda) öğretmenlik yapabileceğinin belirtilmesi istenmiştir. Öğrencinin genel durumu hakkında bilgilerin bulunduğu bu diplomada; hastalık, mezuniyet ve ceza durumu ile ilgili bilgiler de yer almıştır. Tâlimatta ayrıca, okul için gerekli aletlerin temini için bir kereye mahsus 200 lira ile bu aletlerin iyi bir şekilde korunması için aylık 600 kuruş tahsis edileceği de belirtilmiştir (Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi Tâlimatı [ATBMT], 1330). Sivil okulllarda yeteri kadar beden eğitimi öğretmeninin bulunmadığı II. Meşrutiyet döneminde, orduda ve askerî okullarda görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için böyle bir çaba içerisine girilmiş ve bu okul ile askerî eğitimde jimnastik ve mübarezeye (düello) verilen önem açıkça görülmüştür. Verilen tüm bilgilere rağmen, okulun açılışı, mezuniyet durumu ve ne kadar süre eğitim-öğretime devam ettiği ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.3.5 Diğer Öğretmen Kaynakları ve Yetiştirme Çabaları

Bu dönemde diğer bir öğretmen yetiştirme kaynağının da yabancı ve azınlıklar tarafından açılan jimnastik cemiyetleri olduğu düşünülmektedir. Farklı amaçlarla açılan bu cemiyetlerde çok sayıda gayrimüslim Osmanlı vatandaşının eğitim aldığı bilinmektedir. II. Meşrutiyet döneminde birçok sivil okulda gayrimüslim beden eğitimi öğretmenlerinin görev yapması (BOA, MF.MKT: 1187-58; BOA, MF.MKT: 1185-120; BOA, MF.MKT: 1051-54; BOA, MF.MKT: 1186-91; BOA, MF.MKT: 1186-93; BOA, MF.MKT: 1184-16), öğretmenlerin bir kısmının jimnastik cemiyetlerinde yetişmiş olabilecekleri kanısını desteklemektedir.

II. Meşrutiyet döneminde kurulan paramiliter gençlik örgütlerinden biri olan Osmanlı Genç Dernekleri'nde beden eğitimi öğretmenlerine yönelik olarak yapılan faaliyetlere de bu bölümde yer verilmiştir. Osmanlı Genç Dernekleri bünyesinde açılan rehber kurslarına çok sayıda beden eğitimi öğretmeni katılmış (BOA, DH.UMVM: 140-67; BOA, DH.UMVM: 140-89; BOA, DHVM: 140-68; BOA, DH.UMVM: 140-71),

hatta İzmir'de açılan rehber kursuna beden eğitimi öğretmenlerinin katılımı zorunlu tutulmuştur. Bu kurslarda Von Hoff tarafından, Genç Dernekleri'nin amacı ve çalışma tarzı; Genç Dernekleri'nde sorumluluk, iş görme, çalışkanlık, doğruluk, dikkat, düzen, fedakârlık, cesaret gibi özelliklerin nasıl kazanılacağı; temizlik, sağlık koruma, bit, sinek vb. zararlılardan korunma; beden eğitimi ve derslerin öğretim yöntemi; beden eğitimi ve oyunlar gibi konularda konferanslar verilmiştir. Selim Sırrı Bey ise beden eğitimi ve jimnastiğin ruh, fizyoloji ve ahlakla ilişkisi; vatan terbiyesine ilişkin çeşitli jimnastik usülleri ve terbiyevi jimnastik; okul oyunları ve sporlar; sağlık cetvellerinin önemi ve hazırlanması, dişlerin önemi; terbiyevi oyunların tarifi ve açıklanması; beden eğitimi, uygulama ve öğretim yöntemi konularında konferanslar vermiştir. Bu konferanslar haricinde öğleden sonraları Von Hoff ve Selim Sırrı Bey'in birlikte gerçekleştirdiği beden eğitimi alıştırmalarının uygulamalı olarak gösterildiği dersler ile arazi üzerinde tatbikatlar ve ilkyardım uygulamaları da yapılmıştır. Ayrıca, derslere devam edip sınavlarda başarılı olan rehberlere diploma ve resmi belge de verilmiştir (Ateş, 2012: 388-391). Bu kurslara katılan beden eğimi öğretmenleri, Von Hoff ve Selim Sırrı Bey tarafından verilen teorik ve uygulamalı dersler ile bir yandan Genç Dernekleri adına "Rehber" olarak yetişirken, diğer taraftan beden eğitimi öğretmeni olarak hizmet içi eğitim alma imkânına sahip olmuşlardır. Beden eğitimi öğretmeni yetiştirilmesinin düzenli olmadığı bu dönemde, kurslar bu işlevi de dolaylı olarak yerine getirmişlerdir. Hatta kurslara katılan farklı kişilerin de kurs sonunda aldıkları diploma ile beden eğitimi öğretmeni olarak çalışma yeterliliğine sahip oldukları düşünülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde yayınlanan kitaplar ve süreli yayınların da öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kendilerini geliştirmesi için önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Özellikle Selim Sırrı Bey'in telif ve tercüme eserleri, Terbiye ve Oyun ile Tedrisât-ı İbtidâîye/Tedrisât Mecmuası, ulaştığı kişilere görsel malzemeyle desteklenmiş teorik ve uygulamalı bilgiler sunması açısından önemli eserlerdir. Tedrisât-ı İbtidâîye/Tedrisât Mecmuası'nda Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nin beden eğitimi dersi ile ilgili resmi kararları da yayınlanmıştır.

Sonuç olarak; bu dönemde yurt dışındaki benzer girişimlerden etkilenen erkek ve kadın beden eğitimi öğretmeni yetiştirme çabalarında, önceki dönemlere oranla büyük bir canlılık ve atılım görülmesi yaşanan çağdaş dönüşümü yansıtmış, öğretmen

yetiştirme girişimlerinin bir kısmı başarıya ulaşamamış olsa bile, gelişme ve olgunlaşma sürecini atlatarak Cumhuriyet döneminde görülen somut öğretmen yetiştirme girişimlerinin alt yapısı hazırlanmıştır. Ayrıca sivil okullara yönelik olarak gerçekleştirilen öğretmen yetiştirme çabaları ile beden eğitimi öğretimini yaygınlaştırmak amacıyla İstanbul ve taşrada görev alacak öğretmenlerin yetiştirilmesi ve eski tarz aletli jimnastik uygulamalarının yerine yeni usulde İsveç jimnastiğini benimseyen öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir.

4.4 Teftiş Alanındaki Dönüşümler

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanındaki teftiş çalışmalarının değerlendirildiği bu bölümde, ağırlıklı olarak Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından Osmanlı okullarının Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği görevine atanan Selim Sırrı Bey'in çabaları ile ilgili bilgiler yer almıştır. Selim Sırrı Bey, dersin okul programlarına girmesinde, yürütülmesinde, teftiş edilmesinde ve beden eğitimi öğretmeni yetiştirilmesi aşamalarında aktif olarak görev almış; ayrıca, II. Meşrutiyet döneminde kurulan Osmanlı Genç Dernekleri'nde Osmanlı okulları Terbiye-i Bedeniye Müfettişi olarak da çalışmıştır.

1909 yılının nisan ayından 1910 yılı mayıs ayına kadar İsveç'te Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'nde (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eğitim alan Selim Sırrı Bey, dönüşünde askerlik görevinden istifa etmiştir. Bir süre sonra dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 2000 kuruş maaşla terbiye-i bedeniye dersi müfettişliğine (Tarcan, 1946: 47) ve dört yıl sonra da Maarif Nezâreti teftiş heyeti üyeliğine tayin edilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 1919). Selim Sırrı Bey ayrıca uzun bir süre Meclis Kebir-i Maarif'te Terbiye-i Bedeniye Müfettişi olarak üyelik görevinde de bulunmuştur (Ünal, 2008: 54-58). Bu bilgilere ek olarak, Haziran 1913 tarihli bir belgeden Selim Sırrı Bey'in müfettiş olarak ibtidâî ve tali okullardaki Fransızca, Lisan-i Osmânî, terbiye-i bedeniye, resim ve hüsn-ü hat gibi derslerin sınav komisyonları ile program ve kitap inceleme komisyonlarında da görev aldığı anlaşılmaktadır (BOA, MF.MKT: 1190-16).

İsveç'ten döndükten sonra, ilk olarak Emrullah Efendi tarafından programına terbiye-i bedeniye dersi konulan Dârülmuallimîn'de görev yapan Selim Sırrı Bey, daha

sonraki dönemde kız okullarına da beden eğitimi dersini sokmak ve bu okullara beden eğitimi öğretmeni yetiştirmek amacıyla çeşitli çabalar yürütmüştür. Cağaloğlu'ndaki öğretmen okulunun yeni yapılan salonunda ilkokul öğretmenlerinden 100 kadar kadına haftada bir gün ders vererek bu öğretmenleri beden eğitimi öğretmeni olarak yetiştirmek istemiştir. Taasuptan dolayı, kız okullarında genç bir erkek öğretmenin çalışmasının uygun olmadığı bir ortamda, Selim Sırrı Bey'in öğretmen yetiştirme girişimi hoş karşılanmamış, ancak Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin dersleri bizzat teftiş edeceğini ve ahlaka uygun olmayan bir durum olursa bu işten vazgeçeceğini söylemesiyle problem çözülmüştür. İşte bu noktada, bir Cuma günü Selim Sırrı Bey'in siyah yeldirme ve siyah çorap giyen, ayrıca kalın başörtüsü ile saçlarını kapayan kadın öğretmenlerle yaptığı dersi izleyen Emrullah Efendi teftişin amacı farklı da olsa ilk ders teftişini gerçekleştirmiştir. Selim Sırrı Bey, hocaların taasup konusundaki endişelerini kırmak için ise beden eğitimi dersini Vaizler Medresesi'nin ders programına koydurmuş ve 20-30 yaşlarında kırk kadar sarıklı hoca ile derslere başlamıştır (Tarcan, 1946: 47-49).

Selim Sırrı Bey 1910 yılının ekim ayında teftiş için Çanakkale'ye gitmiştir. Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nden Kale-i Sultânîye (Çanakkale) Mutasarrıflığına gönderilen bir yazıda, teftiş için Kale-i Sultânîye'ye giden Osmanlı okulları terbiye-i bedeniye dersleri müfettişi Selim Sırrı Bey'e gerekli kolaylığın gösterilmesi istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1161-72). Selim Sırrı Bey'in teftiş için Çanakkale'ye gitmesi, dersin çeşitli okulların programında yer aldığının bir göstergesidir.

Aynı dönemde, Ticaret ve Ziraat Nazırı tarafından Halkalı Ziraat Mektebi'nde yapılan teftişte, okulda öğrencilerin beden eğitimlerine önem verilmediği görülmüş ve Terbiye-i Bedeniye Müfettişi Selim Sırrı Bey'den okuldaki durumu inceleyip bir rapor hazırlaması istenmiştir. Selim Sırrı Bey tarafından 1913 yılının haziran ayında hazırlanan raporda, öğrencilerin zirai uygulamalar sırasında yeterince güçlü olmadıkları, dayanamayıp hastalandıkları belirtilmiş ve çözüm olarak ise okulda haftada en az dört saat terbiye-i bedeniye dersi olması istenmiştir. Bu ders için de öğretmenliğine güvendiği Üsküp Sultânîsi eski terbiye-i bedeniye öğretmeni Mehmet Efendi'nin 800 kuruş maaşla atanmasının uygun olacağını belirtmiştir (BOA, MF.MKT: 1187-25). Bu olay Selim Sırrı Bey'in teftiş için gittiği okullarda mevcut durumu inceleyip raporlandırmanın ötesinde, gerekli önlemlerin alınıp durumu iyileştirme yönünde kararlar aldığını da göstermektedir. Selim Sırrı Bey, Halkalı Ziraat

Mektebi'ndeki teftiş raporunda terbiye-i bedeniye dersinin haftalık saatine, dersin öğretmenine ve hatta öğretmenin ne kadar maaş alacağına kadar görüşlerini iletmiştir.

Selim Sırrı Bey müfettişliği döneminde 1913 yılının ekim ayında vakıf mekteplerinin ıslahı için kurulan komisyonun üyeliğine de seçilmiş ve haftada iki, üç gün öğleden sonra yapılan komisyon toplantılarına katılması istenmiştir (BOA, MF.MKT: 1190-53). Evkaf Nazırı Hayri Efendi Selim Sırrı Bey'e Ali Dikmen ile beraber vakıf mekteplerini inceleme görevi vermiştir. 273 adet vakıf mektebinden ilk olarak Mercan Ağa Mektebi'ne daha sonra ise sırasıyla Süleyman Çelebi Mektebi, Fatih, Aksaray, Üsküdar ve civar semtlerdeki vakıf mekteplerine gidilmiş ve tümünde eğitim-öğretim için uygun olmayan durumlarla karşılaşılmıştır. Bir ay sonra Süleyman Çelebi Mektebi'ne tekrar uğranmış ve öğretmenin tüm uyarılara rağmen eski usulü tekrar uyguladığı görülmüştür. Durum Nazır Efendi'ye bildirilmiş ve 273 adet mektebin derhal kapatılması kararı alınmıştır. Yeni açılacak okullara da öğretmen okulu mezunlarının atanması kararlaştırılmıştır (Tarcan, 1946: 64-67).

Selim Sırrı Bey, aynı dönemde ders uygulamalarını merak ettiği Dârülmuallimat'ı teftiş için nazırdan aldığı emirle bu okula da gitmiştir. Teftiş Heyeti Reisi Rakım Efendi Dârülmuallimat'a gidince önce müdürü görmesini ve sınıflara beraber girmesini istemiştir. O dönemde kız mekteplerinde elli yaşından küçük erkek öğretmenlerin çalışmaması Selim Sırrı Bey'in de elli yaşından küçük olması böyle bir önlem alınmasına sebep olmuştur. Okulda müdür ile beraber derslerin yapıldığı kısımda bulunan müdüre hanımın odasına gidilmiş ve sınıflar gezilmiştir. Müdüre hanım teftişten önce kızların hazırlık yapmasını yani başörtülerini iyice sıkmalarını ve müfettişin yüzüne bakmamalarını tembihlemiştir. Sırasıyla coğrafya, hesap, Türkçe ve Arapça dersleri teftiş edilmiş ve sıra beden eğitimi dersine gelmiştir. Selim Sırrı Bey boş olan bir sınıfın öğrencisinin nerede olduğunu sormuş, müdüre hanım da beden eğitimi dersinde olduklarını belirtmiş ve sayenizde erkekler gibi idman yapıyorlar cevabını vermiştir. Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi dersini görmek istemesi müdüre hanımın pek hoşuna gitmemesine rağmen beraber aşağıya taşlık alana inilmiş ve ders izlenmiştir. Derste, öğrenciler tarafından özel bir kıyafet kullanmamış, daha önce kendi ders uygulamasında olduğu gibi siyah yeldirme ve siyah başörtüsü giyilmiştir. Dersin öğretmenliğini ise daha önce Selim Sırrı Bey'den ders almış olan Vantura ismindeki bir Yahudi kızı yapmıştır. Selim Sırrı Bey ders uygulamasında kızların kukla gibi kollarını

işlettiğini, sağa sola döndüğünü ve biraz da yürüdüklerini belirtmiştir. Dersin salonda değil açıkta taşlık alanda işlenmesi, derste uygun aletlerin kullanılmaması ve İsveç'ten getirdiği terbiyevi jimnastiklerin amacına uygun bir şekilde yapılmaması Selim Sırrı Bey'i rahatsız etmiştir (Tarcan, 1946: 50-52). Müdüre hanıma izlediği dersin jimnastik değil jimnastiğin karikatürü olduğunu belirtmiş ve müfettiş olmadan önce Avrupa'da nasıl jimnastik yapıldığını gördüğünü ifade etmiştir. Öncelikle derste bol ve rahat bir kıyafet ile jimnastik ayakkabısı giyilmesi gerektiğini anlatmış, daha sonra ise derse öğrencilerin neşe ile katılımlarının sağlanması üzerinde durmuştur (Tarcan, 1936).

Aksaray'da kız sultânîsinde olan bir olay üzerine de Selim Sırrı Bey görevlendirilmiştir. Bu olayda Türkçe öğretmeni öğrencilere ağır sözler söylemiş ve öğrenciler de öğretmeni Aksaray kahvesinin önünde taşa tutmuştur. Selim Sırrı Bey kızları sorguya çekmiş ve kızlar suçlarını itiraf etmiştir. Verdiği raporda müdürün zaafını belirtmiş ve müdür Hilmi Efendi Basra Vilayeti Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Hilmi Efendi, Selim Sırrı Bey'in kendisini Basra'ya sürdürttüğünü belirterek tepki göstermiştir. Aynı kişi bir süre sonra Basra Vilayeti'nden milletvekili seçilmiş ve Selim Sırrı Bey'den hesap sormak için bakanlığa gelmiştir. Hilmi Efendi'nin "Sen beni Basra'ya sürdürttün ama millet beni mebus seçti ve sana ceza verdirebilirim ama bunu yapmayacağım seni affettim" demesi üzerine aralarında sert bir tartışma geçmiştir. Bir sonraki seçimi kazanamayan Hilmi Efendi, tekrar Kız Sultânîsi'nde müdürlük görevine getirilmiştir. Selim Sırrı Bey de, kız sultânîsine teftiş için gittiğinde daha önce hiçbir şey yaşanmamış gibi davranmış ve görevini yapmıştır (Tarcan, 1946: 64). Teftişin içeriği ile ilgili bilgi bulunmamasına rağmen, bu dönemde kız sultânîlerinin programına giren (MUN, 1330c: 3-73) beden eğitimi dersinin de Selim Sırrı Bey tarafından teftiş edildiği düşünülmektedir.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti Osmanlı okulları Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği görevinin yanında Osmanlı Genç Dernekleri'nde de Osmanlı Okulları Genç Dernekleri Müfettişliği görevinde bulunan Selim Sırrı Bey'in, bu iki görevi koordineli bir şekilde yürüttüğü düşünülmektedir. Von Hoff ile beraber çalıştığı bu görevde, başlangıçta İstanbul okullarında kurulmaya başlayan derneklerin uygulamaları teftiş edilmiş ve öğrencileriyle tatbikatlar yapılmıştır. Bir süre sonra ise Von Hoff ve Selim Sırrı Bey tarafından Genç Dernekleri girişimlerini ve sonuçlarını görmek, teftişlerde bulunmak, rehber yetiştirmek, dersler vermek ve tatbikatlar yaptırmak için Anadolu ve Rumeli'ye

seyahatler düzenlenmiştir. Bu seyahatlerde sırasıyla Bursa, İzmit, Ankara, Eskişehir Konya, Afyonkarahisar, İzmit ve Edirne'ye gidilmiştir (Ateş, 2012: 374-394). Selim Sırrı Beyin iki müfettişlik görevini (Maarif-i Umûmîye Nezâreti ve Osmanlı Genç Dernekleri) aynı anda yürütmesi Genç Dernekleri faaliyetlerini incelemek üzere gittiği okullarda beden eğitimi derslerini de teftiş etmiş olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca rehber kurslarına çok sayıda beden eğitimi öğretmeninin katılması, beden eğitimi öğretmenleri ile Selim Sırrı Bey'in iletişim halinde olduğunu göstermekte ve rehber kurslarında beden eğitimi uygulamalarına yer verilmesi, beden eğitimi öğretmenlerinin Selim Sırrı Bey'in bilgi ve tecrübesinden yararlandıklarını kanıtlamaktadır.

1914 yılının Nisan ayında Selim Sırrı Bey'in denetim çalışmalarının sürdüğü bir dönemde, orta dereceli okullardaki izcilik çalışmalarını düzenlemek ve beden eğitimi öğretimini ıslah etmek amacıyla Belçika İzciler Reisi Mösyö Parfitt Osmanlı Devleti'nde göreve başlamış (BOA, MV: 187-57; BOA, MV.: 235-80) ve ardından İzciler Ocağı kurulmuştur. Dönemin ihtiyaçları ve koşulları gereği kurulan paramiliter gençlik örgütlerinden biri olan İzciler Ocağı'nda "Kalgay" ünvanıyla görev yapan Parfitt, öncelikle öğretmenler ve öğrenciler arasından seçilen izci liderlerini yetiştirmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'ndeki görevi bir yıldan daha kısa süren Parfitt, izcilik çalışmalarını yürütmek ve kontrol etmek amacıyla sık sık okulları ziyaret etmiştir (Ateş, 2012: 261-294), Parfitt'in okul ziyaretlerinde, Osmanlı Devleti'nde izciliğin haricindeki görevi olan orta dereceli okullardaki beden eğitimi öğretimini düzenleme ve geliştirme görevinde beden eğitimi derslerini de teftiş ettiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak, II. Meşrutiyet öncesi dönemde yeterli sayıda beden eğitimi öğretmeninin bulunmaması, en önemlisi beden eğitimi alanında teftiş faaliyetlerini gerçekleştirecek bir müfettişin olmaması sebebiyle düzenlenemeyen teftiş çalışmaları, II. Meşrutiyet dönemi ile beraber özellikle Selim Sırrı Bey'in çabalarıyla yerini yeni ve çağdaş bir anlayışa bırakmıştır. Bu dönemde ağırlıklı olarak Selim Sırrı Bey tarafından yürütülen teftiş çalışmalarında; geçmişten gelen yanlışları düzeltme, öğrenci ve öğretmenlere rehberlik etme, İsveç jimnastiği uygulamalarını benimsetme ve yaygınlaştırma gibi görevler yerine getirilmiş, ayrıca bu çabalar Cumhuriyet dönemi için deneyimlerin kazanılmasını desteklemiştir.

4.5 Okul Binaları, Tesis ve Malzeme İle İlgili Dönüşümler

Okul binalarına büyük bir ihtiyacın hissedildiği II. Meşrutiyet döneminde, ekonomik sebeplerden dolayı bina yapılamamış ve okullar kira ile tutulan konaklarda, evlerde, kışlalarda ve karakol binalarında barınmaya mecbur olmuşlardır. Çeşitli sebeplerden dolayı (yüksek kira, yangın, istimlak, yıkılma vb.) sık sık bina değiştirmek zorunda kalan okullar, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra düşman devletlere ait okul ve kurum binalarının boşaltılması ile buralara yerleşmişlerdir. Bina sorununun kısmen de olsa çözüldüğü bu dönemde, savaşın kaybedilmesinden sonra düşman askerlerinin İstanbul'u işgal etmeleriyle bina sorunu daha büyük bir çıkmaza girmiştir. Çünkü savaştan sonra düşman kuvvetleri hem kendilerinin boşalttığı okulları geri almış, hem de Türklere ait okul binalarının bazılarını boşaltıp buralara yerleşmiştir. Bu dönemde yapılan birkaç okul binası içinde Süleymaniye'deki Terbiye Bedeniye Dârülmuallimîni binası da yer almıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlaması sebebiyle içine girilmeden işgal edilen bu binaya, daha sonra Maliye Nezâreti tarafından el konulmuş ve fabrikaya dönüştürülmüştür (Ergin, 1977: 1321-1324). Selim Sırrı Bey 1916 yılının Mart ayında Maarif Nezâretine sunduğu raporda, askerlerin el koyduğu Terbiye Bedeniye Dârülmuallimîni binasının boşaltılmasına karar verildiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Maarif-i Umûmîye Nezâreti Heyet-i Teftişiye Dairesi'nden Dârülmuallimîn-i Âliye Müdüriyetine Müfettiş Selim Sırrı imzasıyla bir tezkere gönderilmiş ve bu tezkerede, bir süre sene önce inşasına başlanılan ve askerlerin işgalinden dolayı tatil edilen terbiye-i bedeniye mektebini askerlerin boşalttığı ve noksan kalan kısımların bir an önce tamamlanması gerektiği bildirilmiştir (BOA, MF.MKT: 1214:83). Sonuç olarak Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni açılamadığından dolayı binanın da bu amaca hizmet etmediği görülmüştür.

Bu kısımda okul binaları haricinde tesislerin (jimnastikhane, salon, saha vb.) durumu hakkında bilgiler de verilmiştir. Selim Sırrı Bey, II. Meşrutiyetin ilanına kadar sadece Mekteb-i Sultânî'de bir jimnastikhane olduğunu ve onun da gençlerin gelişimlerine katkı sağlamadığını; içinde bulunan trapez, halka, barfiks ve güllelerin sadece birkaç kuvvetli genç tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Selim Sırrı, 1327a, 1329a: 10). Mekteb-i Sultânî'de jimnastik dersi okulun kuruluşundan beri yer aldığı için Amoros sistemindeki jimnastikhane Fransız Moireaux tarafından meydana getirilmiştir (Selim Sırrı, 1335: 87, 1928: 140-142). Aletli jimnastik uygulamalarının yapıldığı 20

metre genişliğinde ve 11 metre uzunluğundaki bu jimnastikhane, 1888 yılında Faik Bey'in görev yaptığı dönemde 30 metre uzunluğa çıkarılarak büyütülmüş ve içindeki aletlerin sayısı da arttırılmıştır (Türkiye İdman Mecmuası, 12 Haziran 1339). Faik Bey'in emekliliğinden sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında terbiye-i bedeniye salonuna çevrilen (Selim Sırrı, 1928: 145) Mekteb-i Sultânî'deki jimnastikhanenin, yaşanan dönüşüm ile İsveç jimnastiğine uygun bir şekilde düzenlendiği düşünülmektedir.

Bu bilgiye ek olarak II. Meşrutiyet öncesi dönemde Mekteb-i Sultânî haricinde Mekteb-i Mülkiye (BOA, MF.MKT: 497-6) ve Trabzon İdâdîsi'nde (BOA, MF.MKT: 862-48) de birer jimnastikhane olduğu görülmüştür. Bu iki okuldaki jimnastikhanenin de Mekteb-i Sultânî'deki jimnastikhaneye benzediği ve içinde çeşitli aletleri barındırdığı düşünülmektedir. Ayrıca bu dönemde Faik Bey tarafından da Beyoğlu'nda özel bir jimnastikhane açılmış ve burada aletli jimnastik uygulamaları yapılmıştır (Türkiye İdman Mecmuası, 12 Haziran 1339).

Aynı dönemde sivil okulların yanısıra askerî okullardaki durumun da kötü olduğu ve alet olarak dört direkli bir çardak ile birkaç sabit demir ve üstüne çaktıkları kalın bir tahtadan oluşan ilkel bir paralelin kullanıldığı bildirilmiştir. Ayrıca askerî okullardaki öğretmenlerin de jimnastiği canbazlık ile eş değer gördükleri ve öğrencinin sağlık durumlarını düşünmedikleri belirtilmiştir (Selim Sırrı, 1327a, 1331: 11-12, 1922f).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber Avrupa okulları ziyaret edilmiş ve her milletin uzun zamandan beri okullarında ve kışlalarında bir jimnastik sistemine sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu dönemde Avrupa'da jimnastik; akrobatik, atletik ve pedagojik (terbiyevi ve sıhhi) jimnastik olmak üzere birbirinden tamamen ayrılmıştır. Avrupa'da yeni usül (İsveç jimnastiği) jimnastikler için terbiye-i bedeniye salonları kurulmuş ve bu usulün yaygınlaştırılması amacıyla uluslararası terbiye-i bedeniye kongreleri düzenlenmiştir (Selim Sırrı, 1329a: 11, 1331: 12). Bu kongrelerin bir kısmına Selim Sırrı Bey de katılmış (BOA, BEO: 3892-291866; BOA, MF.MKT: 1193-26; BOA, İ..MMS.: 138-1329/R-15) ve buradaki gelişmeleri takip ederek ülkeye döndüğünde uygulamaya çalışmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimi dersinin birçok sivil okulun programına girmesiyle beraber dersin işlenmesi için uygun bir alana olan ihtiyaç artmış ve bu amaçla birçok jimnastikhane yapılmıştır. Mekteb-i Sultânî, Dârülmuallimîn, Vefa İdâdîsi, Selanik Polis Okulu, İstanbul Sultânîsi ve Reşit Paşa Numune Mektebi jimnastikhane bulunan okullardan bazılarıdır.

Dârülmuallimînde Satı Bey müdür olduktan sonra beden eğitimi dersi programa alınmış ve öğretmenliğine Selim Sırrı Bey, ders yardımcılığına ise Feridun Bey getirilmiştir. Dârülmuallimîn'deki jimnastikhane Satı Bey'in derse verdiği önemin bir sonucu olarak kurulmuş ve dersler burada işlenmiştir (Selim Sırrı, 1922a). Dersin programda yer aldığı Vefa İdâdîsi'ndeki jimnastikhane 1908 yılında kurulmuştur (Selim Sırrı, 1327a; Yücel, 1994: 518). Selanik Polis Okulu'ndaki içinde gerekli aletleri barındıran jimnastikhane ise komiser ve polis adaylarının beden eğitimlerine hizmet için düzenlenmiştir (BOA, TFR.I.M.: 23-2216). Bu dönemde İstanbul Sultânîsi'nde (Yeni Fikir, Mayıs 1329) ve Reşit Paşa Numune Mektebi'nde (İkdam no. 6867 s. 2'den aktaran Ateş, 2012: 256) de birer jimnastikhane olduğu görülmüş, ayrıca bir okula çok yakın olan iki binanın istimlak edilerek yerine jimnastikhane ve teneffüs yeri yapılması kararlaştırılmıştır (BOA, MF.MKT: 1051-62).

Zeminlerine kum serilen ve bir tavan ile dört duvardan oluşan eski jimnastikhanelerde barfiks, paralel, halka, trapez, ağaç ve ip merdivenler, irili ufaklı gülleler, lobut, atlama sehpası, tahta beygir, düz ve düğümlü düşey ipler kullanılmıştır. Yeni jimnastikhaneler ise 20 metre uzunluğunda, 10 metre genişliğinde ve 8 metre yüksekliğinde olup, zemine kum yerine tahta veya çoğunlukla parke döşenmiştir. Yeni jimnastikhanelerin ismi terbiye-i bedeniye salonuna dönüşmüş ve salonlara bir de tribün yapılması planlanmıştır. Salonlarda öğrencilerin kıyafet değiştirmeleri için bir oda, bu odada dolaplar ve duşlar bulunması da düşünülmüştür. İsveç jimnastiklerinin kullanıldığı yeni jimnastikhanelerde düşey ipler ve sırıklar, ip merdiven, tahta beygir ve koyun, jimnastik sırası, jimnastik kasası, jimnastik çerçevesi, atlama sehpası, düşey parmaklık, yatay ağaç ve yaylı tramplen kullanılmıştır. Bu jimnastikhanelerin ortasında ayrıca bir tenis sahası da bulunmuştur. İsveç jimnastiğinde gülle vb. aletler kullanılmamış, yalnızca tatbikat kısmında eskrim ve süngü mübarezesi yapılmıştır. Öğrencilerin terbiye-i bedeniye salonlarına dışarıda giydiği ayakkabı ile girmemeleri, salona özgü olan terlikler giymeleri istenmiştir. Salonda İsveç jimnastiğine uygun

aletlerin olmaması durumunda ise, öğretmenin öğrencilere yürüyüş, koşma, atlama ve ip alıştırmaları yaptırması kararlaştırılmış ve ayrıca öğrencilerin birbirlerine karşı çeşitli vaziyetler alarak aletlerin gördüğü işi görebilecekleri belirtilmiştir[*]. Eski ve yeni jimnastikhanelerdeki aletler karşılaştırıldığında, uygulanması güç ve sadece birkaç öğrencinin yapabildiği hareketlerden her öğrencinin rahatlıkla yapabileceği hareketlere doğru bir dönüşümün yaşandığı görülmüştür. Eski ve yeni jimnastikhaneler ortam açısından karşılaştırıldığında ise öğrencilerin ders öncesindeki hazırlığı, derslerdeki uygulamaları ve ders sonrasındaki kıyafet değişimi ile kişisel temizliği açısından daha sağlıklı ve düzenli bir ortama geçilmiş ve bu durum İsveç jimnastiğinin tercih edilme sebebini açıkça göstermiştir.

Beden eğitimi dersinin olduğu fakat salon veya jimnastikhanenin olmadığı okullarda ise dersler bahçede, açık alanda işlenmiştir. Selim Sırrı Bey teftiş amacıyla gittiği Dârülmuallimat'ta dersin bahçede taşlıkta işlendiğini, ayrıca uygun alet ve kıyafetin kullanılmadığını belirtmiştir (Tarcan, 1946: 50-52). Yeni okul binasının bile çok sınırlı sayıda yapıldığı II. Meşrutiyet döneminde, her okulda jimnastikhane veya salon olmaması normal bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Jimnastikhane veya salonu olan okullara bakıldığında ise köklü ve seçkin kurumlar oldukları, ayrıca söz konusu derse özel önem verdikleri görülmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde, İstanbul ve Trabzon'da özel salonlar da açılmıştır. Selim Sırrı Bey tarafından 20 Aralık 1908 tarihinde açılan Terbiye-i Bedeniye Mektebi ile ilgili bilgiler çalışmanın "Dönüştürme Enstrümanları" isimli bölümünde verilmiştir. Trabzon'daki jimnastikhane ise Mahalli Askerî Rüşdiye Mektebi Müdür Vekili Dahiliye Yüzbaşısı Mehmed Said Efendi tarafından açılmıştır. Bu jimnastikhaneyi açan ve fahri olarak öğretmenliğini de yürüten Mehmed Said Efendi'nin faydalı

---

[*] Yararlanılan kaynaklar ve daha ayrıntılı bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakınız.

Selim Sırrı (1327a). Yeni ve eski jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun, 1*(12), 182-187.

Selim Sırrı (1327b). Yeni jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun, 1*(13), 201-204.

Selim Sırrı (1329a). *İsveç usulü terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları*. Tab'ı ve Naşiri: İkbal Kütüphanesi. Dersaadet: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, 10-18.

Selim Sırrı (1331). *Terbiye-i bedeniye: İsveç usulü ve mektep oyunları.* Tab'ı ve Naşiri: Tüccarzade-i İbrahim Hilmi. Dersaadet: Kitabhane-i İslam ve Askerî, 12-18.

Selim Sırrı (1335). *Terbiye-i bedeniye nazariyatı ve usul-i talim*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 193-200.

Tarcan, S.S. (1932). *Beden Terbiyesi: Oyun, jimnastik, spor*. İstanbul: Devlet Matbaası, 185-191.

çalışmalarından dolayı sanayi madalyası ile ödüllendirilmesine de karar verilmiştir (BOA, DH.MUİ.: 95/2).

İdman bayramlarının ve diğer bayramların yapıldığı Kadıköy'deki İttihad Spor Kulübü sahası da bu dönemde sıklıkla kullanılan açık alan tesislerinden biri olmuştur. İdman bayramları için İttihad Spor Kulübü sahasının en uygun yer olduğu Talebe Defteri'nde yayınlanan "Mektepliler Bayramı" isimli yazıda da belirtilmiştir (Talebe Defteri, 1333). Ayrıca Çocuklar Bayramı'nın düzenlendiği Kağıthane'de de bayram için bir alanın olduğu görülmüştür (Tanin, 5 Mayıs 1332). İdman bayramları taşrada da yapıldığından buralarda da Edirne Sarayiçi'ndeki (Çocuk Dünyası, 15 Mayıs 1330) gibi uygun alanların bulunduğu bilinmektedir.

II. Meşrutiyet döneminde kurulan paramiliter gençlik örgütlerinden biri olan Osmanlı Genç Dernekleri'nde yapılan talimlerin bazıları arazide, alet ve salonları gerekli kılan talimler ise okul salonlarında yapılmıştır. Ancak her yerde yeterli alet ve salon olmamasından dolayı, Müfettiş-i Umûmîlik tarafından gerekli her yerde birer "Genç Dernekleri Meydanı" kurulması kararlaştırılmıştır. Meydanların kim tarafından ve nasıl düzenleneceği, nerede yapılacağı ve hangi aletleri barındıracağı ile ilgili bir de kitapçık yayınlanmıştır. Düzenlenen bu meydanları okul gürbüzleri ile okul dışındaki gürbüzlerin ve dinçlerin kullanması, meydanlarda ders verilmesi ve dini ve milli bayramların kutlanması düşünülmüş (Ateş, 2012: 514-517); meydanlar bu işlevleriyle önemli bir açık alan tesisi görüntüsü çizmiştir.

Neticede, II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki seçkin eğitim kurumunda bulunan ve içinde gerekli aletleri barındıran jimnastikhaneler, II. Meşrutiyet döneminde taşraları da kapsayacak şekilde artmıştır. Ayrıca bu dönemde beden eğitimi anlayışında (aletli jimnastikten İsveç jimnastiğine) yaşanan dönüşüm jimnastikhaneri de kapsamış; jimnastikhanelerin terbiye-i bedeniye salonuna dönüştürülmesi amaçlanmış ve kullanılan aletler de farklılaşmıştır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen programında ders bulunan birçok okuldan sadece birkaçında jimnastikhane bulunması ders uygulamalarının zor şartlar altında yapıldığını göstermiş, aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarda okullarda gerekli aletlerle donatılmış jimnastikhanelerin olmasını beklemek gerçekleşmesi zor bir durum olarak karşımıza

çıkmıştır. Aradan yaklaşık 100 yıl geçmesine rağmen günümüzde bile birçok okulda salon veya beden eğitimi dersi için uygun bir alanın olmadığı bilinmektedir.

4.6 Dönüşümün Öncü Figürleri

Bu bölümde okullarda beden eğitimi derslerini yürüten önemli öğretmenler ile derslerin okul müfredatlarına alınması için çaba göstermiş ve eserlerinde beden eğitiminin öneminden bahseden kişiler hakkında bilgiler yer almaktadır.

Selim Sırrı [Tarcan]: II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının en önemli ismi hiç kuşkusuz 25 Mart 1874 tarihinde Mora Yenişehir'de doğan Selim Sırrı Bey'dir. Selim Sırrı Bey babası Albay Yusuf Bey'in Karadağ Savaşı'nda şehit düşmesinden sonra ailesi ile birlikte İstanbul'a göç etmiş, Mekteb-i Sultânî ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'da geçen öğrenim hayatının ardından İzmir'e istihkam subayı olarak atanmıştır. İzmir'de tanıştığı çevre sayesinde Hizmet Gazetesi'nde yazılar yazmış, İzmir İdâdîsi'nde Fransızca ve jimnastik öğretmenliği yapmıştır. İzmir'de Rıza Efendi ile beraber açtığı Dârülirfan ismindeki özel okulda da Fransızca ve jimnastik derslerine giren Selim Sırrı Bey, burada bulunduğu dört yıl boyunca İzmir İdâdîsi ve Dârülirfan Mektebi dışında sanat okulu ile Tilkilik'teki özel bir okulda da öğretmenlik yapmıştır. İzmir'in ardından İstanbul'a tayin olan Selim Sırrı Bey, İstanbul'da Servet-i Fünun Mecmuası'nda beden eğitimi ile ilgili yazılar yazmaya başlamıştır. Yazılarını gören Tophane Müşiri Zeki Paşa kendisinden oğluna özel ders vermesini istemiş ve oğluna verdiği derslerden memnun kalan Zeki Paşa, kendisini Mühendishâne İdâdîsi, Hendese-i Mülkiye Mektebi ve daha sonra da Aşiret Mektebi'ne jimnastik öğretmeni olarak atamıştır. II. Meşrutiyetin ilan edildiği günlerde Filozof Rıza Tevfik Bey ile beraber İttihat ve Terakki Cemiyeti temsilcisi olarak, halkın gösterilerini yönetmiş ve nazırlara meşrutiyet yemini ettirmiştir. Bu faaliyetlerinin ardından Harbiye Nezâreti tarafından Paris'e askerî ateşe olarak gönderilerek memleketten uzaklaştırılmak istenmiş, fakat kendisi beden eğitimi öğrenimi yapmak için İsveç'e gitmeyi tercih etmiştir. İsveç'e gitmeden önce de Aralık 1908'de İstanbul'da özel bir terbiye-i bedeniye mektebi açmıştır. Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'da jimnastik ve eskrim öğretmenliğine devam ettiği bir dönemde İsveç'e giden Selim Sırrı Bey, Nisan 1909 ile Mayıs 1910 tarihleri arasında İsveç'te kalmış ve burada bulunduğu sürede bilgisini arttırmak için Stokholm Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'ne (Stokholm

Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) devam etmiştir. İsveç'ten dönüşünde askerlikten istifa eden ve bir süre sonra da dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 2000 kuruş maaşla "Terbiye-i Bedeniye Umum Müfettişliği"ne atanan Selim Sırrı Bey, Heyet-i Teftişiye azalığı ile Meclis-i Kebir-i Maarif'te terbiye-i bedeniye müfettişi ünvanıyla üyelik görevinde de bulunmuştur. Ayrıca bu görevlerinin yanında Dârülmuallimîn, Dârüşşafaka, Mekteb-i Mülkiye, Medresetü'l Vaizin, Mercan İdâdîsi, Yeni Mektep ve Dârülfünûn'a bağlı tıp fakültesinde öğretmenliğe de devam etmiştir. Folklor alanında da çalışmaları olan Selim Sırrı Bey, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde izlediği zeybek oyununun her yörede farklı bir metod dahilinde oynandığını görmüş ve 1916 yılında başlangıcı ve sonu belli olan bir zeybek oyunu oluşturmaya çalışmıştır. Daha sonraları "Tarcan Zeybeği" olarak anılan bu oyunu Dârülmuallimîn'deki beden eğitimi derslerinde ve idman bayramlarında öğrencilerine oynatmıştır. Paramiliter bir gençlik örgütü olan Genç Dernekleri'nde de Osmanlı okulları Genç Dernekleri müfettişi unvanıyla görev yapan Selim Sırrı Bey, 1919-1921 yılları arasında Dârülmuallimîn-i Âliye'de müdürlük görevini yürütmüştür. II. Meşrutiyet döneminde 1916, 1917 ve 1918 senelerinde arka arkaya üç kez İstanbul okullarının katıldığı İdman Bayramları'nı düzenlemiş ve günümüzde 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanan bayrama öncülük etmiştir. Terbiye ve Oyun isminde bir de dergi yayınlayan Selim Sırrı Bey'in çok sayıda basılmış kitabı, yayınlanmış makalesi ve konferansı bulunmaktadır. 2 Mart 1957 tarihinde İstanbul'da vefat eden Selim Sırrı Tarcan'ın II. Meşrutiyet döneminde yazılarının yayınlandığı bazı süreli yayınlar ise şunlardır:

Terbiye ve Oyun, Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası/Tedrisât Mecmuası, İdman, Çocuk Duygusu, Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası, İçtihad, Resimli Kitap, Şehbal, Yeni Mecmua ve Muallim[*].

[*] Bu araştırmada, Selim Sırrı Tarcan'ın II. Meşrutiyet dönemindeki çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Selim Sırrı Tarcan hakkında ayrıntılı bilgi için aşağıdaki eserleri inceleyiniz.

Alpman, C. (1987). *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri*. Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
BOA, MF.MKT:1193-32.
Çapan, M.Ş. (1999). *Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan*. Muğla: Ünyay Yayınları.
Güven, Ö. (1999a). "Tarcan, Sırrı Selim". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. Cilt II. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları. 609-610.
Güven, Ö. (2000). Selim Sırrı Tarcan'ın Çocukluğu, Kişiliği ve Hizmetleri. *Türk Yurdu*, 20(152), 43-49.
Rıza Tevfik (1328). Selim Sırrı kimdir?. *Servet-i Fünun, 21(*1084), 429-430.
Selim Sırrı (1325). Spor-Gençlere: Yirmi beş senelik tecrübe. *Şehbal*, 1(12), 240-241.
Selim Sırrı, Terbiye ve Oyun, İdman Aleminde Kırk Sene 1-12, 1922-1923.
Tarcan, S.S. (1940). *Şimalin Üç İrfan Diyarı (Finlandiya-İsveç-Danimarka)*. İsranbul: Ülkü Basımevi.
Tarcan, S.S. (1946). *Hatıralarım*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
Tarcan, S.S. (1948). *Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Ali Faik [Üstünidman]: Mekteb-i Sultânî'de başladığı jimnastik öğretmenliğine II. Meşrutiyet döneminde de devam eden Faik Bey ise, 1858 yılında İstanbul Cağaloğlu'nda doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Mekteb-i Sultânî'de yapan Faik Bey, bu okuldan 1879 yılında mezun olmuştur (Koloğlu, 2002). Burada geçirdiği sekiz sene boyunca sırasıyla Curel, Moireaux, Martinetti ve Stangalli gibi yabancı öğretmenlerden jimnastik dersleri alan Faik Bey son sınıftayken üç ay süreyle jimnastik derslerine girmiş ve mezuniyetinin ardından okuluna jimnastik öğretmeni olarak atanarak bu görevi uzun bir süre devam ettirmiştir (Güven, 1999b; Türkiye İdman Mecmuası, 12 Haziran 1339). Mekteb-i Sultânî Müdüriyeti 1909 yılında Faik Bey'in yerine jimnastik öğretmeni olarak Mazhar Bey'i atamak istemiş fakat durum Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından uygun bulunmamış ve atama gerçekleşmemiştir (BOA, MF.MKT: 1109-10). Selim Sırrı Bey ise, Şehbal mecmuasında yayınlanan makalesinde Faik Bey'in Mekteb-i Sultânî'nin eski jimnastik öğretmeni olduğunu ve Mazhar Bey'in onun yerine geçtiğini belirtmiştir (Selim Sırrı, 1326). Bu dönemde bir süreliğine Mekteb-i Sultânî'deki görevinden ayrılan Faik Bey, 1916-1917 eğitim-öğretim yılından itibaren okula geri dönmüştür (Aray, 1959: 97-228).

Faik Bey, Mekteb-i Sultânî'deki görevinin yanında Mercan Mülkiye İdâdîsi'nde ve 1900-1908 yılları arasında Mülkiye mektebinde de jimnastik öğretmeni olarak çalışmıştır (Çankaya, 1954a: 309; SNMU, 1318: 584, 1319: 75, 1321: 74-143).

Selim Sırrı Bey, Faik Bey'in ince bir bele, geniş omuzlara, düzgün ve biçimli kaslara sahip olduğunu, onun göz karartan, yürek hoplatan hünerlerine hayran olduklarını ve hikâyelerini Zaloğlu Rüstem masalları gibi birbirlerine anlattıklarını belirtmiştir. Hiçbir ferdin birçok kabiliyetli genç yetiştiren Faik Bey kadar jimnastiği sevmediğini, başka memleketlerde bu gibi insanların heykelinin yapıldığını, bizde ise ne yazık ki gereken önemin verilmediğini ifade etmiştir. Faik Bey'in jimnastiğin o dönemki anlayışına hakim olmadığını, beden eğitimini bir ilim gibi görmediğini ve sadece kasların gelişimine önem verdiğini belirten Selim Sırrı Bey, Faik Bey'in zamanında kabul gören jimnastiğin ise onun yaptırdığı jimnastik olduğunu belirtmiştir. Memleketimiz heykelini dikmeyi ihmal etmişse gençlerimiz onun heykelini kalplerinde

---

Tarcan, S.S. (1950). *Dost Gözile 75 Yaşında Genç Selim Sırrı Tarcan*. İstanbul: Ülkü Basımevi.
Tedrisat Mecmuası (Nisan 1919). Yeni Müdürümüz Selim Sırrı Bey. *10*(1-44), 12.

dikmelidirler diyerek ona duyduğu saygıyı da göstermiştir (Selim Sırrı, 1922e). Faik Bey Alman jimnastiği taraftarı olduğu için eski öğrencisi Selim Sırrı Bey'in yaymaya çalıştığı İsveç jimnastiğine karşı gelmiş ve İsveç jimnastiğinin kadınlar için olduğunu belirtmiştir. Selim Sırrı Bey'i de her fırsatta eleştirmiş ve onu Alman jimnastiğinden İsveç jimnastiğine geçen bir kişi olarak nitelendirmiştir (Aray, 1959: 80-81).

Faik Bey emekli olduktan sonra (1924) kendisine Maarif Vekâleti tarafından, yarım asra yakın bir süre yürüttüğü görevinden ve yetiştirdiği binlerce gürbüz gençten dolayı Fahri Terbiye-i Bedeniye Muallimliği Unvanı ile Maarif Nişanı verilmiştir (Türkiye İdman Mecmuası, 6 Kanun-ı Evvel 1339). Yaş haddinden emekliye ayrılan Faik Bey'e 1925'te Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın genel kurul kararı ile "İdmancılar Şeyhi" unvanı da verilmiştir. Çok iyi derecede Fransızca bilen Faik Bey 1936 yılında gözlerini kaybettikten sonra son yıllarını evinde geçirmiş ve 2 Aralık 1942'de İstanbul'da vefat etmiştir (Güven, 1999b). Faik Bey'in Jimnastik yahud Riyazet-i Bedeniye ve Jimnastik Mecmua-i Eşkali isimlerinde iki eseri ve Stand (Fransa'da yayınlanan haftalık spor dergisi), Servet-i Fünun, İdman ve Futbol gibi süreli yayınlarda da yazıları bulunmaktadır (Koloğlu, 2002).

Ethem Nejat: Dönemin diğer bir önemli ismi ise 1882 yılında İstanbul'da doğan Ethem Nejat Bey'dir. Üsküdar İdâdîsi ve Ticaret Mektebi Âli'sinden mezun olan Ethem Nejat; Manastır, Bursa ve İzmir Dârülmuallimînlerinde müdürlük, beden eğitimi ve pedagoji öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca Muğla, Eskişehir, Adana ve İzmir'de eğitim müdürlüğü görevini de yürüten Ethem Nejat, 28 Ocak 1921 tarihinde Trabzon yakınlarında vefat etmiştir (Akyüz, 2010:305; Ethem Nejat, 2001:13).

Ethem Nejat, Manastır Dârülmuallimîni müdürlüğü yaptığı dönemde Manastır Dârülmuallimîn Kongresi'nin toplanması, spor müsabakalarının yapılması, yürüyüşler ve fenni gezintiler düzenlenmesi, izci birliklerinin kurulması gibi birçok yeniliğe imza atmıştır. Yine aynı dönemde Ferid Bey ile birlikte "Yeni Fikir" isminde bir dergi çıkarmıştır. Bir süre İstanbul'da yayınlanan bu dergi 17. sayıdan itibaren Bursa'da yayınlanmaya başlamıştır. Özellikle Balkan Savaşlarının getirdiği büyük çaplı toprak kaybı ve derginin yayınlandığı Manastır'ın elden gitmesi derginin tam anlamıyla Türkçülüğe sarılmasına neden olmuştur. Balkanlarda alınan mağlubiyetin faturasını yanlış eğitim politikaları ile çocuklarımızın ve gençlerimizin bedensel zayıflığına

bağlamıştır. Çocuklara askerî eğitim verilmesinin ve bu sebeple de izciliğin oluşturulması konusunda önemli bir rol oynayan Ethem Nejat, çeşitli ülkelerdeki izcilik teşkilatları hakkında tanıtıcı yazılar kaleme almış ve bu teşkilatın bir an önce Osmanlı Devleti'nde de yaygınlaştırılması konusunda uyarılarda bulunmuştur (Erkek, 2009: 289-308).

Ethem Nejat, Osmanlı ülkesinde gördüğü ve mektuplar alarak bilgi edindiği okulların bazılarında jimnastik, oyun ve terbiye-i bedeniye derslerine ve bu dersi yürütenlere karşı alay edilerek ve kötü gözlerle bakıldığını belirtmiştir. Okullarda öğrencilerin yaz ve kış havasız sınıflarda tutulduklarını ve öğretmenlerin çocukları sınıfta tutmayı daha kolay buldukları için onları bahçeye çıkarmadıklarını ifade etmiştir. Beden eğitimi konusuna kulüplerde, cemiyetlerde, gazetelerde yer verilmediği eleştirisinde bulunmuş ve ülkede birkaç kişi dışında kaç kişinin beden eğitiminin önemi için mücadele ettiğini sorgulamıştır. Memleketin herhangi bir köşesinde beden eğitimi ile ilgili bir kongre veya toplantı düzenlenmesini, halkın ve gençlerin buralara gelmesini arzu etmiştir (Ethem Nejat, 1327).

Ethem Nejat, özellikle Balkan Savaşı'ndan sonra yenilgimizi gençlerin uyuşuk, tembel ve sağlıksız olmasına bağlamış, okullarda ve okul dışında beden eğitimi faaliyetlerinden faydalanılması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde beden eğitimi derslerine ve öğretmenlerine gereken önemin verilmediğini belirtmiş, beden eğitimi öğretmenlerinin görevleri ve beden eğitimi ders uygulamaları hakkında çeşitli yazılar yazmıştır. İzcilik uygulamaları, doğa yürüyüşleri ve gezintiler ile ilgili olarak da görüşlerini belirtmiştir.

Mazhar [Kazancı]: Faik Bey'in yetiştirdiği isimlerden biri olan Mazhar Bey de Mekteb-i Sultânî'den mezun olmuş ve daha sonra Almanya'da aletli jimnastik konusunda eğitim almıştır (Atabeyoğlu, 1985b). Mekteb-i Harbiye (Atabeyoğlu, 1985a), Mekteb-i Sultânî ve Askerî Tıbbiye Mektebi'nde jimnastik öğretmenliği yapan (BOA, MF.MKT.:1105-30; Engin, 2003: 238) Mazhar Bey, Türkiye'nin ilk jimnastik kulübü olan Beşiktaş Osmanlı Jimnastik Kulübü'nün kurucuları arasında da yer almıştır (Atabeyoğlu, 1985b). Ruşen Eşref Ünaydın hatıralarında Mazhar Bey'in 1909 yılında Faik Bey'den sonra Tevfik Fikret'in müdürlüğü döneminde Mekteb-i Sultânî'de çalıştığını ve ders uygulamalarında beden eğitimi hareketlerine yer verdiğini, aletleri ise

esas olarak değil yardımcı olarak kullandığını belirtmiştir. Mazhar Bey'in öğretmenlik yaptığı dönemde, Faik Bey'in eski usulünden Selim Sırrı Bey'in yeni usulüne doğru bir geçişin görüldüğünü de ifade etmiştir (Ünaydın, 1957: 24).

Ahmet Robenson: Hindistan'da yaşayan bir ailenin çocuğu olan Ahmet Robenson, babasının ölümünden sonra ailesi ile birlikte İstanbul'a yerleşmiş ve Mekteb-i Sultânî'de öğrenim görmüştür. Bu okulda futbola başlayan Ahmed Robenson, kurulan futbol takımının kaleciliğini de yapmıştır (Düzenli, 1996). 1910 yılında mezun olduktan sonra okulunda jimnastik öğretmeni olarak çalışmış ve buradaki görevinden 1914 yılında ayrılmıştır (Düzenli 1996; Engin, 2003: 178-236). Kadıköy, Vefa ve İstanbul Sultânîleri ile numune rüşdiyelerinde de öğretmenlik yapan Ahmet Robenson, Osmanlı Devleti'nde izciliğin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır (Uzgören, 2000: 4). Ahmet Robenson Bey'in Mekteb-i Sultânî'den öğrencisi olan Suat Aray jimnastik dersine ait hatıralarında, dersin yarısından fazlasının Ahmet Robenson Bey'in Türkiye ve İlgiltere'deki spor hayatına dair hikayelerle geçtiğini belirtmiştir (Aray, 1959: 78). İsveç jimnastiğinin uygulayıcılarından biri olan Ahmet Robenson (Terbiye ve Oyun, 26 Nisan 1328) Terbiye ve Oyun dergisinin yazar kadrosunda da yer almıştır.

Feridun Bey: II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının önemli uygulayıcılarından biri de Feridun Bey'dir. Satı Bey Dârülmuallimîne müdür olduktan sonra (1909-1911) beden eğitimi dersi öğretmenliğine Selim Sırrı Bey'i getirmiş ve okulda bir jimnastikhane tesis etmiştir. Feridun Bey ise bir süre sonra Selim Sırrı Bey'in yardımcısı olarak göreve başlamıştır. Birkaç ay sonra Satı Bey ve daha sonra da Selim Sırrı Bey geçici olarak görevinden ayrılmış; Feridun Bey öğretmenliğe devam etmiş ve I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde o da okuldan ayrılmıştır (M. Cevdet, 1332; Selim Sırrı, 1922a). Dârülmuallimînde müdür yardımcılığı da yapan Feridun Bey (Feridun, 1330), 1918 ve 1919 yıllarında Mülkiye mektebinde beden eğitimi öğretmenliği yapmıştır (Çankaya, 1954a: 309). İsveç jimnastiği uygulamalarını yaymak için Selim Sırrı Bey'in en büyük yardımcılarından biri olan Feridun Bey, Tedrisât-ı İbtidâîye/Tedrisât Mecmuası ile İdman Mecmuası'nda beden eğitimi ile ilgili yazılar da yazmıştır.

Hilmi Bey: Hilmi Bey, Dârülmuallimîn'de Kemal Bey'in müdür olduğu dönemde (1914-1918) ikinci kez terbiye-i bedeniye öğretmenliğine başlayan Selim Sırrı

Bey'in yardımcısı olarak görev yapmıştır. Selim Sırrı Bey, Hilmi Bey'in bir süre sonra vefat etmesi üzerine "cihanda pek nadir tesadüf edilen gayur bir genç" yorumunu yapmış ve ölümün pek vakitsiz olarak onu aldığını belirtmiştir (Selim Sırrı, 1922a).

Ali Seyfi Bey: Beden eğitimi alanına hem uygulayıcı olarak hem de kalemiyle hizmet eden dönemin diğer bir önemli ismi ise uzun yıllar jimnastik ile uğraşmış Mercan İdâdîsi ve Ticaret Mektebi Ali'si mezunu Ali Seyfi Bey'dir (BOA, DH.EUM.MEM.: 134-49). Aletli jimnastiğin en önemli savunucularından biri olan Ali Seyfi Bey; Bahriye Mektebi (Ali Seyfi, 1332), Güverte Mektebi (Ali Seyfi, 1334) ile Mercan ve Davutpaşa Sultânîlerinde terbiye-i bedeniye öğretmenliği yapmıştır (BOA, BEO.: 4624-346743). Beykoz İttihad ve Teavün Cemiyeti idare heyetinde de yer alan, ayrıca bu cemiyetin Mümaresat-ı Bedeniye Şubesi müdürlüğü görevini yürüten (Ali Seyfi, 1326; Ergin, 1977: 1490-1491) Ali Seyfi Bey'in Donanma, İdman, Şehbal, Talebe Defteri ve Risale-i Mevkute-i Bahriye gibi süreli yayınlarda yazıları da bulunmaktadır.

M. Sami [Karayel]: İzciliğin gelişmesinde önemli çabaları olan M. Sami Bey (Oymak Beyi) ise Dârüşşafaka ve Gelenbevi İdâdîsi'nde terbiye-i bedeniye öğretmenliği yapmıştır (M. Sami [Karayel], 1329). Futbol, Mektepli ve İdman gibi süreli yayınlarda yazılarına rastladığımız M. Sami Bey'in İzci Rehberi, Sıhhi ve Terbiyevi Jimnastik ve Mehmet Fetgeri Şuenu ile beraber yazdığı Kadında Terbiye-i Bedeniye isminde kitapları da bulunmaktadır.

Diğer Önemli İsimler: Yukarıda sayılan isimler haricinde Abdurrahman Robenson Bey (Mekteb-i Sultânî, İstanbul Lisesi ve Kabataş, Üsküdar, Davutpaşa İdâdîleri öğretmeni), Savarış Efendi (Lonra'da İsveç jimnastiği üzerine eğitim alan Ermeni Mektepleri öğretmeni), Fuad Bey (Gelenbevi İdâdîsi ve Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi öğretmeni) ve Doktor İhsan Bey (özel okul öğretmeni) gibi isimlerde çeşitli okullarda görev yaparak İsveç jimnastiğinin tanıtılması ve yaygınlaştırılması hususunda alana katkı sağlamışlardır (Terbiye ve Oyun, 26 Nisan 1328).

Sonuç olarak, II. Meşrutiyet öncesi dönemde sınırlı sayıdaki askerî ve sivil okulda görev yapan beden eğitimi öğretmenlerinin sayısı II. Meşrutiyet döneminde Tablo 6 ve 7'de de görüldüğü üzere öncelikle İstanbul'da daha sonra da diğer

merkezlerde ciddi bir artış göstermiştir. Beden eğitimi anlayışlarını görev yaptıkları okullarda uygulayan yukarıda isimlerini verdiğimiz öğretmenler zaman zaman aletli-aletsiz jimnastik konusunda fikir ayrılıklarına düşşeler bile alanın lokomotifi olarak önemli sorumluluklar üstlenmişlerdir. Bu isimler, beden eğitimi uygulamalarının benimsenmesi ve yaygınlaştırılması çabalarına kalemleriyle de katkıda bulunarak düşüncelerinin kalıcı bir hale gelmesini ve sonraki nesillere aktarılmasını sağlamışlar, ayrıca çok sayıda öğrencinin alana ilgi duymasına ve yönelmesine etki ederek öğretmen yetiştirme çabaları açısından Cumhuriyet dönemine önemli bir miras bırakmışlardır. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen, öğretmen artışında dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik koşulları gereği ülkenin tümünü kapsayacak niteliksel ve niceliksel oranlara ulaşılamamıştır.

Tablo 6: II. Meşrutiyet Döneminde Sivil Okullarda Görev Yaptığı Belirlenen Terbiye-i Bedeniye/Jimnastik Dersi Öğretmenleri

Okulun İsmi	Görev Yapan Öğretmenler	Kaynakça
Mekteb-i Mülkiye	Selim Sırrı Bey Feridun Bey	(Çankaya, 1954a: 309). (Çankaya, 1954a: 309).
Dârülfünûn Tıp Fakültesi	Selim Sırrı Bey	(Tarcan, 1946: 61-62).
Mekteb-i Sultânî	Ali Faik Bey Ahmet Robenson Abdurrahman Robenson Mazhar Bey Şükrü Bey Hasan Rıza Bey	(Aray, 1959: 79-151; Selim Sırrı, 1928: 143). (Düzenli, 1996; Uzgören, 2000:4). (Aray, 1959: 44-58). (BOA, MF.MKT: 1105-30; Engin, 2003: 238). (Aray, 1959: 75; Engin, 2003: 238-242). (Engin, 2003: 238-242).
Dârülmuallimîn	Selim Sırrı Bey (Müdürlük de yapmıştır) Feridun Bey Hilmi Bey Mülazım Ahmed Efendi (İnzibat zabiti)	(M. Cevdet, 1332; Selim Sırrı, 1922a). (M. Cevdet, 1332; Selim Sırrı, 1922a). (Selim Sırrı, 1922a). (Selim Sırrı, 1922a).
Dârülmuallimat	Kuvarik Panosyan Hanım, Matmazel Vantura, Müteneffize Hanım, Şefika Hanım, Sabahat Hanım, Seniye Şevket Hanım	(İKMMTH, 1933: 43-65).
İzmir Dârülmuallimatı	Mankilyan Hanım	(Tutsak, 2002: 197-198).
Halep Dârülmuallimatı	Makbule Hanım (Resim ve terbiye-i bedeniye öğretmeni) Emet Hanım (İlm-i ruh ve terbiye-i bedeniye öğretmeni)	(BOA. MF.ALY. 104-125'ten aktaran Erdem, 2007: 321). (BOA. MF.İST. 51-22'den aktaran Erdem, 2007: 322).
Bursa Dârülmuallimatı	Madam Vartohi	(BOA. MF.İST. 50-45'ten aktaran Erdem, 2007: 323).
Sivas Dârülmuallimatı	Naciye Hanım (Tarih, coğrafya, resim, nakış, musiki ve terbiye-i bedeniye öğretmeni)	(BOA. MF.ALY. 125-112'den aktaran Erdem, 2007: 323-324).
Eskişehir Dârülmuallimîni	Bayram Saveci	(BOA, DH.UMVM: 140-71).
Konya Dârülmuallimîni	Burhanettin Bey Ahmet Hamdi Efendi (Ulûm-ı tabiiye ve terbiye-i bedeniye öğretmeni)	(BOA, DH.UMVM: 140-67). ((BOA. MF.ALY. 8-160'dan aktaran Taşer, 2010b).
Beyrut Dârülmuallimîni	Mustafa Ramiz Efendi	(BOA. DH.UMVM. 121-35'ten aktaran Ateş, 2012: 425).
Dârüşşafaka	Selim Sırrı Bey M. Sami Bey	(BOA, MF.MKT: 1056-20). (M. Sami [Karayel], 1329).
Vefa İdâdîsi	Ahmet Efendi	(BOA, MF.MKT: 1179-23).
Vefa Sultânîsi	İsmail Burak Bey	(İkdam no. 7117 s.2'den aktaran Ateş, 2012: 377).
İstanbul Sultânîsi	Adnan Fuad	(Adnan Fuad, 1333).

Tablo 6 (devam)

Okulun İsmi	Görev Yapan Öğretmenler	Kaynakça
Mercan Sultânîsi	Ali Seyfi Bey	(BOA, BEO.: 4624-346743).
Mercan İdâdîsi	Selim Sırrı Bey	(Sayar, 2011: 91).
Davutpaşa Sultânîsi	Ali Seyfi Bey	(BOA, BEO.: 4624-346743).
İzmir Nehari İdâdîsi	Bedros Efendi	(BOA, MF.MKT: 1184-16).
Gelenbevi İdâdîsi	M. Sami Bey	(M. Sami [Karayel], 1329).
Burdur İdâdîsi	Kuzma Efendi (Resim ve jimnastik öğretmeni)	(BOA, MF.MKT: 1186-93).
Balıkesir Sultânîsi ve İdâdîsi	Hezargradlı Mustafa Rahmi Efendi Hilmi Efendi (Balıkesir Sultânîsi)	(BOA, MF.MKT: 1184-126). (BOA, DH.UMVM.: 140-89).
Konya İkinci Leyli İdâdîsi	Salih Şevket Efendi (Tabiiye ve jimnastik öğretmeni)	(BOA, MF.MKT: 1185-20).
Niğde İdâdîsi	Atnaş Efendi (Fransızca ve jimnastik öğretmeni)	(BOA, MF.MKT: 1186-91).
Selanik İdâdîsi	Jan Efendi (Usul-i Defter, Hikmet ve jimnastik öğrt.)	(BOA, MF.MKT: 1051-54).
Mersin İdâdîsi	Mesut Kani Efendi	(BOA, MF.MKT: 1186-7).
Hama İdâdîsi	Hüseyin Vasıf Bey (Fransızca ve jimnastik öğrt.)	(BOA, MF.MKT: 1185-27).
Bursa İttihat ve Terakki Sultânîsi	Ali Sakıp Efendi	(BOA, DH.UMVM: 140-67).
Konya Sultânîsi	Burhanettin Bey	(BOA, DH.UMVM: 140-67).
Üsküp Sultânîsi	Mehmet Efendi	(BOA, MF.MKT: 1187-25).
Trabzon Sultânîsi	Markar Efendi	(BOA, MF.MKT: 1185-120).
Kastamonu Sultânîsi	Karebet Efendi (İngilizce ve Jimnastik öğretmeni)	(BOA, MF.MKT: 1187-58).
Sultan Selim Mektebi	Fehmi Bey	(BOA, DH.UMVM.: 67-8).
Altunizade Mektebi	Fehmi Bey	(BOA, DH.UMVM.: 67-8).
Ankara Dârüleytam Mektebi	Bilal Efendi	(BOA, DHVM.: 140-68).
Dersaadet Kız Sanayi Mektebi	Matmazel Vantura ve Seniye Şevket Hanım	(BOA. MF.İMF 29-44, 48-58 ve BOA. MF.ALY. 112-1 den aktaran Erdem, 2007: 211-213).
Mithat Paşa Kız Sanayi Mektebi	Matmazel Kordovero, Fevziye Hanım, Matmazel Vantura, Saime Hanım, Nebiha Hanım	(BOA. MF.ALY.112-1; BOA. MF.İMF. 46-15 ve BOA. MF.İST. 39-3'ten akt. Erdem, 2007: 215-217).
İnas İdâdîsi	Madmazel Kohariğ Panoysan (idman öğretmeni)	(BOA. MF.TLY. 276-137'den akt. Erdem, 2007: 239).
İstanbul İnas Sultânîsi	Fevziye Hanım	(BOA. MF.İST. 14-13'ten aktaran Erdem, 2007: 259).
Bezm-i Alem İnas Sultânîsi	Remziye Hanım	(BOA. MF.İST. 27-22'den aktaran Erdem, 2007: 447)
Erenköy İnas Sultânîsi	Hacer Hanım	(BOA. MF.İST. 49-5'ten aktaran Erdem, 2007: 449)
Beyrut İbtidai Mektebi	Mustafa Ramiz Efendi	(BOA. DH.UMVM. 121-35'ten akt. Ateş, 2012: 425).
Medresetül Vaizin	Selim Sırrı Bey	(Ruşen Eşref [Ünaydın], 1332; Tarcan, 1946: 49).
Medrese-i Süleymaniye İbtida-i Dahil Kısmı	İsmail Burak Bey	(Ceride-i İlmiye, 1335: 963).
Medrese-i Süleymaniye İbtida-i Haric Kısmı	Şevket Bey	(Ceride-i İlmiye, 1335: 964-966).

Tablo 7: II. Meşrutiyet Döneminde Askerî Okullar ile Polis Okullarında Görev Yaptığı Belirlenen Terbiye-i Bedeniye/Jimnastik/Riyazet-i Bedeniye Dersi Öğretmenleri

Okulun İsmi	Görev Yapan Öğretmenler	Kaynakça
Mekteb-i Fünun-u Harbiye ve İdâdîye-i Şâhâne	Kolağası Osman Efendi Kolağası Mehmet Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1009).
Dersaadet İdâdî-i Harbiye-i Şâhâne	Binbaşı İhsan Efendi Binbaşı Mehmet Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1011).
Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun	Kolağası Selim Sırrı Bey (Jimnastik öğretmeni) Kolağası Selim Sırrı Bey (Jimnastik ve eskrim öğretmeni)	(BOA, BEO: 3867-290011). (BOA, MF.MKT: 1193-32).
Edirne Mekteb-i Harbiyesi	Mülazım-ı Evvel Mazhar Efendi (Süvari ve jimnastik öğretmeni yardımcısı) Kolağası Ömür Hulusi Efendi ve Mehmet Ali Efendi	(BOA, BEO: 3414-255993). (Salnâme-i Askerî, 1326: 1028).
Mekteb-i Bahriye	Ali Seyfi Bey	(Ali Seyfi, 1332).
Güverte Mektebi	Ali Seyfi Bey	(Ali Seyfi, 1334).
Mekteb-i Tıbbiye-i Askerî	Mülazım-ı Evvel Mazhar Bey Yüzbaşı Tevfik Efendi	(BOA, MF.MKT: 1105-30; BOA, MF.MKT: 1109-10). (Salnâme-i Askerî, 1326: 1016).
Mekteb-i İdâdî Tıbbiye-i Şâhâne	Yüzbaşı Safvet Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1020).
Eyüp Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Evvel Halil ve Suat Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1022).
Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi	Yüzbaşı Talat ve Osman Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1023).
Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Evvel Latif ve Ahmet Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1024).
Fatih Askerî Rüşdiyesi	Yüzbaşı Hüseyin Mümtaz ve Osman Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1024).
Koca Mustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi	Yüzbaşı Bekir Efendi ve Zühdü Paşa	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1025).
Toptaşı Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Selahaddin Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1025).
Bursa Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Evvel Vehbi ve Abdullah Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1027).
Kastamonu Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Evvel Dursun ve Mülazım-ı Sani Mustafa Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1027).
Edirne Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Fuad ve Emin Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1029).
Manastır Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Rafet ve Mehmet Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1030).
Selanik Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Evvel Fikri ve Hurşid Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1031).
Üsküp Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Mehmed Ali ve Bayram Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1031).
İşkodra Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Osman ve İsmail Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1031).
Erzurum Askerî Rüşdiyesi	Yüzbaşı Vekili Ahmed ve Süleyman Sırrı Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1034).
Sivas Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Arif ve Mustafa Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1035).
Şam-ı Şerif Askerî Rüşdiyesi	Mülazım-ı Sani Faik ve Yusuf Ziya Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1037).

Tablo 7 (devam)

Okulun İsmi	Görev Yapan Öğretmenler	Kaynakça
Beyrut Askerî Rüşdiyesi	Yüzbaşı Mehmet ve Hüsayin Fehmi Efendi	(Salnâme-i Askerî, 1326: 1037).
Dersaadet Jandarma Efradı Cedide Mektebi	Mülazım-ı Sani Ali Rıza Efendi	(BOA, TFR.I.MKM.: 35-3472).
Selanik Jandarma Zabitan Mektebi	İtalyan Priçoli	(BOA, MV.: 152-3).
Selanik Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi	İtalyan Priçoli Mülazım-ı Sani Ali Rıza Efendi	(BOA, MV.: 152-3). (BOA, TFR.I..MKM.: 35-3472).
Selanik Polis Okulu	Yüzbaşı Ali Fehmi Efendi Mülazım-ı Evvel Bedri Efendi Feridun Bey Celal Efendi Mehmet Adil Efendi Hüsnü Naim Efendi	(BOA, TFR.I.AS.: 66-6599). (BOA, TFR.I.AS.: 66-6599; Şahin, 2001: 21). (Şahin, 2001: 21) (BOA, TFR.I..M.: 24-2318; Şahin, 2001: 21). (Şahin, 2001: 21). (Şahin, 2001: 21).
İstanbul Polis Okulu	Jandarma Mülazımı Ziya Bey (Eskrim talimi) Corci Efendi Hüseyin Hüsnü Efendi Hami Efendi Ahmet Faik Efendi	(BOA, DH.EUM.MEM.: 44-23). (BOA, DH.EUM.MH.: 247-11; BOA, DH.EUM.MH..: 94-27; Şahin, 2001: 26). (Şahin, 2001: 26). (Şahin, 2001: 26). (Şahin, 2001: 26).
Adana Polis Okulu	Mehmet Atıf Efendi, Kamil Efendi	(Şahin, 2001: 50).
Bağdat Polis Okulu	Hüseyin Hüsnü Efendi, Kamil Efendi	(Şahin, 2001: 44).
Trabzon Polis Okulu	Salih Sami Efendi	(Şahin, 2001: 52).
Beyrut Polis Okulu	Fevzi Efendi (riyazet-i bedeniye, fotoğraf, telefon ve telgraf öğretmeni) Galip Efendi (riyazet-i bedeniye, fotoğraf, telefon ve telgraf öğretmeni) Abdülhalim Fevzi Efendi, Ahmet Hilmi Efendi, Salih Efendi Mülazım Ali Kemal Efendi Mülazım-ı Sani Mehmet Emin Efendi	(BOA, DH.EUM.THR.: 85-16). (BOA, DH.EUM.THR.: 85-16). (Şahin, 2001: 38). (BOA, DH.EUM.MH.: 242-118). (BOA, DH.EUM.THR.: 58-29).

II. Meşrutiyet döneminde Balkan Savaşı'nda alınan yenilgiler, Osmanlı aydınlarının düşünce yapısında değişime neden olmuş; aydınlar yenilgilerin nedenlerini araştırmış, öz eleştiriler yapmış ve toplumsal sorunlarla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Aydınların yönelttiği en önemli eleştirilerden biri Osmanlı gençlerinin savaşlardaki güçsüz, uyuşuk, tembel ve ruhsuz hali olmuş ve bu durum aydınları kurtuluşun çarelerini aramaya zorlamıştır. Buna karşılık Balkan ülkelerinde okullarda verilen milli duyguları güçlendiren ve fiziksel yetileri kuvvetlendiren eğitimin savaşlardaki olumlu etkisi, Osmanlı aydınları için örnek teşkil etmiş ve bunun sonucunda kurtuluşun çaresi olarak okullar ve öğretmenler görülmeye başlanmıştır. Birçok önemli eğitimci (Ethem Nejat, Mustafa Satı, İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu], Nafi Atuf, İbrahim Hilmi) eserlerinde eğitim sistemini eleştirmiş ve Osmanlı gençlerini fiziksel ve ruhsal yönden harekete geçirecek bir eğitim sistemi için önerilerde bulunmuştur (Akyüz, 2002, 2008). Bu öneriler içerisinde beden eğitimi, jimnastik ve izcilik gibi konular önemli bir yer tutmuş, Balkan Savaşı yenilgisinin bir dışavurumu olarak ortaya çıkan önerilerde çözüme katkı sağlanması amaçlanmıştır. Görüşlerini bildiren ve zaman zaman da uygulamanın içinde yer alan bu isimler milliyetçi, militarist ve Sosyal Darwinist öğeleri temele almışlardır. Dönemin Osmanlı aydınları beden eğitimi ile devletin hayatta kalması, varlığını sürdürmesi ve bozulmayı önleme arasında bağlantı kurmuştur. Varlığın sürdürülmesi, nüfusun nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesi yoluyla mümkün olacağından beden eğitimi bu projenin bir parçası olarak sunulmuş ve milliyetçi bedenler oluşturulmasının aracı olarak algılanmıştır (Cora, 2007: 20).

Bu bölümde beden eğitimi derslerinin okullara girmesi için çaba harcayarak uygun ortamı hazırlayan kişiler ile yayın faaliyetleri aracılığıyla jimnastik, beden eğitimi ve izciliğin öneminden bahsetmiş olan eğitimciler hakkında bilgiler de verilmiştir.

Emrullah Efendi: 1858 yılında Lüleburgaz'da doğan Emrullah Efendi, orta öğrenimini Lüleburgaz'da, yükseköğrenimini ise Mülkiye Mektebi'nde tamamlamıştır. Eğitimin çeşitli kademelerinde yöneticilik, 1909 ve 1911 yıllarında ise iki kez Maarif Nazırlığı yapmış olan Emrullah Efendi 1914 yılında İstanbul'da vefat etmiştir (Çankaya, 1954b: 52-53).

Emrullah Efendi, eğitim reformunun aşağıdan (ilköğretim) değil yukarıdan (Dârülfünûn) başlaması gerektiğini belirterek bu amaçla Tuba Ağacı Nazariyesi'ni yayınlamıştır. Döneminde Osmanlı Devleti'nde ve Avrupa'da hakim olan genel pedagoji görüşünü benimsemiş ve 19. yüzyıl İngiliz düşünürü H. Spencer'ın bedeni, ahlaki ve zihni eğitim şeklindeki bireyci tasnifini kabul etmiştir (Akyüz, 1978: 145). Emrullah Efendi ayrıca ruhi kuvvetin bedenin sağlamlığına bağlı olduğunu belirtmiş ve buna bağlı olarak ilköğretim okullarında sağlık ve beden eğitimi derslerine de yer verilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Emrullah Efendi, 1326).

Emrullah Efendi'nin II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının en önemli siması olan Selim Sırrı Bey üzerindeki etkisi de çok büyüktür. 1910 yılı Mayıs ayında İsveç'teki beden eğitimi öğrenimini bitirip yurda döndükten sonra ordudaki görevinden ayrılan Selim Sırrı Bey, bir süre sonra dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından beden eğitimi müfettişliğine atanmıştır. Selim Sırrı Bey, bu duruma çok şaşırmış ve Mekteb-i Sultânî'den başka hiçbir sultânîde jimnastik dersinin olmadığını, kız mekteplerinde ise bu dersin adının bile bilinmediğini belirterek Emrullah Efendi'ye neyi teftiş edeceğini sormuştur. Emrullah Efendi ise kendisine "hem teftiş hem de tesis edeceksin" diyerek cevap vermiştir. Emrullah Efendi ayrıca erkek öğretmen okulu programlarına dersin koyulduğunu ve kız okullarının da sonra düşünüleceğini belirtmiştir. Bir süre sonra kız okullarına jimnastik dersinin girmesinde de Emrullah Efendi'nin yardımları olmuştur (Tarcan, 1946: 46-49). Emrullah Efendi, İsveç'te eğitim aldığını bildiği için beden eğitimi derslerini yürütme ve teftiş etme görevini Selim Sırrı Bey'e emanet etmiştir. Emrullah Efendi'nin II. Meşrutiyet döneminde iki kez Maarif Nazırlığı yapması da, Selim Sırrı Bey'in bu yöndeki çabalarına önemli katkılar sağlamıştır.

Mustafa Satı Bey: Düşünceleri ve uygulamaları ile Türk eğitim tarihinin iz bırakmış aydınlarından biri olan Mustafa Satı Bey (Gündüz, 2010), 1880 yılında Yemen'de doğmuş ve 1968 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir (Kuran, 1991; Şanal, 2002). Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdikten sonra öğretmenlik ve kaymakamlık yapan Satı Bey'in eğitim tarihimizde önemli bir kişilik haline gelmesi, 1909 yılında Dârülmuallimîn müdürlüğüne getirilmesi ile başlamıştır (Akyüz, 1978: 147; Baymur, 1948). Satı Bey, İstanbul Dârülmuallimîni müdürlüğü sırasında birçok yeni uygulamayı başlatmıştır. Bunlar arasında Tatbikat Mektebi'ni açması, bilimsel geziler düzenlemesi,

Dârülmuallimîn Kongresi, Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası ve kütüphane ile okul müzesi kurması önemli yenilikler olarak göze çarpmaktadır (Şanal, 2002). Dârülmuallimîne Satı Bey'in atanmasından sonra okul tamamen farklı bir şekle dönüşmüş; programlar, öğrenciler ve öğretmenler değişmiştir. Güvendiği kişileri etrafına toplayan ve modern bir Dârülmuallimîn meydana getiren Satı Bey; ibtidâî, rüşdiye ve idâdîler ile eski Dârülmualimînde, çocukların bedenlerinin bozulduğunu görerek Dârülmuallimîne beden eğitimi dersini sokmuştur. Göreve getirdiği kişiler ise Selim Sırrı Bey ile yardımcısı Feridun Bey olmuş ve ders için Çapa'da içinde çeşitli aletleri barındıran bir salon kurmuştur. Satı Bey bu işin başında yalnızca iki yıl kalabilmesine rağmen okulda kalıcı izler bırakmıştır (M. Cevdet, 1332; Selim Sırrı, 1922a).

Satı Bey, Dârülmuallimîn programına içinde askerî talimleri barındıran beden eğitimi dersini ekleyerek gelecekte öğrencilerine bu bilgileri aktaracak öğretmenler yetiştirmek istemiştir. Bu sayede öğrenciler bazı temel bilgileri daha askere gitmeden önce öğrenecek, hazır bir halde askere katılacak ve bu da zaman kaybını önleyecekti (Satı, 1326a). Satı Bey, gençlerdeki fiziksel ve ruhsal çöküşün okullarda verilecek paramiliter içerikteki beden eğitimi dersleri sayesinde düzelebileceğini görmüş ve bu durumu düzeltmek için çaba sarf etmiş bir eğitimcidir.

Satı Bey 1909 yılında yazdığı Fenn-i Terbiye isimli iki ciltlik eserinde de terbiyeyi; terbiye-i bedeniye, terbiye-i ahlakiye ve terbiye-i fikriye olmak üzere üç noktaya ayırmış ve eserin terbiye-i bedeniye ile ilgili kısmını aşağıdaki başlıklara ayırarak incelemiştir:

1. Terbiye-i Bedeniye'nin Gaye ve Ehemmiyeti
2. Terbiye-i Bedeniye ve Aile
3. Terbiye-i Bedeniye ve Mektep
4. Mektep Binası
5. Ders Rahleleri
6. Takayyüdat-ı Sıhhiye
7. Riyazet-ı Bedeniye (Satı, 1325: 25-96).

Yukarıda da görüldüğü gibi Satı Bey eserinin terbiye-i bedeniye ile ilgili kısmında terbiye-i bedeniyenin öneminden, mektep binası ve sağlık bilgisine kadar birçok konu ile ilgili bilgi vermiştir.

Dârülmuallimîn'de Satı Bey'in müdürlüğü döneminde çıkarılmaya başlayan Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası/Tedrisât Mecmuası'nda jimnastik, beden eğitimi, spor, izcilik vb. konularda çok sayıda makale yayınlanmıştır. Bu dergide Satı Bey'in de başyazar olarak çok sayıda makalesinin olduğu görülmüştür. Bu makaleler arasında yer alan Riyazet-ı Bedeniye başlıklı yazısı, riyazet-ı bedeniyeyi oyun, spor ve jimnastik olmak üzere üç başlık altında incelemiştir (Satı, 1326b).

Satı Bey ayrıca 1915 yılında "Yeni Mektep" isminde özel bir okul açmış (Ergün, 1987) ve bu okulda jimnastik derslerine özel bir önem vermiştir. Dersin öğretmeni olarak ise Selim Sırrı Bey ve yardımcısı olarak Dârülmuallimat öğretmeni Seniye Şevket Hanım görev yapmıştır (Terbiye ve Oyun, Mart 1923).

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu]: Eğitime dair radikal fikirleriyle eğitim tarihimizin en önemli ve en cesur isimlerinden biri olan İsmayıl Hakkı Bey (Köksal, 1997), 1886 yılında İstanbul'da doğmuş ve sırasıyla Mahalle Mektebi, Şemsülmekatip, Fevziye Mektebi, Vefa İdâdîsi ve Dârülfünûn Ulûm-ı Tabiiye şubesinde okumuştur. 1910 yılında Maarif Nezâreti tarafından pedagoji ve el işleri konularında inceleme yapmak üzere Avrupa ülkelerine gönderilen İsmayıl Hakkı Bey, dönüşünde çeşitli okullarda öğretmenlik ve bakanlık bünyesinde yöneticilik yapmıştır. Çok sayıda yayınlanmış eseri, makalesi ve konferansı bulunan bu isim 1978 yılında Ankara'da vefat etmiştir (Tozlu, 1989: 1-25).

Beden eğitiminin önemi ve gerekliliği konusunda sürekli görüşlerini bildiren İsmayıl Hakkı Bey, 1915 yılında yayınladığı İzmir Konferansları isimli eserinin Tekamül-ü İçtimaiyede Mektepler isimli ilk bölümünde beden eğitimi derslerinde kullanılacak aletlerin uygunluğu hakkında; aynı eserin "İzcilikten Memleket Ne Bekleyebilir?" ismindeki üçüncü bölümünde ise izcilik faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir (İsmayıl Hakkı, 1331: 1-69). 1915 yılında yayınladığı diğer bir kitabı ise, verdiği konferanslardan oluşan İlm-i Terbiye Konferansları'dır. Bu eserde yer alan 24 konferans içinde beden eğitimi ve beden eğitimi psikolojisi isminde iki konferans da yer

almıştır (Gündüzalp, 2010: 134). İsmayıl Hakkı Bey, erkek ve kız öğretmen okullarında kullanılmak üzere 1916 yılında yayınlanan Terbiye İlmi isimli eserinde de sıhhat, oyun ve jimnastik konusunda bilgiler vermiştir (İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu], 1332: 181-185). Aynı ismin Talim ve Terbiye'de İnkılâp isimli eseri, beden eğitimi konusundaki öneminden ötürü çalışmanın yayın faaliyetleri ile ilgili bölümünde ayrıca incelenmiştir.

İsmayıl Hakkı Bey, Osmanlı Devleti gibi bedeni ve zihni çöküşlere uğramış bir memlekette halkın güçlü bir şekilde tekrar ayağa kalkmasını sağlamak için spordan yararlanılması gerektiğini belirtmiş ve halk eğitiminde sporun önemi üzerinde durmuştur (Akyüz, 2010: 299-300). İsmayıl Hakkı Bey'in 12 Mayıs 1913 tarihinde Dârülmuallimîn konferans salonunda Riyazet-ı Bedeniye ile ilgili verdiği konferansı, makale olarak Tedrisât Mecmuası'nın 26. ve 27. sayılarında yayınlanmıştır (İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu], 1330a, 1330b).

Tevfik Fikret: İlerici düşünce ve yenilikçiliğini çalışma ve hizmetlerinde olduğu kadar eğitim ve öğretim alanında da göstermiş değerli bir öğretmen-şair olan Tevfik Fikret (1867-1915) ise, çeşitli okullarda öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır. Anglo-Sakson eğitim ve öğretim usulü ile Robert Kolej'de öğretmenlik yaparken tanışmış ve Amerikalıların kuramsal olmaktan çok hayata dönük olan eğitim-öğretim usulünü o zamana kadar taklit edilip uygulanan Fransız usulünden üstün görmüştür. Bu görüşlerine bağlı olarak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra bir "Yeni Mektep" kurma işine girişmiş ve "Yeni Mektep" ile Osmanlı okullarında o zamana kadar yürütülen eğitim-öğretim usulleri yerine yeni esaslara dayanan bir okul kurmak istemiştir. Yeni Mektep'te gençlerin bedeni ve ruhi yetenekler bakımından en iyi şekilde geliştirilmesi hedeflenmiş ve genel eğitimin makul bir beden eğitimine dayandırılacağı belirtilmiştir. Ocak 1909'da başladığı ve bir buçuk yıl sürdürdüğü Mekteb-i Sultânî müdürlüğü sırasında da "Yeni Mektep" prensiplerine uygun, kuramdan çok uygulamaya önem veren hayata dönük öğrenciler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Tevfik Fikret ile aynı dönemde Mekteb-i Sultânî'de öğretmenlik yapan Salih Keramet Nigar, onun öğrencilerin sağlığını koruyacak, dayanıklılığını arttıracak idman, oyun ve sporlara önem verdiğini belirtmiştir (Kavcar, 1988: 57-80).

Sabri Cemil [Yalkut]: 1882 yılında Kosova Priştine'de doğan Sabri Cemil, İstanbul Dârülfünûnu Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiştir (Binbaşıoğlu, 2009: 360). II.

Meşrutiyet'in başlangıcından Balkan Savaşları'na kadar Üsküp Dârülmuallimîni müdürlüğü yapmış, daha sonra İstanbul'a gelmiştir. Maarif Nezâreti'nin görevlendirmesiyle Anadolu'daki okullarda çalışan Sabri Cemil'in çok sayıda yayınlanmış kitabı ve makalesi bulunmaktadır (Ergün, 1996: 83). Sabri Cemil, Ameli Fenn-i Tedris isimli eserini Gabriel Compayre'ın aynı addaki eserini esas alarak yazmıştır. Satı Bey'in Fenn-i Terbiye isimli eseri teorik, Ameli Fenn-i Tedris ise uygulamalı bilgi vererek birbirlerini tamamlamışlar ve öğretmen okullarında okutulmuşlardır (Binbaşıoğlu, 2005: 164). 1910 yılında yayınlanan bu eser; ibtidâî, rüşdi öğretmenleri ile Dârülmuallimîn öğrencilerine uygun olarak hazırlanmış ve içinde jimnastiğin de yer aldığı tüm dersler ile ilgili bilgi sunulmuştur. Jimnastik dersine ayrılan bölümde, jimnastik derslerinde takip edilecek usul ile ilgili bilgi verilmiş, ayrıca teneffüs zamanlarında öğrencilerin oyun oynayacağı ve yeri müsait olan okullarda jimnastik dersi için bir alan ayrılacağı belirtilmiştir (Sabri Cemil [Yalkut], 1326: 98-147).

İbrahim Hilmi [Çığıraçan]: Gerek yazdığı eserler ve gerekse sahibi olduğu yayınevinde bastığı çok sayıda eser ile kültür alanında II. Meşrutiyet döneminin en tanınmış isimlerinden biri olan İbrahim Hilmi, 1876-1963 yılları arasında yaşamıştır. Yazdığı eserlerden biri olan Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz'i 1913 yılında yayınlamıştır. Bu eserin okullarımız ile ilgili olan kısmında, Osmanlı Devleti'nde azınlıkların ve yabancıların açtıkları okullarda binaların ve temizlik şartlarının iyi olduğunu ve çevrede küçük büyük çeşitli jimnastik aletleri bulunduğunu, Osmanlı okullarında ise okul binalarının ve sağlık şartlarının kötü olduğunu; beden eğitimine, jimnastiğe ve oyunlara yer verilmediğini belirtmiştir. Eserin oyunlarımız ile ilgili kısmında da sağlığı koruyan, kuvveti artıran ve askerliğe faydalı olan batıya özgü oyunlardan özellikle İsveç usulü jimnastik oyunlarının faydasından bahsetmiş, kızların ve erkeklerin fiziksel olarak kötü durumda oldukları için askerî-sivil her okulda jimnastik oyunlarının öğretilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Erkeklere futbol, kızlara ise tenis, kriket gibi oyunların öğretilmesinin öneminden bahsederek, bir milletin fertlerinin beden hareketlerine, oyunlara ve çeşitli sporlara ne kadar önem verirse o kadar kuvvetli ve sağlam olacaklarını vurgulamıştır (İbrahim Hilmi [Çığıraçan], 2000: 20-100).

Nafi Atuf [Kansu]: II. Meşrutiyet döneminde öğretmenlik eğitimin çeşitli kademelerinde yöneticilik, Cumhuriyet döneminde ise milletvekilliği yapan Nafi Atuf

(1891-1948), Edirne Mülki İdâdîsi ve Mekteb-i Mülkiye'de okumuştur (Gündüzalp, 2010: 164-165). Nafi Atuf, Edmond Demolins'in "Yeni Mektepte" isimli eserini 1912 yılında Türkçe'ye çevirmiş ve bu eserde Yeni Mektep'te sabahları yapılan teorik derslerin yanında, öğleden sonra açık havada uygulamalı oyun ve idman alıştırmalarına da yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çocukların yalnızca kitaptan öğrenmediği, uygulamalı etkinliklerden de öğrenebildiği belirterek, çocukların günün uzun bir bölümünde kapalı alanda tutulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bedenin büyüyüp gelişmesi için açık havada yapılan uygulamalı etkinliklere (idman, oyun vb.) zaman ayrılmalı ve her gün çocuklara keyif aldıkları beden alıştırmaları yaptırılmalıdır (E. Demolins, 1328: 21-22).

Nafi Atuf, bir makalesinde de gençliğin fiziksel durumunun kötülüğü üzerinde durmuş ve fikir yorgunluğunun beden üzerinde büyük etkileri olduğunu vurgulamıştır. Gençlerimizde uyuşukluk ve tembelliğin göze çarptığını, okullardaki öğretim yöntemlerinin çocukların bedenlerine önem vermediğini ifade eden Atuf, öğretmenlere bu konuda önemli görevler düştüğünü ve öğretmenlerin çocuğun fikrinden çok bedenini geliştirmesi gerektiğini dile getirmiştir. Gençlerin hasta olduğunu ve neslin çöküntüye doğru gittiğini de belirten Nafi Atuf, okullara kuvvetli giren çocukların hasta ve zayıf çıktığını, bu yüzden çocuklarımızın sağlam ve sağlıklarına dikkat ederek yetiştirilmesi gerektiğini önemle vurgulamıştır (Nafi Atuf [Kansu], 1327).

Ziya Gökalp: II. Meşrutiyet döneminde eğitim ve düşünce alanında önemli bir isim olan Ziya Gökalp (1876-1924), Diyarbakır Askerî İdâdîsi, Mülki İdâdîsi ve İstanbul Baytar Mektebi'nde okumuştur. İttihad ve Terakki Cemiyeti'nde de görev alan Gökalp, Dârülfünûn Sosyoloji Kürsüsü'nü kurmuş ve burada ders vermiştir (Ergün, 1996:136-137). İslam Terbiyesi'nin Mahiyeti isimli makalesinde bir okulun programında, milli ve dini bilgilerin yanı sıra beden eğitimi alıştırmalarının da yer alması gerektiğini belirtmiştir (Gök Alp, 1329; Kavcar, 1988: 82-83).

Müstecabizade İsmet: Müstecabizade İsmet (1868-1917) de vatandaşlık eğitimi konusunda ilkokul çocuklarına yönelik olarak 1909 yılında yazdığı Rehber-i İttihad isimli eserinde askerlik ve jimnastik konularına bölüm ayırmıştır. Osmanlıcılık ideolojisini benimseyen bu eserde (Üstel, 2004: 32-33), jimnastik yapmayan kişinin iyi

bir asker olamayacağı vurgulanmış; jimnastiğin ne olduğu, jimnastiğin çeşitleri ve faydaları ile ilgili bilgiler aktarılmıştır (Tuna, 2008: 22-120).

Süleyman Paşazade Sami Bey: II. Meşrutiyet döneminde çeşitli okullarda idarecilik ve eğitimin çeşitli kademelerinde yöneticilik yapan Süleyman Paşazade Sami Bey (1866-1917) ise, Aristokli Efendi'nin "İlm-i Terbiye-i Etfâl" isimli eserini 1912'de bazı ilaveler yaparak yeniden düzenlemiştir. Bu eserin "Çocuk Eğitimi Biliminin Genel Kuralları" adını taşıyan ikinci bölümünde beden eğitimi, ruhsal eğitim ve manevi eğitim konularına yer vermiştir. Eserde beden eğitiminin amacı olarak bedeni güçlerin geliştirilmesi ile duyu organlarının eğitimi olarak belirtilmiştir (Binbaşıoğlu, 1995: 51-52, 2009: 262; Şanal ve Güçlü, 2005).

M. Şemseddin [Günaltay]: M. Şemseddin Bey'in (1883-1961) 1915 yılında yayınladığı "Zulmetten Nura" isimli eserinde ise "Hıfzıssıhha ve Terbiye-i Bedeniye Temrinatı" isminde bir bölüm yer almıştır. Yazar bu bölümde, sağlığı korumanın ve beden eğitiminin öneminden bahsetmiş, okullarda bu derslere ayrı saatler ayrılması gerektiğini belirtmiştir (M. Şemseddin [Günaltay], 1331: 323-332).

Feridun Vecdi: II. Meşrutiyet döneminde seçkinler eğitimi akımının Emrullah Efendi ile birlikte önemli savunucularından biri olan Feridun Vecdi, insanın manevi eğitim ile bedeni eğitime ihtiyacı olduğunu belirterek her ikisinin de önemi üzerinde durmuş, ayrıca bedeni ve fikri eğitimde milli ülkünün esas alınması gerektiğini de belirtmiştir (Ergün, 1996: 68).

Sonuç olarak, Balkan Savaşı'nda alınan yenilgilerin gençlerin zayıf, güçsüz, uyuşuk ve ruhsuzluğuna bağlandığı bu dönemde, kurtuluşun beden eğitimi, jimnastik ve izciliğe verilecek önem ile olabileceği görüşünün yaygınlık kazanmasıyla birçok eğitimci bu konulara yönelmiş ve durumun düzeltilebilmesi için görüşlerini belirtmiştir. Çok sayıda eğitimcinin yazılarında beden eğitimine yer vermesinin diğer bir sebebi de Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de beden eğitiminin genel eğitimin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşünün geçerlilik kazanmasıdır. Ayrıca, dönemin koşulları ve ihtiyaçlarına bağlı olarak oluşan paramiliter kaygıların da beden eğitimine yüklenen anlamların pekiştirilmesine etki ettiği görülmektedir.

4.7 Dönüştürme Enstrümanları

Bu bölümde, II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanına katkı sağlayan ve dönüştürme enstrümanları olarak değerlendirilen Terbiye-i Bedeniye Mektebi, yayın faaliyetleri, düzenlenen bayramlar ve paramiliter gençlik örgütlerindeki beden eğitimi ve izcilik uygulamaları ile ilgili bilgiler ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

4.7.1 İlk Özel Spor Okulu: Terbiye-i Bedeniye Mektebi (1908)

II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimi alanının en önemli aktörü ve en etkili ismi olan Selim Sırrı Bey'in uygulamaya yönelik ilk çabalarına aşağıda ayrıntılı olarak bilgi verilen Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde rastlanmaktadır. Başlangıçta Selim Sırrı ve Doktor Rıza Tevfik Bey tarafından açılması planlanan Terbiye-i Bedeniye Mektebi; Müslüman, Hristiyan ve Musevi gençlerinin beden eğitimlerine hizmet etmeyi amaçlamış, bu mektebe gelir sağlamak için düzenlenen konfransların ilki ise Tepebaşı Millet Bahçesi'nin yazlık tiyatrosunda gerçekleştirilmiştir. Konferanslarda Alman ve İsveç jimnastikleri, güreş, eskrim, futbol, boks vb. konularda teorik bilgiler verilmiş ve ayrıca mübarezeler de yapılmıştır. Bu iki ismin verecekleri diğer konferansların da İkdam gazetesi tarafından duyurulacağı belirtilmiş ve Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin süratle açılması arzu edilmiştir (İkdam, 16 Eylül 1908; İkdam, 22 Eylül 1908). Selim Sırrı Bey, bu okulu açmak için eşinin altınlarını da kullandığını fakat yetmediği için Tepebaşı'nda yukarıda belirtilen spor müsabakası düzenlediğini belirtmiştir (Tarcan, 1946: 43).

Mektep ile ilgili olarak Musavver Muhit'te yayınlanan iki ilanda, mektebin 14 Aralık 1908'de açılacağı, derslere ise 19 Aralık'ta başlanacağı belirtilmiş ve üye kaydının başladığı tüm jimnastik meraklılarına duyurulmuştur (Musavver Muhit, 27 Teşrin-i Sani 1324; Musavver Muhit, 4 Kanun-ı Evvel 1324).

Açılışına tüm jimnastik meraklılarının davet edildiği bu mektep, Musavver Muhit'te yer alan ilanın aksine 20 Aralık 1908'de Rıza Paşa Yokuşu'ndaki sirk çarşısının içinde açılmıştır. Açılış için çarşının ortasındaki üstü kapalı meydan tahsis edilmiş ve açılışa Prens Sabahaddin Bey, Müşir Fuad, Birinci Ferik Keçecizade İzzet ve Üçüncü Ordu Erkan-ı Harbiye Reisi Pertev Paşaların da aralarında olduğu çok sayıda

davetli katılmıştır. Prens Sabahattin Bey'in beden eğitiminin önemi ve gerekliliği hakkındaki açılış konuşmasından sonra davetlilelere çay ikram edilmiştir. Beden eğitimine dair aletler ile nişan talimleri için çeşitli silahların bulunduğu mektepte Selim Sırrı Bey'in mesaisi açılış törenine katılanlar tarafından takdir edilmiştir. Açılış gününde Selim Sırrı Bey'in eskrim ve düello hakkındaki kısa bahsinden sonra Mösyö Gouvery ile Sagostini arasında eskrim müsabakası yapılmıştır. Ardından Selim Sırrı Bey ile Kolağası Lütfü Bey arasında daha sonra da Faik Bey ile Müşir Fuad Paşa'nın katıldığı müsabakalar yapılmıştır. Selim Sırrı Bey, İngiliz boksu ile ilgili açıklamasından sonra Mösyö Gouvery ile bir boks maçı da yapmıştır. Açılış günü yapılan etkinlikler mektebin İsveç jimnastikleri öğretmeni Doktor Migluyic'in birkaç öğrenciye yaptırdığı örnek İsveç jimnastiği uygulaması ile son bulmuştur (İkdam, 19 Aralık 1908; İkdam, 21 Aralık 1908). Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin başlangıçta Doktor Rıza Tevfik ile beraber açılacağı duyurulmuş, fakat açılış günü ile ilgili olarak verilen bilgilerde okulun Selim Sırrı Bey tarafından açıldığı görülmüştür.

Aynı günlerde Şura-yı Ümmet gazetesinde yayınlanan "İstanbul Fincancılar Yokuşunda Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve Muallim Selim Sırrı Bey" isimli yazıda ise, Avrupa başkentlerinde olduğu gibi İstanbul'da da Selim Sırrı Bey tarafından Terbiye-i Bedeniye Mektebi açıldığı ve okul için gerekli olan aletlerin Londra, Paris ve Roma'ya sipariş edildiği bildirilmiştir (Şura-yı Ümmet, 22 Kasım 1908). Terbiye-i Bedeniye Mektebi Nizamnâmesi'nde ise okulda meç, kılıç, boks, alafranga güreş, kürek çekme, bisiklet ve nişan talimleri ile İsveç ve Alman jimnastiklerinin gösterileceği ve okula 7 yaşından 60 yaşına kadar herkesin devam edebileceği belirtilmiştir. Nizamnâmede ayrıca okula devam edenlerin üyelik şekli, üyelik ücretleri, uymak zorunda oldukları kurallar, öğretimin süresi ve şekline kadar birçok bilgi de yer almıştır (Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin Nizamnamesi [TBMN], 1908).

Ali Kemal Bey de okulun açılışı ile ilgili olarak memlekette faydalı bir iş yapıldığını ve Sabahaddin Bey'in nutkuyla açılan okulun Selim Sırrı Bey'in çabalarıyla geleceğimize atılan iyi bir adım olduğunu belirtmiştir (Ali Kemal, 1908).

Terbiye-i bedeniye mektebi müdür vekili Necmettin Bey'in 14 Nisan 1909'da bir gazeteye verdiği ilanda, mektebin kurucusu ve müdürü Kolağası Selim Sırrı Bey'in birkaç güne kadar bilgilerini arttırmak için Harbiye Nezâreti'nce Stokholm'e

gönderileceği belirtilmiştir. Selim Sırrı Bey'in bulunmadığı zamanlarda jimnastik dersine yardımcısı Ahmet Bey, eskrim dersine Muallim Refik, güreşe Kenan Bey'in devam edecekleri; mektebin her gün açık olduğu ve aboneliğin her şube için bir mecidiye olduğu da ifade edilmiştir (Yeni Gazete, 14 Nisan 1909). Terbiye-i bedeniye mektebi ile ilgili 1910 yılının kasım ayında Futbol Gazetesi'nde çıkan bir yazıda ise, tüm çabalara karşılık okula çok az sayıda üyenin devam ettiği bildirilmiş ve bu durum hayretle karşılanmıştır (Y.R., 1326).

Okulun kapanış tarihi tam olarak bilinmemesine rağmen, yukarıda belirtilen yazının yayınlandığı 1910 yılının kasım ayından sonra okul faaliyetleri ile ilgili bir bilgiye ulaşılamaması okulun bu dönemde kapanma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Selim Sırrı Bey'in, kendisini terbiye-i bedeniye mektebi kurucusu ve müdürü olarak tanıttığı "İsveç Usulünde Jimnastik: Terbiye-i Bedeniye" isimli eseri de 1910 yılında yayınlanmıştır.

Özel bir girişim olan bu okul, Türkiye'nin beden eğitimi ve spor alanında ilk çağdaş kurumsal yapılanma deneyimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Yıldıran, 2012), Selim Sırrı Bey'in çeşitli spor branşlarında uzman kişileri etrafında toplayarak 1908 gibi erken bir tarihte böyle bir okulu açabilmesi geniş çevresini ve bu çevredeki etkisini göstermektedir. Birçok spor branşı ile ilgili teorik ve uygulamalı bilgilerin verildiği bu okul, modern sporların tanıtımı ve yaygınlaştırılması gibi bir işlevi de yerine getirmiştir. Dönemin önemli devlet adamları davet edilerek açılışı yapılan bu okulun beklenen ilgiyi görememesinin nedeni ise, Selim Sırrı Bey'in okulun açılışından birkaç ay sonra İsveç'e gitmesidir (Özçakır ve Yıldıran, 2012).

Selim Sırrı Bey'in İsveç'e gitmeden önce açtığı bu okulda, İsveç ve Alman jimnastiği uygulamalarının her ikisinin de yapılması, hatta Alman jimnastiği taraftarı olan Faik Bey'in okulun açılışında yer alması, okulun Selim Sırrı Bey'in her iki jimnastik akımına aynı mesafede durduğu ve her iki akımın uygulamalarından yararlandığı bir dönemde açıldığını göstermektedir.

4.7.2 Yayın Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin hukuki, siyasi, iktisadi ve sosyal hayatında önemli bir değişimin ve dönüşümün yaşandığı II. Meşrutiyet döneminde, aydınlar kurtuluşun çarelerini aramaya başlamış, bulunan çarelerin geniş kitlelere anlatılması ve tanıtılması için basın etkili bir güç olarak kullanılmıştır (Erkek, 2012).

II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber yayın hayatında görülen canlanmaya (Tuncer, 2008a) bağlı olarak, cemiyetlerin ve partilerin yarıştığı dönemin ilk yıllarında çoğulcu bir fikir ortamı egemen olmuş ve her türlü görüş serbestçe ifade edilebilmiştir. II. Abdülhamit'in yasakçı ortamından kurtulan Osmanlı aydını devlete sahip çıkmış, yol göstermiş ve çözüm önerileri sunmuştur. 1908-1909 yıllarında 353, 1910'da 130, 1911'de ise 124 gazete ve dergi yayınlanmıştır (Toprak, 1983).

Süreli yayınlarda görülen artış etkisini telif ve tercüme eserlerde de göstermiş ve bu dönemde Batı pedagojisinin de tanıtıldığı çok sayıda kitap yayınlanmıştır (Kafadar, 1997: 323-324). Basının beden eğitimi alanına karşı II. Meşrutiyet öncesi dönemde başlayan ilgisi bu dönemde de artarak devam etmiştir. Bu dönemde özellikle Selim Sırrı Bey tarafından yazılan makale ve kitaplar aracılığıyla eğitimciler ve halk beden eğitimi konusunda aydınlatılmaya çalışılmış, dersin canbazlık ve pehlivanlık olarak algılanmasının önlenmesi için çaba harcanmıştır. Selim Sırrı Bey, Osmanlı Devleti'ne yeni giren İsveç jimnastiğini tanıtmak ve yaygınlaştırmak için basını önemli bir araç olarak kullanmıştır. Ayrıca çok sayıda önemli isim de eserlerinde beden eğitiminin bireysel ve toplumsal yönden önemini vurgulamış; beden eğitimi, jimnastik ve izcilikten beklentilerini ortaya koymuştur.

Balkan Savaşı yenilgisi, gençlerin savaşa bedenen hazırlanmasına ek olarak, ruhen de hazır olması konusunu gündeme getirmiştir. Eğitimin içeriğinin milliyetçi bir doğrultuda yeniden düzenlendiği bu dönemde, çocuklara ve gençlere yönelik olarak yayınlanan dergilerde vatan, vatan sevgisi, imtikam gibi konuları içeren çok sayıda yazı yer almış, ayrıca bu konularda kitaplar da yayınlanmıştır (Ateş, 2012: 101).

Bu bölümde, II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanına hizmet eden bazı önemli eserlerin (kitap, dergi, gazete, vb.) künyeleri verilmiş ve bu eserler değerlendirilmiştir.

4.7.2.1 Telif ve Tercüme Eserler

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi derslerinin müfredatlara alınması ve ders uygulamalarının başlaması ile birlikte telif ve tercüme eserlerin sayısında da önemli bir artış görülmüştür. Yayınlanan telif ve tercüme eserlerin bazılarında beden eğitimi, spor ve izcilik konularına da yer verilmiş veya bu konulara bölüm ayrılmıştır. Bu eserlerin bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

Talim ve Terbiye'de İnkılâp, İzmir Konferansları, Terbiye İlmi ve İlm-i Terbiye Konferansları (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu), Fenn-i Terbiye (Satı Bey), Fenn-i Terbiye Dersleri (Mehmet Ali Sancakdar), Zulmetten Nura (M. Şemseddin), Ameli Fenn-i Tedris (Sabri Cemil), İlm-i Terbiye-i Etfal (Süleyman Paşazade Sami), Yeni Mektep (Tevfik Fikret), Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz (İbrahim Hilmi), Türklük Nedir ve Terbiye Yolları, Yiğit Türkler, Terbiye-i İbtidâîye Islahatı, Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz? (Ethem Nejat), Ana Mektepleri Hıfzıssıhhası (Ebu Muhsin Kemal), Mekteplere Mahsus İlm-i Terbiye-i Etfal (Necmettin Sadak) ve Rehber-i İttihad (Müstecabizade İsmet).

Bu dönemde yayınlanan bazı eserler ise doğrudan oyun, beden eğitimi, jimnastik ve izcilik ile ilgilidir. Terbiyevi Çocuk Oyunları (Ahmet Edip), Yeni Usul Osmanlı Terbiye-i Bedeniye Dersleri (Ahmet Nazmi ve Bekir Sıtkı), Kadında Terbiye-i Bedeniye (Mehmet Fetgeri Şuenu ve M. Sami), Sıhhi ve Terbiyevi Jimnastik, İzci Rehberi (M. Sami) ve Milli Jimnastik (Genç Kalemler Tahrir Heyeti) isimli eserler ise bunlardan bazılarıdır.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanının en önemli aktörü olan Selim Sırrı Bey'in ağırlıklı olarak pedagojik anlam taşıyan eserlerinin ise ayrıca incelenmesi gerektiğinden bu eserler kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır.

Selim Sırrı Bey'in II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi konusundaki eserleri incelendiğinde ilk olarak "İsveç Usulünde Jimnastik: Terbiye-i Bedeniye" isimli eser karşımıza çıkmaktadır. 1910 yılında Kitabhane-i Askeri-İbrahim Hilmi tarafından basılan bu eser, Selim Sırrı Bey'in 1903 yılında yazdığı "Terbiye-i Bedeniye" isimli eserinin ikinci baskısıdır. Selim Sırrı Bey'in kendisini terbiye-i bedeniye mektebi (Selim Sırrı Bey tarafından 20 Aralık 1908'de açılan özel okul) kurucusu ve müdürü olarak tanıttığı bu eserde, Servet-i Fünun Mecmuası'nda "Terbiye-i Bedeniye Dersleri" ismiyle yazdığı makaleleri bulunmaktadır. Eserin başlığında İsveç usulünde jimnastik bulunmasına rağmen içerikte İsveç jimnastiği ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Aynı dönemde Selim Sırrı Bey tarafından yazılan diğer bir eser de "Terbiyevi İsveç Jimnastikleri ve Mektep Oyunları"dır. 1911 yılında Ebüzziya Matbaası tarafından yayınlanan bu eser, 8 yaşından 12 yaşına kadar olan kız ve erkek çocuklar için hazırlanmış ve eserde, terbiyevi jimnastik ve oyun hakkında bilgiler yer almıştır. Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası'nda eser ile ilgili yayınlanan tanıtım yazısında tüm öğretmenlerin bu eserden bir tane edinmeleri de tavsiye edilmiştir (Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 15 Teşrin-i Evvel 1327). Terbiyevi İsveç Jimnastikleri ve Mektep Oyunları, 14 Ekim 1911 tarihli terbiye-i bedeniye dersi kararnamesinde (numune rüşdiyeleri, idâdî, sultânî ve dârülmuallimînler için hazırlanan) ders kitabı olarak da belirlenmiştir (BOA, MF.MKT.: 1175-95). Kitapta, 8 yaşından 12 yaşına kadar olan kız ve erkek çocuklara yaptırılabilecek oyun ve jimnastikler yer almasına rağmen, yukarıda belirtildiği gibi daha büyük yaşlardaki idâdî, sultânî ve Dârülmuallimîn öğrencileri tarafından da kullanılabileceği resmi bir kararname ile belirlenmiştir.

Selim Sırrı Bey tarafından 1913 yılında yazılan "İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları" isimli eser de Matbaa-i Hayriye ve Şürekası tarafından yayınlanmış ve tüm sivil okullarda kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Selim Sırrı Bey bu kitabı yazarken, İsveç Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eski müdürü Profesör Törngren ile Belçika Dârülmuallimîni eski müdürü Charles Lefebure'un eserlerinden yararlanmıştır. İçerisinde İsveç jimnastiği, eski ve yeni jimnastikhaneler, oyunlar, ders içerikleri, komutlar ve vücut hareketleri ile ilgili bölümlerin yer aldığı bu kitabın son kısmında, 30 adet oyun ve 30 haftalık ders planı da verilmiştir. Eserin, Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından hazırlanan ibtidâî mektepler, sultânî ve inas sultânîsi müfredat

programlarında terbiye-i bedeniye derslerinde 30 hafta süreyle kullanılması da kararlaştırılmıştır (MUN, 1329b: 59, 1329c: 77-78, 1330a: 77-78, 1330c: 57-58, 1331b: 54, 1332: 149). Resimli Kitap Mecmuası'nda İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye ve Mektep Oyunları kitabına yönelik olarak çıkan tanıtım yazısında ise, kitapta kadın ve erkeklerin her yaşta yapabileceği hareket örneklerine yer verildiği, ayrıca kitabın ilk ve ortaokullarda beden eğitimi derslerinde uygulanacak müfredat programını da içinde barındırdığı belirtilmiştir (Resimli Kitap, Nisan-Mayıs 1329).

1913 yılında Selim Sırrı Bey tarafından yazılan diğer bir eser de "Alman Jimnastikleri ve Jahn" isimli eserdir. Selanik Matbaası tarafından basılan bu kitapta, Alman jimnastiğinin tarihi, önemli isimleri ve Almanya'da kurulan jimnastik cemiyetleri hakkında bilgilerin yanı sıra, Alman jimnastiğinin Osmanlı Devleti'ndeki anlamı ve uygulamaları hakkında bilgiler de yer almış ve Alman jimnastiğinin Osmanlı Devleti ve Almanya'daki uygulamalarının farklı olduğu belirtilmiştir. Selim Sırrı Bey, İsveç jimnastiği uygulamalarını benimsediği ve yaygınlaştırmaya çalıştığı bir dönemde bu eseri yazarak Alman jimnastiğine karşı olmadığını, Alman jimnastiğinin Osmanlı Devleti'ndeki aşırıya giden yanlış uygulamalarına karşı olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

"Terbiye-i Bedeniye: Terbiyevi Jimnastikler ve Jimnastik Oyunları" isimli eser ise Brüksel Dârülmuallimîni terbiye-i bedeniye öğretmeni Dyknts tarafından yazılmış, 1914 yılında ise Selim Sırrı ve Mehmet Ziya Beyler tarafından tercüme edilmiştir. Matbaa-i Amire'de basılan eserde; terbiye-i bedeniyenin tarihçesi, terbiye-i bedeniyenin gerekliliği ve önemi, terbiyevi jimnastikler, mektep jimnastikleri, beden hareketlerinin tasnifi ve terbiyevi oyunlar ile ilgili bilgiler yer almıştır. Belçika okullarında İsveç jimnastiği kullanıldığı için eserde de bu doğrultuda bilgiler verilmiştir.

Selim Sırrı Bey'in yurtdışında gördüğü uygulamalardan esinlenerek kaleme aldığı "Macaristan'da Terbiye-i Etfal" isimli eseri, 1914 yılında Şems Matbaası'nda yayınlanmıştır. Yazarın Macaristan seyahati ile ilgili izlenimlerine yer verilen bu eserde, Macaristan okulları ve öğretmenleri ile ilgili bilgilerin yanı sıra Macaristan okullarındaki beden eğitimi uygulamalarına ilişkin bilgiler de yer almıştır. Selim Sırrı Bey, Macaristan'ın bağımsızlık gününde düzenlenen spor şenliğinden çok etkilenmiştir.

Bu şenliğin, Selim Sırrı Bey'in ülkeye döndükten sonra düzenlemeye başladığı idman bayramları için örnek oluşturduğu da düşünülmektedir.

Aynı dönemlerde İsveç jimnastiği uygulamalarının tanıtıldığı eserlerden biri de Kitabhane-i İslam ve Askerî'de yayınlanan "Terbiye-i Bedeniye: İsveç Usulü ve Mektep Oyunları" isimli eserdir. İsveç Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eski müdürü Profesör Törngren'in eserinden yararlanılarak Selim Sırrı Bey tarafından 1915 yılında yazılan bu eser, sultânî okulları ile liva idâdîlerinin müfredat programlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Beden eğitimi öğretmenlerine kaynak olarak basılan bu eserde; eski ve yeni jimnastikhaneler karşılaştırılarak yeni jimnastikhanelerde kullanılan aletler tanıtılmıştır. İçerisinde terbiyevi jimnastik dersleri, jimnastik ve oyun, dinlenme egzersizleri, vücut alıştırmaları, ilk yardım ve izcilik konularında bilgilerin de yer aldığı bu eserde, çok sayıda resim ve hareket örneği kullanılmış ve bu sayede teorik konular görsel olarak pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Selim Sırrı Bey'in 1916 yılında yazdığı "İbtidâî Muallimlerine Öğütlerim" isimli eser ise ilkokul öğretmenlerine bir rehber niteliği taşımış ve Şirket-i Mürettebiye Matbaası tarafından basılmıştır. Fikri yorgunluk ve terbiye-i bedeniye ile terbiye-i bedeniye dersinin de içinde bulunduğu birçok dersin öğretim yöntemi ile ilgili bilgiyi barındıran bu eserde, Selim Sırrı Bey'in Dârülfünunda verdiği iki konferansı ve öğretmenlere verdiği öğütleri de yer almıştır. Selim Sırrı Bey bu eserde, öğretmen ve müfettiş olarak edindiği tecrübe ve izlenimlerini öğretmenlere aktarmaya ve çeşitli konularda yönlendirmelerde bulunmaya çalışmıştır.

Selim Sırrı Bey tarafından üç cilt olarak hazırlanan ve Tefeyyüz Kütüphanesi'nde basılan "İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye" isimli kitap ise, bu dönemde ibtidâî mektepler için hazırlanan en kapsamlı eserlerden biridir. Altı yaşından on beş yaşına kadar kız ve erkek çocuklara özgü "İsveç Usulü Terbiye-i Bedeniye" ismiyle 1916 yılında basılan birinci cilt; ibtidâî mekteplerin birinci, ikinci ve üçüncü devrelerinin müfredat programlarına uygun olarak hazırlanmıştır. Aynı yıl basılan ikinci cilt ise dokuz yaşından on iki yaşına kadar kız ve erkek çocuklara özgü olarak hazırlanmış ve ibtidâî mekteplerin ikinci devresinin müfredat programlarına uygun olarak düzenlenmiştir. On iki yaşından on beş yaşına kadar kız ve erkek çocuklara özgü

olan 3. cilt, ibtidâî mekteplerin üçüncü devresinin müfredat programlarına uygun olarak düzenlenmiş ve 1917 yılında basılmıştır. Ayrıca tüm ciltlerde verilen teorik bilgiler çok sayıda terbiyevi oyun ve hareket örneği ile de desteklenmiştir.

Bu eserin, Dârülmuallimat-ı İbtidâîye dördüncü sınıf öğrencilerinin Tatbikat sınıfı öğrencilerine yaptırdıkları ders uygulamalarında ders planı hazırlamak amacıyla kullanılması da kararlaştırılmıştır (MUN, 1330b: 81-82).

Aynı dönemde yayınlanan çeviri eserlerden biri de Selim Sırrı Bey tarafından 1917 yılında tercüme edilen Belçika Terbiye Bedeniye ve Eskrim Dârülmuallimîni Müdürü Charles Lefebure'un "Terbiyevi Jimnastik Usulü" isimli eseridir. Dârülmuallimînler ve Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nde kullanılmak üzere Matbaa-i Amire'de hazırlanan bu eser, 5 bölüm ve 364 maddeden oluşmuş ve içinde çok sayıda hareket örneği ile 25 adet terbiyevi jimnastik ders planını barındırmıştır. Selim Sırrı Bey, bu eseri Maarif Nazırı Şükrü Bey'in onayıyla tercüme ettiğini belirtmiştir. Yukarıda bahsedilen Terbiye-i Bedeniye Mektebi Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı olarak açılması planlanan fakat tüm çabalara karşın açılamayan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'dir. Ayrıca bu eserin, Dârülmuallimîn-i İbtidâîye ve Dârülmuallimat'ta ders kitabı olarak kullanılması da kararlaştırılmıştır (MUN, 1330b: 79, 1331a: 109).

Bu bölümde Selim Sırrı Bey'in tanıtılacak son eseri, "Terbiye-i Bedeniye Nazariyatı ve Usul-i Talim" isimli eserdir. 1919 yılında Matbaa-i Amire tarafından yayınlanan bu eser**,** Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat'ın son sınıflarında okutulmak üzere hazırlanmıştır. Beş bölüme ayrılan eserin ilk bölümünde idman ve beden eğitiminin ortaya çıkışı, olimpiyat oyunları ve arasında Türklerin de olduğu çeşitli milletlerdeki jimnastik uygulamalarının tarihçesine yer verilmiştir. İkinci bölümde vücudun bölümleri, hareket kabiliyeti ve kan dolaşımı; üçüncü bölümde İsveç jimnastikleri ile ilgili çeşitli hareketler, jimnastik aletleri ve hareketlerin öğretimi; dördüncü bölümde oyunlar, kadınların terbiye-i bedeniyesi ve anaokullarında terbiye-i bedeniye ile ilgili konular yer almıştır. Son bölüm olan beşinci bölümde ise çeşitli sporlar ve yeni olimpiyat oyunları hakkında bilgiler verilmiştir.

Yukarıdaki bilgilere bağlı olarak, Selim Sırrı Bey II. Meşrutiyet döneminde yaymaya çalıştığı İsveç jimnastiği uygulamalarına eserlerinde yer vermiş ve bu

uygulamaların benimsenmesine çalışmıştır. Telif ve tercüme olarak yayınlanan bu eserlerin bir kısmı ders kitabı olarak belirlenmesine rağmen tam olarak uygulamaya konulamadığı ve öğretmenlerin kitaplardan yeteri kadar faydalanamadığı düşünülmektedir. Dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik koşullarına bağlı olarak yeterli sayıda kitap basılamaması, öğretmenlere ve okullara ulaştırılamaması da önemli bir sorun teşkil etmiştir. Selim Sırrı Bey İsveç jimnastiğini tanıtırken İsveç ve Belçikalı eğitimcilerin eserlerinden de faydalanmıştır. Aynı dönemde Selim Sırrı Bey tarafından içinde çeşitli hareket örneklerini barındıran bir "İsveç Usulünde Terbiye-i Bedeniye Levhası" da hazırlanmıştır. Sınıflarda duvara asılabilecek bu levha ile kitaba gerek kalmadan alıştırmaların yapılabilmesi amaçlanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi öğretmenliği yapmış, beden eğitimi ve izciliğin önemini her fırsatta vurgulamış olan Ethem Nejat'ın iki eseri ile İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] Bey'in bir eseri de bu kısımda incelenmiştir.

Ethem Nejat'ın bu bölümde tanıtılacak ilk eseri 1913 yılında Bursa Dârülmuallimîni müdürü olduğu dönemde yayınladığı "Türklük Nedir ve Terbiye Yolları" isimli eserdir. 2001 yılında Faruk Öztürk tarafından günümüz Türkçesine uyarlanarak tekrar basılan bu eserde Ethem Nejat, okullarımızda kullanılan eskimiş Fransız eğitim modeli yerine, gençliğe bağımsız bir yaşam verecek ve onların değerli bireyler olmasını sağlayacak bir modelin kabul edilmesi gerektiğini ve aynı zamanda milli değerlere bağlı kalmak koşuluyla, Anglosaksonların ve Almanların eğitiminden de yararlanılması gerektiğini dile getirmiştir.

Beden eğitimi için çok mücadele ettiğini, kimsenin aldırmadığını fakat Balkan savaşında herkesin bu durumu daha iyi gördüğünü de belirten Ethem Nejat, kimsenin aldırmadığını söylemesine rağmen dönemin en önemli ismi olan Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi ile ilgili faaliyetlerinden (öğretmenlik, müfettişlik ve yazarlık) haberdardır. Hatta Selim Sırrı Bey ile iletişim halinde oldukları ve bu dönemde yazdığı bazı kitapları hakkında bilgi sahibi olduğu da bilinmektedir (Terbiye ve Oyun, 1 Eylül 1327).

Nejat ayrıca, beden eğitiminin verimli olabilmesi için işe okullardan başlanması gerektiğini ve özel, resmi (ibtidâî, rüşdi, idâdî, dârülmuallimîn, dârülfünûn) her okulda

terbiye-i bedeniye ve askerîye talimi dersinin zorunlu olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre Güney Amerika'da dağların isimlerini sayamayan bir çocuk sınıfını geçmeli, beden eğitiminden altı numaradan aşağı alan çocuk ise sınıfını geçmemelidir. Haftada bir iki defa, o da müdürün, öğretmenin gönlü olursa yapılan yüzeysel ayak talimlerinin beden eğitimi olmadığını, ders sınav cetvelinde yer almadığı için de öğrencilerin bu derse önem vermediğini ifade etmiştir.

Eserde, beden eğitimi ve askerlik talimi derslerinin düzgün bir şekilde işlenmesi ve Dârülmuallimînlerden mezun olan öğretmenlerin beden eğitimi dersinden yedi numaradan aşağı not aldıklarında öğretmenlik yapmamaları ile ilgili görüşlerini de belirten Ethem Nejat, öğretmen maaşları ile ilgili olarak da idâdî ve dârülmuallimînlerdeki beden eğitimi öğretmenlerinin maaşlarının 200 kuruş gibi çok düşük bir ücret olduğunu ve 200 kuruşluk öğretmenin yalancıktan öğretmen olduğunu dile getirmiştir. Beden eğitimi öğretmeninin neden diğer öğretmenler kadar maaş almadığını sorgulamıştır.

Bazı dârülmuallimînlerde bir yıllık "Terbiye-i Bedeniye" şubeleri açma fikrini ortaya atmış, buralara dârülmualimîn ve dârülfünûndan mezun olanların veya yeterliliğini ispat eden kişilerin alınması gerektiğini vurgulamıştır. Bu okulun öğrencilerine teorik ve uygulamalı bir eğitim verildikten sonra sultânî ve idâdîlere beden eğitimi öğretmeni olarak atanmaları gerektiğini ifade ederek, her önüne gelenin beden eğitimi öğretmeni olmaması gerektiğini belirtmiştir. Ethem Nejat, bu dönemde Dârülmuallimîn-i Âliye'ye bağlı olarak açılması planlanan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin gerekliliğini bir yıl öncesinden ifade etmiştir. Selim Sırrı Bey ile Ethem Nejat'ın iletişim halinde oldukları bilindiğinden Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin açılmasında da fikir birliğine varmış oldukları düşünülebilir.

Ethem Nejat okullarda gösterilen İsveç jimnastiği ve askerlik talimi dersinin yanında, çocuklara silah ve tüfek kullanımının da öğretilmesi gerektiği üzerinde durmuş, tüm sporların canlanması ve yaygınlaştırılmasını tavsiye etmiş, tembellik ve uyuşuklukla geçen hayatların milli müdafaa için gerekli gençlerin yetiştirilmesine engel olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, okuldan sonra da gençlerin beden eğitimine özen gösterilmeli ve bunun için izciliğe önem verilmeli, dernekler kurulmalı, av, bisiklet, otomobil, silah atışı, kürek ve yelken yarışları yapılmalıdır.

Ethem Nejat'ın 1913 yılında yazdığı diğer bir eser de Yiğit Türkler'dir. Türklerin ne kadar faal, cesur ve ülkülerine bağlı insanlar olduklarını anlatan bir hikaye kitabı olan Yiğit Türkler, Türk diyarının her tarafında teşkilatı olan bir Terbiye-i Bedeniye ve Asker Hazırlığı derneğidir. Yiğit Türkler ile Türk Gücü Derneklerine mensup gençlerin müsabakalarının anlatıldığı bu eserde, Türklük için savaşmanın, mücadele etmenin ve hatta ölmenin kutsiyeti hikaye edilmiştir (Erkek, 2009: 301-302). Dönemin beden eğitimine yüklediği anlamı geçmiş uygulamalara atıfta bulunarak açıklayan bu eserde, Ethem Nejat'ın sürekli üzerinde durduğu beden eğitimi konusunu askerlik ile birleştirerek hikaye haline getirmesi, her fırsatta üzerinde durduğu bu iki konuya ne kadar değer verdiğini göstermektedir.

II. Meşrutiyet döneminde Ethem Nejat'ın görüşlerini aktardığı eserlerden biri de 1915 yılında İzmir Dârülmuallimîni müdürü olduğu dönemde Keşişyan Matbaası tarafından yayınlanan Terbiye-i İbtidâîye Islahatı isimli eserdir. Ethem Nejat, bu eserde mevcut öğretmenlerin bazılarının (hiçbir mektep görmeden yetişen ehliyetnâmeli öğretmenlerin, eski dârülmuallimîn ve idâdî mezunlarının) tekrar bir eğitim almalarını ve bu eğitimde her gün düzenli olarak beden eğitimine yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Beden eğitimi programlarının ihtiyaçlarımız doğrultusunda oluşturulmasını ve programların sağlık, cesaret, moral ve askerlik gibi özellikleri geliştirmesi gerektiğini ifade ederek, her vilayetin iyi yetişmiş bir beden eğitimi müfettişine sahip olmasını ve bu müfettişin köy köy gezerek öğretmenlere beden eğitimi hakkında bilgiler vermesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yeteri kadar beden eğitimi öğretmenin bulunmadığı, Selim Sırrı Bey'in tek beden eğitimi müfettişi olarak çalıştığı düşünülürse, her vilayette bir beden eğitimi müfettişi olmasını istemesi çok ilerici bir yaklaşımdır. Hatta günümüzde bile Ethem Nejat'ın tanımladığı beden eğitimi müfettişlerinin yeteri kadar olmadığı bilinmektedir.

Bu eserde dersin amaçlarına ulaşılabilmesi için ders programında aşağıdaki konulara yer verilmesini istemiştir:

1. İsveç jimnastikleri ve terbiyevi mektep oyunları.
2. Askerî talimler ve atıcılık.

3. İzcilik.
4. Müsabakalar, sporlar, eski Türk sporları.
5. Fenni ve terbiyevi gezinti ve yürüyüşler.

İl veya ilçe merkezlerde her yıl okullar arasında idman müsabakaları düzenlenmesini ve bütün okullardaki öğrencilerin katılımının sağlanmasını isteyen Ethem Nejat, kız okullarında da beden eğitimi faaliyetlerine gereken önemin verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ethem Nejat'ın okullar arasında idman müsabakaları düzenleme fikri Maarif Müdürlüğü yaptığı Eskişehir'de gerçekleşmiştir. Eskişehir'de sınavlar bittikten sonra düzenlenen mektepliler bayramına Eskişehir'deki okullar katılmıştır. Eskişehir'in ileri gelenlerinin izlediği bayramda, koşu ve spor müsabakaları yapılmış, kazananlara ödüllerini Eskişehir Mutasarrıfı (sancak beyi) vermiştir (Türk Yurdu, 17 Temmuz 1332). Eskişehir'de düzenlenen mektepliler bayramının Ethem Nejat'ın yurtdışında gördüğü uygulamalardan esinlenerek yaptığı bir etkinlik olduğu düşünülmektedir. Ayrıca müdürlük yaptığı Manastır Dârülmuallimîni'nde de Ferid Bey ile beraber, daha sonra Bursa Dârülmuallimîninde ve Maarif müdürü olduğu Eskişehir'de de ağaç bayramları düzenlemiştir. Ethem Nejat ve Ferid Bey'in ağaç bayramları hakkında Ziraat ve Ticaret Nezâreti'ne sundukları raporda, spor kulüplerinin de ağaç bayramları yapabileceğini ve bunun da temiz havada ağaç diken çocukların sağlığına faydalar getireceğini belirtmişlerdir. Ethem Nejat ve Ferid Bey'in Fransa, Almanya, İsviçre ve Amerika'da yapılan ağaç bayramı uygulamalarını örnek aldıkları düşünülmektedir (Erkek, 2009: 431-590).

Ethem Nejat, Terbiye-i İbtidâîye Islahatı isimli eserinde çocukların gelişimlerine katkı sağlamak için çocuk bahçelerinde oyunlara yer verilmesi gerektiğini de belirtmiş; her şehirde oluşturulmasını istediği eğitim ve öğretim müzelerinde, beden eğitimi salonu ve öğrencilerin açık havada oyun oynayabilecekleri alanlar oluşturulmasını istemiştir. Dârülmuallimînlerde de jimnastikhane, soyunma odası, duş dairesi, jimnastik muallimi odası ve alet muhafaza odası bulunmasının gerekliliğini belirtmiştir. İçinde bulunulan şartlarda birçok okulun eğitim ve öğretime devam edebilmesi için binasının bile olmadığı bir dönemde böyle bir düşüncenin gerçekleşmesi mümkün olmamış ve beden eğitimi dersleri sadece birkaç okulda jimnastikhanelerde yapılabilmiştir.

Beden eğitimi ve sporu sadece okullar için değil, okul dışında da gençlerin ve halkın da yapması gereken etkinlikler olarak gören Ethem Nejat, gençler ve halk içinde spor alanları kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur.

Aydın bir zümre yetiştirmek için öğretmenleri yurtdışına eğitime göndermenin öneminden de bahseden Ethem Nejat, beden eğitimi öğretmenlerinin bu amaçla bir buçuk seneliğine eğitim almak için İsveç'e gönderilmesini ve daha sonra çeşitli Avrupa ülkelerinde staj yapmalarına imkan verilmesini istemiştir. Selim Sırrı Bey'in İsveç'e gitmesi ve dönüşünde okullarda İsveç jimnastiği uygulamalarına yer vermesi, Ethem Nejat'ın bu fikirlerinin oluşmasında etkili olmuş olabilir.

II. Meşrutiyet döneminin önemli eğitimcilerinden biri olan İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] Bey'in 1912 yılında yazdığı Talim ve Terbiye'de İnkılap isimli eseri de bu bölümde incelenmiştir. 1995 yılında günümüz Türkçesine uyarlanarak tekrar basılan bu eserin eğitimde esaslar ile ilgili kısmında bedende faaliyet hakkında bilgi veren yazar, neslin bozulduğunu ve bu bozulmayı beden eğitimine verilecek önemin kurtarabileceğini belirtmiştir. Bedenin sağlığı, kuvveti ve dayanıklılığı insan hayatı için çok önemli olduğundan okullarda öğrencilere bedensel faaliyetlere ortam hazırlayacak etkinlikler sunmanın önemi üzerinde durmuştur. Kişilerin uğraştığı mesleğe bağlı olarak bedenlerinin geliştiğini veya gerilediğini belirterek; çiftçilik, marangozluk ve demirciliğin bedendeki faydasını, kâtiplik ve yazıcılığın ise bedendeki zararlarını açıklamıştır. Bedende faaliyetin esasları olarak ise oyunları, beden eğitimini, nişan egzersizlerini, el işlerini, toprak işlerini ve jimnastik derslerini göstermiştir. Nişan egzersizleri bir taraftan bedenin, fikrin ve iradenin gelişmesine yardım edecek, diğer taraftan da gençleri savaşçı birer asker yapacak ve onlara fedakârlık özelliği kazandıracaktır. Ona göre, askerî tarzdaki jimnastik dersleri sadece bedeni değil, aynı zamanda zekâyı, duyguyu ve iradeyi de harekete geçiren alıştırmalarla birleştirilmelidir. Diğer derslerdeki etkinliklerin de zihni ve bedeni beraber geliştirecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtmiş, örnek olarak da matematik dersinde okul bahçesinde uzaklıkların ölçülmesi veya coğrafya dersinde yakın yerlerdeki orman, dağ ve nehirlerin yerinde gösterilmesi gibi etkinlikleri göstermiştir.

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] Bey de Ethem Nejat gibi dönemin koşullarına bağlı olarak, okullarda verilecek beden eğitimi derslerinin paramiliter amaçlar etrafında desteklenmesinin önemi üzerinde durmuştur.

Bu dönemde beden eğitimi alanına hizmet eden farklı eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri olan "Yeni Usul Terbiye-i Bedeniye Dersleri", 1911 yılında Kuleli İdâdîsi terbiye-i bedeniye öğretmenleri Mülazım-ı Evvel Ahmet Nazmi ve Yüzbaşı Bekir Sıtkı tarafından yazılmıştır. İçerisinde Avrupa jimnastik tarihi ile terbiyevi, askerî ve fenni jimnastik hakkında bilgilerin verildiği bu eserde, hareket örneklerini gösteren çok sayıda şekil de yer almıştır.

Ahmet Edip Bey tarafından 1913 yılında yazılan "Terbiyevi Çocuk Oyunları" isimli eserde ise çocukların okullarda ve eğlenmek üzere bulundukları her yerde oynayabilecekleri 29 adet oyun açıklamalı bir şekilde sunulmuştur.

Mehmet Fetgeri Şuenu'nun M. Sami ile beraber yazdığı "Kadında Terbiye-i Bedeniye" isimli eserde de; kadın ve beden eğitimi, genç kızların ve kadınların jimnastikte uyacağı kurallar, beden eğitimi programı ve bu programın uygulanması konusunda bilgiler yer almıştır. Eserin, Milli Kütüphane ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki kopyası incelendiğinde basım tarihinin belirtilmediği görülmüştür. M. Sami Bey'in "İzci Rehberi" ile "Sıhhi ve Terbiyevi Jimnastik" isimli eserlerinin II. Meşrutiyet döneminde yayınlandığı bilindiğinden, bu eserin de aynı dönemde yazıldığı düşünülmektedir. İçinde çok sayıda alıştırmayı barındıran bu kitabın, Osmanlı Devleti'nde kadınlar için yazılan beden eğitimi, jimnastik, sağlık ve güzellik konularını kapsayan ilk eserlerden biri olduğu da bilinmektedir.

4.7.2.2 Beden Eğitimi ve Spor Alanına Hizmet Eden Süreli Yayınlar

II. Meşrutiyet döneminde telif ve tercüme eserlerde görülen artış etkisini süreli yayınlarda da göstermiş ve içinde beden eğitimi, spor, izcilik vb. konularda yazıların yer aldığı çok sayıda gazete ve dergi yayınlanmıştır. İncelenen süreli yayınların bir kısmı doğrudan beden eğitimi ve spor alanı ile ilgili, bir kısmı ise içinde bu konulara yer veren (yazı, haber, ilan vb.) yayınlardır.

Terbiye ve Oyun: Bu bölümde incelenen ilk süreli yayın adından da anlaşılacağı üzere içerisinde eğitim, beden eğitimi, oyun, spor vb. konularda yazıların yer aldığı Terbiye ve Oyun dergisidir. Selim Sırrı Bey II. Meşrutiyet döneminde bir yandan kitap yazımına ve çeşitli süreli yayınlardaki yazılarına devam ederken, diğer taraftan da ilk sayısı 14 Ağustos 1911 tarihinde yayınlanan Terbiye ve Oyun dergisini çıkarmaya başlamıştır. "Gençlerin terbiye-i fikriye ve bedeniyesine hadim on beş günde bir neşr olunur mecmuadır" ibaresiyle çıkan derginin birinci sene (1911-1912) yayınlanan ilk 21 sayısı 15 günde bir yayınlanmıştır. Yaklaşık iki ay sonra 22, 23 ve 24. sayılar tek sayı olarak basılmıştır. Uzun bir süre yayınlanmayan dergi, yayın hayatına 1922 Temmuz'unda aylık olarak tekrar başlamış ve 1923 Haziranına kadar 12 sayı yayınlanmıştır.

Selim Sırrı Bey başta olmak üzere, Doktor İhsan, Osman Fahri, Burhaneddin, Mesut Faik, Doktor Rıza Nur, Ali Ulvi, Ethem Necdet, Ahmed Robenson, M. Şemseddin, Mahmut Sadık, M. Rüşdü Ethem, Bekir Fahri, İshak Rafet ve Fikret Ziya gibi isimlerin yazılarının yayınlandığı dergide beden eğitimi, spor, oyun, İsveç ve Alman jimnastiği, olimpiyatlar, jimnastikhaneler ve izcilik konularında çeşitli makaleler yayınlanmıştır. Selim Sırrı Bey, 1922-1923 senesinde yayınlanan 12 sayıda "İdman Aleminde Kırk Sene" ismindeki makaleler serisinde jimnastik ve spor hayatı hakkındaki hatıralarını aktarmıştır.

Bu dergi Selim Sırrı Bey'in İsveç'ten döndükten sonra Osmanlı Devleti'ne yeni giren İsveç jimnastiği uygulamalarını tanıtması ve yaygınlaştırabilmesi için önemli bir araç olmuştur. Geleneksel uygulamaların terk edilip modern beden eğitiminin (kadın, çocuk ve yaşlılarla ilgili bilgiler, tedavi edici fonksiyon, masaj v.b) benimsenmesini amaçlayan bu dergide, kadının toplumsal alana çıkışı önemli bir çağdaşlaşma hamlesi olarak karşımıza çıkmıştır. Terbiye ve Oyun'da beden eğitiminin okullardaki uygulamalarına ait ders numuneleri de verilmiş ve dergi, beden eğitimi ile ilgilenen herkes için kaynak bir eser niteliği taşımıştır.

İdman: Dönemin önemli dergilerinden biri de 28 Mayıs 1913-16 Temmuz 1914 tarihleri arasında toplam 35 sayı yayınlanan İdman dergisidir. İlk sayısında "Spordan bahseder on beş günde bir çıkar, resimli bir mecmuadır" ibaresi bulunan dergide, ikinci

sayıdan itibaren spordan bahseder yerine idmancılıktan bahseder denilmiş ve 10. sayıdan itibaren haftalık olarak yayınlanmıştır.

Beden eğitimi, spor, jimnastik, izcilik, at koşuları, kadın jimnastikleri, batıda idman gibi konularda makaleler yayınlanan derginin yazar kadrosunda Aka Gündüz, jimnastik öğretmeni Faik Bey, Selim Sırrı, A. Şükrü, terbiye-i bedeniye öğretmeni Ali Seyfi, Dârüşşafaka ve Gelenbevi idâdîsi terbiye-i bedeniye öğretmeni M. Sami ve Anadolu Spor Kulübü'nden Burhaneddin gibi isimler yer almıştır.

Balkan Savaşlarından sonra yoğunluk kazanan Türkçülük akımı bu dönemde etkisini dilde de göstermiş ve spor yerine idman kavramının kullanılması dilde görülen Türkçecilik akımının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkçe bir spor dili oluşturulması konusundaki istekler derginin ilk sayısından itibaren etkisini göstemiştir. Özellikle futbol yerine "Ayak Topu" ve çeşitli futbol terimlerinin Türkçe karşılıklarının kullanılması bu dönemin önemli bir özelliğidir (Aydın, 2009). Okullardaki beden eğitimi uygulamaları yerine sporun performans boyutu ile ilgili bilgilerin yer aldığı dergide, birçok spor branşıyla ilgili haber, duyuru ve resme de yer verilmiştir.

Ülkenin devamı, varlığını sürdürmesi konusunda beden eğitiminin rolüne atıfta bulunan çok sayıda yazının yer aldığı İdman dergisinde, Sosyal Darwinist fikirler yoğun bir şekilde işlenmiş, zaman zaman kadınların fiziksel etkinliğe katılımı da öjenik bir bakış açısı ile değerlendirilmiş ve kadınların geleceğin güçlü bedenlerini yetiştireceklerine vurgu yapılmıştır (Cora, 2007: 36-42).

Futbol: Bu bölümde değerlendirilen diğer bir süreli yayın ise Futbol gazetesidir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla dernek kurmanın ve kalabalıkların birlikte spor yapmasının özgür olduğu bir ortamda yayın hayatına başlayan Futbol, yayınlanan ilk spor gazetesi olmuş ve futbol terimlerinin Türkçe karşılıklarını kullanmaya özen göstermiştir. 11 Ekim 1910-30 Kasım 1910 tarihleri arasında toplam 7 sayı yayınlanan gazetenin, ilk 6 sayısı haftalık 7. sayısı ise 15 gün sonra yayınlanmıştır. İmtiyaz sahibi ve mesul müdürünün Mustafa Ziya, başyazarının ise Ali Macit olduğu gazetede çoğunlukla futbolla ilgili haberler ve yazılar yer almıştır. Son sayfası Fransızca olarak yayınlanan gazetede futbolun haricinde çeşitli spor branşları ve müsabakaları, spor ve sağlık,

mekteplerimizde jimnastik gibi konulardaki yazılara da yer verilmiştir. Yayın hayatını sürdürdüğü yedi sayı boyunca sporun özellikle futbolun yaygınlaşmasına, gelişmesine ve örgütlenmesine katkı sağlamış, sporun sağlık, ahlak ve beden gelişimi açısından faydasını belirterek toplumun bakış açısını değiştirmeye çalışmıştır. Gazetenin yazar kadrosunda Burhaneddin, İhsan Ziya, Faik, Ali Macit, M. Sami Beyler ile Y.R. rumuzlu bir yazar yer almıştır (Çakır, 2008). Sonuç olarak beden eğitimi ve spor alanında yayınlanan ilk süreli yayın olan Futbol gazetesinde, ağırlıklı olarak dönemin organizasyonlarına yer verilse de, çeşitli makalelerle döneme ait önemli bilgiler de sunulmuştur. Sadece sonucun değil, sürecin de değerlendirdiği bu gazetede, modern sporların Osmanlı Devleti'ndeki gelişimine çoğunlukla futbol penceresinden bakılmış ve böylece futbolun geliştirilmesi, yaygınlaştırılması gibi bir işlevin yerine getirilmesine de katkı sağlanmıştır.

Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası: II. Meşrutiyet döneminde doğrudan beden eğitimi ve spor alanına hizmet eden süreli yayınlar haricinde içerisinde bu konuları barındıran süreli yayınlar da yayınlanmıştır. Bu süreli yayınların en önemlilerinden biri hiç kuşkusuz Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası'dır. İlk sayısı 28 Şubat 1911 tarihinde yayınlanan Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, Maarif Nezâreti adına Dârülmuallimîn talim heyeti tarafından aylık olarak çıkarılmıştır. Başlangıçta Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası ismiyle çıkan dergi, 19. sayıdan itibaren Tedrisât Mecmuası ismini almıştır. Dârülmuallimîn müdürü aynı zamanda derginin başyazarı olarak görev yapmış ve çok sayıda makalesi yayınlanmıştır. Satı Bey'in müdürlüğü döneminde çıkarılmaya başlanan dergide başyazarlık yapmış isimler şunlardır:

1-18. sayılar : Satı Bey
19-21. sayılar : Ali Reşat Bey
22-43. sayılar : Ebu Muhsin Kemal Bey
44-60. sayılar : Selim Sırrı Bey
61-62. sayılar : İhsan Bey
63-69. sayılar : İbrahim Alaaddin Bey (Kaya, 2008: 8-10).

Genel eğitimin bir parçası olarak beden eğitiminin öneminin anlaşılması ile birçok eğitimci bu alana yönelerek çeşitli yazılar kaleme almış ve alana katkı sağlamaya çalışmıştır. II. Meşrutiyet döneminin en önemli eğitim dergilerinden biri olan bu dergide

beden eğitimi, spor ve izcilik ile ilgili çok sayıda makale yayınlanması fiziksel eğitimin rolüne vurgu yapmıştır. Bu makalelerde beden eğitimi, spor, jimnastik, izcilik, idman bayramları vb. konularda bilgiler verilmesinin yanında beden eğitimi ders müfredatları, ders uygulamaları, derslerde dikkat edilecek noktalar ve yeni eserlerin tanıtımı gibi birçok konuda bilgiler yer almış, zaman zaman da Maarif-i Umûmîye Nezâreti'nin beden eğitimi dersleri ile ilgili aldığı resmi kararlar yayınlanmıştır.

Derginin yazar kadrosu içinde beden eğitimi, spor, izcilik vb. konularda makaleleri olan isimler ise Selim Sırrı, Ahmet Cevat, Satı, Feridun, Necmettin Sadak, İsmayıl Hakkı, Ebu Muhsin Kemal, Ruşen Eşref, Muallim R. ve bayan yazar olarak da Dârülmuallimat-ı Âliye terbiye-i bedeniye öğretmeni Seniye Şevket Hanım'dır.

Özellikle Selim Sırrı Bey'in müdürlük yaptığı dönemde (1919-1921) beden eğitimi ile ilgili yazıların sayısı artmış ve kendisinin de başyazar olarak gerek beden eğitimi gerekse pedagojik konularda çok sayıda makalesi yayınlanmıştır. Neticede bu dergi, II. Meşrutiyet döneminde beden eğitiminin en doğru biçimde anlaşılması, anlatılması, benimsenmesi ve yaygınlaştırılması için önemli bir görevi yerine getirmiş ve tüm eğitimciler için başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Ayrıca doğrudan beden eğitimi alanı ile ilgisi olmayan bir eğitim dergisinde beden eğitimi konusunda çok sayıda yazı yayınlanması beden eğitimi alanına verilen önemi bir kez daha göstermiştir.

Yeni Fikir: Ethem Nejat'ın Manastır Dârülmuallimîni Müdürlüğü döneminde Manastır'da yayınlanmaya başlayan Yeni Fikir, Aralık 1911-Mayıs 1914 tarihleri arasında toplam 22 sayı yayınlanmıştır. Balkan Savaşları nedeniyle Haziran 1912'den Şubat 1914'e kadar yayınlanmayan dergi, kısa bir süre İstanbul'da, 17. sayıdan itibaren ise Bursa'da yayınlanmıştır (Erkek, 2009: 304-305).

Yeni Fikir, gençlerin ve öğretmenlerin faydalanmaları, ayrıca Manastır Dârülmualimîni öğrenci ve mezunlarının fikirlerini yaymaları için pedagojik, sosyal ve zirai konularda her ayın 15'inde yayınlanmış bir dergidir. Ethem Nejat ve A. Ferid Bey tarafından ilk sayısı 28 Aralık 1911 tarihinde yayınlanan dergide; beden eğitimi, jimnastik, spor, izcilik, vatan savunması ve askerlik gibi konularda başta Ethem Nejat Bey olmak üzere Ak Mirza ve Ay Beyler tarafından çok sayıda makale yayınlanmıştır.

Yeni Fikir de Tedrisât Mecmuası gibi okullardaki beden eğitimi, spor, izcilik vb. uygulamalar hakkında bilgi vererek toplumun bu alana olan bakışını değiştirmek ve beden eğitimi faaliyetlerinin yaygınlaştırmak için çaba göstermiştir. II. Meşrutiyet döneminin eğitim hayatı başta olmak üzere siyasi, iktisadi ve ilmi hayatına ışık tutmaya çalışan bu derginin bir diğer özelliği de Balkan Savaşları'nın yoğun olarak sürdüğü günlerde yayınlanarak halkı bilinçlendirmeye çalışması ve temel politikasını intikam fikri üzerine kurmasıdır (Erkek, 2012).

Talebe Defteri: 12 yaş üstü çocuklara hitap eden eğitim ve kültür ağırlıklı bir dergi olan Talebe Defteri ise, 1913-1919 yılları arasında toplam 68 sayı yayınlanmıştır. İlk sayısı 5 Haziran 1913'te çıkarılan dergi 1914 yılında yayına ara vermiş, Ocak 1917'de ise tekrar yayınlanmaya başlamıştır (Küçük, 2008: 364-367). 15 günde bir perşembe günleri öğrenciler için çalışır ibaresiyle yayınlanan derginin yazar kadrosunda beden eğitimi, spor ve izcilik konularında A. Seyfi, Muallim Seyfi, Ebu Muhsin Kemal ve Ahmet Cevat Beylerin yazıları yer almıştır (Şendil, 2008: 13-167).

Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası: II. Meşrutiyet döneminde kurulan paramiliter gençlik örgütlerinden biri olan Genç Dernekleri'nin resmi yayın organı olan Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası, bu bölümde incelenen diğer bir süreli yayındır. Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîliği tarafından çıkarılan bu dergi, "Ayda bir neşr olunur terbiyevi ve ictimai mecmuadır" ibaresiyle yayınlanmıştır. İlk sayısı 1 Eylül 1917'de yayınlanan dergide Genç Dernekleri faaliyetleri hakkında bilgi verileceği, siyasetten bahsedilmeyeceği ve tarafsız olunacağı belirtilmiştir. Gençlerin eğitiminin ön planda olacağı bu dergide vatanın geleceği için çalışılacağı da ifade edilmiştir (Von Hoff, 1333). 1 Temmuz 1920'ye kadar 26 sayı yayınlanan Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası'nda jimnastik, sağlık, oyun, spor vb. konularda çok sayıda telif ve tercüme yazı yer almıştır. Derginin yazar kadrosunda ise başta Von Hoff ve Selim Sırrı Bey olmak üzere Mustafa Asım, Ahmet Münir, Mehmet Emin, Vedat Arif ve Mehmed Veysi Beyler yer almıştır.

Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası; beden eğitimi, jimnastik, oyun ve askerî talimlere karşı toplumu bilgilendirmiş ve bu uygulamaların yararları hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. Genç Dernekleri faaliyetleri ile uygulamada, bu dergi ile de teorik

anlamda gençlerin fiziksel ve ruhsal olarak savaşa hazır hale getirilmesi için çaba gösterilmiştir.

Donanma Mecmuası: Ayda bir çıkarılan resimli, ahlaki, tarihi ve fenni bir dergi olan Donanma Mecmuası ise Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı'nda basılmıştır. İlk sayısı Şubat 1911'de yayınlanan dergi, 1919 yılının Nisan ayına kadar aralıksız olarak toplam 143 sayı çıkarılmıştır.

Donanma Mecmuası'nda "Bahriye Mekteplerimizde Spor" başlığı altında özellikle çarkçı mekteplerine ait çok sayıda resim yer almıştır. Bu resimlerde çarkçı mektebi öğrencilerinin ders içi ve ders dışındaki yarışma ve spor etkinliklerine yer verilmiştir. Söz konusu mektepte atletizm (sürat koşuları, mukavemet koşuları, uzun atlama, yüksek atlama, sırıkla atlama, gülle atma, disk atma), halat çekme, futbol, çim hokeyi, boks, alafranga güreş, kürek ve sandal talimleri gibi etkinliklerin yapıldığı görülmüştür. Derginin yazar kadrosunda bulunan Ali Seyfi, Burhaneddin ve H. Hüsnü Beylerin beden eğitimi ve spor ile ilgili konularda yazıları yayınlanmıştır.

Donanma Mecmuası'nda ayrıca, 6. ciltteki 35-83. sayıdan 8. ciltteki 80-128. sayıya kadar olan her sayıda "İdman Sütunları" isminde bir bölüm yayınlanmış ve bu bölümde sporla ilgili çeşitli konularda yazılar yer almıştır.

Donanma Mecmuası değerlendirildiğinde, Bahriye mekteplerindeki beden eğitimi derslerinde diğer sivil ve askerî okullarda pek görülmeyen spor uygulamalarına yer verildiği ve birçok modern sporun uygulandığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak bu durum, modern sporların Osmanlı Devleti'ndeki gelişiminde bahriye mekteplerinin rolünü göstermektedir.

Diğer Süreli Yayınlar: II. Meşrutiyet döneminde yukarıda açıklanan süreli yayınlar haricinde günlük gazetelerde (İkdam, Tanin, Tasvir-i Efkar, Ahenk ve Şura-yı Ümmet), eğitim dergilerinde (Terbiye Mecmuası, Muallim, Yeni Mektep), çocuk dergilerinde (Mektepli, Çocuk Duygusu, Çocuk Dünyası), kadın konusuna ağırlık veren dergilerde (Şehbal), askerî dergilerde (Asker, Risale-i Mevkute-i Bahriye), siyasi dergilerde (Türk Yurdu, İçtihad, Sırat-ı Müstakim) ve edebi, sosyal yanı ağır basan dergilerde (Resimli Kitap, Yeni Mecmua, Musavver Muhit) de hitap ettikleri kitleler

düzeyinde popüler ya da bilimsel beden eğitimi yazılarının artışına şahit olunmaktadır. Bu sayede, matbuatın çok değişik kitlelere ulaştırılması ve yaygınlaştırılmasında beden eğitimi yazıları önemli bir işleve sahip olmuştur.

Çalışmanın "Dönüştürme Enstrümanları" isimli bölümünde yer alan yayın faaliyetleri ile ilgili bir değerlendirme yaptığımızda; beden eğitimi alanında II. Meşrutiyet öncesi dönemde ağırlıklı olarak tercüme eserler ve sınırlı sayıdaki makale ile gerçekleştirilen yayın faaliyetleri, II. Meşrutiyet dönemi ile beraber yerini beden eğitimi alanına yönelik olarak yayınlanan çok sayıda telif ve tercüme eser ile süreli yayına bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde farklı konularda yazılan birçok eser ve süreli yayın da dönemin koşulları gereği doğrudan veya dolaylı olarak beden eğitimi alanı ile ilişkilendirilmiştir. Matbuat alanında gerçekleştirilen bu çabalar zaman zaman fotoğraf, şekil gibi görsel materyallerle de desteklenmiş, büyük bir kısmı bilgi vermek istediği kitap, makale ve ilanın konusuna uygun olan bu materyaller beden eğitiminin uygulama şekli ve içeriği ile ilgili bilgi vererek yol göstermiştir. Sonuç olarak beden eğitimi alanında gerçekleştirilen yayın faaliyetleri; önyargıları kırma, yanlış uygulamaları düzeltme, yeni bir bakış açısı oluşturma, yaygınlaştırma ve modern uygulamalara geçilmesi konularında önemli bir işleve sahip olmuş ve yaşanan dönüşümde gelinen niteliksel ve niceliksel durumdan haberdar olunmasına katkı sağlamıştır.

4.7.3 Hünerleri Sergileme ve Halkla Bütünleşme Aracı Olarak Bayramlar

Avrupa'da İsviçre, Almanya, Fransa, İngiltere ve Çekoslovakya gibi ülkelerde yapılan, içinde fiziksel etkinlikleri barındıran festival veya bayramların (Machacek, 1938) Osmanlı Devleti'ndeki ilk örnekleri II. Meşrutiyet öncesi dönemde Mekteb-i Sultânî öğrencileri tarafından yapılmıştır. Mekteb-i Sultânî jimnastik öğretmeni Curel, 1870 yılının mayıs ayında öğrencilerine Kağıthane çayırında halkın da izlediği jimnastik gösterileri yaptırmıştır (Kahraman, 1995: 640). Diğer bir etkinlik de, II. Abdülhamid'in Kağıthane çayırında okullara verdiği ziyafetlerin birinde, Mekteb-i Sultânî öğrencilerinin Faik Bey'in denetiminde seyirciler huzurunda paralel ve sabit demir gibi jimnastik aletlerinde gösteriler yapmasıdır. Bu etkinlikte Faik Bey'e Tophane-i Amire Muzikası öğretmeni Tacettin Bey de yardım etmiştir (Türkiye İdman Mecmuası, 12 Haziran 1339). Daha sonraki dönemde de Ethem Nejat, Nafi Atuf ve Selim Sırrı gibi isimlerin bu etkinliklerin sayısını arttırmak amacıyla çeşitli çabalar

yürüttükleri görülmüştür. Ethem Nejat yönetici olarak çalıştığı yerlerde mektepliler bayramı ve ağaç bayramı düzenlemiştir (Erkek, 2009: 431-590). Nafi Atuf, İsviçre Lozan'da bulunduğu dönemde gördüğü bayramlardan etkilenmiş ve çocuklar bayramı düzenlenme fikrini ortaya atmıştır. İlkbaharda doğada görülen değişim ile insan hayatında görülen değişim arasında samimi bir münasebet olduğunu göstermek için bayramın ilkbaharda bütün çocuklar için yapılmasını gerekli görmüştür (Nafi Atuf, 1330). Selim Sırrı Bey de Avrupa'da Macaristan (Selim Sırrı, 1330: 53-56; BOA, MF.MKT: 1193-26), Çekoslavakya (Selim Sırrı, 1341), İsveç ve Belçika gibi ülkelerdeki benzer uygulamaları incelemiş ve bu ülkelerde gençliğe, kuvvet, dinamizm ve vatan sevgisi gibi özellikler kazandıran idman bayramlarının Osmanlı Devleti'nde başlamasına öncülük etmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu I. Dünya Savaşı şartlarında idman bayramlarını düzenlemiş ve eğer istenilirse Türk gençlerinin fiziksel olarak iyi bir duruma gelebileceklerini göstermiştir.

Yukarıda saydığımız üç ismin ortak özelliği yurtdışında çeşitli sürelerde kalmaları ve döndüklerinde izlenimlerini çeşitli yayınlar yoluyla aktarmalarıdır. Makale ve kitaplarında yurt dışındaki eğitim uygulamaları hakkında bilgiler vererek Osmanlı Devleti'nde de yeni uygulamaların başlaması için önerilerde bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde "milli bayram" anlayışının oluşması, II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır (Bolat, 2007: 25). I. Dünya Savaşı dolayısıyla içinde bulunulan zor zamanlarda halka moral vermek, devleti dağılmaktan kurtarmak ve Osmanlı milletini bir arada tutacak ortak bir değer oluşturmak amacıyla İttihat ve Terakki'nin de etkisiyle ortaya çıkan ilk milli bayram II. Meşrutiyetin'in ilanı olan 10 Temmuz (23 Temmuz) gününün bayram olarak kutlanması olmuştur. Bunun dışında Çocuklar Bayramı, Mektepliler Bayramı, İdman Bayramı ve resmi bayram olarak anılmayan Amele Bayramı da bu bayramlara örnek olarak gösterilebilir (Bolat, 2007: 31-33; Uzun, 2010).

II. Meşrutiyet döneminde kutlanan milli bayramlar milliyetçilik akımının gelişmesine bağlı olarak ulus devletlerin ideolojisini ve ulus olma bilincini halka yaymak, kabul ettirmek, ortak bilinç oluşturmak, özdeşlik duygusunu kuvvetlendirmek, belirli aralıklarla yapıldığından milli bilinci arttırmak ve bu bilinci gelecek kuşaklara aktarmak gibi amaçlar taşımaktadır (Kandil, 2011). Ayrıca bu dönemde kutlanan

bayramlar aracılığıyla savaş koşullarında halkın moralini yükseltmek ve vatandaşların rejime güvenlerini tazelemek gibi iki önemli işlev de yerine getirilmeye çalışılmıştır (Üstel, 2004: 29).

Fiziki egzersizlerin grup aidiyetine yönelik duyguları ortaya çıkarıcı ve harekete geçirici rolü (Akın, 2004: 18), kutlanan bayramlardaki egzersizler ile gerçekleştirilmeye çalışılmış ve aynı anda, aynı amaçla harekete geçen bir kitlenin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

4.7.3.1 İdman Bayramları

20. yüzyılın başındaki savaşlar gençlerin potansiyel kuvvet olarak görülmesine neden olmuş, gençlerin katıldığı bayramlarda da gençlerdeki potansiyel kuvveti ortaya çıkarmak ve gençleri her an savaşa sevk edebilecek şekilde bedensel olarak eğitmek amaçlanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde birçok Avrupa devletinde gençliğe yönelik seferberlik uygulamaları dikkat çekmiş, Türkiye'de de I. Dünya savaşının en zorlu günlerinde gençleri örgütleyip seferber etmek amacıyla yapılan etkinliklere idman bayramları ismi verilmiştir (Alkan, 2011b). Günümüzde 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı olarak kutlanan milli eğitim, beden eğitimi ve spor hayatımızda büyük önemi bulunan bu bayramların ilk uygulamaları da II. Meşrutiyet döneminde yapılmıştır (Güven, 1999c).

4.7.3.1.1 Birinci İdman Bayramı (12 Mayıs 1916)

Avrupa'da her yıl baharın belirli bir gününde yapılan idman bayramlarının Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneği 12 Mayıs 1916 günü Kadıköy İttihad Spor Kulübü'nün sahasında düzenlenmiştir (Tedrisât Mecmuası, 7 Mayıs 1332). Maarif Nazırı Şükrü Bey'in himayelerinde yapılan İdman Bayramı'na davetli olan okulların müsabakalara katılabilmeleri için öğrencilerin isimlerini mayıs ayının birinci gününe kadar Dârülmuallimîn-i Âliye müdürlüğüne gönderilmeleri istenmiş, aksi halde müsabakalara katılamayacakları belirtilmiştir (Tanin, 1 Mayıs 1333).

I. Dünya Savaşı'nın olumsuz şartlarında düzenlenen Birinci İdman Bayramı'na; Maarif Nazırı Şükrü Bey, nezâret çalışanları, Dârülfünûn öğretmenleri, Genç Dernekleri Genel Müfettişi Miralay Von Hoff Bey ile beraberindekiler, sultânî ve numune

okullarının müdür ve öğretmenleri ile çeşitli okullardan ellişer öğrenci müsabakaları seyretmeleri için davet edilmiştir. Ayrıca İstanbul'da bulunan çok sayıda sultânî ve numune mektebi öğrenci ve öğretmeninin bayrama getirilebilmesi için vapur tahsis edilmiştir. Öğleden sonra saat ikiye doğru davetliler İttihad Spor Kulübü'ne gelmeye başlamış ve iki buçukta okullar Maarif Nazırı'nın huzurunda geçit töreni yapmıştır. Geçit töreninde en önde uzun boylu ve geniş omuzlu Dârülmuallimîn öğretmeni Ruşen Eşref Bey, Dârülmuallimîn'in kırmızı atlas üzerine sırma işlemeli sancağını dalgalandırarak ilerlemiştir. Ruşen Eşref Bey'den yaklaşık on metre geride Dârülmuallimîn tatbikat okulunun 40 öğrencisi ve öğretmenleri İhsan Bey, onların arkasında ise Dârülmuallimînden 200 öğrenci ve öğretmenleri Selim Sırrı Bey yer almıştır. Marş söyleyerek geçen öğrenciler beyaz gömlek, siyah pantolon ve kırmızı kumaş giymiştir. Kıyafetleri zarif, yürüyüşleri düzenli olan Dârülmuallimîn öğrencilerini sırasıyla Galatasaray, İstanbul, Üsküdar, Davutpaşa, Kadıköy, Kabataş, Vefa ve Gelenbevi Sultânîleri takip etmiştir. Onları da Darüleytam öğrencisi ile Numune Mektebi öğrencileri izlemiş ve marş söyleyerek kendilerine ayrılmış olan yerlere geçmişlerdir. Selim Sırrı Bey'in Hazır Ol! komutuyla padişahın marşı çalınmış ve ardından jimnastikler başlamıştır. İlk olarak küçükler terbiyevi jimnastiklerden güzel bir ders örneği göstermiş ve sıra Dârülmuallimîn öğrencilerine gelince herkesin merakla beklediği II. Meşrutiyet'in ilanından sonra okulların ders programlarına giren İsveç jimnastikleri, Selim Sırrı Bey'in bir komutu ile başlamıştır. 200 gencin İsveç jimnastiğine uygun olarak yaptığı kol, gövde ve bacak hareketlerinden sonra öğrencileri eğlendirmek ve dinlendirmek için bir oyun oynanmıştır. Yürüyüşler ve jimnastik adım koşularından sonra öğrenciler yürüyerek tekrar yerlerine geçmiştir. Birinci idman bayramında yapılan diğer gösteriler ise şunlardır:

- Çeşitli engellerden atlama
- Yüz metrelik sürat yarışı
- Halat çekme yarışı
- Esaslı top oyunu
- Örnek futbol oyunu (BOA, MF.MKT: 1215-53; Tedrisât Mecmuası, 7 Mayıs 1332).

Geçit töreninde hep birlikte söylenecek bir marşa olan ihtiyaç, Selim Sırrı Bey'i kısa sürede bir çözüme itmiş, İsveç'ten getirdiği bir eserin bestesi ve güftesi Ali Ulvi ve Zeki Beylerin yardımıyla Türkçe'ye uyarlanmış ve Gençlik Marşı olarak bilinen eser ortaya çıkmıştır. Gençlik Marşı ilk kez bu bayramda öğrenciler tarafından söylenmiştir (Tarcan, 1950: 42).

Müsabakaların sonunda Müdür Kemal Bey ve yardımcısı İhsan Şerif Bey tarafından kazananlara nezâret adına verilen ödüller dağıtılmış ve bir sonraki sene müsabakaların diğer okullar arasında da yapılmasına karar verilmiştir (Tedrisât Mecmuası, 7 Mayıs 1332).

Sonuç olarak, birinci idman bayramında jimnastikçilerin düzeni, kıyafetleri ve marşlardan oluşan üç unsur önemli bir işleve sahip olmuş ve bu unsurlar ortak bir amaca bağlılık ve birliğe işaret etmiştir (Cora, 2007: 67).

4.7.3.1.2 İkinci İdman Bayramı (11 Mayıs 1917)

İkinci İdman Bayramı, 11 Mayıs 1917 Cuma günü Kadıköy İttihad Spor Kulübü sahasında düzenlenmiştir. İkinci idman bayramı birinci idman bayramına oranla okul, öğrenci ve izleyici katılımı ile müsabaka çeşitliliği yönünden daha zengin geçmiştir. Sultânî, numune ve Dârüleytam okullarından çok sayıda öğrencinin terbiye-i bedeniye öğretmenleriyle beraber katıldığı bu bayramda, Beyoğlu ve Beşiktaş tarafından gelecekler için vapur tahsis edilmiştir. Bayramı Maarif Nazırı Şükrü Bey Efendi, Ordu Kumandanı Esad Paşa, Damad Hazret-i Şehriyarı Selahaddin Ali ve Hami Bey Efendiler, Maarif Müşaviri Doktor Schmidt, Tedrisât-ı Tâliye Müdürü Müslahaddin Adil, Tedrisât-ı İbtidâîye Müdürü Şefik, Polis Müdüriyeti Kısm-ı Siyasi Şube Müdürü Cemal, Müdafaa-i Milliye Müdürü Cemil, Maarif Nezâreti çalışanları, Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîsi Von Hoff Paşa ile Dârülfünûn, İnas Dârülfünûnu, sultânî, numune ve Darüleytam idarecileri ve öğretmenlerinin de aralarında olduğu çok sayıda önemli davetli izlemiştir. Sadece sivil okulların katıldığı bayrama, davetli olmayan Kuleli Askerî İdâdîsi öğrencilerinin katılarak gösteri yapması Selim Sırrı Bey'i kızdırmış ve bayramı terk etmesine sebep olmuştur. İdman bayramlarında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra sivil okullarda uygulanan İsveç jimnastiği uygulamalarına yer verilmekteydi ve askerî okullardaki jimnastik dersi uygulamaları hala eski tarzda ve canbazlık usulünde

yapıldığı için idman bayramlarının içeriğine uymamaktaydı. Selim Sırı Bey gibi Von Hoff da canbazlık usulünde yapılan jimnastiklere karşı olduğunu, bu jimnastiklerin çocuklara sağlık yönünden uygun olmadığını ve Genç Dernekleri'nde asla yapılmaması gerektiğini belirtmiştir (Tanin, 11 Mayıs 1333; Tanin, 12 Mayıs 1333; Tedrisât Mecmuası, 1 Haziran 1333).

İkinci idman bayramının programı şöyledir:

1. Sultânî marşı
2. Okulların geçit töreni
3. Dârülmuallimîn-i Âliye Tatbikat Mektebi öğrencisinin terbiyevi oyunları
4. Dârülmuallimîn-i Âliye öğrencisinin örnek terbiyevi jimnastik dersi
5. Dârülmuallimîn-i Âliye ve sultânîye öğrencilerinin yüksek atlama müsabakası
6. Dârülmuallimîn-i Âliye ve sultânîye öğrencileri arasında uzun atlama müsabakası
7. Dârülmuallimîn-i Âliye sırıkla atlama müsabakası
8. Numune okulları ve Dârüleytamlar arasında yüksek atlama müsabakası
9. Numune okulları ve Dârüleytamlar arasında 100 metre yarışı
10. Dârülmuallimîn ve sultânîyeler arasında 100 metre yarışı
11. Dârülmuallimîn ve sultânîyeler arasında 800 metre yarışı
12. Cirit, disk, el topu atma müsabakası
13. Dârülmuallimîn ve sultânîyeler arasında halat çekme müsabakası
14. Bisiklet yarışı
15. Ödüllerin dağıtımı (Tedrisât Mecmuası, 1 Mayıs 1333).

İkinci idman bayramı İstanbul mektepleri arasında yapıldığı için adına "Mektepliler İdman Bayramı" da denmiştir. Birkaç sene öncesinde yol yürümesini dahi bilmeyen gençlerin geçit töreni esnasındaki yürüyüşleri takdir edilmiş ve gençlerin kuvvetsiz olmasının sebebi olarak da beden eğitimine yeteri kadar önem verilmemesi gösterilmiştir. Selim Sırrı Bey tarafından Osmanlı Devleti'ne getirilen ve uygulaması yapılan İsveç jimnastikleri idman bayramına renk katmış ve bayramın daha güzel geçmesine katkı sağlamıştır. Bayramda ayrıca Dârülmuallimîn öğrencileri tarafından yapılan Genç Dernekleri tatbikatı ve hastalarla, kazaya uğrayanlara yapılan yardım

tatbikatı başarılı bir şekilde geçmiş ve uzun süre alkışlanmıştır (Talebe Defteri, 24 Mayıs 1333).

Tedrisât Mecmuasında Muallim R. imzasıyla yayınlanan Dârülmuallimîn-i Âliye'nin İkinci İdman Bayramı isimli yazıda da bayramın önemi, etkisi ve Selim Sırrı Bey'in mesaisi hakkında bilgiler verilmiştir. Maarif Nazırı Şükrü Bey'in ödül dağıtımını bizzat yaptığı ve duyduğu memnuniyeti Dârülmuallimîn müdürü ile Selim Sırrı Bey'e ilettiği de ifade edilmiştir (Muallim R., 1333).

Vildan Aşir Savaşır, ikinci idman bayramına kendisinin de katıldığını, bayrama katılan okulların çeşitli hareketler yaptıklarını ve Selim Sırrı Bey'in bayramı hazırlayan ve idare eden tek adam olarak bütün yükü üzerine aldığını ifade etmiştir (Savaşır, 1942). İdman Bayramı'na katılan diğer bir isim de, o dönemde Dârülmuallimîn-i Âliye'de öğrenci olan Hıfzırrahman Raşit Öymen'dir. Öymen, Mustafa Kemal Paşa'nın da bayramı izleyenler arasında olduğunu ve Anafartalar kahramanı olarak tüm dikkatleri üzerine çektiğini belirtmiştir (Öymen, 1942).

Önemli devlet adamlarının ve yüksek rütbeli askerlerin I. Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla devam ettiği bir dönemde idman bayramını seyretmeye gelmeleri idman bayramlarından beklentileri ortaya koymaktadır. Bu isimler bayrama sadece eğlence olarak bakmamış, bayramlardan gençliğin ıslahı için faydalanılabileceğini görmüşlerdir. Gençlik ne kadar güçlü olursa savaşlardaki başarı o oranda artacağı için devlet adamları bayramlara paramiliter beklentilerle sahip çıkmışlardır.

İkinci idman bayramında fotoğrafları Dârülmuallimîn fotoğraf öğretmeni Necati Bey çekmiş ve atölyesinde çıkartmıştır (BOA, MF.MKT: 1216-34). Bu fotoğrafların bir kısmı Tedrisât Mecmuası'nın çeşitli sayılarında yayınlanmıştır.

4.7.3.1.3 Üçüncü İdman Bayramı (3 Mayıs 1918)

Üçüncü idman bayramı 3 Mayıs 1918 Cuma günü Dârülmuallimîn-i Âliye'nin idaresi altında Kadıköy İttihad Spor Kulübü sahasında düzenlenmiştir. Bayrama numune mektepleri, Dârüleytam, sultânîler, Dârülmuallimîn-i Âliye ve Tatbikat Mektebi ile İmalat-ı Harbiye Usta Mektebi katılmıştır. İlk olarak çeşitli aletli ve aletsiz

jimnastik gösterileri yapılmış, daha sonra Selim Sırrı Bey tarafından düzenlenerek daha güzel bir hal alan zeybek oyunu öğrenciler tarafından sergilenmiştir. Dârülmuallimîn öğrencilerinin sunduğu zeybek oyunu halk tarafından beğenilmiş ve alkışlanmıştır (Muallim, 15 Mayıs 1334). Selim Sırrı Bey, 1916 yılında belli bir metod dahilinde düzenlediği zeybek oyununu Birinci İdman Bayramı'nda da halkın huzurunda öğrencilerine oynattığını belirtmesine rağmen (Tarcan, 1946: 55, 1948: 29), çalışmamızda Üçüncü İdman Bayramı haricindeki idman bayramlarında zeybek oyununa yer verilmediği görülmüştür.

Bu bayrama "Üçüncü Mektepliler İdman Bayramı" ismi de verilmiş ve bayrama başta Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talat Paşa olmak üzere çok sayıda nazır ve İttihad ve Terakki Cemiyeti üyesi davet edilmiştir. Ayrıca bayrama gelecekler için vapur da tahsis edilmiştir (BOA, MF.MKT: 1234-10).

İstanbul'un tüm erkek numune ve sultânî mekteplerinin katıldığı Üçüncü İdman Bayramı, ilk iki idman bayramına oranla katılanlar yönünden zengin geçmesine rağmen, bayram programının içeriği olarak geride kalmıştır. Bu bayramda koşu, atlama, halat çekme etkinlikleri ile müsabakalar yapılmamış ve gelecek idman bayramlarında bu bayramda düzenlenmeyen etkinliklerin yanında; yüzme, kürek çekme ve çeşitli spor etkinliklerinin yapılması da kararlaştırılmıştır. Bayramda okulların yanı sıra Genç Dernekleri'ne bağlı gürbüzler de beden eğitimi gösterileri sunmuştur. Bayramı izleyenler arasında bulunan Maarif Nazırı Vekili, gösteriler bittikten sonra duyduğu memnuniyeti Selim Sırrı Bey aracılığıyla belirtmiş ve hazırlanan iki kupadan birini bayrama katılan mekteplere diğerini ise zeybek oyunu oynayanlara vermiştir. Genç Dernekleri, bölgelerde mevsim şartlarından dolayı farklı zamanlarda yapılan idman bayramlarının birleştirilerek tüm okullarda aynı günde hatta "tarihi bir günde" yapılması önerisini sunmuş ve bu bayramlara "Genç Dernekleri Bayramı veya Talebe Bayramı" isminin verilmesini istemiştir (Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası, 1 Haziran 1334).

Selim Sırrı Bey, idman bayramlarının savaş yıllarında Dârülmuallimîn'de Kemal Bey'in müdürlüğü döneminde (1914-1918) üç kez (1916, 1917, 1918) düzenlendiğini belirtmiştir (Selim Sırrı, 1922a). Alkan ise, idman bayramlarının 1919 yılında sönük de olsa yapıldığını belirtmesine rağmen, çalışmamızda Alkan'ın bu görüşünü destekler bir

kaynağa ulaşılamamıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise ilk bayram 16 Mayıs 1924 tarihinde "Mektepliler Bayramı" adıyla kutlanmış ve daha sonraki yıllarda Mayıs ayında kutlanmaya devam etmiştir (Alkan, 2011b).

4.7.3.1.4 Taşralarda İdman Bayramları

İstanbul'da olduğu gibi taşrada da düzenlenen idman bayramlarının ilk örneği 1914 yılının Mayıs ayı içerisinde Edirne Sarayiçi'nde yapılmış ve cuma günü düzenlenen mektepliler bayramına katılacak okullar bir gün önceden bayramda duracak yerlerini belirlemiştir. Bayram günü öğleye yakın bütün okullar Sarayiçi'nde toplandıktan sonra İstanbul'dan gelen bir heyetin huzurunda geçid töreni yapılmıştır. Bayramda ilk olarak Dârülmuallimîn, Sultânî ve Dârüleytam öğrencilerinin katıldığı askerî tatbikatlar yapılmıştır. Ardından küçükler (ibtidâî öğrencileri), öğretmen Rasim Efendi'nin idaresinde İsveç usulü idman hareketlerini uygulamış ve gösterileri alkışlandıktan sonra intikam şarkıları söyleyerek yerlerine geçmiştir. Gösterilerin ardından öğrenciler yağmur yağmasına rağmen sıralarını bozmadan okullarına dönmüş ve bayram sona etmiştir (Çocuk Dünyası, 15 Mayıs 1330). Edirne'deki bu bayram, İstanbul'da düzenlenen idman bayramından iki yıl önce gerçekleştirilmiş ve bayramda Balkan Savaşları'nın etkisiyle askerî talimler ve intikam duyguları önemli bir işleve sahip olmuştur.

Taşrada düzenlenen bayramların diğer bir örneğine de Bursa'da rastlanmaktadır. Bursa'da 1917 yılı mayıs ayının son haftasında kız ve erkek bütün okulların katıldığı mektepliler bayramı düzenlenmiştir. Büyük bir zevk ve neşe içinde geçen bayramda, çeşitli okulların katıldığı eğlenceler ve koşular tertip edilmiştir. Bursa'daki mektepliler bayramının üçüncü senesinin yapıldığı ve her seferinde daha düzenli geçtiği belirtildiğinden (Muallim, 1 Temmuz 1333); 1915, 1916 ve 1917 senelerinde arka arkaya üç kez yapıldığı anlaşılmaktadır. Bursa'da da Edirne gibi İstanbul'dan bir yıl önce bayram düzenlenmesi, taşrada fiziksel eğitime verilen önemi göstermesi bakımından hayli dikkat çekicidir.

1918 yılı mayıs ayının ilk cuması İstanbul'da olduğu gibi Biga'da da Kale-i Sultânîye Dârülmuallimîni tarafından bir idman bayramı düzenlenmiştir. Bayrama hükümet memurları ve memleketin ileri gelenleri ile bütün kız ve erkek okulları

katılmışlardır. Bayrama, Dârülmuallimîn beden eğitimi öğretmeni tarafından hazırlanan örnek bir beden eğitimi dersi ile başlanmış, daha sonra tüm okulların öğrencileri tarafından jimnastik, terbiyevi oyunlar ve genç derneklerine ait çeşitli uygulama örnekleri sunulmuştur. Bu bayramda diğer bayramlardan farklı olarak şiir okuma etkinliğine de yer verilmiştir (Muallim, 15 Haziran 1334). Biga'da düzenlenen idman bayramında müsabakaların yanında şiir etkinliğine yer verilmesi, gençlerde milli şuur ve heyecanın oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Özetle, okulların katıldığı idman bayramlarında güçlü olmaya vurgu yapılmış ve güçlü bedenler yaratılmasında ısrar edilmiştir. Dayanışma ve beraberliği destekleyen idman bayramlarında yalnızca jimnastikçilerin bedenlerine sızma amaçlanmamış, seyircilerin zihinlerine nüfuz etmek ve seyircileri milliyetçi bir ruha büründürmek de amaçlanmıştır. Törenlerdeki düzen; marşlar, bayraklar ve kıyafetler ile tamamlanmış, bireysel bedenlerin bir bütünü oluşturduğu bayramlarda toplumu millileştirme görevi de yürütülmüştür (Cora, 2007: 70-80).

4.7.3.1.5 Kulüplerin Katıldığı İdman Bayramları

İstanbul ve taşrada düzenlenen idman bayramları çeşitli okulların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde okulların yanı sıra kulüpler tarafından düzenlenen idman bayramları da yapılmıştır. 18 Mayıs 1917'de Altınordu İdman Yurdu'nun düzenlediği ve çok sayıda spor kulübünün katıldığı Büyük İdman Müsameresi bu bayramlardan biridir. Koşu, bisiklet, hokey, güreş ve futbol yarışmalarının yapıldığı bu etkinlikte kazananlara çeşitli hediyeler verilmiştir (İkdam, 19 Mayıs 1333).

15 Haziran 1917'de de İttihad Spor Kulübü'nde Altınordu İdman Yurdu'nun İstanbul futbol birinciliği şerefine idman bayramı düzenlenmiş ve çeşitli spor yarışmalarından sonra Altınordu Kulübü için yapılan törene geçilmiştir. Sadrazam Talat Paşa Altınordu Kulübü fertlerine hitaben yaptığı konuşmada başarılarını takdir etmiş ve yarının galibiyetinin bugünün gençleri tarafından meydana getirileceğini belirtmiştir. Talat Paşa'nın kulüp başkanına verdiği hediyelerden sonra futbol ve hokey müsabakaları yapılmış ve bayram geç vakitlerde bitmiştir (İkdam, 16 Haziran 1333). Sadrazam Talat Paşa'nın Altınordu sporcularına yaptığı konuşma, gençlere duyduğu

güveni ve gençlerden beklentilerini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Ayrıca önemli bir devlet adamının Altınordu kulübünün faaliyetlerine zaman ayırması, Altınordu kulübünün İttihat ve Terakki'ye yakın bir kulüp olduğunu göstermiştir. O dönemde okullardan ve kulüplerden beklenilenler örtüşmüş, yani gençler okullarda ve kulüplerde fiziksel olarak iyi bir duruma getirilmeye çalışılmış ve bu durum da devlet adamlarının ülkenin geleceği için kurdukları hayalleri gerçekleştirmelerine yardım etmiştir.

4.7.3.2 Çocuklar Bayramı (15 Mayıs 1916)

Bu dönemde, ülkenin içinde bulunduğu ağır şartlara ve I. Dünya Savaşı'na rağmen, halkın moralini yükseltmek ve çocuklara ayrı bir önem verildiğini göstermek amacıyla İttihat ve Terakki tarafından düzenlenen bayramlardan biri de Çocuklar Bayramı'dır (Okay, 1999). Çocuklar Bayramı, 15 Mayıs 1916 Cuma günü İstanbul'daki vakıf okullarının katılımıyla Kağıthane'de düzenlenmiştir. Oyunların başlamasından önce Beşiktaş İttihad ve Terakki Vakıf Mektebi son sınıf öğrencileri mükemmel bir beden eğitimi gösterisi sunmuş, tüm okulların gelişinden sonra öğrenciler arasında terbiyevi oyunlar oynanmış ve çeşitli müsabakalar yapılmıştır. Bayramda ayrıca musiki parçaları da söylenmiş ve bayrama katılanlar eğlenceli bir gün geçirmiştir. Bayramdaki en önemli müsabaka Beşiktaş ve Nişantaşı İttihad ve Terakki Vakıf Okulları arasında yapılan ve beraberlikle sonuçlanan futbol maçı olmuştur. Akşama doğru, küçük bir geçit töreni ile oyunlar bitirilmiş, okullar geldikleri gibi düzenli ve mutlu bir şekilde okullarına geri dönmüştür (Tanin, 5 Mayıs 1332). Çocuklar Bayramı, Birinci İdman Bayramı ile aynı günlerde düzenlenmesine rağmen; bayramın içeriği, düzenlendiği alan ve katılan okullar açısından Birinci İdman Bayramı'ndan ayrılmıştır.

"Çocuklar Bayramı" Osmanlı Devleti'nde çocuklar için düzenlenen ilk bayram olmuş ve 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın ilk örneği olarak yerini almıştır (Alkan, 2011a).

4.7.3.3 Diğer Bayramlar

İstanbul'da idman bayramlarının haricinde yapılan bazı etkinlik ve festivallerde de çeşitli spor ve jimnastik gösterilerine rastlanmıştır. 10 Haziran 1916 Cuma günü Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hanımlar Şubesi tarafından Kadıköy İttihad Spor Kulübü'nde yardım amaçlı olarak düzenlenen çiçek bayramında çeşitli araba, şemsiye, kostüm ve sanat etkinliklerinin yanında spor ve futbol eğlenceleri de düzenlenmiştir (İkdam, 15 Mayıs 1332). Yardım için düzenlenen böyle bir etkinlikte spora da yer verilmesi halkın bu etkinliğe olan ilgisini göstermiştir. Kadıköy Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti Hanımlar Şubesi tarafından yaklaşık bir sene sonra 18 Mayıs 1917 Cuma günü de, Kadıköy İttihad Spor Kulübü sahasında fakirlere yardım amaçlı bir çiçek bayramı düzenlenmiştir. Bu çiçek bayramının programda da çeşitli spor müsabakaları ile eğlenceler yer almıştır (Tanin, 2 Mayıs 1333; Tanin, 5 Mayıs 1333). Diğer bir etkinlik olarak ise 1 Mayıs 1917 tarihinde Kadıköy Sultânîsi öğrencileri tarafından Fenerbahçe'de (Kadıköy İttihad Spor Kulübü sahası) düzenlenen İlkbahar Bayramı gösterilebilir. Bu bayramda öğrenciler tarafından çeşitli idman talimleri yapılmış ve bu etkinlikler izleyiciler tarafından alkışlanmıştır. Müsabakalarda birinci ve ikinci olanlara çeşitli ödüller verilmiştir (Tanin, 2 Mayıs 1333). 1917 yılı haziran ayının birinci cuma günü Fenerbahçe'de Kadıköy Müdafaa-i Milliye Hanımlar Cemiyeti tarafından Sadrazam Talat Paşa'nın himayeleri altında gece ve gündüz kır eğlenceleri düzenlenmiş ve bu etkinliğin hasılatının savaşlarda yaralanan ve sakat kalan gazilere aktarılması kararlaştırılmıştır (Tanin, 2 Mayıs 1333). Başka bir kır eğlencesi ise Fenerbahçe'de 3 Ağustos 1917'de çok sayıda erkek ve bayanın katılımıyla düzenlenmiş ve bu etkinlikte büyük miktarda hâsılat toplanmıştır. Çeşitli spor ve jimnastik yarışlarının yapıldığı kır eğlencesinde ilk kez kızlar için de bir yarışma (çember yarışı) düzenlenmiştir. Sadrazam Talat Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Meclis-i Mebusan Başkanı Hacı Adil Bey'in de izlediği etkinliğin en çok dikkat çeken yanı ise bahriyelilerin ve İstanbul'da bulunan Almanlar'ın da katıldığı yelkenli tekneler arasında düzenlenen yarışmalar olmuştur (İkdam, 5 Ağustos 1333).

Neticede, II. Meşrutiyet döneminde içinde gösteri, müsabaka, yarışma ve oyun gibi etkinlikleri barındıran çok sayıda bayram kutlanmıştır. Beden eğitimi derslerinin bir sergisi olarak kullanılan sivil okulların katıldığı idman bayramlarında çoğunlukla İsveç jimnastiği uygulamalarının kullanılması, bu jimnastik sisteminin yaygınlaştırılmasında,

beden eğitimi ve jimnastik ruhunun benimsetilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca çok sayıda okulun bayramlara katılarak İsveç jimnastiğini sergilemesi derslerde bu uygulamalara yer verildiğini göstermiştir. Yüzlerce öğrencinin tek bir komutla aynı anda hareket etmesi düzen ve disiplini; katıldıkları müsabakalarda gösterdikleri kazanma hırsı ise gençlerdeki heyecan, coşku ve cesareti göstermiştir. I. Dünya Savaşı'nın yoğun bir şekilde devam ettiği günlerde gerçekleştirilen bayramlarda gençlerde görülen dinamizm halkın gençliğe olan inancını arttırmış, onların moral ve motivasyonunu yükseltmiştir. Tüm bayramların tatil günü olan cuma günü yapılması, seyircilerin sayısının fazla olmasında etkili olmuştur. Selim Sırrı Bey'in Avrupa'da da örneklerinin yapıldığı bir dönemde idman bayramlarını başlatması, dönemin siyasi elitleri tarafından da desteklenmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli isimlerinin ve devlet adamlarının bayramlara katılarak gençlerin heyecanını paylaşması, onları ödüllendirmesi ve bayram ile ilgili coşkulu nutuklar atması devlet adamlarının bu tür etkinliklerden beklentileri hakkında bilgi vermiştir. Bu dönemde paramiliter amaçlarla kurulan Osmanlı Genç Dernekleri'nin okullarda örgütlenen kolu olan gürbüzlerin de idman bayramlarında gösteriler yapması bayramlardaki militarist ve milliyetçi özellikleri yansıtmış, bayramlar aracılığıyla güçlü bir nesil yaratılmasındaki etkiyi daha açık göstermiştir. Kulüplerin katıldığı idman bayramları da devlet adamlarının ilgisini çekmiş; spor yoluyla yapılan etkinliklerle de gençlere heyecan, cesaret ve disiplin kazandırılabileceği görülmüştür. Özetle; bayramlar milli bilinç, heyecan ve coşkunun oluşmasında önemli bir rol oynamış ve kendisinden beklenilen işlevi yerine getirmiştir.

4.7.4 Paramiliter Gençlik Örgütlerinde İzcilik (Keşşaflık) ve Beden Eğitimi

I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında birçok ülkede binlerce genç bir yandan okullarda militarize edilmiş beden eğitimi ve askerî talim dersleri görürken, diğer taraftan okullarda ve okul dışında kurulan paramiliter gençlik örgütleri ile örgütlenmişlerdir. Vatanı için kendini her an feda etmeye hazır, ulusal bir bilinç kazanmış, savaş için gerekli güç ve kabiliyetlere sahip asker-yurttaşların yetişmesi, miletin "müsellah" (silahlı) bir millet haline gelmesini gerektirmiş ve bu amaçla okullarda ve okul dışındaki uygulamalarda müsellah bir millet yaratılması için birtakım çalışmalar hayata geçirilmiştir (Ateş, 2012: 97). Osmanlı Devleti'nde de II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yan örgütleri olarak kurulan gençlik örgütlerine paramiliter bir görünüm verilmiştir. İttihatçıların ordu içerisindeki durumu

bu örgütlenişi kolaylaştırmış ve sürekli savaşlar paramiliter gençlik örgütlerinin gelişmesi için uygun ortamı hazırlamıştır. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve sonrasındaki I. Dünya Savaşı ile gençlik örgütleri giderek paramiliter bir anlam kazanmıştır (Toprak, 1979).

Okul müfredatlarına eklenen beden eğitimi ve askerî talim dersleri ile ilgili bilgi, çalışmanın "Öğretim Kurumlarında Beden Eğitiminin Dönüşümü" isimli bölümünde verilmişti. Türk Gücü Cemiyeti, İzciler Ocağı, Osmanlı Güç Dernekleri ve Osmanlı Genç Dernekleri gibi paramiliter örgütlerdeki izcilik ve beden eğitimi uygulamalarına ise bu bölümde yer verilmiştir.

Türk Gücü Cemiyeti; Balkan Savaşı ve sonrasındaki milliyetçi ve militarist ortamda, "Türklüğü" müsellah (silahlı) bir millet haline getirmek amacıyla 13 Mart 1913 tarihinde kurulmuştur. Özellikle Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Türk ırkının güçten düştüğü, eski gücünü ve savaşma kabiliyetini yitirdiği yönündeki tespitler Türk Gücü'nün kurulma sürecini hızlandırmıştır. Türk Gücü bu çerçevede yenilgilerin önüne geçmek, gençliği beden eğitimi ve sağlık koruma alanlarında bilinçlendirerek sağlıklı hale getirmek ve milletin savaşma kabiliyetini arttırmak amacıyla örgütlenmiştir. Türk Gücü bünyesinde teorik ve uygulamalı eğitimler verilmiş ve gezi tatbikatları düzenlenmiştir. Bu eğitim ve tatbikatlarda beden eğitimi, izcilik, askerî talim, yürüyüş ve ilk yardım uygulamaları önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki ilk paramiliter örgütlenme örneği olan Türk Gücü Cemiyeti, daha sonra kurulan İzciler Ocağı için de uygun ortamı hazırlamıştır (Ateş, 2012: 215-261).

İzciler Ocağı'na geçmeden önce izciliğin dünyada ve Osmanlı Devleti'ndeki gelişiminden kısaca bahsetmek gerekir. İzcilik çalışmaları ilk kez, Baden Powell tarafından askerî amaçlarla İngiltere'de başlatılmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Baden Powell ilk kamp denemesini 1907 yılında yapmış, 1908 yılında ise "Erkek Çocuklar İçin İzcilik" isimli eserini yayınlamıştır. Genç bir asker olarak İngiltere ile Afrika'daki sömürgeleri arasındaki savaşlara katılan Baden Powel, askerlerin özellikle geceleri doğa şartlarına uyum sağlayamadıklarını görmüştür. Kurmayı düşündüğü teşkilatta küçük yaştan itibaren doğayla iç içe gençler yetiştirmeyi düşünmüş, ayrıca kız-erkek tüm gençlere dürüst ve irade sahibi olmaları için gerekli eğitimi vermenin önemi üzerinde durarak kendisini izciliğe adamıştır (Güven, 2003).

Osmanlı Devleti'nde izcilik, dünyadaki seyrine göre hızlı sayılabilecek bir şekilde uygulanmaya ve örgütlenmeye başlamıştır. İzciliğin, keşşaflık adı altında örgütlenmeye başladığı yıllar, Osmanlı Devleti'nin siyasi olarak zor durumda olduğu bir döneme denk gelmiştir (Karaküçük, 1999). Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde izciliği tanıtan ilk yazı 1910 yılı sonlarında Nafi Atuf Bey'in çıkardığı Say ü Tetebbü mecmuasında Fescizade İbrahim Galip Bey tarafından yazılmıştır (Ateş, 2012: 166-169; Uzgören, 2000: 1). Paul Vuibert'in "Les Boy Scouts" isimli eseri ise yayınlandıktan hemen sonra Türk Yurdu Kütüphanesi tarafından "İzcilik" (Altın Ordu) ismiyle Osmanlıcaya çevrilmiştir. Eseri çeviren kişi ismini vermemiş, bunun yerine "Lozan'dan Bir Yurtçu" tabirini kullanmıştır (Erkek, 2009: 359-360). Aynı dönemde izciliği tanıtan diğer bir eser de, Dârüşşafaka ve çeşitli okullarda beden eğitimi öğretmenliği yapan Oymak Beyi M. Sami'nin (Karayel) "İzci Rehberi" isimli eseridir.

Baden Powel'ın İngiltere'de 1907 yılında başlattığı bu hareket, Osmanlı Devleti'nde tam beş yıl sonra uygulamaya konulmuş ve ilk izci birliği; 15 Şubat 1912 tarihinde Mekteb-i Sultânî'de Galatasaray Spor Kulübü kurucularından, jimnastik öğretmeni Ahmet Robenson Bey'in öncülüğünde kurulmuştur. Kısa bir süre sonra İstanbul ve Dârüşşafaka İdâdîlerinde de izci birlikleri kurulmaya başlamış (Tuna, 1999), bu okulları Kadıköy Numune Mektebi, Vefa, Üsküdar ve Kabataş Sultânîleri ile Haydarpaşa İttihad Mektebi'ndeki izcilik çalışmaları takip etmiştir. İstanbul'daki bu örgütlenmeleri bir süre sonra Bursa, Beyrut, İzmir, Sivas Kayseri, Kütahya, Zara, Ankara ve Edirne gibi şehirlerde başlayan izcilik çalışmaları izlemiştir (Toprak, 1999).

21 Nisan 1914 tarihinde, orta dereceli okullardaki izcilik çalışmalarını düzenlemek ve beden eğitimi öğretimini ıslah etmek için Belçika İzciler Reisi Mösyö Parfitt Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve 22 Nisan'da göreve başlamıştır (BOA, MV.: 235-80) 22 Nisan 1914 tarihinde, Cemiyetler Kanunu gereğince hükümetten izin alınan İzciler Ocağı'nın Büyük Orta'sı (Merkez-i Umûmîsi) da kurulmuş (Ateş, 2012: 267) ve İzciler Ocağı Nizamnâmesi* yayınlanmıştır. Mösyö Parfitt'in hazırladığı örgüt tasarısında Harbiye Nazırı Enver Paşa keşşafların başbuğu olmuş; oba, manga, takım ve bölük adını taşıyan birimler büyük ortaya bağlanmıştır. Mösyö Parfitt'in kalgay ünvanını aldığı örgütlenmede, büyük ortanın koldaşlıklarına ise Doktor Nazım, Eyüp

* İzci Ocağı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız.
İzci Ocağı İç Nizamnâmesi (1330). İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Sabri (Toprak), Burdur mebusu Atıf, Lazistan mebusu Sudi, Doktor Resuhi ve Ziya Beyler seçilmiştir (Toprak, 1979). Orta dereceli okullarda izcilik ve beden eğitimi çalışmalarını düzenleme ve geliştirme görevi verilen Parfitt'e, aylık 25 liradan bir senelik maaşı olan 300 lira ile bir kereye özgü olmak üzere yol masrafı için de 100 lira ödenmesi kararlaştırılmıştır (BOA, MV: 187-57). İzci Ocağı'nın kuruluşundan sonra ilk olarak kurulacak oymakların kumandanlarının yetiştirilmesi konusu ele alınmış ve İstanbul Dârülmuallimîni öğrencileri arasından kumandan adayları seçilerek Parfitt tarafından eğitim verilmeye başlanmıştır. Yetiştirilen oymak beyleri İstanbul'daki sultânîlere tayin edilmiş ve öğrencilerle birlikte zaman zaman Parfitt'in de katıldığı tatbikatlar yapılmıştır. Bu dönemde öğrencilerin yanı sıra öğretmenlere de izcilik eğitimi verilmiş ve eğitim sonucunda oymak beyi ünvanını alan öğretmenler İstanbul okullarında izcilik eğitimi vermiştir (Ateş, 2012: 284-295).

Osmanlı Devleti'nde bir yıldan az bir süre kalan İngiliz Parfitt'in yaklaşan I. Dünya Savaşı şartlarında İttihat ve Terakki'nin Almanya yanlısı politika izlediği bir dönemde ülkenin gençliğini yöneten önemli bir örgütün sorumlusu olması bazı rahatsızlıklara yol açmıştır. Bu durumda kendisi ile çalışılması mümkün olmamış (Taşkesenlioğlu, 2007: 27), tazminatı ve harcırahı verilerek 11 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti ile olan ilişkisine son verilmiştir (BOA, MV.: 194-34).

1914 yılında; okullarda beden eğitimi, askerî talim ve izcilik faaliyetleri devam ederken, Harbiye Nezâreti Osmanlı Güç Dernekleri isminde bir gençlik örgütlenmesinin kurulmasına karar vermiş, bu derneğin nizamnâme ve kanun tasarılarını hazırlamıştır. Osmanlı Güç Dernekleri, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere iki şekilde örgütlenmiştir. Bütün resmi okullar ve medreselerde kurulmaları zorunlu olan derneklere "Mektep Gücü Dernekleri" adı verilmiş, isteğe bağlı kurulan dernekler ise iki kısıma ayrılmıştır. Cemaat okulları ve özel okullarda isteğe bağlı olarak kurulanlara "Osmanlı Gücü Dernekleri" adı verilmiştir. İsteğe bağlı olarak kurulan diğer dernekler ise şahıslar tarafından kurulmuştur. Osmanlı Güç Dernekleri katılanların yaşlarına göre de iki kısımdan oluşmuştur. Bunlardan ilki 12-17 yaş arasındaki gençlerin katılabildiği, derneğin hazırlık şubesi olan "İzcilik Dernekleri"dir. İkinci kısımdaki "Asıl" Güç Dernekleri'ne ise 17 yaşından büyük Osmanlı gençleri kabul edilmiştir. Osmanlı Güç Dernekleri'nde gençlere izcilik, beden eğitimi ve askerî talimlerin yanında, manevi eğitim, yüzme, kürek çekme, balon ve uçak, telgraf ve telefon, tren, bisiklet ve bando

gibi konularda da eğitim verilmiştir. Ayrıca, dernekte verilen fiziksel eğitim İdman Tâlimatnâmesi ve Piyade Tâlimatnâmesi gibi mevzuatlara dayandırılarak yapılmıştır. Osmanlı Güç Dernekleri 1916 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür (Ateş, 2012: 295-342).

25 Mayıs 1914 tarihinde paramiliter gençlik örgütlerindeki çabaların sürdüğü bir dönemde, gençleri orduya hazırlamak ve özellikle okullardaki beden eğitimi ve izcilik konusunda yapılan çalışmaların faydalı olmasını sağlamak amacıyla Harbiye Nezâreti tarafından Maarif Nezâreti'ne gönderilmek üzere bir pusula hazırlanmıştır. Bu pusulada aşağıdaki konular yer almıştır:

> *1. Herhangi bir mevkide olursa olsun izcilik teşkilatı icrası için evvel emirde mahallin en büyük mülkiye memurundan müsaade istihsal etmek lazımdır.*
>
> *2. İzciliğe ait bilcümle tatbikat ve dürus mahallin en büyük askerî ve maarif memurları tarafından teftiş edilecektir.*
>
> *3. Bilumum terbiye-i bedeniye harekâtı ile askerliğe müteallik bilcümle harekât-ı talimiye ve izcilik tatbikatı için verilmesi icap eden emir ve kumandalar Türkçe lisanı üzere verilecektir.*
>
> *4. Baladaki maddelerdeki şeraiti ifa etmeyenler hemen vazifelerinden men edilmekle beraber tecziye edileceklerdir.* (BOA, DH.İ.UM.EK.: 87-74).

Yukarıdaki pusula, Harbiye ve Maarif Nezâretleri'nin mevcut şartlarda ülkenin geleceği için işbirliği içinde çalıştıklarını göstermektedir. Bu konuda gereken hassasiyetin gösterilmesi konusunda da açık ve net ifadeler kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde dönemde son kurulan paramiliter örgüt ise, I. Dünya Savaşı'nın zorlu şartlarında ihtiyaç duyulan güçlü, savaşma isteğini sahip ve temel askerlik eğitimini alan bir kitle yaratmak amacıyla kurulan Osmanlı Genç Dernekleri'dir (Ateş, 2012: 348). 1916 yılında Almanya'dan esinlenilerek kurulan bu örgütün başına Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından Almanya'da uzun yıllar gençlik örgütleri konusunda çalışmış olan Von Hoff getirilmiştir. Von Hoff miralay rütbesine terfi ettirilmiş ve kendisine Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîsi (Genel

Müfettiş) görevi verilmiştir. Von Hoff'un yardımcılıklarına ise Mekatib-i Umûmîyye Genç Dernekleri Müfettişi ünvanıyla Selim Sırrı Bey ile Müfettiş-i Umûmî Vekili sıfatıyla Mustafa Asım Bey getirilmiştir. Katılımın zorunlu olduğu Osmanlı Genç Dernekleri'ne bağlı olan 12-17 yaş arasındaki gençler Gürbüz Derneği'ni, 17 yaş ve üstündeki gençler ise Dinç Derneği'ni oluşturmuştur. Genç Dernekleri'nde izcilik faaliyelerine yer verilmemiş ve izci yerine "rehber"ler görev yapmıştır (Toprak, 1979, 1999). Genç Dernekleri, Güç Dernekleri'nin teşkilat ve yapı itibariyle yetersiz görülmesinden dolayı kurulmuştur. Osmanlı Güç Dernekleri'nde çok önemli bir yer tutan izcilik, Genç Dernekleri'nde reddedilmiş ve hatta zararlı bulunmuştur. Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîsi Von Hoff, izciliği eğlenceye yönelik bir etkinlik görmüş ve eğitici bulmamıştır (Sarısaman, 2000).

Osmanlı Genç Dernekleri'nde Müfettiş-i Umûmîlik (Genel Müfettişlik) tarafından; Genç Dernekleri rehberlerinin yetiştirilmesi için kurslar açılmış, dersler ve konferanslar verilmiş, çeşitli illerde kurulan dernekler teftiş edilmiş ve öğrencilerle beraber tatbikatlar yapılmıştır. Uygulaması kolay ve ucuz olduğu için İsveç jimnastiğinin, alet gerektiren talimlerde ise Alman jimnastiğinin kullanıldığı Osmanlı Genç Dernekleri'nde, Müfettiş-i Umûmîlik tarafından rehberleri, gençleri ve halkı bilgilendirmek ve gelir sağlamak amacıyla sinema gösterileri de düzenlenmiştir. Yayın faaliyeti olarak ise çeşitli konularda altı adet kitapçık ve Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası yayınlanmıştır. Osmanlı Genç Dernekleri'nde beden eğitimi, toplu talimler (intizam talimleri), arazi talimleri, sağlık koruma ve ilk yardım gibi fiziksel eğitimlerin yanında; gençleri fikren, ruhen ve ahlaken eğitmek için çalışmalar da yapılmıştır. Osmanlı Genç Dernekleri'nin faaliyetleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ile fiilen son bulmuştur (Ateş, 2012: 374-523).

Osmanlı Güç Dernekleri ile Osmanlı Genç Dernekleri'ndeki örgütlenmenin okullarda zorunlu tutulması, özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra sivil okullarda başlayan askerî uygulamalarla desteklenen beden eğitimi derslerinin bir devamı olarak düşünülmektedir. Öğrencilerin anaokullarında oyun olarak başladığı basit askerî becerilere, ibtidâî, sultânî ve Dârülmuallimînlerde devam edilmiş, ayrıca öğrencilerin yaşı büyüdükçe askerî talimlerde gerçeğe uygun alıştırmalar artmıştır. Dernekler bünyesindeki okullu gençlerin katıldığı örgütlenmelerde ise askerî eğitim daha ileri seviyelere götürülmüştür. Derneklerde faaliyet gösteren gençlerin yakın bir gelecekte

cepheye, savaşa katılması gerekeceğinden askerî talimler hem daha gerçekçi, hem de gençlerin fiziken, ruhen ve ahlaken savaş koşullarına uygun olarak yetiştirilmesini içermiştir.

Neticede, Osmanlı Devleti'nde daha önceki dönemlerde rastlanmayan ve II. Meşrutiyet döneminde içinde bulunulan maddi ve manevi koşullar düşünülerek oluşturulan paramiliter gençlik örgütleri, Balkan Savaşı'nda alınan yenilginin bir kez daha yaşanmaması için büyük bir çaba sarf etmiş, okullu ve okullu olmayan gençlere ulaşmaya çalışan bu örgütler İttihat ve Terakki iktidarı tarafından sürekli desteklenmiştir. Gençlerin fiziksel ve ruhsal olarak savaşa hazırlanması için birçok faaliyette bulunulan bu örgütlerde milliyetçi ve militarist bir yapı hakim olmuş, güçlü ve kuvvetli olmaya yapılan vurgu Sosyal Darwinist bir düzlemde gerçekleştirilmiştir. Verilen eğitimler ile de nüfus ve ulusal verimlilik kosusundaki çalışmalar biyo-politika ve öjenik politikalarla ilişkilendirilmiştir. İttihat ve Terakki iktidarı gençleri, geleceğin askerleri olarak görmüş ve bu yüzden gençlerin askerliğe hazır olmaları için iyi bir eğitim almalarını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca paramiliter gençlik örgütlerinde verilen eğitimlerin sonunda yapılan sınavlar ile adaylar, bir yandan fiziksel ve ruhsal olarak gerekli niteliklerle donatılırken, diğer taraftan da beden eğitimi alanına ait yeterliliklere sahip olmuşlardır.

4.8 Karşılaşılan Güçlükler

1908-1918 yılları arasındaki II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu en büyük sorunlardan biri, uzun süren savaşlar ve bu savaşların siyasi, sosyal ve ekonomik etkisiydi. Savaşlar (Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı) ve bu savaşların yol açtığı felaketler Osmanlı toplumunu derinden etkilemiş ve bu durumdan doğal olarak eğitim alanı da etkilenmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında öğretmenler silah altına alınmış ve bu yüzden bazı okullar kapatılmıştır. Savaşlar, II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında yetişmiş çok sayıda genç öğretmenin ve aydının şehit olmasına yol açtığı için beyin gücüne duyulan ihtiyaç daha da artmıştır (Akyüz, 1978: 139-142, 2010: 294).

Böyle bir ortamda Osmanlı toplumunu neredeyse tüm alanlarda etkileyen siyasi, sosyal ve ekonomik güçlüklerden eğitim hayatı ve dolayısıyla beden eğitimi alanı da

etkilenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde beden eğitimi alanında eğitim-öğretim faaliyetlerinde (öğretmen ihtiyacı, maaş, derse verilen önem, ölçme ve değerlendirme uygulamaları) karşılaşılan güçlüklere dair değerlendirmelere yer verilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi dersleri çok sayıda okulun programında yer almasına rağmen yeterli sayıda öğretmenin bulunmaması nedeniyle öğretmen yetiştirmek için çeşitli çabaların (Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni, Dârülmuallimîn-i Âliye'ye Bağlı Terbiye-i Bedeniye Mektebi, Bayan Beden Eğitimi Öğretmeni Yetiştirilmesi, Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi) olduğu daha önce görülmüştü. Öğretmen ihtiyacının zaman zaman gayrimüslim erkek ve bayan öğretmenlerle[*] karşılanmaya çalışıldığı bu dönemde, gayrimüslim öğretmenlerin bazılarının yukarıda saydığımız öğretmen yetiştirme kaynaklarından yetiştikleri düşünülmektedir. Ayrıca bu öğretmenlerin beden eğitimi ve spor konusunda özel eğitim alarak veya azınlıkların ve yabancıların kurduğu jimnastik cemiyetlerinde eğitim alarak yetiştikleri de akla gelmektedir.

Beden eğitimi öğretmenlerinin önemli bir kısmının İstanbul ve çevresinde görev yaptığı düşünülürse, diğer Osmanlı vilayetlerindeki sivil ve askerî okullarda büyük bir öğretmen ihtiyacının olması kaçınılmazdır. Programlarında ders olan okullar bu açığı çeşitli şekillerde kapatma yoluna gitmiş, bazı okullarda ders boş geçmesin diye farklı bir dersin öğretmeni beden eğitimi dersini yürütmüş, ayrıca askerî okullardan mezun olanların da birçok okulda öğretmenlik yaptıkları görülmüştür. Beden eğitimi veya spora ilgisi olan kişilerin de öğretmenlik yaptıkları bu dönemde, ekonomik sebeplerden dolayı bazı öğretmenler de derse ücret almadan fahri olarak girmiştir. Öğretmenlerin askerî gücü arttırmak için cephelerde yer alması da öğretmen ihtiyacını arttıran diğer bir etken olmuştur.

---

[*] Ayrıntılı bilgi için bakınız.
İstanbul Kız Muallim Mektebi Temsil Heyeti (1933). *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Dârülmuallimat 1870*. İstanbul: Marifet Matbaası, 43-63.
Tutsak, S. (2002). *İzmir'de eğitim ve eğitimciler (1850-1950).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 197-198.
BOA, MF.MKT: 1184-16.
BOA, MF.MKT: 1186-93.
BOA, MF.MKT: 1186-91.
BOA, MF.MKT: 1051-54
BOA, MF.MKT: 1187-58.
BOA, MF.MKT: 1185-120.
BOA, MV.: 152-3.

Aynı dönemde öğretmen ihtiyacının yanında diğer önemli bir konu da maaş meselesidir. Öğretmen maaşları ve giderlerinin devlet bütçesi ve il özel idareleri olmak üzere iki kaynaktan karşılandığı II. Meşrutiyet döneminde, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi koşullardan dolayı maaş konusunda görülen düzensizlikler (Akyüz, 1978: 92-98), beden eğitimi alanına da yansımıştır. Bu konuda sert eleştirilerde bulunan Ethem Nejat, idâdî ve dârülmuallimînlerdeki beden eğitimi öğretmenlerinin maaşlarının 200 kuruş gibi çok düşük bir ücret olduğunu ve 200 kuruşluk öğretmenin yalancıktan öğretmen olduğunu dile getirmiş, beden eğitimi öğretmeninin de diğer öğretmenler kadar maaş alması gerektiğini belirtmiştir (Ethem Nejat, 2001: 44). II. Meşrutiyet döneminde öğretmen maaşlarına bakıldığında Ethem Nejat'ın bu görüşünü destekleyen uygulamalarla karşılaşılmıştır. Selim Sırrı Bey, Aşiret Mektebi kapanıp Dârüşşafaka'ya jimnastik öğretmeni olarak atandığı zaman, Aşiret Mektebi'nde aldığı 200 kuruş maaşı almaya devam etmiştir (BOA, MF.MKT: 1056-20). 1910'da yayınlanan Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat'ın öğretmen maaşları ile ilgili kısımda, jimnastik dersi öğretmenine en düşük maaş olan 500 kuruş verilmiştir (LTİTMT 1326: 5-6).

Dârülmuallimîn'de Kemal Bey'in müdür olduğu dönemde (1914-1918) görev yapan Mülazım Ahmed Efendi de, 12 saat ders karşılığında 500 kuruş maaş almıştır (Selim Sırrı, 1922a). Selanik Jandarma Zabitan ve Efrad-ı Cedide Mektepleri jimnastik öğretmeni İtalyan Priçoli'ye ise aylık 411 kuruş maaş verilmiştir (BOA, MV.: 152-3). Bu durum Türk ve yabancı öğretmen ayrımı olmadığını, yabancı öğretmenlere de düşük maaş verilebildiğini göstermiştir. Hama İdâdîsi'nde 500 kuruş maaşla Fransızca öğretmenliğine atanan Hüseyin Vasıf Bey, maaşına 100 kuruş ilave edilerek jimnastik derslerine de girmiştir (BOA, MF.MKT: 1185-27). Hama İdâdîsi'nde dersin boş geçmemesi ve farklı bir öğretmene maaş verilmek istenmemesi nedeniyle böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülmektedir. Balıkesir Sultânîsi ve İdâdîsi jimnastik öğretmenliğine atanan Mustafa Rahmi Efendi'ye aylık 700 kuruş (BOA, MF.MKT: 1184-126), Mazhar Bey'e ise Mekteb-i Sultânî'deki görevinden dolayı 775 kuruş maaş verilmiştir (BOA, MF.MKT: 1105-30). Bu dönemde Halkalı Ziraat Mektebi terbiye-i bedeniye öğretmenliğine atanan Üsküp Sultânîsi eski öğretmeni Mehmet Efendi'ye de 800 kuruş maaş verilmiştir (BOA, MF.MKT: 1187-25).

Dârülmuallimat'ta 1914-1915 eğitim öğretim yılında görev yapan Matmazel Vantura 6 saat ders karşılığında 500 kuruş, Müteneffize Hanım ise 8 saat ders karşılığında 300 kuruş maaş almıştır. 1916-1917 eğitim-öğretim yılında Dârülmuallimat'a bağlı olan Ana Muallime Mektebi'nde görev yapan Sabahat Hanım ise 6 saate karşılık olarak 500 kuruş almıştır (İKMMTH, 1933: 48-60) İzmir Dârülmuallimat Mektebi terbiye-i bedeniye öğretmeni Mankilyan Hanım'a da 300 kuruş maaş verilmiştir. (Tutsak, 2002: 197-198). Buna karşın aynı dönemde yüksek maaş alan beden eğitimi öğretmenlerine de rastlanmıştır. Matmazel Vantura Hanım Dârülmuallimat'ta görev yaptığı 1916-1917 eğitim-öğretim yılında 23 saat ders karşılığında 1800 kuruş maaş almış (İKMMTH, 1933: 56-58) ve tüm bu uygulamalar maaş konusunda ortak bir anlayışın oluşmadığını göstermiştir.

II. Meşrutiyet döneminde en yüksek maaşı Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından 2000 kuruş maaşla terbiye-i bedeniye dersi müfettişliğine atanan Selim Sırrı Bey almıştır (Tarcan, 1946: 47). Dârülmuallimîn'de Satı Bey zamanında öğretmenliğe başlayan Selim Sırrı Bey buradaki görevinden de 1500 kuruş maaş almış, hatta Selim Sırrı Bey dersin yardımcısının bile 1500 kuruş maaş aldığını belirtmiştir (Selim Sırrı, 1922a). Bu uygulamalar Emrullah Efendi'nin Selim Sırrı Bey'i müfettiş olarak atayarak ona duyduğu güveni ve Satı Bey'in okula yeni bir düzen getirme çabasında beden eğitimine verdiği önemi göstermiştir.

Polis okullarında çalışan öğretmenlerin de yüksek maaş aldığı bu dönemde, Selanik Polis Okulu'nda 1912-1913 eğitim-öğretim yılında çalışan riyazet-i bedeniye öğretmeni aylık 1000 kuruş maaş almıştır. İstanbul Polis Okulu'nda da Corci Efendi 1000 kuruş, Hüseyin Hüsnü Efendi 1250 kuruş, Hami Efendi 1200 kuruş ve Ahmet Faik Efendi ise 1250 kuruş maaş almıştır (Şahin, 2001: 123-124). Farklı bir kaynakta İstanbul Polis Okulu öğretmeni Corci Efendi'ye önce 900 kuruş, iki sene görev yaptıktan sonra da 1000 kuruş maaş verildiği belirtilmiştir (BOA, DH.EUM.MH.: 94-27). Beyrut, Bağdat, Trabzon ve Adana polis okullarında çalışan riyazet-i bedeniye dersi öğretmenleri ise 750 kuruş maaş almıştır (Şahin, 2001: 134-138).

Bu dönem; bazı okullarda beden eğitimi derslerinin toplam saati az olduğu için öğretmenlerin düşük maaş aldığı, düzenli bir maaş politikasının uygulanmadığı ve okulların kendi koşulları doğrultusunda çözüm ürettiği bir dönemdir. Hatta

öğretmenlere maaş veremeyen bazı okullarda beden eğitimi öğretmenlerinin fahri olarak derse girdiği, bazı öğretmenlerin ise birkaç okulda görev yaparak her okuldan ders saati karşılığında ayrı maaş aldığı durumlarla da karşılaşılmıştır.

Beden eğitimi uygulamalarında karşılaşılan diğer bir önemli sorun da derse verilen önem ile ilgilidir. II. Meşrutiyet öncesi dönemde askerî ve sivil okullarda işlenen jimnastik derslerinde Alman jimnastiğinin Fransızlar tarafından düzenlenen şekli uygulanmış (Ali Seyfi, 1332; Selim Sırrı, 1335: 87), hatta canbazlığa benzeyen bu usul doğrudan "taklid" edilmiştir (Ali Seyfi, 1332). Jahn-Amoros da denilen bu usulü kullanan bazı öğretmenler canbazlık ve pehlivanlıkta ün salmış kişiler olduğu için derslerde öğrencilerin gelişim özelliklerine ve sağlık kurallarına dikkat edilmemiştir (Selim Sırrı, 1922f). Öğrenciler Jahn-Amoros usulündeki aletli hareketleri zorlukla yapabildiğinden, her sınıfta sadece birkaç öğrenci derse katılmış ve dolayısıyla derse karşı ilgi duyan öğrenci sayısı da az olmuştur (Ali Seyfi, 1332; Selim Sırrı, 1922b). Diğer öğrencilerde ise derse karşı bir korku ve soğukluk oluşmuştur. Toplumda da Jahn-Amoros jimnastiği canbazlık ile eş değer görülmüş ve bilimsel bir yanı olmadığı görüşü yayılmıştır. Selim Sırrı Bey İsveç Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni'ndeki (Stokholm Kraliyet Merkez Jimnastik Enstitüsü) eğitimini bitirip döndükten sonra kabul ettiği bu jimnastik sistemini yetiştirdiği öğrencilere ve öğretmen adaylarına aktarmaya çalışmıştır. Selim Sırrı Bey kendisinin de yetiştiği eski tarz aletli jimnastik sistemini eleştirmiş (Selim Sırrı, 1928: 143-145) ve zaman zaman taraftarları olan Faik Bey (Aray, 1959: 80; Atabeyoğlu, 1985b), Ali Seyfi Bey (Ali Seyfi, 1326) ve Mazhar Bey (Atabeyoğlu, 1985b) ile fikir çatışmaları yaşamıştır. Bu dönemde Ethem Nejat (Ethem Nejat, 1329a; 1329b; 2001: 45), Rıza Tevfik (Akın, 2004: 178-179; Ateş, 2012: 132) ve Feridun Beyler (Feridun, 1327) tarafından da benimsenen İsveç jimnastiği, Jahn-Amoros jimnastiği nedeniyle toplumda oluşan bazı ön yargıları da yıkmaya çalışmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi alanındaki yanlış telakkileri ve önyargıları yıkmak adına giriştiği tüm çabalara rağmen, zaman zaman beden eğitimine önem veren eğitimcilere karşı farklı yaklaşımlarla da karşılaşılmıştır. Dönemin çoculara yönelik olarak yayınlanan dergilerinden biri olan Talebe Defteri'nin 28 Ağustos 1913 tarihli sayısında yayınlanan "Kanlı Hoca" isimli yazıda; işlekliğe, öğrencilerin aktifliğine önem veren bir öğretmen hakkında bilgiler verilmiştir. Bu yazıda "Kanlı Hoca"; hareketi, canlılığı benimseyen, bu amaçla öğrencilerin sürekli

aktif olmasını isteyen ve okullarda cansız, hareketsiz öğrencilerin yetiştirildiğini söyleyen birisi olarak tanıtılmıştır. Okullarda uyuşuk, tembel adam yetiştirilecekse kapatılması daha iyidir diyen Kanlı Hoca, okul ziyaretletinde zaman zaman beğendiği uygulamalarla da karşılaşmıştır. Bu okulları da canlı, hareketli, intikamcı oldukları; ayrıca beden eğitimi, müzik, resim, el işleri, şiir ve tarihi temsillere yer verdikleri için beğenmiştir (Talebe Defteri, 15 Ağustos 1329).

Beden eğitimi alanının bu dönemde karşılaştığı sorunlardan birisi de, dersin sınav cetvelinde yer alıp almadığı konusudur. Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarafından yayınlanan müfredat programlarında ibtidâî okullar, sultânîler ve inas sultânîlerinde terbiye-i bedeniye derslerinde öğretmenlerin ders uygulamalarından sonra sınav yapacakları belirtilmiş (MUN, 1329b: 59, 1329c: 77-78, 1330a: 77-78, 1330c: 57-58, 1331b: 54, 1332: 149), ayrıca Selim Sırrı Bey de müfettiş olarak ibtidâî ve tâli okulların terbiye-i bedeniye dersi sınav komisyonlarında görev almıştır (BOA, MF.MKT: 1190:16). Osmanlı arşivinde bulunan bir belgede de, ibtidâî okullarda terbiye-i bedeniye dersinin sınavının yapılacağı ve bu derste başarılı olamayanların sınıf geçemeyeceği debelirtilmiştir (BOA. MF.MKB 210-124'ten aktaran Erdem, 2007: 157). 1916 yılında yayınlanan Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat-ı İbtidâîye Tâlimatnâmesi'ne göre de Dârülmuallimîn-i İbtidâî'de terbiye-i bedeniye dersi sınavlarının teorik ve uygulamalı olarak yapıldığı, son sınıflarda ise teorik ve uygulamanın yanında öğrencilerin ders uygulamasından da sınav oldukları belirtilmiştir. Diplomada ise, diğer birçok derste her yıl alınan notların ortalaması alınırken, terbiye-i bedeniye dersinde sadece son sınıfta alınan notların yazıldığı ifade edilmiştir (Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat-ı İbtidâîye Talimatnamesi'nden aktaran Altın, 2009: 211-212). Beyrut Polis Okulu'nda, öğrencilerin terbiye-i bedeniye dersinden aldığı notların diğer dersler gibi üss-i mizana (öğrencinin sınıf geçmek için bütün derslerden almak zorunda kaldığı notların ortalama miktarı) dahil olacağı belirtilmiştir (BOA, DH.EUM.MTK.: 18-40). Aynı dönemde Ethem Nejat ise dersin sınav cetvelinde yer almadığı için öğrenciler tarafından öneminin kavranamadığını ifade etmiş (Ethem Nejat, 2001: 44), 15 Temmuz 1915 tarihli Mekatib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi'nde de Ethem Nejat 'ın ders ile ilgili görüşünü destekleyen bir duruma yer verilmiştir. Tâlimatnâmede, terbiye-i bedeniye dersinde öğrencilere ödev verilmeyeceği ve dersin sınavının yapılmayacağı belirtilmiştir (MİUT, 1331: 11-16; MUN, 1332: 7-8). Sonuç olarak ders uygulamalarında görülen farklı uygulamalar etkisini ölçme ve değerlendirme sisteminde

de göstermiş, aynı dönemde yayınlanan mevzuatlarda bile birbirinden farklı uygulamalarla karşılaşılmıştır.

5. BÖLÜM
SONUÇ

Bu çalışma, 1908-1918 yılları arasındaki II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi alanında gerçekleştirilen dönüşümün resmi mevzuatlar, öğretim kurumlarındaki uygulamalar, kadın ve erkek öğretmen yetiştirme çabaları, denetim çalışmaları, tesis ve malzemelerin durumu, öncü figürler ve katkıda bulunan isimler ile dönüştürme enstrümanları olarak değerlendirilen yayın faaliyetleri, bayramlar ve paramiliter gençlik örgütlerindeki yansımasının tarihsel bir süreklilik içerisinde değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır.

Sansürün kalktığı, düşünce ve yayın özgürlüğünün başladığı II. Meşrutiyet döneminde, birçok alanda görülen çağdaşlaşma hamleleri eğitim alanına da yansımıştır. Bu dönemde Avrupa'da ortaya çıkan çağdaş eğitim akımlarının etkisi ve özellikle Balkan Savaşları'nda alınan askerî yenilgiler sonrasında beden eğitimine özel bir önem atfedilmiştir.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde yalnızca erkek rüşdiye okullarının programında jimnastik dersine yer veren 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yasal bir zemine oturtulmaya çalışılan resmi çabalar, II. Meşrutiyet dönemi ile beraber yerini kuramsal ve uygulamalı olarak çağdaş bir anlayışa bırakmıştır. Nitekim anaokullarında başlayan, ilk ve orta öğretim kademesinde yer alan okullarla devam edilen çabalara dönemin ihtiyaçlarına bağlı olarak medreseler de eklenmiş, bu okullardaki beden eğitimi derslerini yasal bir zemine oturtmak amacıyla çok sayıda resmi mevzuat yayınlanmıştır. Özellikle müfredat programlarındaki beden eğitimi dersi içeriği, uygulama şekilleri ve ölçme-değerlendirme sistemi ile ilgili olarak verilen bilgiler aynı kademede yer alan tüm okullarda ortak bir anlayış oluşturmak adına önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Bu dönemde yasal dayanak konusunda yürütülen tüm çabalara rağmen, uygulama noktasında dönemin koşullarına bağlı olarak problemlerle karşılaşıldığı da bilinmektedir.

Dönemin savaş koşullarında bazı okulların eğitim-öğretime ara vermesi veya kapatılması, öğrenci ve öğretmenlerinin cephelere gönderilmesi gibi sebepler beden eğitimi hayatını olumsuz etkilemiştir. Askerî okullarda başlangıçtan itibaren uygulanan aletli Jahn-Amoros jimnastiklerine II. Meşrutiyet döneminde de devam edilmiş, ayrıca bazı askerî rüşdiyelerde İsveç jimnastiklerine, bahriye mekteplerinde ise spor uygulamalarına yer verilmiştir. Bu dönemde siyasi ve sosyal koşullar ile ağır savaş şartlarına bağlı olarak eğitim-öğretim faaliyetlerinde görülen aksaklık ve düzensizlikler de dönüşümün bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Sivil okullarda ise askerî okulların tam tersi bir durum söz konusudur. II. Meşrutiyet öncesinde sınırlı sayıdaki seçkin öğretim kurumunda görülen beden eğitimi uygulamalarında II. Meşrutiyet ile beraber büyük bir atılım ve canlanma görülmüştür. Siyasi ve sosyal koşullardan askerî okullara göre daha az etkilenen sivil okullardaki uyanış tüm kademelere hatta medreselere bile yansımıştır. Dersin isminde jimnastikten terbiye-i bedeniyeye doğru yaşanan dönüşüm içeriği de etkilemiş, özellikle Selim Sırrı Bey'in çabalarıyla Jahn-Amoros jimnastiğinden İsveç jimnastiğine doğru bir geçiş görülmüştür. Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi dersinin farklı kademelerdeki sivil okulların programına alınması ve derslerin bilimsel esaslara göre yürütülmesine yönelik ısrarlı talepleri dönemin eğitim yöneticileri tarafından da desteklenmiş; uygun yasal düzenlemelerle garanti altına alınmaya çalışılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde, beden eğitimine pedagojik anlamının ötesinde paramiliter bir anlam da yüklenmiş, ayrıca savaşların tüm toplumun fiziksel güç ve yetenekleri ile sürdürüldüğü bu dönemde geleceğin askerleri olan çocuklara askerî talimlerle desteklenen beden eğitimi dersleri verilmiştir. Anaokullarında oyun olarak başlanılan askerliğe hazırlık talimlerine ileriki kademelerde de devam edilmiş, bu talimler siyasi elitlerin beklentilerinin karşılanmasına da hizmet etmiştir. Milliyetçi ve paramilitarist anlayışın beden eğitimi alanına Sosyal Darwinist politikalarla ve biyo-politika ekseninde yoğun bir şekilde müdahale ettiği bu dönemde, pedagojik içerik tamamen terk edilmemiş, beden eğitiminin fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimi destekleyen uygulamalarından da istifade edilmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde beden eğitimi derslerinin birçok okulun programında yer alması, daha önceki dönemlerde sistemli bir şekilde ele alınmayan öğretmen yetiştirme meselesini de gündeme getirmiştir. İlk kez II. Meşrutiyet döneminde rastlanılan mesleki ve kişisel anlamda donanımlı beden eğitimi öğretmeni yetiştirme

girişimleri ile beden eğitimine özel bir ihtisas alanı hüviyeti kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca kız okullarında görev yapacak kadın beden eğitimi öğretmenlerinin yetiştirilmesine yönelik olarak Selim Sırrı Bey'in yürüttüğü çabalarla da kadın, toplumsal hayatın önemli bir parçası ve çağdaşlaşma hamlesinin gerçek aktörü olarak yerini almıştır. Bu dönemde yürütülen öğretmen yetiştirme faaliyetlerinin bir kısmı dönemin koşullarına bağlı olarak başarıya ulaşmasa dahi, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında gerçekleştirilecek çabalar için iyi bir altyapı hazırlanmıştır.

Meşrutiyet Türkiyesi'nde bedenlerin pedagojik, sıhhî ya da paramiliter nedenlerle eğitilme politikalarının işlemesi ve hayata geçirilme düzeylerinin kontrolü şüphesiz sistemli bir denetim etkinliğiyle mümkün olabilirdi. Eğitimde teftişin reform pedagoglarınca ne denli önemsendiği, Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin hükümetin beden eğitimi politikalarını oluşturmak ve yürütmekle görevlendirdiği Selim Sırrı Bey'e aynı zamanda teftiş görevini de yüklemesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca birçok branşta uzman müfettişlerin görev yapmadığı bir dönemde, Selim Sırrı Bey'in beden eğitimi müfettişi olarak görev yapması alana verilen önemi ve Selim Sırrı Bey'in ilmine ve tecrübesine duyulan güveni göstermiştir.

II. Meşrutiyet öncesi dönemde öncü birkaç okulda bulunan ve içinde Jahn-Amoros jimnastiğine uygun aletleri (barfiks, paralel, trapez, halka) barındıran jimnastikhanelerin sayısında da II. Meşrutiyet dönemi ile beraber artış olmuş ve jimnastikhanelerde kullanılan aletlerde İsveç jimnastiğine uygun düzenlemeler yapılmıştır. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde tüm Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de yansımasını bulan çağdaş eğitim akımlarının öğrenciyi merkeze alan pedagojik yönü ağır basan uygulamaları İsveç jimnastiğinde karşılık bulmuş ve İsveç jimnastiğinde kullanılan aletlerin öğrencilerin gelişimini destekleyen, sağlığını arttıran özellikleri bu jimnastik akımının tercih edilmesine neden olmuştur. Aynı dönemde, tesis ve ders araçları konusunda teorik anlamdaki tüm gelişmelere rağmen, uygulama noktasında İsveç jimnastiğine uygun yeterli sayıda jimnastikhanenin bulunmaması sebebiyle Osmanlı ülkesinin tümünü kapsayacak bir şemsiyenin oluşmadığı da açıktır.

II. Meşrutiyet öncesinde programında jimnastik dersi olan askerî ve sivil okullarda görev yapan uygulayıcıların sayısı II. Meşrutiyet dönemi ile beraber ciddi oranda artmıştır. Beden eğitimi derslerinin birçok okulun programına ilk kez girmesi nedeniyle İstanbul'dan başlayan bu hareket taşraya da yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kadın öğretmen yetiştirme işinin erkeklere göre daha geç başlaması Türk kadın beden eğitimi öğretmenlerinin durumunu da etkilemiştir. Bu dönemde beden eğitimi derslerinde kullanılan jimnastik sistemleri, öğretmenlerin kendi beden eğitimi anlayışlarını yansıtmalarının bir sonucu olarak da değerlendirilmiştir. Ayrıca, öğretmen yetiştirme çabalarına ve alana verilen öneme bağlı olarak beden eğitimi öğretmenliği bir ihtisas alanı olarak görülmeye başlamıştır.

Beden eğitiminin gerekliliğine ve önemine inanan, Avrupa'da hakim olan pedagojik anlayıştan haberdar olan eğitim yöneticileri ve aydın isimlerde de dönemin koşullarına bağlı olarak artış yaşandığı görülmektedir. Bu konuda olumlu görüşlerini belirten ve zaman zaman da uygulamanın içinde yer alarak sorumluluk üstlenen isimler aracılığıyla yürütülen çabalar çağdaş dönüşüme katkı yapmıştır.

Beden eğitimi alanında II. Meşrutiyet'ten önceki dönemde yabancı dile hakim, Avrupa'yı takip eden birkaç kişinin çabalarıyla ve ağırlıklı olarak tercüme eserler yoluyla gerçekleşen matbuat çalışmaları, II. Meşrutiyet döneminde uygulamada görülen canlanma ile doğru orantılı olarak nicelik ve nitelik yönünden arzu edilen seviyeye ulaşmaya başlamıştır. Doğrudan beden eğitimi alanına ait veya içerisinde bu konuya yer veren Batı pedagojisinin ve özellikle İsveç jimnastiği uygulamalarının tanıtıldığı telif ve tercüme eserlerin bazıları ders kitabı olarak kullanılmış, ayrıca bu eserlerde beden eğitiminin sağlık, güzellik ve performans boyutuna dair bilgilere de rastlanmıştır. Kadının fiziksel etkinliğe katılımına vurgu yapan kitaplar da ilk kez bu dönemde yayınlanmıştır. Telif ve tercüme eserlerde görülen durumun benzeri süreli yayınlarda da söz konusudur. II. Meşrutiyet öncesinde dönemin gazete ve dergilerinde nadiren rastlanan yazı, haber ve ilanlara sansürün kalktığı, düşünce ve ifade özgürlüğünün başladığı II. Meşrutiyet döneminde sıklıkla rastlanmış, hatta beden eğitimi alanına ait gazete ve dergiler de ilk kez bu dönemde yayınlanmıştır. Siyasi, sosyal ve eğitsel konularda yazıların yer aldığı dönemin önemli süreli yayınlarında beden eğitimine dair

yazıların yer alması da dönüşümün en önemli yansımalarından biri olarak değerlendirilmiştir.

II. Meşrutiyet öncesinde Mekteb-i Sultânî öğrencilerinin katıldığı, kapsam ve içerik olarak kısıtlı birkaç kutlama etkinliği, milli bayram anlayışının oluşmaya başladığı II. Meşrutiyet dönemi ile beraber yerini çok sayıda öğrencinin katıldığı ve seyircinin izlediği bayramlara bırakmıştır. I. Dünya Savaşı'nın en zor günlerinde okulların ve spor kulüplerinin katılımıyla gerçekleşen bayramlar gençlerdeki heyecan, dinamizm ve bağlılığı yansıtarak halk ile bütünleşmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Bayramların siyasi elitler tarafından da desteklenmesi, içinde bulunulan zor şartlarda gençlerden beklenenler ve beden eğitimine yüklenen anlamları yansıtır mahiyettedir.

II. Meşrutiyet döneminde, rejimin ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi yönden güçlü, sağlıklı ve milliyetçi bir nesil yetiştirmek arzusu da paramiliter gençlik örgütlerinde karşılık bulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yan örgütleri olarak kurulan, beden eğitimi ve izcilik çalışmalarının önemli bir yer teşkil ettiği bu örgütler, okullu ve kırsal bölgelerde yaşayan okul dışı gençlere ulaşmaya çalışmış ve geleceğin askerleri olacak bu gençleri savaş şartlarına orduya katılmadan önce hazırlamayı amaçlamıştır. Ayrıca, yurtdışındaki benzer örgütlenmelerden ilham alınarak kurulan paramiliter gençlik örgütlerinde güçlü olmaya yapılan vurgu Sosyal Darwinist bir tonda gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, Türk siyasi tarihinin en kritik dönemlerinden biri olan 1908-1918 yılları arasındaki II. Meşrutiyet döneminde uzun süren savaşlara, siyasi mücadelelere, toprak kayıplarına ve ekonomik güçlüklere rağmen birçok alanda gerçekleştirilmeye çalışılan reformist hareketler beden eğitimi alanına da yansımış ve Cumhuriyet döneminde beden eğitimi alanında gerçekleştirilecek yeni reformların altyapısı hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

1. Bab-ı Ali Evrak Odası [BEO.]

27/M /1317, 1321-99042; 10/Ra/1329, 3867- 290011; 21/N /1326, 3414- 255993; 1338/B/04, 4624-346743; 31/S/1327, 3511-263276; 05/Ra /1327, 3521-264073; 12/Ca/1329, 3892-291866.

2. Dâhiliye Evrakı

Emniyet-i Umûmîye Dahiliye Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti [DH.EUM.MTK]

29/Ca/1332, 18-40.

Emniyet-i Umûmîye Levazım Şubesi [DH.EUM.LVZ.]

17/Ş /1332, 22-55; 04/N /1332, 23-7.

Emniyet-i Umûmîye Memurin Kalemi [DH.EUM.MEM.]

27/Ra/1332, 44-23.

Emniyet-i Umûmîye Muhasebe Kalemi [DH.EUM.MH.]

25/L /1330, 247-11; 20/M /1333, 94-27; 22/Ra/1331, 248-91; 09/C/1329, 242-118.

Emniyet-i Umûmîye Tahrirat Kalemi [DH.EUM.THR.]

22/N /1330, 80-57; 13/M /1331, 85-16; 10/M/1329, 58-29.

İdare-i Umûmîye Ekleri [DH.İ.UM.EK.]

29/C /1332, 87-74.

Mektubi Kalemi [DH.MKT.]

13/Ca/1325, 1178-14.

Muhaberat-ı Umûmîye Dairesi [DH.MUİ.]

05/Ca/1328, 95-2.

Umur-ı Dahiliye ve Vilayat Müdürlüğü [DH.UMVM]

13/L /1334, 140-71; 10/L /1334, 140-67; 1334/L/21, 140-89; 22/Ca/1334, 67-8; 12/L/1334, 140-68.

3. İrâde Katalogları

İrâde-i Dâhiliye [İ.DH.]

07/C /1280, 518-35255.

İrade-i Hususi [İ.HUS.]

04/Ra/1310, 4-1310.

İrade-i Maarif [İ.MF.]

23/M /1317, 5-1317/M-3.

İrade-i Taltifat [İ.TAL.]

07/Za/1316, 168-019.

Meclis-i Mahsus [İ.MMS.]

26/R /1329, 138-1329/R-15.

4. Maarif Nezâreti Evrakı

Mektubi Kalemi [MF.MKT]

26/Ra/1311, 183-115; 01/M /1291, 17-10; 16/L /1307, 117-142; 10/Ra/1317, 456-43; 08/L /1322, 818-44; 10/L /1322, 819-34; 12/L /1323, 897-63; 18/B /1312, 245-36; 16/Za/1316, 441-12; 02/Z /1317, 497-6; 29/L /1329, 1175-95; 28/R /1327, 1120-64; 06/M /1328, 1146-17; 17/S /1327, 1105-30; 12/Ca/1327, 1125-23; 19/R /1326, 1056-20; 20/C /1334, 1215-49; 24/B /1334, 1216-34; 17/B /1336, 1234-10; 01/Za/1328, 1163-61; 27/N /1328, 1161-72; 03/B /1331, 1187-25; 05/Za/1331, 1190-53; 25/L /1331, 1190-16; 11/Ca/1334, 1214-83; 02/Z /1317, 497-6; 04/R /1323, 862-48; 30/Ra/1326, 1051-62; 05/Ca/1331, 1185-127; 29/R /1331, 1184-126; 29/S/1327, 1109-10; 13/Ca/1330, 1179-23; 08/R/1331, 1184-16; 11/C/1331, 1186-93; 02/Ca/1331, 1185-20; 11/C/1331, 1186-91; 29/Ra/1326, 1051-54; 26/Ca/1331, 1186-7; 05/Ca/1331, 1185-27; 21/Ca/1331, 1185-120; 21/B/1331, 1187-58; 11/M/1332, 1193-26; 13/M /1332, 1193-32; 1332/S/22, 1194-51; 1336/Z/19, 1235-107.

5. Meclis-i Vükela Mazbataları [MV]

23/Ca/1332, 187-57; 25/C /1332, 235-80; 22/Z /1332, 194-34; 03/Ca/1329, 152-3.

6. Sadaret Evrakı

Bulgaristan Evrakı [A.MTZ.(04)]

22/Z /1324, 152-64.

Mühimme Kalemi [A.MKT.MHM.]

16/C /1280, 285-42; 25/Z /1280, 302-7; 25/B /1281, 321-17; 03/C /1281, 316-74.

7. Şura-yı Devlet Evrakı [ŞD.]

25/Za/1312, 207-2.

8. Teştişat-i Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği)

Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık Evrakı [TFR.I.AS.]

29/Za/1325, 55-5426; 22/N/1326, 66-6599; 15/Ra/1327, 24-2318.

Makamat Evrakı [TFR.I.MKM.]

08/C/1327, 35-3472.

Müteferrik Evrak [TFR.I.M]

28/Za/1326, 23-2216.

ESKİ HARFLİ KİTAPLAR

Ahmed Edib (1329). *Terbiyevi çocuk oyunları*. Numara: 1. Cihan Matbaası.

Ahmed Nazmi ve Bekir Sıdkı (1327). *Yeni usul Osmanlı terbiye-i bedeniye dersleri*. Dersaadet: Necm-i İstikbal Matbaası.

C. Lefebure (1333). *Terbiyevi jimnastik usulü.* (Çev. Selim Sırrı). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Dyknts (1330). *Terbiye-i bedeniye: Terbiyevi jimnastikler ve jimnastik oyunları*. (Çev. Selim Sırrı ve Mehmet Ziya). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Ethem Nejat (1331). *Terbiye-i ibtidâîye ıslahatı*. İzmir: Keşişyan Matbaası.

E. Demolins (1328). *Yeni mektepte*. (Mütercim: Nafi Atuf). Say'ü Tetebbü Kütüphanesi: 1. Edirne.

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] (1331). *İzmir konferansları*. İzmir: İzmir Milli Kütüphanesi.

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] (1332). *Terbiye İlmi: İstanbul Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat-ı Âliye terbiye dersleri.* İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1327). *Mekteb-i Sultânî ders programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1329a). *Dârülmuallimîn-i İbtidâîye ders programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1329b). M*ekâtib-i ibtidâîye ders müfredatı, bir ve iki dershane ve muallimli mekteplere mahsus*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1329c). M*ekâtib-i ibtidâîye ders müfredatı, altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1329d). M*ekatib-i sultânîye sunuf-ı ibtidâîye ve tâliye ders programları*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1330a). M*ekâtib-i ibtidâîye ders müfredatı, altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1330b). *Dârülmuallimat programı*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1330c). *İnas sultânîsi sunuf-ı ibtidâîye ve tâliyesinin ders programları.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1331a). D*ârülmuallimîn-i ibtidâîyelere mahsus müfredat programı.* İstanbul Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1331b). M*ekâtib-i sultânîye ders programı.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nezâreti (1332). M*ekâtib-i ibtidâîye ders müfredatı, altı, beş, dört ve üç dershane ve muallimli mekteplere mahsus.* İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mehmed Esad (1312). *Mirat-ı Mühendishâne-i Berri Hümâyun*. İstanbul.

Mehmed Esad (1315). *Mirat-ı Mekteb-i Harbiye*. İstanbul.

Mehmet Fetgeri Şuenu ve M. Sami [Karayel] (Tarihsiz). *Kadında terbiye-i bedeniye*. Zerafet Matbaası.

Mustafa Hami (1283). *Cimnastik talimnamesi*. İstanbul: Mekteb-i Harbiye Hazreti Şâhâne Matbaası.

M. Sami [Karayel] (1331a). *Sıhhi ve terbiyevi jimnastik*. Beşer ve Kuvvet Külliyatı: Adet 1. Dersaadet: Arakis Matbaası.

M. Sami [Karayel] (1331b). *İzci rehberi*. Beşer ve Kuvvet Külliyatı: Adet 4. İstanbul: Zerafet Matbaası.

M. Şemseddin [Günaltay]. (1331). *Zulmetten nura*. Sebilürreşad Kütüphanesi: 6. İkinci Tabı. Tevsii Tıbaat Matbaası.

Sabri Cemil [Yalkut] (1326). *Ameli fenn-i tedris*. Kosova Matbaası.

Satı (1325). *Fenn-i terbiye I. Cilt.* İstanbul: Kütüphane-i Askerî.

Selim Sırrı [Tarcan] (1326). *İsveç usulünde jimnastik: Terbiye-i bedeniye*. Tab'ı ve Naşiri: Tüccarzade-i İbrahim Hilmi. İkinci Tab'ı: Kitabhane-i Askerî-İbrahim Hilmi. İstanbul.

Selim Sırrı [Tarcan] (1327). *Terbiyevi İsveç jimnastikleri ve mektep oyunları*. Birinci Kısım. Konstantiniye: Matbaa-i Ebüzziya.

Selim Sırrı [Tarcan] (1329a). *İsveç usulü terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları*. Tab'ı ve Naşiri: İkbal Kütüphanesi. Dersaadet: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Selim Sırrı [Tarcan] (1329b). *Alman jimnastikleri ve Jahn*. Dersaadet: Selanik Matbaası.

Selim Sırrı [Tarcan] (1330). *Macaristan'da terbiye-i etfal*. Dersaadet: Şems Matbaası.

Selim Sırrı [Tarcan] (1331). *Terbiye-i bedeniye: İsveç usulü ve mektep oyunları.* Tab'ı ve Naşiri: Tüccarzade-i İbrahim Hilmi. Dersaadet: Kitabhane-i İslam ve Askerî.

Selim Sırrı [Tarcan] (1332a). *Altı yaşından on beş yaşına kadar kız ve erkek çocuklara mahsus İsveç usulü terbiye-i bedeniye*. Sahib ve Naşiri: Tefeyyüz Kütüphanesi. İstanbul.

Selim Sırrı [Tarcan] (1332b). *Dokuz yaşından on iki yaşına kadar kız ve erkek çocuklara mahsus İsveç usulü terbiye-i bedeniye*. İkinci Kitap. Sahib ve Naşiri: Tefeyyüz Kütüphanesi. İstanbul.

Selim Sırrı [Tarcan] (1332c). *İbtidai muallimlerine öğütlerim*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

Selim Sırrı [Tarcan] (1333). O*n iki yaşından on beş yaşına kadar kız ve erkek çocuklara mahsus İsveç usulü terbiye-i bedeniye*. Üçüncü Kitap. Sahib ve Naşiri: Tefeyyüz Kütüphanesi. İstanbul.

Selim Sırrı [Tarcan] (1335). *Terbiye-i bedeniye nazariyatı ve usul-i talim*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Selim Sırrı [Tarcan] (1928). *Terbiye-i bedeniye tarihi*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Şevketi (1329). *Medaris-i İslamiye ıslahat programı.* İstanbul: Harbet Matbaası.

ESKİ HARFLİ SÜRELİ YAYINLAR

Adnan Fuad (1333). Tükürük de keul gibi vereme yatak hazırlar. *Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası, 1*(4), 15-16.

Ali Kemal (1908). Terbiye-i bedeniye. *İkdam*. 21 Aralık 1908, 1.

Ali Seyfi (1326). Selim Sırrı Bey'e. *Şehbal*, (33), 177-178.

Ali Seyfi (1332). Bahriye'de terbiye-i bedeniye. *Risale-i Mevkute-i Bahriye, 3*(2), 81-87.

Ali Seyfi (1334). Terbiye-i harekiyenin terbiye-i fikriyeye tesiri. *Risale-i Mevkute-i Bahriye, 4*(9), 418-425.

Burhaneddin (1327). Dârülfünûn'da ilk eser-i faaliyet. *Terbiye ve Oyun*, *1*(1), 13-15.

Çocuk Dünyası (15 Mayıs 1330). Edirne Mektepliler Bayramı. *Çocuk Dünyası*, *2*(62), 177-178.

Emrullah-Maarif-i Umûmîye Nazırı (1326). Tedrisât-ı ibtidâîye: Tedrisât-ı İbtidâîye Kanunu Esbab-ı Mucibe-i Layihası. *Mülkiye*, *3*(34), 32-50.

Enis Avni (1325). Ana Mektebi. *Kadın*, (25), 11-12.

Ethem Nejat (1327). Terbiye: Terbiye-i bedeniyeye nasıl ehemmiyet veriyorlar: Bizde, Avrupada. *Yeni Fikir*, *1*(3), 70-74.

Ethem Nejat (1329a). Beden terbiyesi: Mekteplerde askerlik ve İsveç jimnastiği. *Yeni Fikir*, *3*(18), 568-573.

Ethem Nejat (1329b). Beden terbiyesi: Mekteplerde askerlik ve İsveç jimnastiği II. *Yeni Fikir*, *3*(19), 609-614.

Feridun (1327). Terbiye-i bedeniye. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 2*(13), 19-29.

Feridun (1330). Feridun Bey Efendi'nin idman ve idmancılık hakkındaki ihtisasatı. *İdman*, (31-32), 492.

İkdam (16 Eylül 1908). Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve spor konferansı. *İkdam.*

İkdam (22 Eylül 1908). Selim Sırrı Bey'in konferansı. *İkdam.*

İkdam (19 Aralık 1908). Terbiye-i Bedeniye Mektebi. *İkdam,* 3.

İkdam (21 Aralık 1908). Terbiye-i Bedeniye Mektebi. *İkdam,* 2.

İkdam (15 Mayıs 1332). Kadıköy'de Çiçek Bayramı. *İkdam,* 2.

İkdam (19 Mayıs 1333). Büyük İdman Müsameresi. *İkdam,* 2.

İkdam (16 Haziran 1333). Altınordu İdman Bayramı. *İkdam,* 1.

İkdam (5 Ağustos 1333). Fenerbahçe'de Kır Eğlenceleri. *İkdam,* 2.

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] (1330a). Riyazat-ı bedeniye. *Tedrisât Mecmuası*, *4*(26), 326-338.

İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu] *(1330b). Riyazat-ı bedeniye. Tedrisât Mecmuası, 4(27), 360-367.*

Muallim (1 Temmuz 1333). Bursa'da mektepliler bayramı. *Muallim, 1*(12). 383.

Muallim (15 Mayıs 1334). Üçüncü mektepliler idman bayramı. *Muallim, 2*(22), 795.

Muallim (15 Haziran 1334). Taşralarda idman bayramları. *Muallim, 2*(23), 826.

Muallim R. (1333). Dârülmuallimîn-i Âliye'nin İkinci İdman Bayramı. *Tedrisât Mecmuası, 8*(40), 479-481.

Musavver Muhit (27 Teşrin-i Sani 1324). Mualim Selim Sırrı Bey'in Rıza Paşa Yokuşu'nda kain Terbiye-i Bedeniye Mektebi. *Musavver Muhit, 1*(6), 97.

Musavver Muhit (4 Kanun-ı Evvel 1324). Muallim Selim Sırrı Bey'in Rıza Paşa Yokuşu'nda kain Terbiye-i Bedeniye Mektebi. *Musavver Muhit, 1*(7), 113.

M. Cevdet (1332). Dârülmuallimînin 70. sene-i devriyesi münasebetiyle verilen konferans. *Tedrisât Mecmuası*, *6*(1-33), 175-200.

M. Sami [Karayel] (1329). Jimnastik ve spor I. *İdman, 1*(2), 31-33.

Nafi Atuf [Kansu] (1327). Mektep ve terbiye sütunları: Tehlike önünde. *Say'ü Tetebbü,* (12), 10-13.

Nafi Atuf [Kansu] (1330). Çocuklar için bir bayram. *Terbiye Mecmuası*, *1*(1), 7-10.

Osmanlı Genç Dernekleri (1 Haziran 1334). Müfettiş-i Umûmîlik Genç Dernekleri Postası. *Osmanlı Genç Dernekleri, 1*(10), 14-16.

Resimli Kitap (Nisan-Mayıs 1329). İsveç usulü terbiye-i bedeniye ve mektep oyunları. *Resimli Kitap*, *8*(48), 960.

Rıza Tevfik (1328). Selim Sırrı kimdir?. *Servet-i Fünun*, *21*(1084), 429-430.

Ruşen Eşref [Ünaydın](1332). Dârülmuallimîn'de bir terbiye-i bedeniye günü. *Tedrisât Mecmuası, 6*(1-33), 201-204.

Satı (1326a) Dârülmuallimîn mesleği. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası*, *1*(6), 186-195.

Satı (1326b). Riyazat-ı bedeniye. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 1*(9), 125-129.

Satı (1334). Meşrutiyetten sonra maarif tarihi. *Muallim*, *2*(19), 654-665.

Selim Sırrı [Tarcan] (1325). Spor-Gençlere: Yirmi beş senelik tecrübe. *Şehbal, 1*(12), 240-241.

Selim Sırrı [Tarcan] (1326). Spor: Jimnastik, spor, oyun. *Şehbal*, *2*(31), 132.

Selim Sırrı [Tarcan] (1327a). Yeni ve eski jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun, 1*(12), 182-187.

Selim Sırrı [Tarcan] (1327b). Yeni jimnastikhaneler. *Terbiye ve Oyun*, *1*(13), 201-204.

Selim Sırrı [Tarcan] (1333) Terbiye-i bedeniye: Dârülmuallimîn'de terbiye-i bedeniye dersleri. *Tedrisât Mecmuası, 6*(37), 342-346.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922a). Dârülmuallimîn ve terbiye-i bedeniye. *Terbiye ve Oyun, 12*(4), 54-57.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922b). Mekatib-i askerîyemizde terbiye-i bedeniye. *Terbiye ve Oyun, 12*(2), 23-25.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922c). İdman aleminde kırk sene 1. *Terbiye ve Oyun, 12*(1), 16.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922d). İdman aleminde kırk sene 2. *Terbiye ve Oyun, 12*(2), 29-30.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922e). İdman aleminde kırk sene 3. *Terbiye ve Oyun, 12*(3), 46-47.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922f). İdman aleminde kırk sene 4. *Terbiye ve Oyun, 12*(4), 63-64.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922g). İdman aleminde kırk sene 6. *Terbiye ve Oyun, 12*(6), 91-93.

Selim Sırrı [Tarcan] (1922h). İdman aleminde kırk sene 7. *Terbiye ve Oyun, 12*(7), 107-108.

Selim Sırrı [Tarcan] (1923). İdman aleminde kırk sene 9. *Terbiye ve Oyun, 12*(9), 139-142.

Selim Sırrı [Tarcan] (1341). Sokollar. *Resimli Ay*, *2*(7-19), 8-9.

Şura-yı Ümmet (22 Kasım 1908). İstanbul'da Fincancılar Yokuşu'nda Terbiye-i Bedeniye Mektebi ve muallimi Selim Sırrı Bey. *Şura-yı Ümmet,* 7.

Talebe Defteri (15 Ağustos 1329). Kanlı Hoca. *Talebe Defteri, 1*(7), 97-99.

Talebe Defteri (24 Mayıs 1333). Mektepliler idman bayramı. *Talebe Defteri, 2*(41), 662-665.

Tanin (5 Mayıs 1332). Çocuklar bayramı. *Tanin*, 3.

Tanin (1 Mayıs 1333). İdman bayramı. *Tanin,* 3.

Tanin (2 Mayıs 1333). Fenerbahçe'de gündüz ve gece fevkalade kır eğlenceleri. *Tanin,* 3-4.

Tanin (5 Mayıs 1333). Çiçek bayramı. *Tanin,* 3.

Tanin (11 Mayıs 1333). İdman bayramı. *Tanin,* 3.

Tanin (12 Mayıs 1333). İkinci idman bayramı. *Tanin,* 3-4.

Tasvir-i Efkâr (17 Kanun-ı Sani 1329). Maarif Nezâreti'nde Süleymaniye Terbiye-i Bedeniye Dârülmuallimîni. *Tasvir-i Efkâr*, (980), 2.

Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası (15 Teşrin-i Evvel 1327). Yeni Kitaplar: Terbiyevi İsveç jimnastikleri ve mektep oyunları. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 2*(16), 150-160.

Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası (15 Kanun-ı Evvel 1327). Tatbikat Mektebi programı. *Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuası, 2*(17), 161-184.

Tedrisât Mecmuası (15 Şubat 1329a). Terbiye-i Bedeniye Mektebi. *Tedrisât Mecmuası, 4*(23), 42.

Tedrisât Mecmuası (15 Şubat 1329b). Mekteplerde talim-i askerî. *Tedrisât Mecmuası, 4*(23), 44-45.

Tedrisât Mecmuası (9 Nisan 1330). Terbiye-i bedeniye dersleri. *Tedrisât Mecmuası, 4*(24), 63.

Tedrisât Mecmuası (8 Mayıs 1330). Mekteplerde askerlik talimleri. *Tedrisât Mecmuası, 4*(25), 80.

Tedrisât Mecmuası (7 Mart 1331). Terbiye-i bedeniye dersinin zamanı. *Tedrisât Mecmuası, 5*(28-1), 13.

Tedrisât Mecmuası (7 Nisan 1331). Jimnastik derslerinde dikkat edilecek hususat. *Tedrisât Mecmuası, 5*(28-2(29)), 15.

Tedrisât Mecmuası (7 Temmuz 1331). Terbiye-i bedeniye dersleri. *Tedrisât Mecmuası, 5*(31-4), 2-3.

Tedrisât Mecmuası (7 Mayıs 1332). İlk idman bayramı. *Tedrisât Mecmuası, 6*(3-34), 283-286.

Tedrisât Mecmuası (1 Mayıs 1333). İkinci idman bayramı programı. *Tedrisât Mecmuası, 7*(38), 1-3.

Tedrisât Mecmuası (1 Haziran 1333). İkinci idman bayramı. *Tedrisât Mecmuası, 8*(39), 2-6.

Tedrisât Mecmuası (Nisan 1919). Yeni müdürümüz Selim Sırrı Bey. *Tedrisât Mecmuası, 10*(1-44), 12.

Terbiye Mecmuası (1 Nisan 1330). Maarif ve askerlik. *Terbiye Mecmuası, 1*(2), 85-86.

Terbiye ve Oyun (15 Ağustos 1327) Dârülfünûn Terbiye-i Bedeniye Kulübü'nden. *Terbiye ve Oyun, 1*(2), 32.

Terbiye ve Oyun (1 Eylül 1327). Manastır Dârülmuallimîn'i Müdîr-i Muhteremi Nejad Bey Efendiye. *Terbiye ve Oyun, 1*(3), 48.

Terbiye ve Oyun (26 Nisan 1328). *İsveç usulünün memleketimizde neşr ve tamimine hizmet eden Selim Sırrı Bey ve refika-yı mesaisi, Terbiye ve Oyun, 1(19), fotoğraf.*

Terbiye ve Oyun (Mart 1923). Yeni mektep, *Terbiye ve Oyun, 12*(9), 137.

Türk Yurdu (17 Temmuz 1332). Türklük Şuunu: Yine Eskişehir'de. *Türk Yurdu, 10* (10).

Türkiye İdman Mecmuası (12 Haziran 1339). İdmancılar Şeyhi Muallim Faik Bey'in hayat-ı sayına ait atideki satırları muhterem karilerimize takdim ediyoruz. *Türkiye İdman Mecmuası, 1*(10), 438-440.

Türkiye İdman Mecmuası (6 Kanun-ı Evvel 1339). Muallim Faik Bey. *Türkiye İdman Mecmuası, 2*(3-33), 43.

Von Hoff (Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umûmîsi)(1333). Mukaddime. *Osmanlı Genç Dernekleri, 1*(1), 1-2.

Yeni Fikir (Mayıs 1329). Türk Gücü. *Yeni Fikir, 2*(11), 337-340.

Yeni Fikir (1 Eylül 1329).Tedrisât-ı ibtidâîye programı. *Yeni Fikir, 3*(15), 490-491.

Yeni Fikir (15 Mart 1330). Mekteplerde askerlik. *Yeni Fikir, 3*(20), 646-647.

Yeni Gazete (14 Nisan 1909). Selim Sırrı Bey. *Yeni Gazete.*

Y.R. (Rumuz) (1326). Almanya'da futbolun terakkisi nasıl oldu?. *Futbol, 1*(5), 3.

Ziya Gökalp (1329). İslam terbiyesi: İslam terbiyesinin mahiyeti. *İslam Mecmuası, 1*(1), 14-16.

SALNÂMELER

MAARİF SALNÂMELERİ:

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye. Hicri 1316/1898. 1 Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye. H. 1317/1899. 2. Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye. H. 1318/1900. 3. Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye. H. 1319/1901. 4. Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Salnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmîye. H. 1321/1903. 5. Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

ASKERİ SALNÂMELER

Salnâme-i Askerî. Hicri 1283/1866. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1291/1974. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1292/1875. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1293/1876. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1297/1880. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1304/1887. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1306/1889. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1308/1891. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1311/1893. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1312/1894. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1324/1906. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

Salnâme-i Askerî. H. 1326/1908. Matbaa-i Ceride-i Askerî.

BAHRİYE SALNÂMESİ

Bahriye Salnâmesi. Hicri 1307/1890. 1. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1308/1891. 2. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1313/1895. 6. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H.1315/1897. 8. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1317/1899. 10. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1318/1900. 11. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1319/1901. 12. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1320/1902. 13. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1321/1903. 14. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

Bahriye Salnâmesi. H. 1322/1904. 15. Def'a. Matbaa-i Askerîye.

DİĞER SALNÂMELER

Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye Salnâmesi. H. 1332/1914. İstanbul: Matbaa-i Amire.

İlmiye Salnâmesi. H. 1334/1916. Birinci Def'a. İstanbul: Matbaa-i Amire.

DÜSTUR, KANUN, TÂLİMAT VE NİZAMNÂMELER

Ana Mektepleri Nizamnâmesi (1925). *Maarif Vekâleti Mecmuası,* (5), 88-90.

Askerî Terbiye-i Bedeniye Mektebi Tâlimatı (1330). İstanbul: Matbaa-i Askerîye-i Süleymaniye.

Ceride-i İlmiye (1333). *Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Tedrisât Cetvelleri*, 2(14), 936-943.

Ceride-i İlmiye (1335). *Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme*, 3(33), 88-91.

Ceride-i İlmiye (1336). *Dârül Hilâfeti'l Âliye Ders Cetveli*, 4(37), 1119-1122.

Dârül Hilâfeti'l Âliye Medresesiyle Taşra Medarisi Hakkında Nizamnâme (16 Zilhicce 1335). Düstur II. Tertip Cilt IX, 745-753.

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi (22 Şaban 1333). Düstur II. Tertip Cilt VII, 649-659.

Dârülmuallimîn ve Dârülmuallimat Nizamnâmesi (7 Şubat 1331). *Tedrisât Mecmuası,* 5(30-5), 3-9.

Islah-ı Medaris Nizamnâmesi (10 Zilkade 1332). Düstur II. Tertip Cilt VI, 1325-1330.

İzci Ocağı İç Nizamnâmesi (1330). İstanbul: Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Küçük Zabit Mektebi ve Küçük Zabit İbtidai Mektebi Nizamnâmesi (21 Ramazan 1327). Düstur II. Tertip Cilt I, 790-808.

Liselerin Tanzim ve İdarelerine ve Tedrisâtına Müteallik Tâlimat (1326). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Maarif-i Umûmîye Nizamnâmesi (24 Cumade'l Evvel 1286). Düstur I. Tertip Cilt II, 184-219.

Medaris-i İlmiye Nizamnâmesi (16 Safer 1328). Düstur II. Tertip Cilt II, 127-138.

Medresetü'l Vaizin Nizamnâmesi (23 Rebi'ül Evvel 1332). Düstur II. Tertip Cilt VI, 212-215.

Mekâtib-i İbtidâîye-i Umûmîye Tâlimatnâmesi (1331). İstanbul: Matbaa-i Amire.

Mekteb-i Sultânî Nizamnâmesini Havi İlanname (15 Safer 1290). Düstur I. Tertip Cilt II, 245-248.

Polis Mektepleri Tâlimatı (Tarihsiz).

Tahsil-i İbtidâî Layiha-ı Kanuniyesi (22 Mart 1909). *Sabah*.

Tedrisât-ı İbtidâîye Kanun-ı Muvakkatı (5 Zilkade 1331-6 Ekim 1913). Düstur II. Tertip Cilt V, 804–823.

Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin Nizamnâmesi (22 Kasım 1908). *Şura-yı Ümmet,* 7.

MAKALE VE KİTAPLAR

Ahmad, F. (2010). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. (Çev. Sedat Cem Karadeli). 4. Baskı. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ahmet Şerif (1999). *Anadolu'da Tanin I*. (Haz: Mehmed Çetin Börekçi). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akalın, Ş.H., Toparlı, R., Argunşah, M., Demir, N., Gözaydın, N., Özyetgin, A.M., Zülfikar, H., Aksu, B.T., Durkun, A., Gültekin, B., Okkalı, B., Terzi, A., Mete, Ş., Kaya, Ö. ve Tekeli, S. (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu

Akarlı, E. (1999). II. Abdülhamid: Hayatı ve iktidarı. *Osmanlı,* Cilt 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 253-265.

Akçura, Y. (1998). *Üç tarz-ı siyaset*. 4. Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve yavuz evlatlar: Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, Y. (1978). *Türkiye'de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri* (1848-1940). Ankara: Doğan Basımevi.

Akyüz, Y. (1999). Türkiye'de çağdaş anlamda öğretmenlik mesleğinin doğuşu. *Türkler*. Cilt 15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 15-25.

Akyüz, Y. (2000). Öğretmenlik mesleği ve Osmanlı'da kadın öğretmen yetiştirilmesi. *Tarih ve Toplum*, (195), 159-171.

Akyüz, Y. (2002). Eğitim alanında aydınların özeleştirisi ve Balkan Savaşları. *Tarih ve Toplum*, (228), 54-58.

Akyüz, Y. (2004). Anaokullarının Osmanlı'da ilk programları ve ders uygulamaları ile "yaratıcı drama'nın ilk izleri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi, 5*(51).

Akyüz, Y. (2008). Öğretmenler, öğrenciler ve toplumumuz Balkan Savaşlarından çıkan dersleri asla unutmamalı. *Türk Yurdu, 28*(251), 64-70.

Akyüz, Y. (2010). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S.2010).* Gözden Geçirilmiş 18. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Alkan, M.Ö. (2011a). En doğru bildiğimizden kuşkulanmak-5: 23 Nisan'ın gayri resmi tarihi. *Toplumsal Tarih, 27*(208), 52-62.

Alkan, M.Ö. (2011b). En doğru bildiğimizden kuşkulanmak-6: Osmanlı İdman Bayramı'ndan Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'na. *Toplumsal Tarih, 27*(211), 30-40.

Alpman, C. (1972). *Eğitimin bütünlüğü içinde beden eğitimi ve çağlar boyunca gelişimi*. İstanbul: GSB Yayınları.

Alpman, C. (1987). *Cumhuriyet Dönemi eğitimcileri*. Unesco Türkiye Milli Komisyonu.

Altın, H. (2009). *II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet devirlerinde öğretmen yetiştirme meselesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Altınay, A. ve Bora, T. (2008). Ordu, militarizm ve milliyetçilik. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik.* Cilt: 4. (Editör: Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 140-154.

Ançel, F.G. (2005). *18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da beden eğitimi akımlarının Türkiye'deki görünümleri ve Selim Sırrı Tarcan'ın çabaları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

Antel, S.C. (1940). "Tanzimat Maarifi". *Tanzimat I.* İstanbul.

Aray, S. (1959). *Bir Galatasaylının hatıraları*. Akay Kitapevi.

Arıbaş, S. (2000). Başlangıçtan II. Meşrutiyet'e kadar Osmanlılarda Sıbyan Mektepleri (İlköğretim Okulları). *Yeni Türkiye,* (32), 711-716.

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Arslan, A. ve Akpınar, Ö. (2005). İnas Dârülfünûnu (1914-1921). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* VI/2, 225-234.

Atabeyoğlu, C. (1985a). Spor-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Spor. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* Cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları, 1474-1479.

Atabeyoğlu, C. (1985b). Spor-Jimnastik. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* Cilt 6. İstanbul: İletişim Yayınları, 1505-1507.

Ateş, S.Y. (2012). *Asker Evlatlar Yetiştirmek: II. Meşrutiyet Dönemi'nde beden terbiyesi, askerî talim ve paramiliter gençlik örgütleri*. 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Avcı, A. (1963). *Türkiye'de yüksek askerî okullar tarihçesi (Cumhuriyet Devrine kadar).* Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Aydın, H. (2009). İdman (1913-1914): İlk kapsamlı spor dergisi üzerine bir inceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2009/2(27), 153-169.

Aytaç, K. (1981). *Çağdaş eğitim akımları*. İkinci Baskı. Ankara Üniversitesi DTC Fak. Yay.

Aytekin, H. (1991). *İttihad ve Terakki Dönemi eğitim yönetimi.* Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Baltacı, C. (1999). Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim. *Türkler*. Cilt 11. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, *446-462.*

Baltacıoğlu, İ.H. (1995). *Talim ve terbiye'de inkılap*. (Çev. Rıdvan Canım ve Remzi Yavaş Kıncal). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1912'de yayımlandı).

Baltacıoğlu, İ.H. (1998). *Hayatım*. (Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Dünya Yay.

Baş, T. ve Akturan, U. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Nvivo 7.0 ile nitel veri analizi.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Başaran, İ.E. (1994). *Türkiye eğitim sistemi*. İkinci Basım. Ankara.

Batır, B. (2007). *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisât'a Türkiye'de ilköğretim (1908- 1924).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. İstanbul.

Baykara, T. (2007). *Tarih araştırma ve yazma metodu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Baymur, F. (1948). Satı Bey ve İstanbul Dârülmuallimîni. *Eğitim-Öğretim*, (3), 189-195.

Bayur, Y.H. (1991). *Türk İnkılabı tarihi*. Cilt I-Kısım II. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Berkes, N. (2007). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Eserin orjinali 1964'te yayımlandı).

Beşikçi, M. (2009). Militarizm, topyekün savaş ve gençliğin seferber edilmesi: Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda paramiliter dernekler. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, (8), 49-92.

Beşikçi, M. (2010). Son dönem Osmanlı Harp Tarihi ve "Topyekün Savaş" Kavramı. *Toplumsal Tarih*, *26*(198), 62-69.

Bilge, N. (1989). *Türkiye'de beden eğitimi öğretmeninin yetiştirilmesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bilim, C.Y. (1999). Osmanlılar'da eğitimin çağdaşlaşması: Askerî okullar. *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 237-244.

Binbaşıoğlu, C. (1982). *Eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Binbaşıoğlu Yayınevi.

Binbaşıoğlu, C. (1995). *Öğretmen yetiştirme açısından Türkiye'de eğitim bilimleri tarihi üzerinde bir araştırma*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Binbaşıoğlu, C. (2005). *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Binbaşıoğlu, C. (2009). *Başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Birinci, A. (1987). Hürriyet ve İtilaf Fırkası. *Tarih ve Toplum*, (41), 17-24.

Bolat, B.S. (2007). M*illi bayram olgusu ve Türkiye'de yapılan Cumhuriyet Bayramı kutlamaları (1923-1960).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Ankara.

Cora, Y.T. (2006). II. Meşrutiyet'te beden terbiyesi; Genç Kalemler'in "Milli Jimnastik" (1911) adlı risalesi üzerine notlar. *Müteferrika*, (29) (2006/1 Yaz), 177-192.

Cora, Y.T. (2007). C*onstructing and mobilizing the "nation" through sports: state, physical education and nationalism under the Young Turk Rule (1908-1918).* In Partial Fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Arts. Central European University Nationalism Studies Program. Budapest, Hungary.

Çağan, K. (2008). Son dönem Osmanlı siyasetinde İslamcılık ve Batılılaşma. Yüz*üncü Yılında II. Meşrutiyet*. (Editör: Asım Öz). İstanbul: Pınar Yayınları.

Çakır, H. (2008). Türk basınında ilk spor gazetesi "Futbol". *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (26), 169-196.

Çalen, M.K. (2008). *II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın çalısmaları (1908-1912).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.

Çandarlıoğlu, G. (2003). *Tarih metodu (araştırma-yazma).* İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Çankaya, M.A. (1954a). *Mülkiye tarihi ve mülkiyeliler* (I. Cilt Tarihçe). Ankara: Örnek Matbaası.

Çankaya, M.A. (1954b). *Mülkiye tarihi ve mülkiyeliler* (II. Cilt Hal Tercümeleri Kısmı). Ankara: Örnek Matbaası.

Çapan, M.Ş. (1999). *Türk Sporunda Selim Sırrı Tarcan*. Muğla: Ünyay Yayınları.

Çelebi, İ. (1999). Osmanlı Medreselerinin kuruluşu, yükseliş ve çöküş nedenleri. *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 168-175.

Demirel. M. (2002). Türk eğitiminin modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri. *Türkler*. Cilt 15. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 44-58.

Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. 25. Baskı. Ankara: Aydın Kitapevi.

Dönmez, C. ve Oruç, Ş. (2006). *II. Meşrutiyet dönemi tarih öğretimi: (Tedrisât-ı İbtidâîye Mecmuasına Göre)*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Duman, T. (1999). Osmanlı'da öğretmen yetiştirme sistemi. *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 306-314.

Dürüşken, Ç. (1995). *Eskiçağ'da spor*. İstanbul: Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.

Düzenli, G. (1996). Mekteb-i Sultânî'den bugüne Galatasaray Lisesi. *Toplumsal Tarih*, (26), 20-42.

Engin, V. (2003). *Mekteb-i Sultânî*. İstanbul: Ofset Yapımevi.

Eraslan, C. (1995). *II. Abdülhamid ve İslam birliği-Osmanlı Devleti'nin İslam siyaseti 1856–1908*. İstanbul.

Erdem, Y.T. (2007). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kızların eğitimi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Ergin, O. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi I-V. Cilt*. İstanbul: Eser Matbaası.

Ergün, M. (1987). Satı Bey hayatı ve Türk eğitimine hizmetleri. *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 4-19.

Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908-1914).* Ankara: Ocak Yayınları.

Ergün, M. (2000). Medreseden mektebe Osmanlı eğitim sistemindeki değişme. *Yeni Türkiye*, (32), 735-753.

Erkek, M.S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk eğitim sistemindeki gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Erkek, M.S. (2012). Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçü eğitim dergisi: Yeni Fikir. *History Studies.* 4/1, 197 – 213.

Ertürk, S. (1979). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Yelkentepe Yayınları.

Ethem Nejat (2001). *Türklük nedir ve terbiye yolları*. (Çev. Faruk Öztürk). İstanbul: Kızılelma Yayıncılık. (Eserin orijinali 1913'te yayımlandı).

Faroqhi, S. (2001*). Osmanlı tarihi nasıl incelenir?.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Fortna, B.C. (2005). *Mekteb-i Hümâyun "Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde İslam, Devlet ve Eğitim*. (Çev. Pelin SİRAL). İstanbul: İletişim Yayınları.

Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi*. (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Gündüz, M. (2010). Gelenek ve modernlik arasında bir eğitimci: Satı Bey ve Fenn-i Terbiye adlı eseri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 5/3, 1392-1415.

Gündüzalp, M.F. (2010). *Öğretmen Meslek Kitapları Kılavuzu VI Cilt (1840-1928).* Ankara: Çağdaş Eğitim Dergisi Yayınları II.

Güven, İ. (2001). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadın eğitimi düşüncesinin gelişimi. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *34*(1-2), 65-73.

Güven, İ. (2003). Osmanlı'dan günümüze izciliğin gelişimi ve Türk eğitim tarihindeki yeri. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *36*(1), 61-70.

Güven, Ö. (1996). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi'nde beden eğitimi ve spor öğretmeni yetiştiren okulların eğitimini hazırlayıcı çalışmalar. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 70-82.

Güven, Ö. (1999a). "Tarcan, Sırrı Selim". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. Cilt II, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 609-610.

Güven, Ö. (1999b). "Üstünidman, Ali Faik". *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. Cilt II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 648.

Güven, Ö. (1999c). 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı'nın tarihsel arka planı: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gençlik ve Spor Bayramları. *Toplumsal Tarih, 11*(65), 33-38.

Güven, Ö. (2000). Selim Sırrı Tarcan'ın çocukluğu, kişiliği ve hizmetleri. *Türk Yurdu, 20*(152), 43-49.

Halkın, L.E. (2000). *Tarih tenkidinin unsurları*. (2. Baskı). (Çev. Bahaeddin Yediyıldız). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İbrahim Hilmi [Çığıraçan] (2000). *Maarifimiz ve Servet-i İlmiyemiz*. (Haz. Melek Dosay Gökdoğan). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. (Eserin orijinali 1912'de yayımlandı).

İhsanoğlu, E. ve Aydüz, S. (2002). Yenileşme döneminde Osmanlı bilim ve eğitimi. *Türkler*. Cilt 14. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 881-896.

İstanbul Kız Muallim Mektebi Temsil Heyeti (1933). *İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933- Dârülmuallimat 1870*. İstanbul: Marifet Matbaası.

Kaçar, M. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî teknik eğitimde modernleşme çalışmaları ve Mühendishanelerin kuruluşu (1808'e kadar). *Osmanlı Bilimi Araştırmaları,* 2, 69-137.

Kafadar, O. (1997). *Türk Eğitim düşüncesinde batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.

Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kahraman, A. (1999). Osmanlı Devleti'nde spor. *Osmanlı.* Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 643-657.

Kandil, İ. (2011). Osmanlı Devleti'nin ilk milli bayramlarından İstiklal-i Osmânî Bayramı ve tartışmaları. *Toplumsal Tarih, 27*(213), 76-80.

Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. 11. Baskı. Ankara: Tekışık Web Ofset.

Karakaş, M. (2008). II. Meşrutiyet dönemi fikir hareketleri. Yüz*üncü Yılında II. Meşrutiyet* (Editör: Asım Öz). İstanbul: Pınar Yayınları.

Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 13. Baskı. Ankara: Nobel Yayın dağıtım.

Karaküçük, S. (1999). Osmanlı'da İzciliğin Paramiliter Görünümü. *Milli Eğitim*, (143). Web: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/8.htm adresinden 20 Ocak 2013'te alınmıştır.

Karpat, K. H. (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, ekonomik, kültürel temeller*. İstanbul: Afa Yayınları.

Kavcar, C. (1988). *II. Meşrutiyet Dönemi'nde edebiyat ve eğitim (1908-1923)*. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları Numara: 2. Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.

Kaya, A.İ. (2008). *Tedrisât Mecmuası fihristi (1- 69. Sayılar) ve örnek metin çalısması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.

Kaygı, A. (1992). *Türk düşüncesinde çağdaşlaşma*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Kocabaşoğlu, U. (1999). XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan okulları. *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 340-349.

Koçak, C. (1985). Meşrutiyet'te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 961-963.

Koçer, H.A. (1987). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu*. Ankara: Uzman Yayınları 1.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamit devri eğitim sistemi*. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kodaman, B. (2002). II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914). *Türkler*. Cilt 13. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 165-192.

Koloğlu, O. (2002). Çağdaş spor anlayışını benimseten adam: Faik Üstünidman (1858-1942). *Tarih ve Toplum*, *37*(222), 57-60.

Köksal, D. (1997). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, inkılap ve terbiye: Ulusun "Çocukluğu". Toplumsal Tarih, *7*(40), 7-12.

Kuran, E. (1991). Bir Osmanlı aydını, Satı' El-hüsri (1880-1968). *Türkiye Günlüğü*, (15), 170-172.

Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet döneminde Türk kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kurnaz, Ş. (1999). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadınların eğitimi. *Milli Eğitim*, (143). Web: http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/14.htm adresinden 20 Şubat 2010'da alınmıştır.

Küçük, H. (2008). *Talebe Defteri çocuk dergisi (İndeks, seçme metinler, değerlendirme ve sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.

Kütükoğlu, M.S. (2011). *Tarih araştırmalarında usul.* (9. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı). 10. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lumpkin, A. (1990). Physical education & sport: A contemporary ıntroduction. USA: Times Mirror/Mosby College Publishing.

Machacek, F. (1938). The Sokol Movement: Its contribution to gymnastics. *The Slavonic and East European Review, 17*(49), 73-90.

Mahmud Cevat İbnü'ş-Şeyh Nafi (2001). *Maarif-i Umûmîye Nezâreti tarihçe-i teşkilat ve icraatı- XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi.* (Haz. Taceddin Kayaoğlu). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. (Eserin orijinali 1922'de yayımlandı).

Mardin, Ş. (1983). Batıcılık. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 245-250.

Milli Savunma Bakanlığı (2000). *Osmanlı Döneminde askerî okullarda eğitim*. Ankara: Milli Savunma Bakanlığı.

Moreau, O. (2008). Jön Türkler ve emperyalizme karşı direnen gizli örgütler. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, *11*(46), 9-24.

Muhammedi, H. (2006). *Vefa Lisesi'nin eğitim tarihimizdeki yeri ve önemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Nurdoğan, A.M. (2005). *Osmanlı modernleşme sürecinde ilköğretim (1869-1922).* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Okay, C. (1999). Meşrutiyet Dönemi'nde savaş ve çocuk. *Osmanlı*. Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 489-495

Okay, C. (2003). Sport and nation building: gymnastics and sport in the Ottoman State and the Committee of Union and Progress: 1908-18. *The International Journal of the History of Sport, 20*(1), 152-156.

Ortaylı, İ. (2000). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ozankaya, Ö. (1995). *Temel toplumbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Öymen, H.R. (1942). Beden terbiyesinde gördüğüm dersler. *İlköğretim*, (105), 1356.

Özcan, A. (2001). Harbiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt:16. İstanbul, 115-119.

Özçakır, S. ve Yıldıran, İ. (12-14 Aralık 2012). Spor eğitimi veren ilk özel okul: Terbiye-i Bedeniye Mektebi (1908). *12. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'nde sunuldu.* Denizli.

Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri öğretmen yetiştirme politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Öztürk, C. (1999). Osmanlıda bir mesleki eğitim ve çocuk esirgeme kurumu: Darülhayr-ı Âli. *Milli Eğitim,* (143/9). Web: http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/9.htm adresinden 10 Ocak 2012'de alınmıştır.

Öztürk, C. (2001). İdâdî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Cilt 21. İstanbul, 464-466.

Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi sözlüğü*. 3. Baskı. Ankara: Yargı Yayınevi.

Sarıhan, Z. (2002). *Unutulmayan öğretmenler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sarısaman, S. (2000). I. Dünya Savaşı sırasında ihtiyat kuvveti olarak kurulan Osmanlı Genç Dernekleri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* (*OTAM),* (11), 339-501.

Savaşır, V.A. (1942). Selim Sırrı'nın hayatı ve eserleri. *İlköğretim*. (105), 1353-1355.

Sayar, A.G. (2011). *A. Süheyl Ünver: Hayatı, şahsiyeti ve eserleri (1898-1986).* 3. Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Selim Sırrı [Tarcan] (1932). *Beden Terbiyesi: Oyun-Cimnastik-Spor*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Sezer, A. (1999). Osmanlı Dönemi'nde misyonerlik faaliyetleri. *Osmanlı*. Cilt 2. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 181-191.

Somel, S.A. (2000). Osmanlı Modernleşme Dönemi'nde kız eğitimi. *Kebikeç*, (10), 223-238.

Şahin, E. (2001). *1907'den 2000'e polis okulları*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Basımevi.

Şanal, M. (2002). Mustafa Satı Bey (Satı-El-Husri)(1880-1968) hayatı ve Türk eğitim tarihi içerisindeki yeri. *Milli Eğitim,* (153-154), 60-67.

Şanal, M. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler ile okuttukları dersler. *Belleten,* **(**253**),** 649–670.

Şanal, M. ve Güçlü, M. (2005). Yenileşme dönemi eğitimcilerinin öğretmenlik mesleğine bakışları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/1(18), 137-154.

Şendil, K. (2008). *Talebe Defteri (1913-1919) 1-67. sayılar inceleme, tahlili fihrist, seçilmiş yazılar.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Şişman, A. (1989). *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin kuruluşu ve ilk eğitim yılları (1868-1871).* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tarcan, S.S. (1932). *Beden Terbiyesi: Oyun, jimnastik, spor*. İstanbul: Devlet Matbaası.

Tarcan, S.S. (1936). Bir müfettişin hatıra notları IV. *Okul ve Öğretmen*, *1*(4), 33-35.

Tarcan S.S. (1940). *Şimalin üç irfan diyarı (Finlandiya-İsveç-Danimarka).* İstanbul: Ülkü Basımevi.

Tarcan, S.S. (1946). *Canlı tarihler: Hatıralarım*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Tarcan, S.S. (1950). *Dost gözile 75 yaşında genç Selim Sırrı Tarcan*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Taşer, S. (2010a). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme sürecinde öğretmen yetiştiren kurumlarda eğitim yönetimi ve denetimi.* Yayımlanmamış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.

Taşer, S. (2010b). Konya Dârülmuallimini'nde eğitim yönetimi ve denetimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23), 209-219.

Taşkesenlioğlu, M.Y. (2007). *Milli Mücadele Dönemi'nde gençlik teşkilatları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Erzurum.

Tayga, Y. (1990). *Türk spor tarihine genel bakış*. Ankara: Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü*. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Toprak, Z. (1979). İttihat ve Terakki'nin paramiliter gençlik örgütleri. *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, (7), 95-113.

Toprak, Z. (1983). II. Meşrutiyet'te fikir dergileri: Batıcılık. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 126-132.

Toprak, Z. (1998). *Dârüşşafaka tarihi: 1863-1998*. İstanbul: Ser Ofset.

Toprak, Z. (1999). II. Meşrutiyet'ten Mütareke yıllarına: Türkiye'de izciliğin ilk evresi. *Tombak*, (24), 19-27.

Tozlu, N. (1989). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir araştırma*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Tuna, E. (2008). *Bir Osmanlı vatandaşlık ders kitabı olan Rehber-i İttihad çerçevesinde 2. Meşrutiyet döneminde vatandaşlık eğitimi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.

Tuna, T. (1999). Galatasaray'da izcilik. *Tombak*, (28), 56-71.

Tunaya, T.Z. (2004). *Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri.* İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tuncer, H. (2008a). II. Meşrutiyet Dönemi fikir-yayın hayatı ve Türk Yurdu. *Türk Yurdu, 28*(251), 90-97.

Tuncer, H. (2008b). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk edebiyatı. *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*. (Yayına Hazırlayanlar: Halil Akkurt-Akif Pamuk). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Tutsak, S. (2002). *İzmir'de eğitim ve eğitimciler (1850-1950).* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkiye Bilimler Akademisi (2011). *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler.* Ankara: Yeni Reform Matbaacılık.

Türköne, M. (2001). İslamcılık. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 23. İstanbul, 60-71.

Unat, F.R. (1964). *Türk eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış.* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Uzgören, G. (2000). *Türk izcilik tarihi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Uzun, H. (2010). Milletin iradesiyle oluşan bir bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı ve Atatürk Döneminde kutlanışı. *Karadeniz Araştımaları, 6*(24), 109-125.

Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebîr-i Maârif (1869-1922).* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünaydın, R.E. (1957). *Galatasaray ve futbol*. Yenilik Basımevi.

Ünder, H.(2008). Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik.* Cilt: 4. (Editör: Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları, 427-437.

Ürekli, F. (2002). Tanzimat Dönemi Osmanlı eğitim sistemi ve kurumları. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 382-406.

Üstel, F. (2004). *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde - II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi.* 1. Baskı. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Vatandaş, C. (2008). Batılılaşma süreci ve II. Meşrutiyet'i hazırlayan şartlar. *Yüzüncü Yılında II. Meşrutiyet*. (Editör: Asım Öz). İstanbul: Pınar Yayınları.

Yakıtal, E. (2001). Bahriye Mektebi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Cilt 4. İstanbul, 509-511.

Yaktı, Ö. (2008). *1908-1913 arası dönemde Osmanlı Devleti'nde kurulan yatılı okullar ve özellikleri.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.

Yayla, Y. (1985). Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet kavramı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları, 948-960.

Yazıcı, H. (2006*). Osmanlı Devleti'nde öğretmen okullarının kuruluşu ve işleyişi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Çanakkale.

Yıldıran, İ. (2005, 8-9 Nisan). Spor yoluyla erdemlilik eğitiminin tarihsel görünümü *Spor Eğitiminin ve Performansının Felsefi Temelleri Sempozyumu'nda sunuldu*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Yıldıran, İ. (2010, 10-12 Kasım). Atatürk'ün beden eğitimi ve spor anlayışı, *11. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'nde sunuldu.* Antalya.

Yıldıran, İ. (2012, 31 Mayıs-2 Haziran). Gazi'ye giden yol: Türkiye'de spor yüksek öğretiminin kurumsal ve düşünsel öncelleri. *II. Uluslararası Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi'nde sunuldu.* Ankara.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, D. (2002). *Çağlar boyu Türklerde spor*. İstanbul: Telebasım.

Yolalıcı, M.E. (1999). XIX. yüzyıl ve sonrası Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretim kurumları. *Osmanlı.* Cilt 5. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 281-295.

Yücel, H.A. (1994). *Türkiye'de orta öğretim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Zengin, S.Z. (2002). *II. Meşrutiyet'te medreseler ve din eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Zürcher, E.J. (2008). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev. Yasemin Saner). 22. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

Ek 1. Ders Uygulamalarından Örnekler

Ek 2. Öncü Figürler

Ek 3. İdman Bayramlarından Görüntüler

Ek 4. Yeni Jimnastikhanelerde (İsveç Usulünde) Kullanılan Aletler

Ek 5. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ve Transkripsiyonları

Ek 1. Ders Uygulamalarından Örnekler

Dârülmuallimin talebesinin terbiyevi jimnastiklerinden: Kolları kavuşturma harekeri
[Tedrisat Mecmuası Ameliyat ve Tatbikat Kısmı, 7 Mart 1332, 6(1-33).]

Top baştan elden ele! Yeni Mektep talebatı

[Terbiye ve Oyun, Mart 1339-1923, 12(9), ss. 144.]

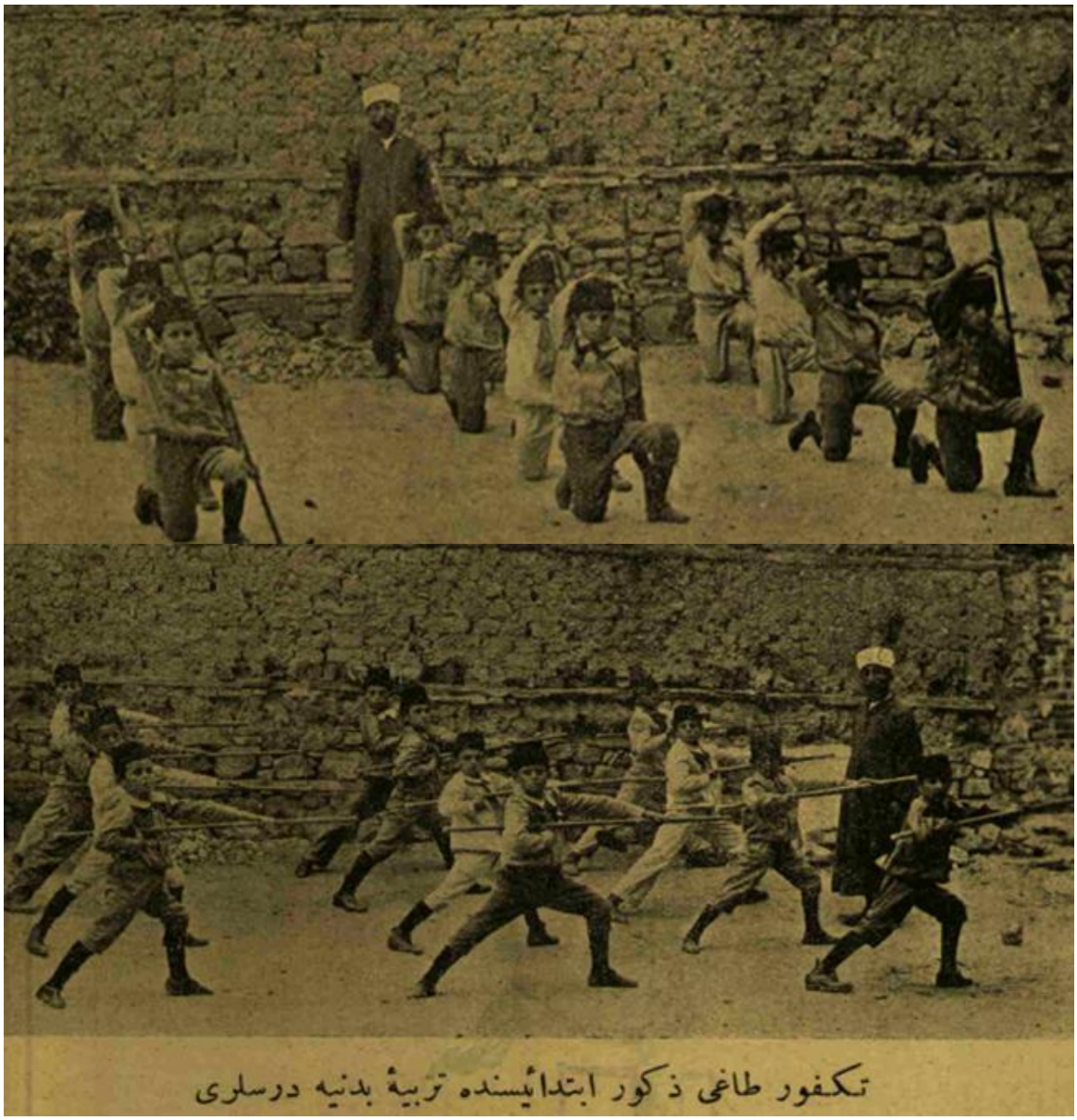

Tekfurdağı (Tekirdağ) Zükur İbtidâîsi'nde terbiye-i bedeniye dersleri. [Donanma. 7. Cilt. Numara 67-116. 5 Teşrin-i Sani 1331. ss. 1069.]

Mekteb-i Bahriyemizde Spor: Çarkçı Mektebi talebesi Bahriye Nazırı Paşa hazretlerinin huzurunda idman talimleri yaparken. [Donanma, . 4 Nisan 1334, 9(111-160), ss. 1778.]

Talebe-i Ulum'un mümaresat-ı bedeniyesi.
[Tedrisat Mecmuası Nazariyat ve Malumat Kısmı, 7 Mart 1332, 6(1-33).]

Ek 2. Öncü Figürler

Selim Sırrı [Tarcan]
[Tedrisat Mecmuası, Nisan 1919, 10(1-44).]

İsveç usulünün memleketimizde neşr ve tamimine hizmet eden Selim Sırrı Bey ve refika-yı mesaisi. [Terbiye ve Oyun, 26 Nisan 1328, 1(19).]

Ek 3. İdman Bayramlarından Görüntüler

Maarif Nazırı Şükrü Beyefendi hazretlerinin ilk idman bayramını görmek üzere İttihad Kulübü'nü teşrifleri. [Tedrisat Mecmuası Nazariyat ve Malumat Kısmı, 7 Mart 1332, 6(3-34).]

İkinci İdman Bayramı: İsveç usulünde terbiyevi jimnastiklerdenharekat-ı teneffüsiye [Tedrisat Mecmuası Nazariyat ve Malumat Kısmı, 1 Haziran 1333, 7(39).]

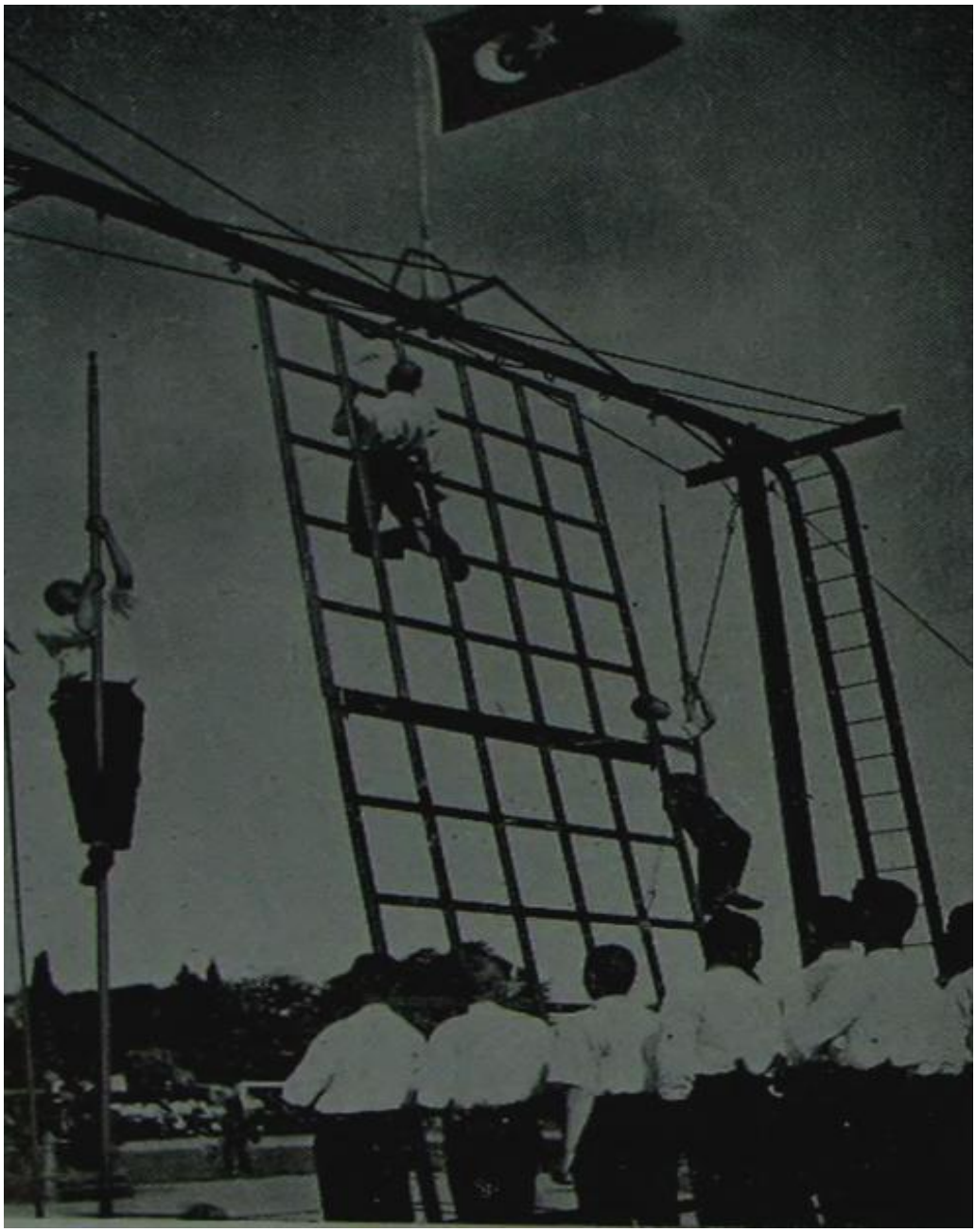

İkinci İdman Bayramı: İsveç usulünde jimnastik aletlerinden jimnastik çerçevesi, şakuli sırık ve mail merdiven talimleri.
[Tedrisat Mecmuası Nazariyat ve Malumat Kısmı, 1 Haziran 1333, 7(39).]

Ek 4. Yeni Jimnastikhanelerde (İsveç Usulünde) Kullanılan Aletler

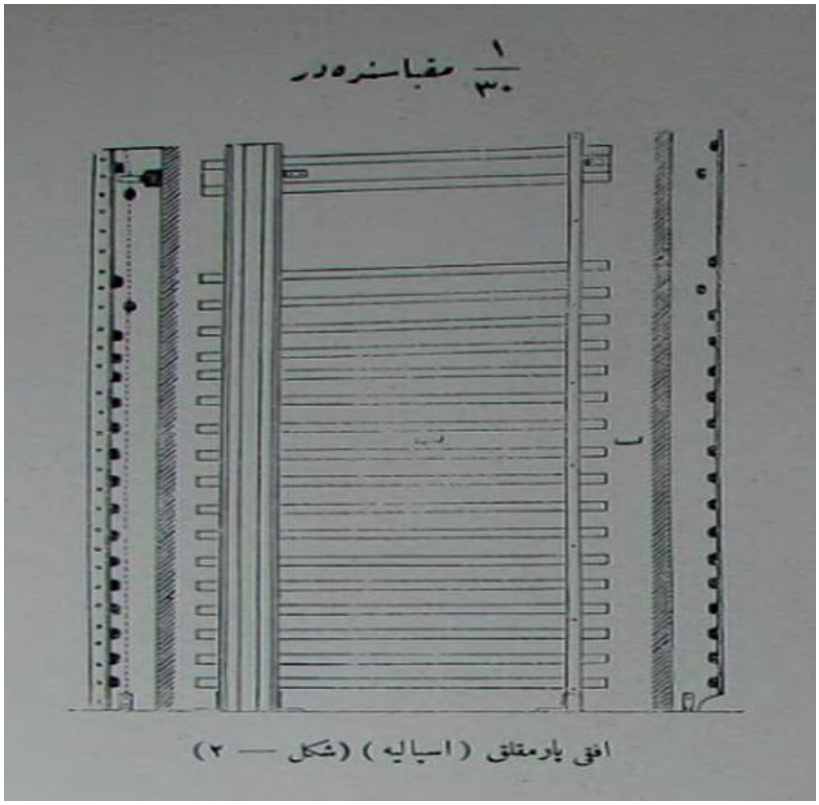

Ufki parmaklık. [Terbiye ve Oyun, 15 Kanun-i Sani 1327, 1(12). ss. 185.]

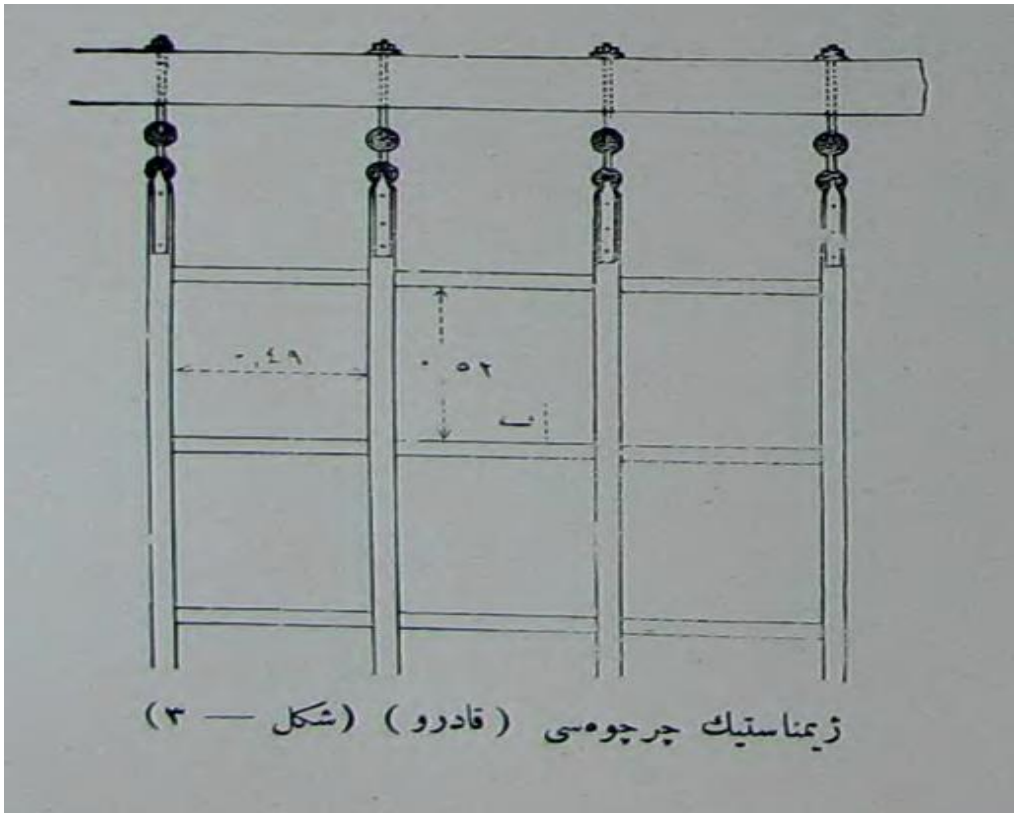

Jimnastik çerçevesi. [Terbiye ve Oyun, 15 Kanun-i Sani 1327, 1(12). ss. 185.]

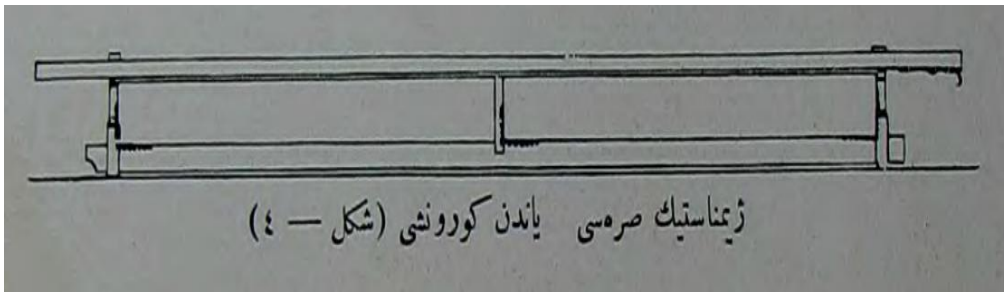

Jimnastik sırası yandan görünüş. [Terbiye ve Oyun, 15 Kanun-i Sani 1327, 1(12), ss. 185.]

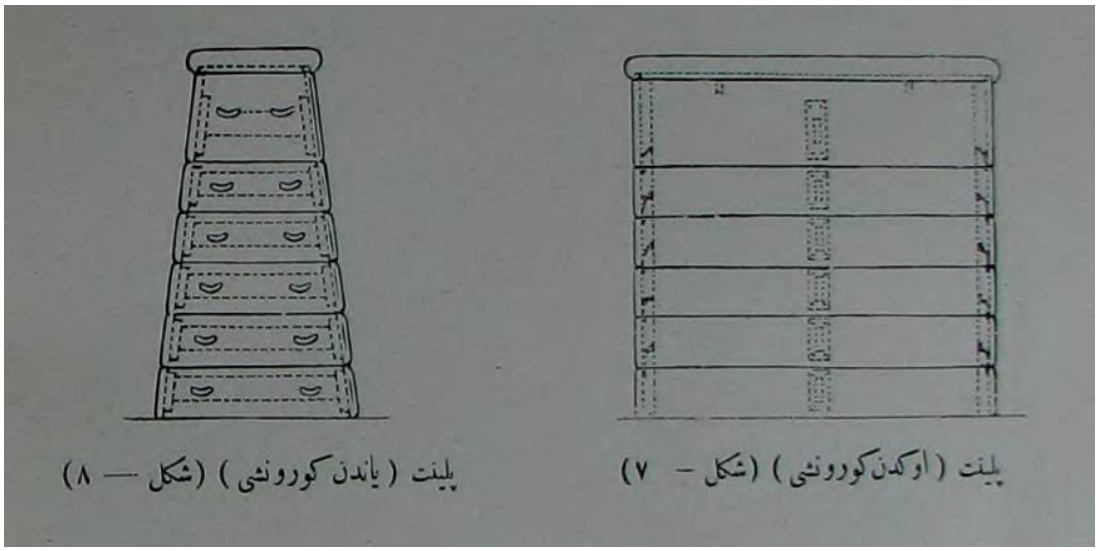

Plint (jimnastik kasası) yandan görünüş (Soldaki fotoğraf)

Plint (jimnastik kasası) önden görünüş (Sağdaki fotoğraf)

[Terbiye ve Oyun, 15 Kanun-i Sani 1327, 1(12), ss. 186.]

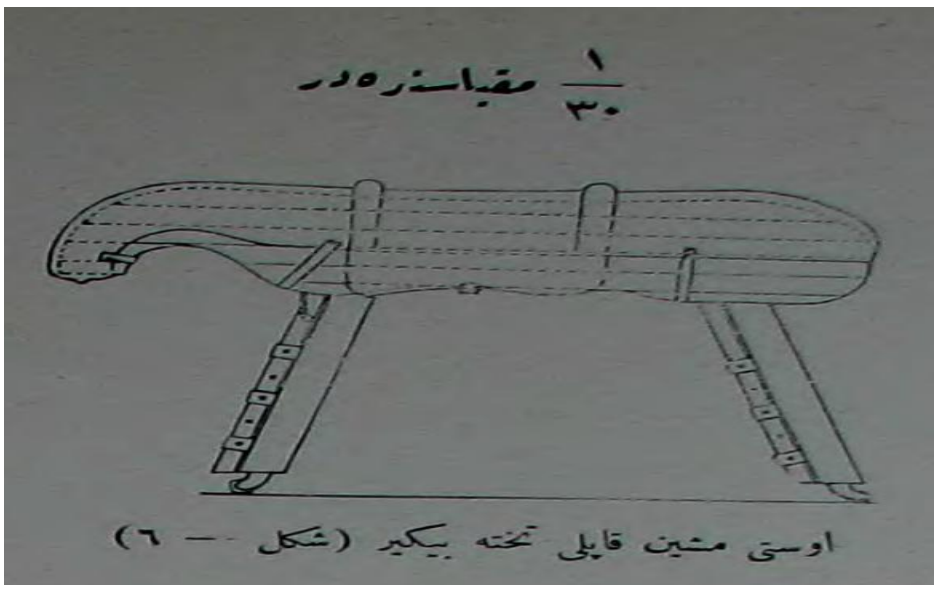

Üstü meşin kaplı tahta beygir (1/30 mikyasında).
[Terbiye ve Oyun, 15 Kanun-i Sani 1327, 1(12). ss. 186.]

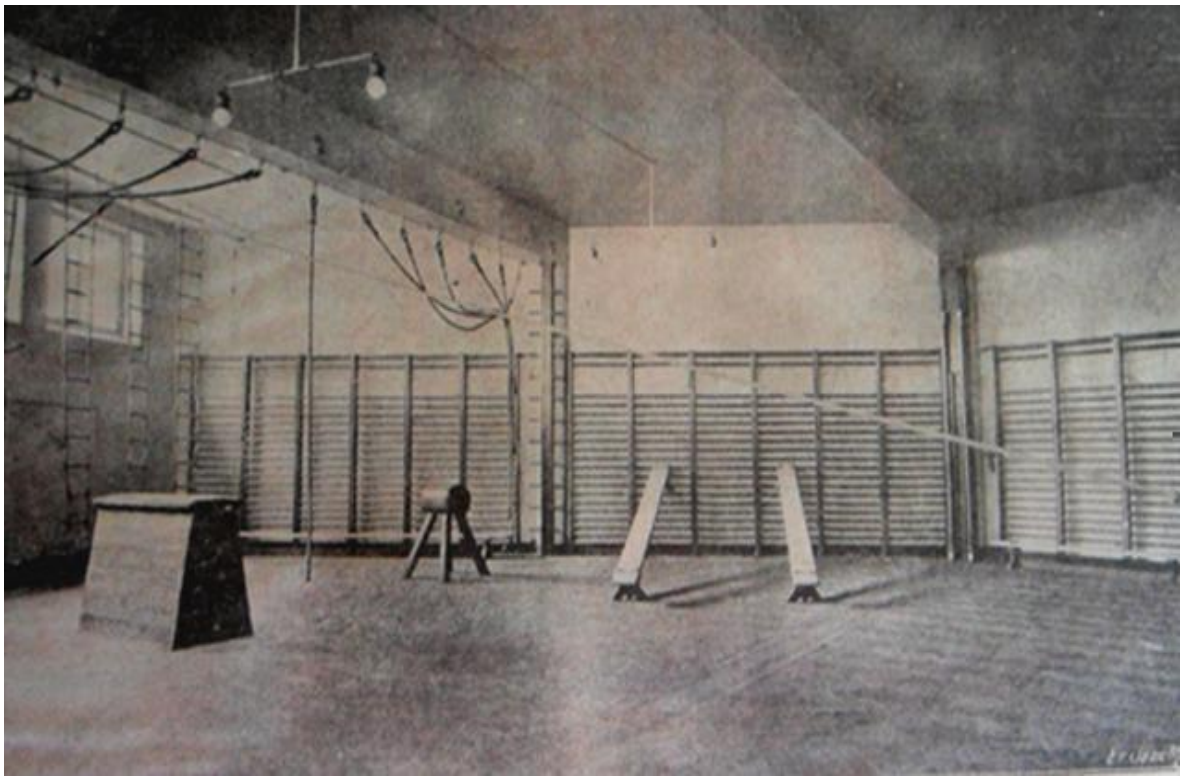

Terbiye-i bedeniye salonu.
[C. Lefebure (1333). Terbiyevi Jimnastik Usulü. (Çev. Selim Sırrı). İstanbul: Matbaa-i Amire.]

Ek 5. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri ve Transkripsiyonları

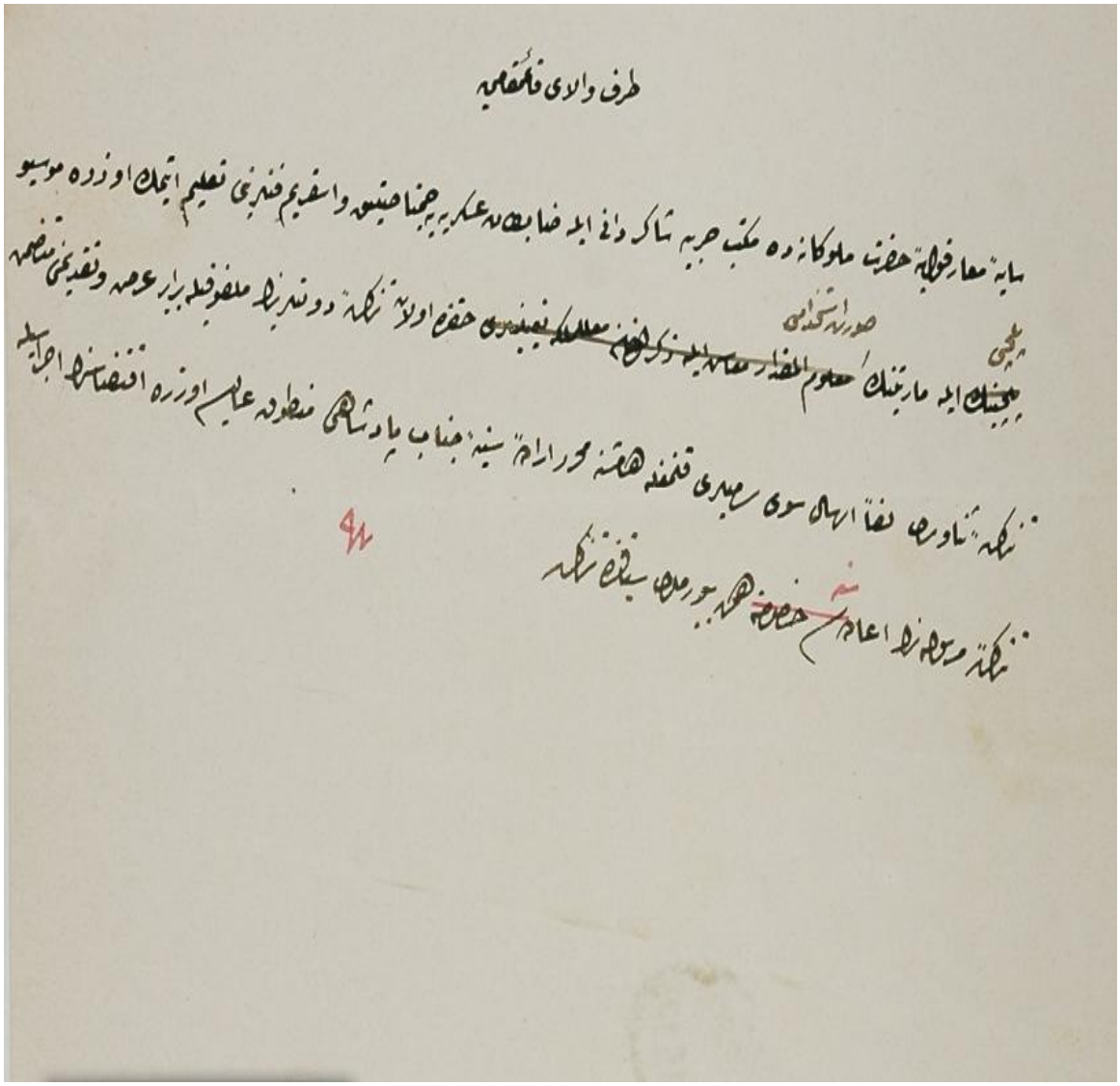

Taraf-ı Vâlâ-yı Kaymakamiye

Saye-i maârifvaye-i hazret-i mülûkânede Mekteb-i Harbiye şâkirdânı ile zâbitân-ı askeriyyeye cimnastik ve eskrim fenlerini ta'lîm etmek üzere Mösyö Piçini ile Martin'in sûret-i istihdâmı hakkında olan tezkire-i devletlerinin melfûfuyla beraber arz-ı takdîmini mutazammın tezkire-i senâveri leffen irsâli sûy-i sâmîleri kılınmağla hâmişine muharrer idâre-i seniyye-i cenâb-ı padişahi mantûk-ı âlîsi üzere iktizâsının icrasıyla tezkire-i mersûmenin iâdesine himem buyurulmak siyâkında tezkere.

BOA. A.}MKT.MHM. 285/42. 16/C /1280.

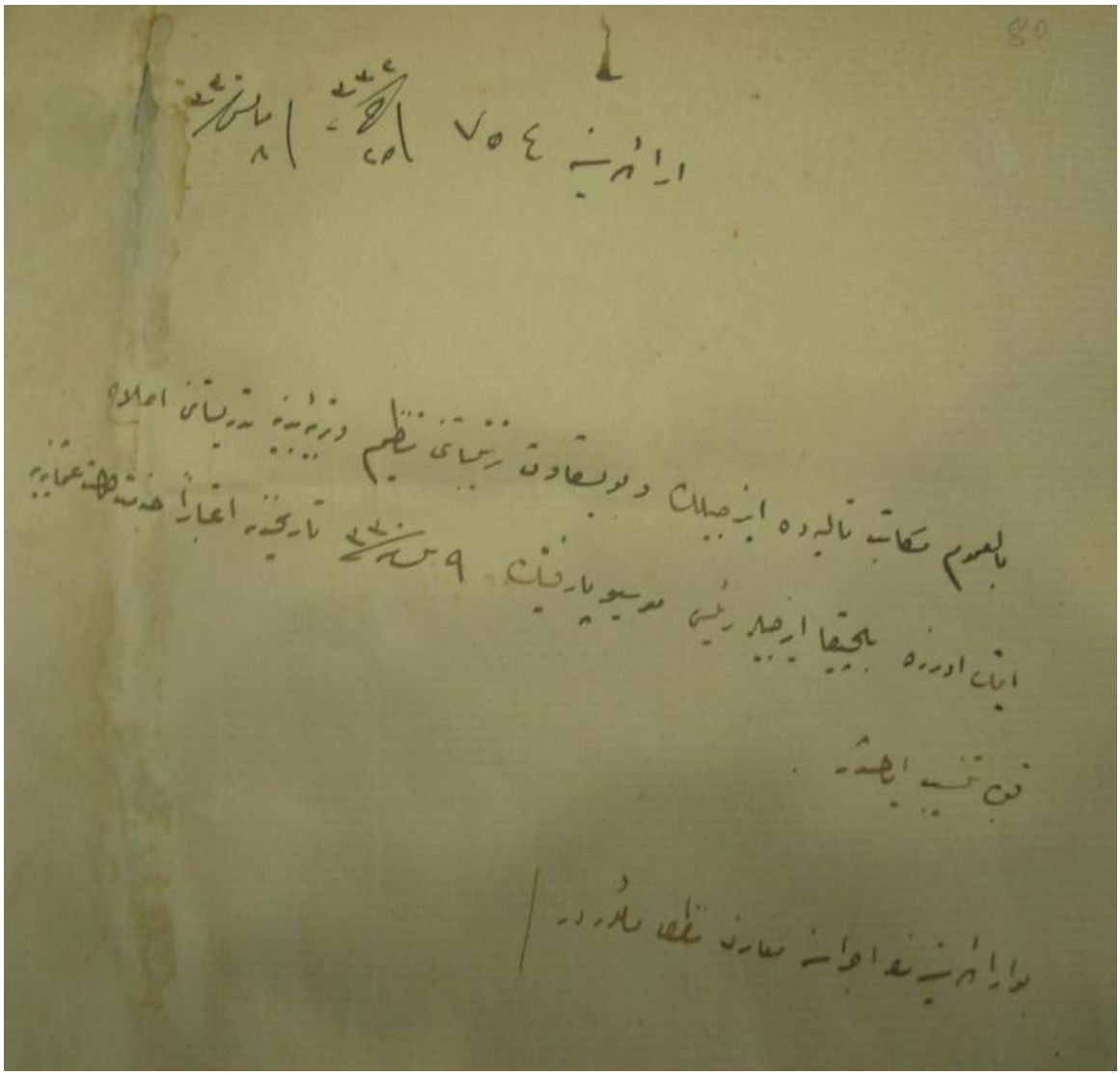

İrâde-i Seniyye 754
Fi 25 Cemâziyel-âhir 332 / Fi 8 Mayıs 330

Bil-umûm mekâtib-i tâliyede izcilik ve boyskavt tertîbâtını tanzîm ve terbiye-i bedeniye tedrîsâtını ıslah etmek üzere Belçika İzciler Reîsi Mösyö Parfitt'in 9 Nisan 330 tarihinden itibaren hidmet-i devlet-i Osmâniyye'ye kabûlu tensîb edilmiştir.

Bu irâde-i seniyyenin îcra'sına Maârif Nezâreti me'mûrdur.

BOA. MV. 235/80. 25/C/1332.

باب عالی

داخلیه نظارتی

ادارهٔ مخصوصهٔ داخلیه دیوانی

۹۰۹۳٤ عمومی
۱۷٦ خصوصی

کنجلکك اردویه احضاری ایچون یوکونلرده عمومی وخصوصی بالجمله مکاتیده تربیهٔ بدنیه وایزجیلك خصوصنده ابراز ایدلمکده اولدیغی نظر شکران ایله کورلمکده اولان غیرت وفعالیتك مفید وثمره بخش اولمسنی تأمیناً لازم الاتباع موادی حاوی حربیه نظارت جلیله‌سندن بالتقدیم باتذ کرهٔ سامیه تودیع بیوریلان پوصله‌نك صورتی زیره درج ایدلمش وباب عالیجه معارف نظارت جلیله‌سنه تبلیغات اجرا قلنمش اولمغله موجبنجه معامله ایفاسی تعمیماً تبلیغ اولنور افندم .

ـ ۲۹ جمادی الاخره سنهٔ ۳۳۲ و ـ ۱۲ مایس سنه ۳۳۰ داخلیه ناظری نامنه
مستشار

صورت

۱ — هرهانکی برموقعده اولورسه اولسون ایزجیلك تشکیلاتی اجراسی ایچون اول امرده محلنك الایوك ملکیه مأمورندن مساعده استحصال ایتمك لازمدر .

۲ — ایزجیلکه عائد بالجمله تطبیقات ودروس محلك الك بیوك عسکری ومعارف مأمورلری طرفندن تفتیش ایدیله‌جکدر .

۳ — بالعموم تربیهٔ بدنیه حرکاتی ایله عسکرلکه متعلق بالجمله حرکات تعلیمیه وایزجیلك تطبیقاتی ایچون ویرلمسی ایجاب ایدن امر وقوماندالر ترکجه لسانی اوزره ویریله‌جکدر .

٤ — بالاده‌کی ماده‌لرده‌کی شرائطی ایفا ایتمیانلر همان وظیفه‌لرندن منع ایدلمکله برابر تجزیه ایدیله‌جکلردر .

BOA. DH.İ.UM.EK. 87/74. 29/C/1332.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
İdâre-i Umûmî Dâhiliye Müdîriyyeti

Gençlerin orduya ihzârı için bu günlerde umûmî ve hususî bil-cümle mekâtibde terbiye-i bedeniye ve izcilik husûsunda ibrâz edilmekte olduğu nazar-ı şükrân ile görülmekte olan gayret ve fa'aliyyetin müfîd ve semere bahş olmasını te'mînen lâzım-ül itbâ' mevâddı hâvî Harbiye Nezâreti celîlesinin bit-takdîm bâ-tezkere-i sâmîye tevdî' buyurulan pusulanın sûreti zîre derc edilmiş ve Bâb-ı Âlîce Maârif Nezâreti celilesine teblîgat icrâ' kılınmış olmağla mûcibince muâmele-i îfâsı ta'mîmen teblig olunur efendim.

Dâhiliye Nâzırı Namına
Müsteş'ar

Fi 29 Cemâziyel-âhir 332 ve fi 12 Mayıs 330

Sû ret

1. Herhangi bir mevki'de olursa olsun izcilik teşkîlâtı icrâ'sı için evvel emirde mahâllin en büyük mülkiyye me'mûrundan müsâade istihsâl etmek lâzımdır.

2. İzciliğe âid bil-cümle tatbîkat ve dürûs mahâllin en büyük askerî ve maârif me'mûrları tarafından teftîş edilecektir.

3. Bil-umûm terbiye-i bedeniye harekâtı ile askerliğe müteallik bil-cümle harekât-ı ta'lîmiye ve izcilik tatbîkatı için verilmesi îcâb eden emir ve kumandalar Türkçe lisânı üzere verilecektir.

4. Bâlâdaki maddelerdeki şeraîti îfâ etmeyenler hemen vazîfelerinden men' edilmekle beraber tecziye edileceklerdir.

Mebânî-i Emiriye Müdîriyyeti
2 Haziran 330

(Mühür ve imza)

BOA. DH.İ.UM.EK. 87/74. 29/C/1332.

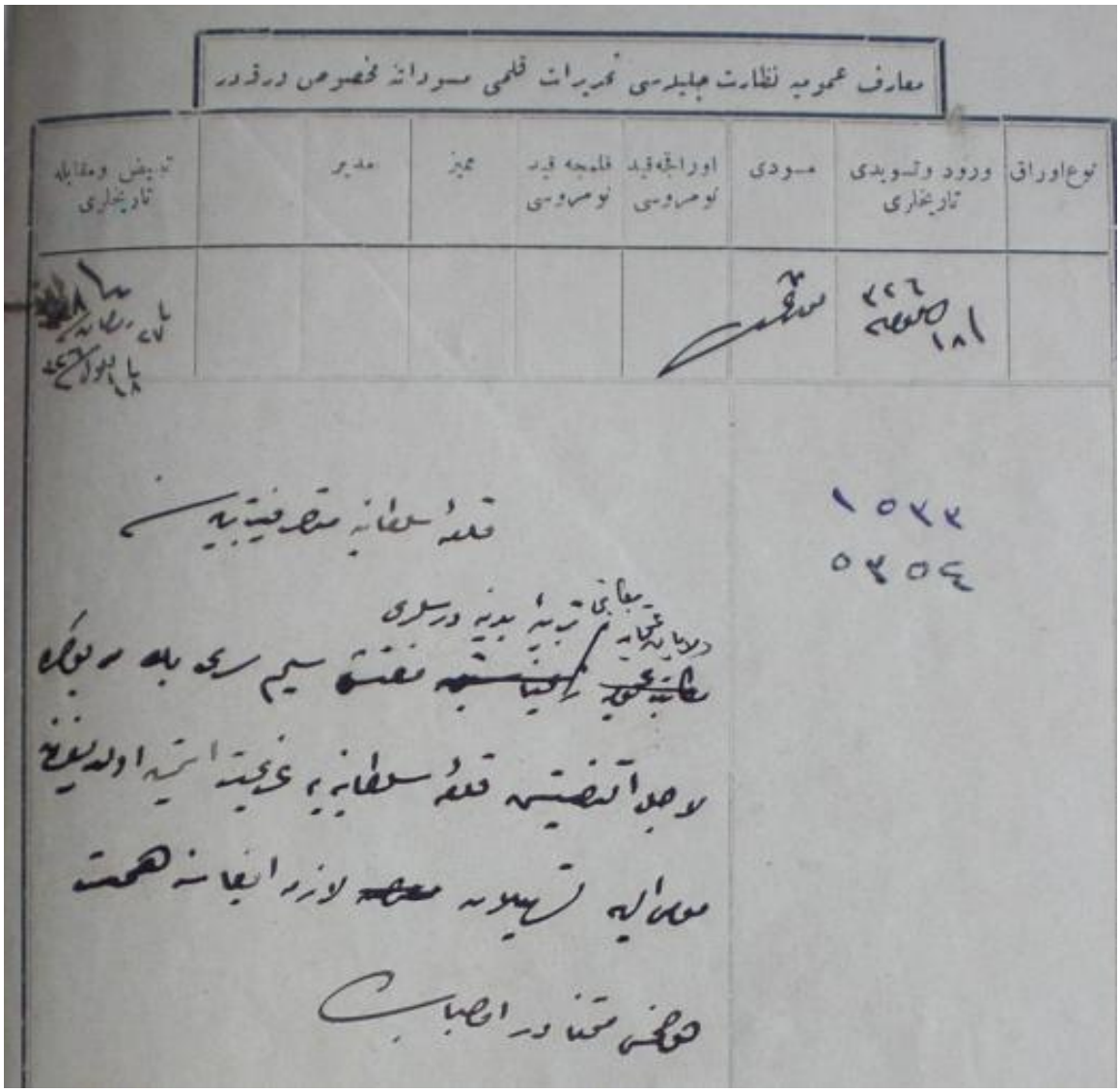
معارف عمومیه نظارت جلیله‌سی تحریرات قلمی مسوداتنه مخصوص ورقه‌در

نوع اوراق	ورود وتسویدی تاریخاری	مسودی	اوراقه‌قید نومروسی	قلمجه قید نومروسی	ممیز	مدیر		تبییض ومقابله تاریخاری
	۱۸ صفر ۱۳۲۶							

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi Tahrîrât Kalemi Müsveddâtına Mahsûs Varakadır

Tebyiz ve mükabele tarihleri: 18 Eylül 326/27 Ramazân 328

Kale-i Sultânîyye Mutasarrıfiyyet-i Behiyesine

Vilâyet-i Osmâniyye mekâtibi terbiye-i bedeniye dersleri müfettişi Selim Sırrı Bey'e bundan sonra li-ecl-il teftîş Kale-i Sultânîyye'ye azîmet etmiş olduğundan mûmâ-ileyhe teshîlât-ı lâzıme îfâsına himmet olunması mütemennâdır.

BOA. MF.MKT. 1161/72. 27/N/1328.

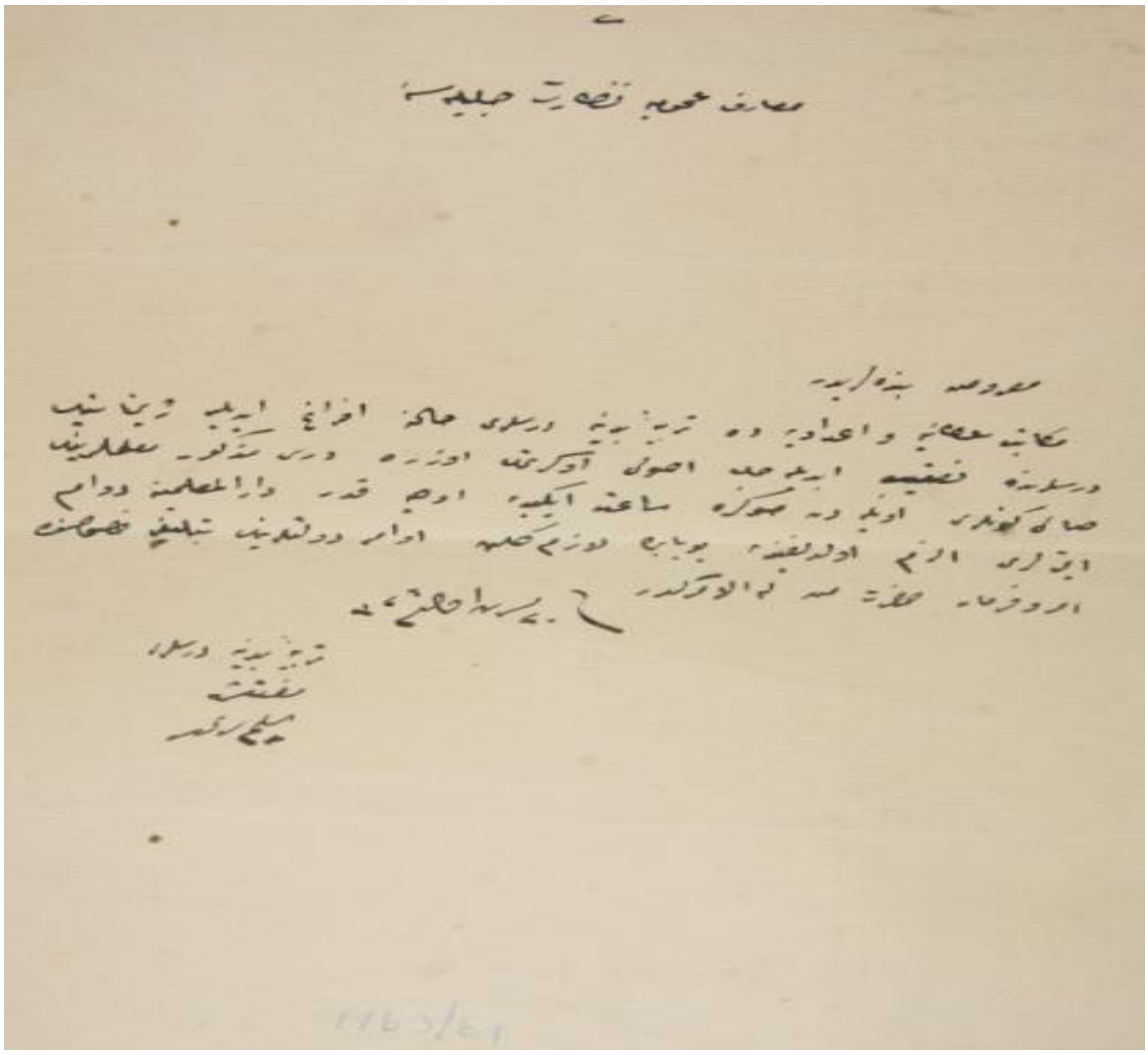

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesine

Ma’ruz-i bendeleridir

Mekâtib-i sultânîyye ve i’dâdîyyede terbiye-i bedeniye dersleri hâline ifrâğ edilen jimnastik derslerinde ta’kîb edilecek usûlü öğrenmek üzere ders-i mezkûr muallimlerinin Salı günleri öğleden sonra sâat ikiden üçe kadar dârülmuallimîne devam etmeleri elzem olduğundan bu bâbda lâzım gelen evâmir-i devletlerinin teblîgi husûsunda emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.

Terbiye-i bedeniye dersleri müfettişi Selim Sırrı

Fi 20 Teşrîn-i evvel 326

BOA. MF. MKT. 1163/61. 01/Za/1328.

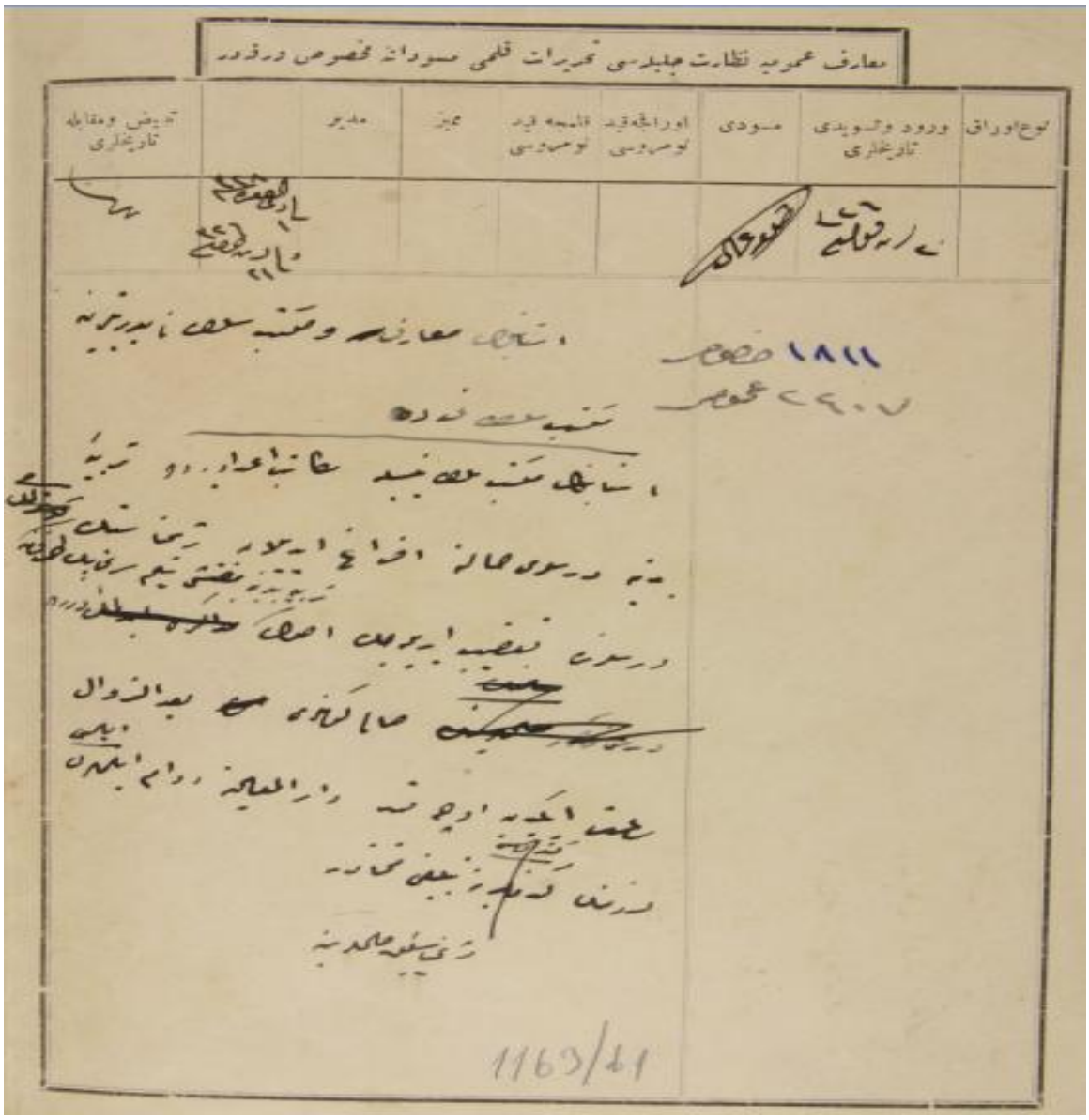

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi Tahrîrât Kalemi Müsveddâtına Mahsûs Varakadır

Tebyiz ve mükabele tarihleri: 1 Zil-ka’de 328/21 Teşrîn-i evvel 326

İstanbul Maârif ve Mekteb-i Sultânî Müdîriyyetlerine

Mekteb-i sultânîde / İstanbul mekteb-i sultânîsiyle mekâtib-i i’dâdîyye ve terbiye-i bedeniye dersleri haline ifrâğ edilen jimnastik derslerinde ta’kîb edilecek usûl Terbiye-i Bedeniye Müfettişi Selim Sırrı Bey tarafından Salı günleri ba’dez-zevâl saat ikiden üçe kadar dârülmuallimîne devâm eylemesi lüzûmunun kendisine teblîği mütemennâdır.

BOA. MF. MKT. 1163/61. 01/Za/1328.

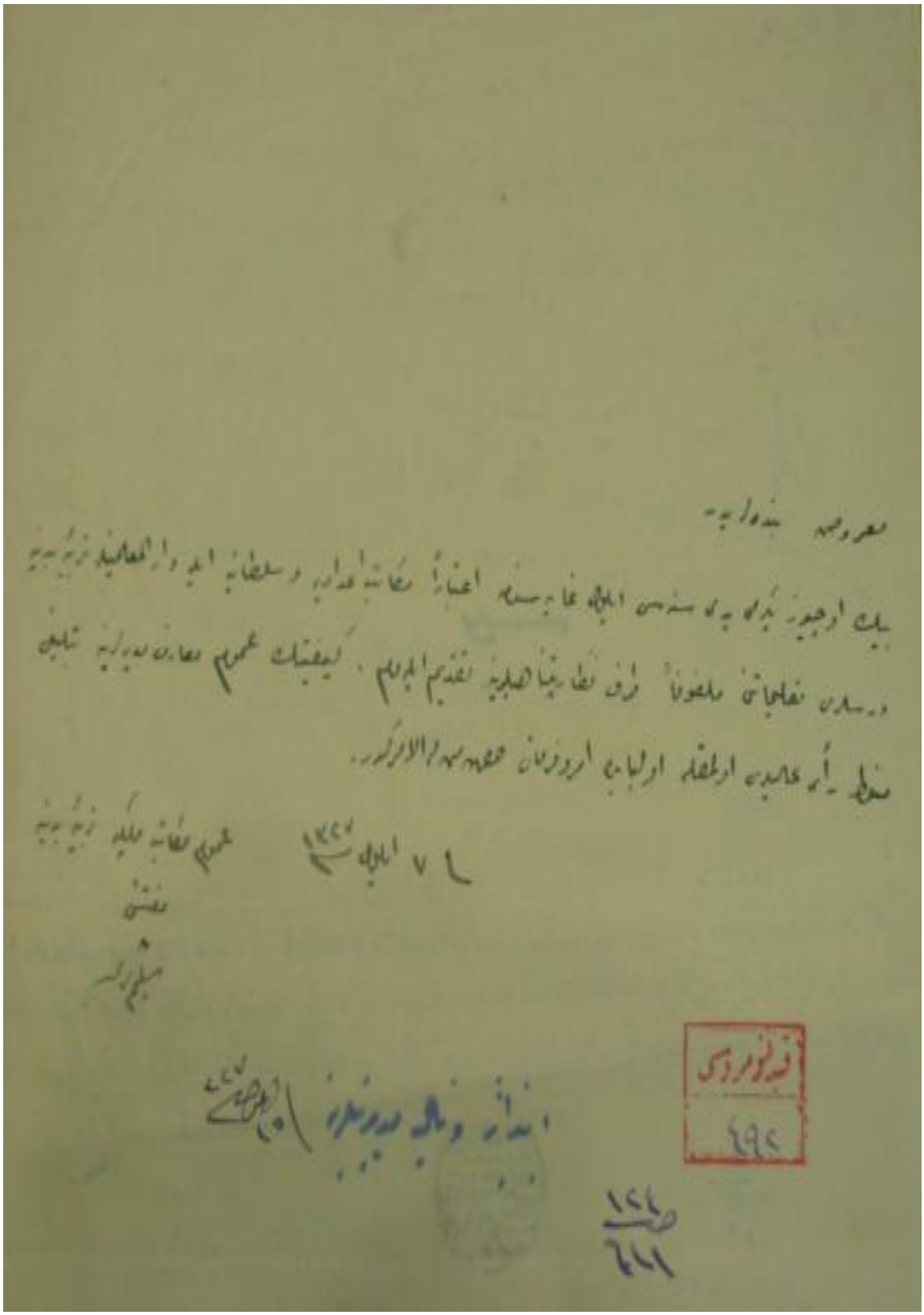

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

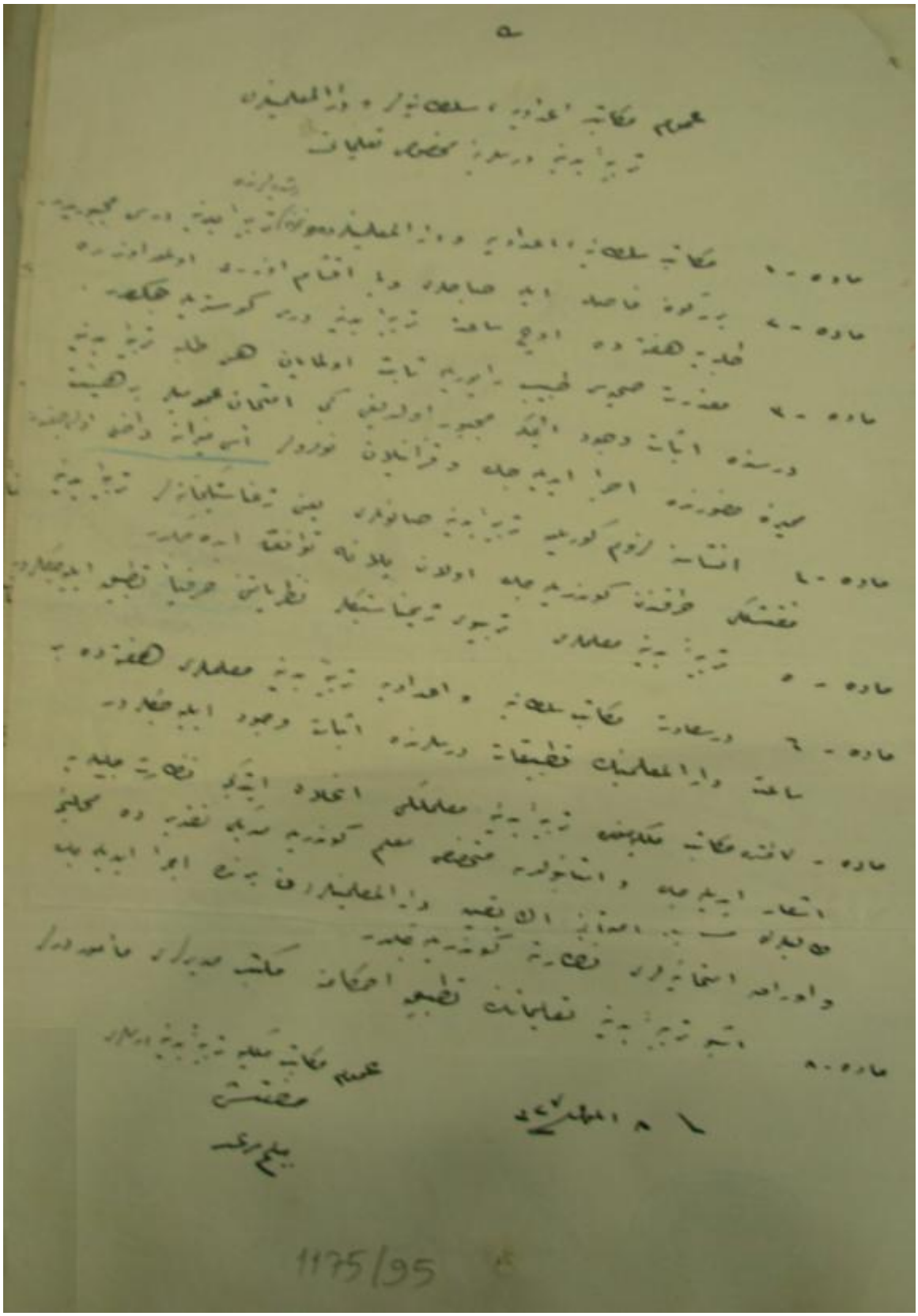

1175/95

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

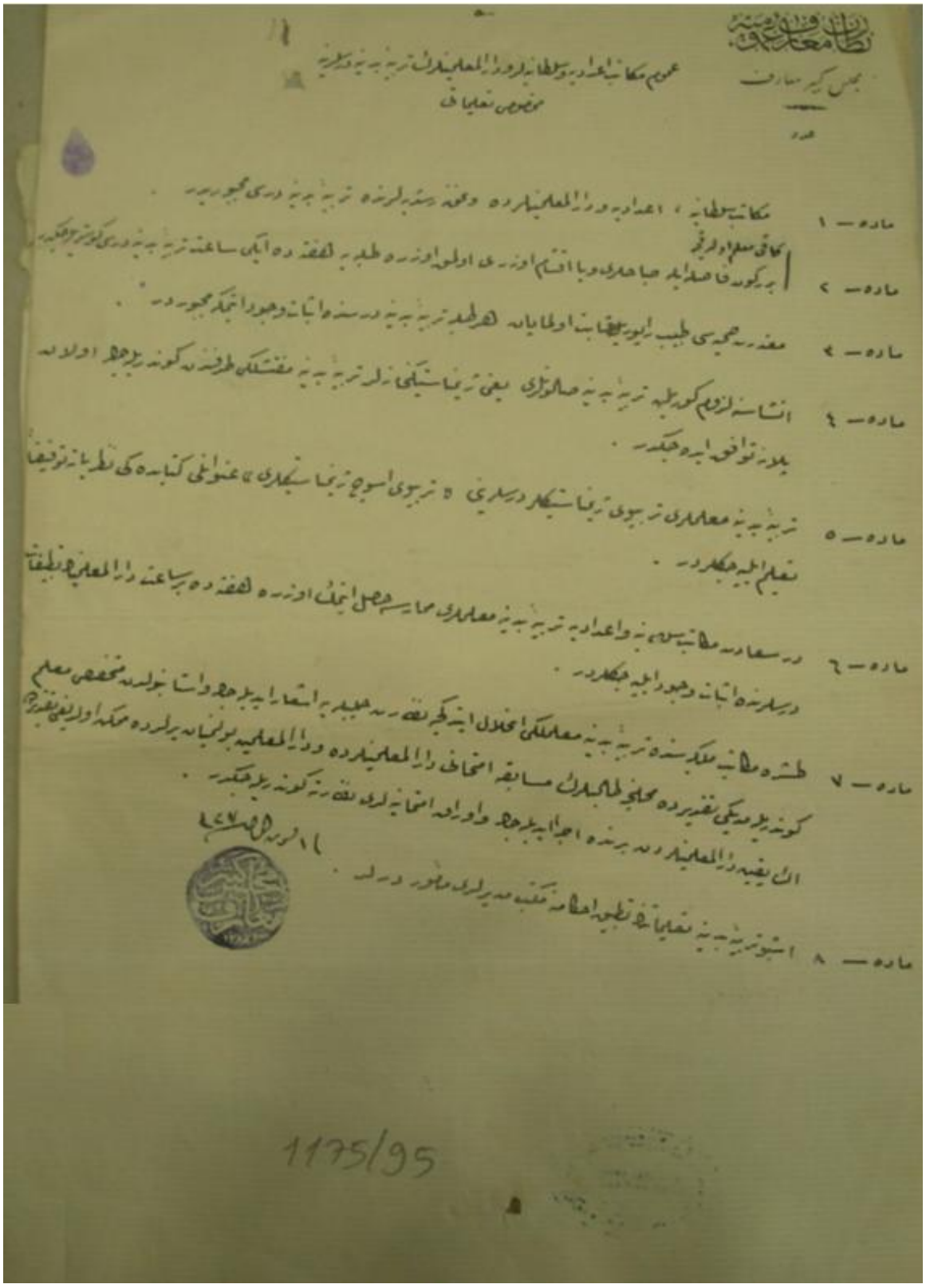

نظارت معارف عمومیه

مجلس کبیر معارف

عدد

عموم مکاتب اعدادیه و سلطانیه‌لر و دار المعلمینلرک تربیه بدنیه درسلرینه
مخصوص تعلیماتی

ماده — ۱ مکاتب سلطانیه، اعدادیه و دار المعلمینلرده و نخبه رشدیه‌لرنده تربیه بدنیه درسی مجبوریدر.

ماده — ۲ کافی معلم اولدقجه بر کون فاصله‌ایله صباحلری و یا اقسام اوزری اولمق اوزره طلبه‌یه هفته‌ده ایکی ساعت تربیه بدنیه درسی کوستریله‌جکدر.

ماده — ۳ مقدرن صحیه‌سی طبیب رایوریله ثابت اولمایان هر طلبه تربیه بدنیه درسنده اثبات وجود ایتمکه مجبوردر.

ماده — ۴ انشاسنه لزوم کورلن تربیه بدنیه صالونلری یعنی ژیمناستیکخانه‌لر تربیه بدنیه مفتشلکی طرفندن کوندریله‌جک اولان پلانه توافق ایده‌جکدر.

ماده — ۵ تربیه بدنیه معلملری تربیوی ژیمناستیکلر درسلرینی «تربیوی اسوج ژیمناستیکلری» عنوانلی کتابده‌کی نظریاته توفیقا تعلیم ایلیه‌جکلردر.

ماده — ۶ در سعادت مکاتب سلطانیه و اعدادیه تربیه بدنیه معلملری ممارسه حصل ایتمک اوزره هفته‌ده بر ساعت دار المعلمینک تطبیقات درسلرنده اثبات وجود ایلیه‌جکلردر.

ماده — ۷ طشره مکاتب ملکیه‌سنده تربیه بدنیه معلملکی انحلال ایتدکجه نقده‌رن حلیله‌یه اشعار ایدیله‌جک و استانبولدن متخصص معلم کوندریلمدیکی تقدیرده محلنجه طالبلرک مسابقه امتحانی دار المعلمینلرده و دار المعلمین بولنمیان یرلرده ممکن اولدیغی تقدیرده اک یقین دار المعلمینلردن برنده اجرا ایدیله‌جک و اوراق امتحانیه‌لری نقده‌رنه کوندریله‌جکدر.

۱۱ [illegible] ۱۳۲۷

ماده — ۸ اشبو تربیه بدنیه تعلیماتنک تطبیق احکامنه مکتب مدیرلری مأمور درلر.

1175/95

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

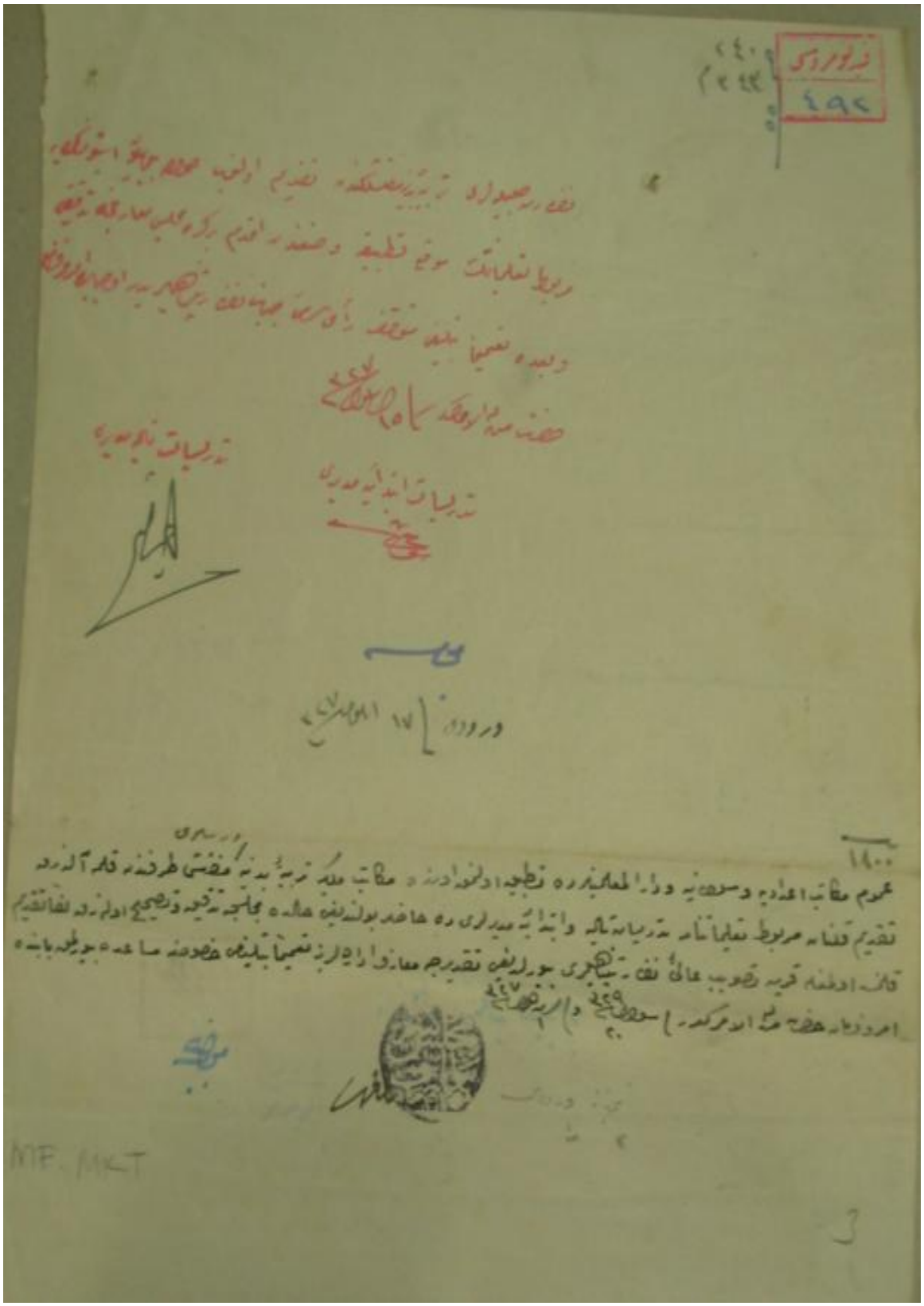

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

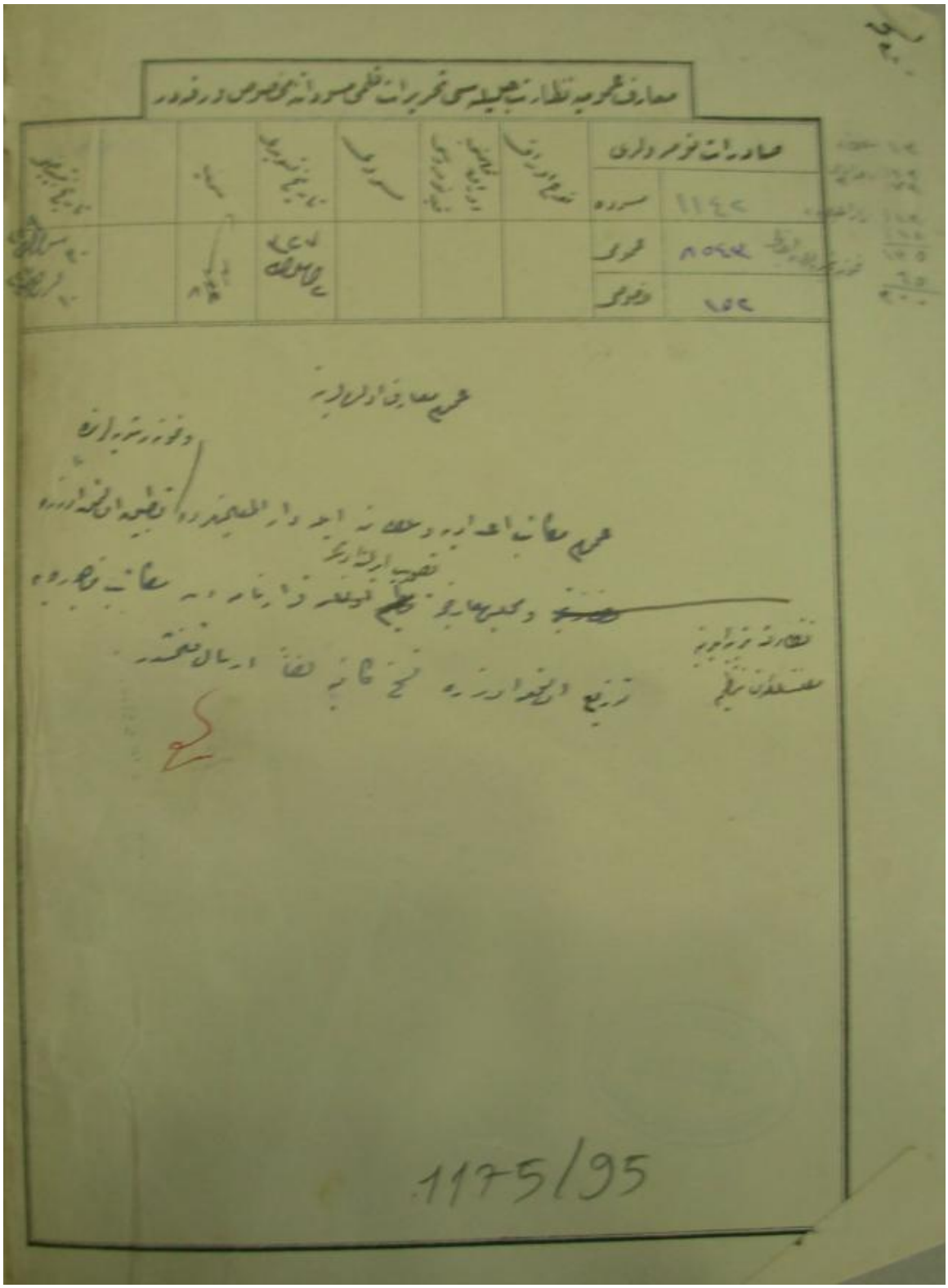

1175/95

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesine

Marûz-i bendeleridir

Bin üç yüz yirmi yedi senesi eylül gayesinden i'tibâren mekâtib-i i'dâdîyye ve sultânîyye ile dârülmuallimînlerde terbiye-i bedeniye dersleri ta'lîmâtını melfûfen taraf-ı nezâret penâhîlerine takdîm eyledim. Keyfiyyetin umûm maârif müdîrlerine teblîgi menût-ı re'y-i alileri olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.

7 Eylül 1327

Umûm Mekâtib-i Mülkiyye Terbiye-i Bedeniye
Dersleri Müfettişi Selim Sırrı

İbtidâî ve tâliye müdîriyyetlerine
15 Eylül 327

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

Umûm Mekâtib-i İ'dâdîye, Sultânîyyeler ve Dârülmuallimînlerde
Terbiye-i Bedeniye Derslerine Mahsûs Ta'lîmât

Madde 1: Mekâtib-i sultânîyye, i'dâdîyye ve dârülmuallimînler ve numûne rüşdiyyelerinde terbiye-i bedeniye dersi mecbûrîdir.

Madde 2: Birer gün fâsıla ile sabâhları veya akşamüzeri olmak üzere talebeye haftada üç sâat terbiye-i bedeniye dersi gösterilecektir.

Madde 3: Ma'zeret-i sıhhiyyesi tabîb raporuyla sâbit olmayan her talebe terbiye-i bedeniye dersinde isbât-ı vücûd etmeye mecbûr olduğu gibi imtihân-ı umûmîler bir hey'et-i mümeyyize huzûrunda icrâ' edilecek ve kazanılan numerolar üss-i mîzâna dâhil olacaktır.

Madde 4: İnşâ'sına lüzûm görülen terbiye-i bedeniye salonları yani jimnastikhâneler terbiye-i bedeniye müfettişliği tarafından gönderilecek olan plana tevâfuk edecektir.

Madde 5: Terbiye-i bedeniye muallimleri terbiyevi jimnastikler nazariyyâtını harfiyen tatbîk edeceklerdir.

Madde 6: Der-saâdet mekâtib-i sultânîyye ve i'dâdîyye terbiye-i bedeniye muallimleri haftada bir sâat dârülmuallimîn tatbîkat derslerinde isbât-ı vücûd edeceklerdir.

Madde 7: Taşra mekâtib-i mülkiyyesinde terbiye-i bedeniye muallimliği inhilâl ettikce nezâret-i celileye iş'âr edilecek ve İstanbul'dan mütehassıs muallim gönderilmediği takdîrde mahâllince talebelerin müsâbaka imtihânı en yakın dârülmuallimînlerden birinde icrâ' edilecek ve evrâk-ı imtihâniyeleri nezârete gönderilecektir.

Madde 8: İşbu terbiye-i bedeniye ta'lîmâtının tatbîk-i ahkâmına mekteb müdîrleri me'mûrdurlar.

8 Eylül 327

Umûm Mekâtib-i Mülkiyye Terbiye-i
Bedeniye Dersleri Müfettişi
Selim Sırrı

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

Maârif-i Umûmîye Nezâreti

Meclis-i Keb'ir-i Maârif

Umûm Mekâtib-i İ'dâdîyye ve Sultânîyyeler ve Dârülmuallimînlerin
Terbiye-i Bedeniye Derslerine Mahsûs Ta'lîmât

Madde 1: Mekâtib-i sultânîyye, i'dâdîyye ve dârülmuallimînlerde ve numûne rüşdiyyelerinde terbiye-i bedeniye dersi mecbûrîdir.

Madde 2: Kâfî muallim oldukça birer fâsıla ile sabâhları ve akşamüzeri talebeye haftada iki sâat terbiye-i bedeniye dersi gösterilecekdir.

Madde 3: Ma'zeret-i sıhhiyyesi tabîb raporuyla sâbit olmayan her talebe terbiye-i bedeniye dersinde isbât-ı vücûd etmeye mecburdur.

Madde 4: İnşâ'sına lüzûm görülen terbiye-i bedeniye salonları yani jimnastikhâneler terbiye-i bedeniye müfettişliği tarafından gönderilecek olan plana tevâfuk edecektir.

Madde 5: Terbiye-i bedeniye muallimleri terbiyevi jimnastik derslerini "Terbiyevi İsveç Jimnastikleri " ünvânlı kitâbdaki nazariyâta tevfîkan ta'lîm eyleyeceklerdir.

Madde 6: Der-saâdet mekâtib-i sultânîyye ve i'dâdîyye terbiye-i bedeniye muallimleri mümârese hâsıl etmek üzere haftada bir sâat dârülmuallimîn tatbîkat derslerinde isbât-ı vücûd eyleyeceklerdir.

Madde 7: Taşra mekâtib-i mülkiyyesinde terbiye-i bedeniye muallimliği inhilâl ettikce nezâret-i celileye iş'âr edilecek ve İstanbul'dan mütehassıs muallim gönderilmediği takdîrde mahâllince talebelerin müsabâka imtihânı dârülmuallimînlerde ve dârülmuallimîn bulunmayan yerlerde mümkün olduğu takdîrde en yakın dârülmuallimînlerden birinde icra edilecek ve evrâk-ı imtihânları nezârete gönderilecektir.

Madde 8: İşbu terbiye-i bedeniye ta'lîmâtı tatbîk-i ahkâmına mekteb müdîrleri me'mûrdurlar.

(Mühür/Meclis-i Kebîr-i Maârif)

1 Teşrîn-i evvel 327

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

Vürûdu 17 Eylül 327

Umûm mekâtîb-i idadîyye ve sultânîyye ve dârülmuallimînlerde tatbîk olunmak üzere mekâtib-i mülkiyye terbiye-i bedeniye dersleri müfettişi tarafından kaleme alınarak takdîm kılınan merbût ta'lîmâtnâme tedrisât-ı tâlîye ve ibtidâîyye müdîrleri de hazır bulunduğu halde meclisce tedkik ve tashîh olunarak leffen takdîm kılınmış olmağla karîn-i tasvîb-i ali nezâret penâhîleri buyurulduğu takdîrce maârif idârelerine ta'mîmen teblîg husûsuna müsâade buyurulmak bâbında emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.

Fi 20 Şevvâl 329 ve 1 Teşrîn-i evvel 327

(Mühür ve imza)

Nezâret-i Celileleri Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği'nden takdîm olunub havâle buyurulan işbu tezkereye merbût ta'lîmâtın mevki'-i tatbîke ve vaz'ından akdem bir kere Meclis-i Maârifce tedkiki ve ba'dehû ta'mîmen teblîg mütevakkıf re'y-i sami-i cenâb-ı nezâret penâhleri ol bâbda emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.

15 Eylül 327

Tedrîsât-ı İbtidâîyye Müdîri (İmza)

Tedrîsât-ı Tâliye Müdîri (İmza)

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

Maârif-i Umûmîye Nezâret-i Celilesi Tahrîrât Kalemi Müsveddâtına Mahsûs Varakadır

Tarih-i mübeyyize 30 Şevvâl 329/10 Teşrî-i evvel 327

Umûm Maârif İdârelerine

Umûm mekâtib-i i'dâdîyye ve sultânîye ile dârülmuallimînlerde ve numûne rüşdiyyelerinde tatbîk olunmak üzere nezârete Terbiye-i Bedeniye Müfettişliği'nden tanzîm ve Meclis-i Maârifce tasvîb edilmiş olan karâr-nâmeden mekâtib-i mezbûreye tevzîî olunmak üzere nüsha-i kafiye leffen irsâl kılınmışdır.

BOA. MF.MKT. 1175/95. 29/L/1329.

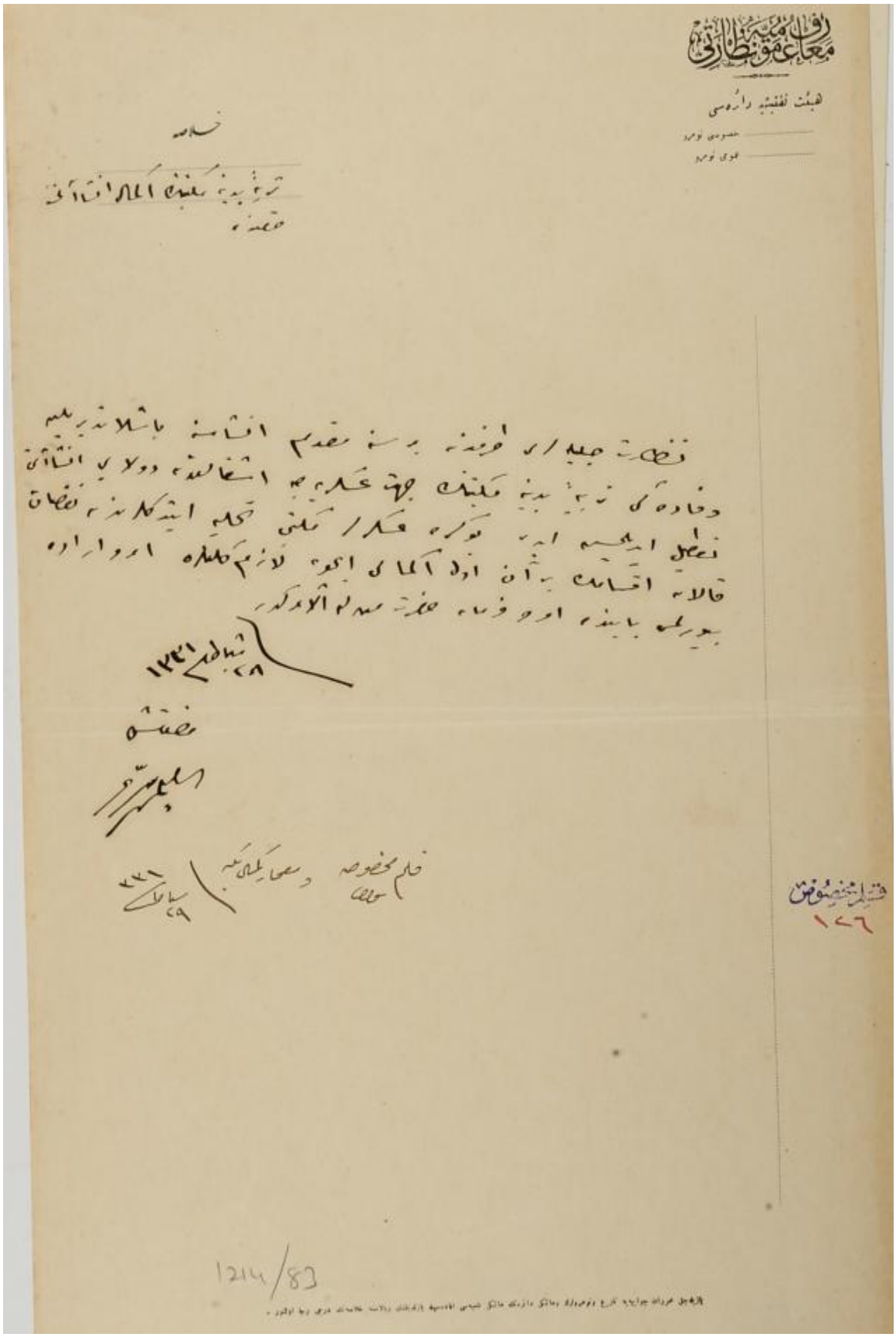

BOA. MF.MKT. 1214/83. 11/Ca/1334.

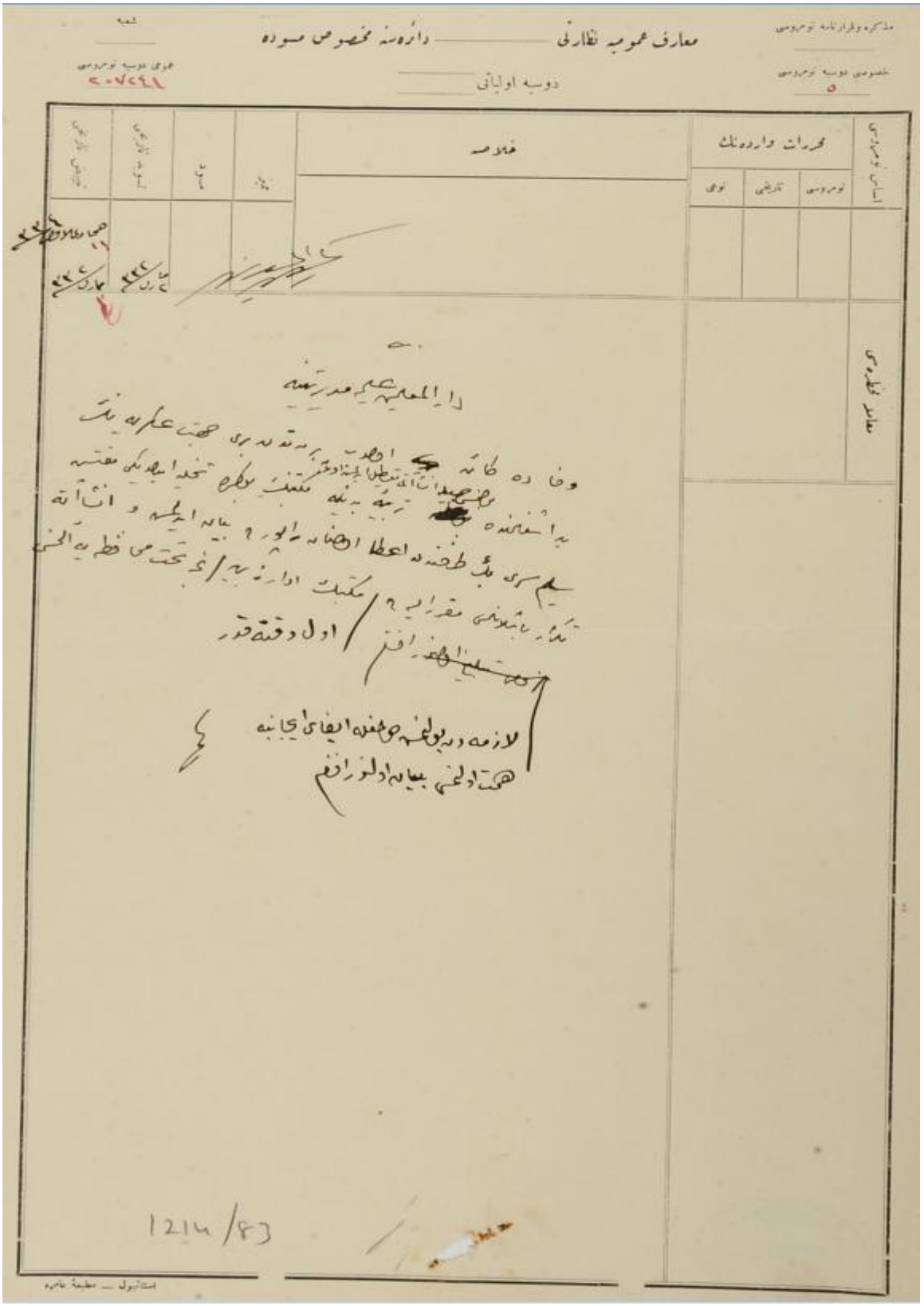

BOA. MF.MKT. 1214/83. 11/Ca/1334.

Maârif-i Umûmîye Nezâreti
Hey'et-i Teftîşiye Dâiresi

Hulâsa: Terbiye-i bedeniye mektebinin ikmâl-i inşââtı hakkında

Nezâret-i celileleri tarafından bir sene mukaddem inşa'sına başlattırılan Vefa'daki Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin cihet-i askeriyyece işgalinden dolayı inşââtı ta'tîl edilmiş idi. Bu kere askerler mektebi tahliye ettiklerinden noksân kalan aksâmın bir an evvel ikmâli için lâzım gelenlere emr ü irâde buyurulması bâbında emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir.

Fi 28 Şubat 1331
Müfettiş Selim Sırrı

Kalem-i mahsûsa havâle ve Mi'mâr Kemal Bey'e
29 Şubat 331

Yazılacak muharrerât-ı cevâbiyyeye târih ve numeroların ve hangi dâirenin hangi şu'besi ifâdesiyle yazıldığının ve bâlâsına hulâsanın derci ricâ olunur.

BOA. MF.MKT. 1214/83. 11/Ca/1334.

Maârif-i Umûmîye Nezâreti

Dârülmuallimîn-i Âliye Müdîriyetine

Vefa'da kâin olub bir müddetten beri cem'iyet-i askeriyyenin yed-i işgalinde bulunması cihetiyle inşââtı ta'tîl edilmiş olan Terbiye-i Bedeniye Mektebi'nin bu kere tahliye edildiği Müfettiş Selim Sırrı Bey tarafından i'tâ olunan raporda beyân edilmiş ve inşââta tekrar başlanması mukarrer ise de ol vakte kadar mektebin idâre-i behiyelerince taht-ı muhâfazaya alınması lâzımeden bulunmuş olmağla îfâ-yi îcâbına himmet olunması beyân olunur efendim.

11 Cemâziyel-evvel 334
3 Mart 332

BOA. MF.MKT. 1214/83. 11/Ca/1334.